

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**İZZET DERVEZE'NİN *SİRETU'R RESUL'ÜNE* GÖRE
KUR'AN'DA HZ. MUHAMMED (S.A.V)**

**Hazırlayan
Yusuf ESEN**

**Danışman
Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI**

Yüksek Lisans Tezi

KAYSERİ – 2013

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**İZZET DERVEZE'NİN *SİRETU'R RESUL'ÜNE* GÖRE
KUR'AN'DA HZ. MUHAMMED (S.A.V)
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Yusuf ESEN**

**Danışman
Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI**

KAYSERİ – 2013

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Yusuf ESEN

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

“İzzet Derveze'nin *Siretu'r Resul*'üne Göre Kur'an'da Hz. Muhammed (s.a.v)” adlı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Yusuf ESEN

Danışman

Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

Anabilim Dalı Başkanı

Prof Dr. Erdoğan PAZARBAŞI danışmanlığında **Yusuf ESEN** tarafından hazırlanan “**İzzet Derveze'nin Siretu'r Resul'üne Göre Kur'an'da Hz. Muhammed (S. A. V)**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

20.02.2013

JÜRİ:

İmza

Danışman : Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

Üye : Prof. Dr. İbrahim GÖRENER

Üye : Prof. Dr. Şefaattin SEVERCAN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 08.02.2013 tarih ve06.....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

08/02/2013
Prof. Dr. Ramazan ERTÜRK
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Nüzulünden günümüze kadar yegane hidayet rehberi olan Kur'an, birçok müfessir tarafından anlamaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Müfessirler, Kur'an'ı anlama ve yorumlama gayretleri esnasında birçok ilimden faydalanmıştır. Bunlardan birisi de "*Siretü'n Nebi*" ilmidir. Sîretü'n-Nebî bilgisi, Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması hususunda başvurulması kaçınılmaz olan zengin bir kaynaktır. O'nun sîreti, Kur'ân-ı Kerîm'i anlamada, onun ruhunu ve maksatlarını kavramada en önemli yardımcıdır.

"Şüphesiz ki, Allah'ın Rasülü'nde, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için, en iyi örnek vardır. " (Ahzab, 33/21) ayeti gereğince dün, bu günde ve gelecekte örnek alınacak ve hayatı, Kur'an'a konu olmuş mükemmel insan Hz. Muhammed'dir. Bu bağlamda "*Rasül'ün hayatı Kur'an*" olduğuna göre bu ilişki, Kur'an'ı anlama açısından çok iyi değerlendirilmelidir.

Biz bu çalışmamızda, Kur'an'ı anlama ve anlatma yolunda nüzul sırasını takip eden ve Kur'an ile Siret'i ayrılmaz bir bütün olarak gören İzzet Derveze'nin "Asru'n Nebi" ve "Siretü'r Rasül" adlı eserlerinden yola çıkarak "*İzzet Derveze'nin Siretu'r Resul'üne Göre Kur'an'da Hz. Muhammed (s.a.v)*" adlı yüksek lisans tezimizi oluşturduk.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. **Birinci Bölümünde**, Muhammed İzzet Derveze'nin kimliği ve kimliğini oluşturan unsurlar üzerinde durulmuştur. Ayrıca burada Derveze'nin çocukluğu, gençliği, iş hayatı, siyasî çalışmaları, ilmî aktivitesi ve fikrî gelişiminden oluşan serüvenine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra bu bölümde Kur'an tefsirinde 'Siretü'n Nebi' bilgisine duyulan ihtiyaçtan ve Derveze'nin Kur'an'ı anlarken takip ettiği metod üzerinde de durulmuştur.

İkinci Bölümde, risaletten önce Arabistan yarımadasının coğrafi yapısı, iklim şartları ve Hicaz'da yaşayan insanların ticari faaliyetleri incelenmiştir. Ayrıca Araplarda önemli olan şehirler, yapılan zirai faaliyetler ve halkın yaşam tarzından hareketle bazı kültürler ele alınmıştır. Hicaz Bölgesi'nde yaşayan yabancı azınlıklar ve bu azınlıkların Hicaz Bölgesi'nin en önemli şehirlerinden olan Mekke ve Medine'ye etkileri incelenmiştir. Ayrıca Araplardaki çeşitli adet ve geleneklere, toplumda kadının yerine, aileler arasında önemli bir yeri olan kan bağı (asabiyet) ilişkilerine değinilmiştir. Bu bölümde son olarak, Araplardaki Allah, melek, cin, inaçları üzerinde durulmuş; putperestlik ve bu inancın karşısında azınlık durumunda olan İbrahimi dinin müntesipleri olan Hanifler ve Sabiiler konu edilmiştir.

Üçüncü Bölümde, Hz. Peygamber'in Mekke dönemini inceleme konusu yaptık. Hz. Peygamber'in Arap oluşunu, beşeri yönünü, vahiy gelmezden önceki dini ve sosyal durumunu, bütün hayatına yayılmış ve Kur'an'da da övülmüş ahlaki özelliklerini inceledik. Konu bütünlüğü olması açısından Hz. Peygamber'in aile hayatı içerisinde yer alan ve Kur'an'da özellikle belirtilen çok evliliği, Hz. Zeynep ile evliliği, ehl-i beyti, tahrir olayı ve ifk hadisesi konularını da bu bölümde ele aldık.

Hz. Peygamber'in vahye muhatap oluşunu, vahyin geliş zamanını ve yazdırılması üzerinde durduk. Daha sonra davetin yayılış aşamalarını, bu süreçte müşrik Arapların davete karşı mücadelelerini, bu mücadele döneminde baskı ve sıkıntıya dayanamayıp dinden dönenleri, yine bu dönemde Allah Rasülü'nün yanında yer alıp da Habeşistan'a ve Medine'ye hicret edenleri bu bölümün konuları arasında inceledik.

Dördüncü Bölüm ise, Hz. Peygamber'in Medine dönemine ayrılmıştır. Burada, İslam'ın yayılmasından, Medine'de yaşayan topluluklara yapılan tebliğ faaliyetlerinden, muhacir ve ensar kardeşliğinden bahsettik. Ayrıca Medine'de büyük bir çoğunluk olarak yaşayan Yahudilerden, onların İslam'a ve Allah Rasülü'ne karşı tutumlarından, verdikleri sözde durmayan azgın Yahudi kabilelerinin Medine'den çıkarılışını bu bölümde inceledik. Medine'de azınlık bir gruba sahip olan Hıristiyanlardan ve onların tebliğ karşısındaki duruşlarından söz ettik. Ayrıca bu bölümde İslam tarihinde önemli bir yere sahip olan cihad faaliyetlerini ve bu olaylara karşı mü'minlerin tavırlarını ele aldık. Bu bağlamda yapılan Bedir Savaşı, Uhud Savaşı ve Hendek Savaşı'nı, Hudeybiye Antlaşması'nı, Mekke'nin Fethi'ni, Huneyn Savaşı'nı, Taif'in Fethi'ni ve tarihçilerin cihad olayları içerisinde gördükleri Hz. Peygamber'in Kâbe'yi ziyaretini (Umretü'l Kaza) ayrı ayrı başlıklar halinde inceledik ve son olarak da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatı konusunu işledik.

Bu vesile ile çalışmalarımız esnasında bilgi ve yönlendirmelerinden istifade ettiğimiz değerli hocalarımıza, özellikle danışmanlığımızı yapan Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI'ya, maddi-manevi katkı ve desteklerini esirgemeyen eşime ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Yusuf ESEN

Kayseri – 2013

**İZZET DERVEZE'NİN SİRETU'R RESUL'ÜNE GÖRE KUR'AN'DA HZ.
MUHAMMED (S. A. V)**

Yusuf ESEN

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2013
Danışman: Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI**

ÖZET

Muhammed İzzet Derveze 1305/1887 yılı haziran ayında Nablus'ta doğdu. Şam'da tutukluluk yıllarında Kur'an'ı kendisine yardımcı ve arkadaş edinmiş, onu ezberlemiş ve anlamlarında derinleşmiştir. Çalışmaları esnasında fikirlerini, Rasulullah'ın risalet öncesi çağ ve ortamında yürürlükte olan dinî, fikrî, sosyal ve ekonomik hayat ile onların yaşam biçimleri üzerine yoğunlaştırmıştır. Buradan hareketle kapsamlı bir Konulu Tefsir çalışmasının temellerini ve tefsirinin usullerini; Asru'n-Nebi ve Siretu'r-Rasul, Kur'an'ül-Mecid ve ed-Dusturu'l-Kur'anî adlı eserleriyle atmıştır.

Yüksek lisans tezi olarak incelediğimiz “*İzzet Derveze'nin Siretu'r Resul'üne Göre Kur'an'da Hz. Muhammed (s.a.v)*” konulu çalışmamız, dört ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın **Birinci Bölümünde**, Derveze'nin kimliği ve kimliğini oluşturan unsurlar üzerinde durulmuştur. Onun din, siyaset ve tarih alanında yapmış olduğu çalışmalar ve ilim dünyasına yansımaları yine bu bölümde ele alınmıştır. Ayrıca Kur'an tefsirinde “Siretü'n-Nebi” bilgisine duyulan ihtiyaç ve Derveze'nin tefsirdeki metodu bu bölümün temel konuları olmuştur. **İkinci Bölümde**, risaletten önce Arap Yarımadası coğrafi yönden incelenerek; burada yaşayan insanların sosyo-ekonomik durumu, aile hayatı ve inançları ele alınmıştır. **Üçüncü Bölümde**, Hz. Muhammed'in kimliği, aile hayatı, vahye muhatap oluşu ve Mekkeli müşriklerin vahiy karşısındaki şiddete varan tutumları ve hicret konuları üzerinde durulmuştur. **Dördüncü Bölümde**, İslam'ın Medine'de yayılışı, Yahudi kabilelerinin tutumu ve onların Medine'den çıkarılışları konu edilmiştir. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in katıldığı ya da katılmadığı çeşitli seferler üzerinde durulmuş ve Hz. Peygamber'in vefatı konusu ile bu bölüm sona ermiştir.

**MUHAMMAD IN THE QUR'AN WITH SPECIAL REFERENCE TO "İZZAT
DARWAZA'S SİRATU'R-RASÛL"**

Yusuf ESEN

Erciyes University, The Institute Of Social Sciences

M. A. Thesis, January 2013

Advisor: Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

ABSTRACT

Muhammed İzzet Derveze was born in Nablus in June 1305/1887. In years he was under arrest in Domascus, He got Quran for himself as a helper and friend, he memorized it and got deep in it's meaning. During his works, he majored his ideas in religious, mental, social and economical life and their life styles and circumstances which was valid before Rasulullah's Treatise Age. From this point of view; he laid the foundation of comprehensive "Topical Commentary" works and "Methods of Commentary" with the works which were named "Asru'n-Nebi" and "Siretu'r-Rasul", Kur'an'ül-Mecid and ed-Dusturu'l Kur'an. "

Muhammad in the Qur'an with Special Reference to "İzzat Darwaza's Siratu'r-Rasûl" which we studied in Master's thesis comprised of four mojour parts.

In the first part of our work, it was dwelled on Derveze's identity and elements that creates his identity. His works about religion, politics and history and their reflections to scrence world were also handled in this part. Also, needing the information about "Siretü'n Nebis" in Quran Commentary and the method of Derveze in Commentary, became basic topics of this part.

In the second part, Arabian Peninsula's geographical position before Treatise was examined and the people's who lived here social-economical positions, family lives and their beliefs were handled.

In the third part, Mohammed's identity, family life, meeting testimony, Hegira and Mecca polytheists' severe attitudes were emphasized.

In the fourth part, İslam's spreading in Medina, jewish tribes' attitudes and their expulsion from Medina were emphasized. As well as, this part ended with various wars which Mohammed joined or not, and Mohammed's death.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	ii
KABUL ONAY	iii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
2. Araştırmanın Önemi ve Yöntemi.....	2
3. Siretu'r Rasul ve Önemi.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED İZZET DERVEZE

1.1. Hayatı ve Eserleri.....	5
1.1.1. Doğumu ve Yetiştığı Ortam.....	5
1.1.2. Siyasi Faaliyetleri	5
1.1.3. Eserleri	7
1.1.3.1. Kur'an ve Tefsir İle İlgili Eserleri	8
1.1.3.2. Filistin ve Siyaset İle İlgili Eseleri.....	9
1.1.3.3. Tarihle İlgili Eserleri.....	10
1.2. Kur'an Tefsirinde 'Siretun-Nebi' Bilgisine Duyulan İhtiyaç	11
1.3. İzzet Derveze'nin Tefsirdeki Metodu	14

İKİNCİ BÖLÜM

ASRU'N-NEBİ

2.1. Risaletten Önce Arabistan.....	17
2.1.1. Hicaz Bölgesi	17
2.1.1.1. Hicaz ve Hicazlılar	17
2.1.1.1.1. Kur'an'da Hicaz Bölgesi.....	17
2.1.1.1.2. İklim Şartları	20
2.1.1.1.3. Deniz ve Denizcilik	21
2.1.1.1.4. Hicaz Şehirlerinin Önemi ve Hicaz Halkının Durumu.....	22
2.1.1.1.5. Hicaz Halkının Araplığı.....	26
2.1.1.2. Hicaz'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	30
2.1.1.2.1. Ekonomik Faaliyetler	30
2.1.1.2.2. Hicaz'da Ziraî Faaliyet	33
2.1.1.2.3. Araplarda Yaşam Tarzı.....	35
2.1.1.2.4. Arap Toplumunda Görülen Bazı Kültürler	36
2.1.1.3. Hicaz'daki Yabancı Azınlıklar	43
2.1.1.3.1. Mekke'deki Yabancılar	43
2.1.1.3.2. Ehl-i Kitap'ın Mekke'deki Durumu	45
2.1.1.3.3. İsrailoğullarının Mekke'deki Varlığı ve Etkileri.....	46
2.1.1.3.4. İsrailoğullarının Yesrib/Medine'deki Varlığı ve Etkileri.....	48
2.1.1.3.5. Hristiyanların Hicaz'daki Roller ve Etkileri	51
2.1.2. Araplar'da Sosyal ve Ailevi Hayat.....	54
2.1.2.1. Peygamber Asrında Erkeğin ve Kadının Rolü	54
2.1.2.2. Çeşitli Adetler ve Gelenekler.....	60
2.1.3. Kabilecilik Asabiyeti	65
2.1.3.1. Peygamber Asrında Kanbağı İlişkileri.....	65

2.1.3.2. Velayet Asabiyeti	69
2.1.3.3. Himaye Etme Asabiyeti	70
2.1.4. Hac ve Haram Aylar	71
2.1.4.1. Peygamber Asrında Kâ'be'nin Önemi ve Hac.....	72
2.1.4.2. Haram Aylar	73
2.1.5. Sosyal ve İdari Düzen.....	75
2.1.5.1. Hükümet Güçleri.....	75
2.1.5.2. Yargı Otoriteleri.....	78
2.1.5.3. Sınıfsal Farklılıklar ve Kölelik	80
2.2. Dinler ve İnançlar	83
2.2.1. Şirk ve Kapsadığı İnançlar	83
2.2.2. Melek ve Cin İnanıcı	88
2.2.3. Allah ve Peygamber İnanıcı.....	91
2.2.4. İbrahimî Dinin Müntesipleri	98
2.2.4.1. Sabîler.....	98
2.2.4.2. Hanifler	101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİRETU'R-RESUL-MEKKE DÖNEMİ

3.1. Hz. Muhammed'in Künyesi	106
3.1.1. Arap Oluşu	106
3.1.2. Vahiy Öncesi Yaşamı	109
3.1.2.1. Beşeri Yönü	109
3.1.2.2. Sosyal Durumu ve Dini Yaşamı	111
3.1.2.3. İbadet Şekli	113
3.1.2.4. Vahiy Öncesi Bilgisi	115

3.1.3. Ahlaki Özellikleri	117
3.1.4. Aile Hayatı.....	120
3.1.4.1. Çok Evliliği	120
3.1.4.2. Ehli Beyt ve Sorumlulukları.....	123
3.1.4.3. Hz. Zeyneb ile Evliliği	126
3.1.4.4. Tahrim Olayı	128
3.1.4.5. “İfk” Olayı	129
3.1.4.6. Rasulullah’ın Çocukları.....	131
3.1.5. Hz. Muhammed’in Vahye Muhatap Oluşu.....	133
3.1.5.1. Vahiy Kavramı ve Keyfiyeti	133
3.1.5.2. Vahyin Geliş Zamanı ve Yazdırılması.....	137
3.2. Müşrik Arapların Davete Karşı Tutumu.....	145
3.2.1. İlk Adımlar	145
3.2.2. Hz. Peygamber ve Mekke Liderleri	152
3.2.3. Müşrik Liderlerden Katı Davrananlar	154
3.3. Baskılar, İşkenceler ve Hicret	159
3.3.1. Baskı ve İşkenceler	159
3.3.2. Habeşistan'a Hicret	163
3.3.3. İlk İrtidat Olayları.....	164
3.3.4. Yoğunlaşan Baskılar ve Yesrib'e Hicret	167
3.3.5. Hicret Etmeye Güç Yetiremeyenler	172
3.4. Davetin Getirdiği Sıkıntılar.....	175

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİRETU’R-RESUL-MEDİNE DÖNEMİ

4.1. Medine Döneminde İslam Davetinin Yayılış Aşamaları.....	181
--	-----

4.2. Davetin Diğer Bölgelerde Yayılışı.....	183
4.3. Medine Dönemi Müslümanlarından Tablolar	183
4.4. Medine’de Yaşayan Topluluklar	189
4.4.1. Münafıklar	189
4.4.1.1. Münafıkların Karakterleri	190
4.4.1.2. Münafıkların Düzenbazlıkları ve Alaycı Tavırları	195
4.4.1.3. Münafıkların Cihada Karşı Tutumları.....	199
4.4.2. Yahudiler.....	201
4.4.2.1. Yahudiler’in İslam Davetine Karşı Tutumları.....	201
4.4.2.2. Yahudiler’in Tartışmacı Tutumları	203
4.4.2.3. Yahudiler’in Düzenbazlıkları.....	205
4.4.2.4. Yahudiler’in Cezalandırılması, Sebep ve Sonuçları	210
4.4.2.4.1. Beni Kaynuka'nın Sürgün Edilmesi	211
4.4.2.4.2. Beni Nadir'in Sürgün Edilmesi.....	213
4.4.2.4.3. Beni Kurayza'nın Sürgün Edilmesi.....	215
4.4.2.4.4. Hayber’in Fethi.....	217
4.4.3. Hristiyanlar	219
4.4.3.1. Hristiyanların Genel Durumu.....	219
4.4.3.2. Hristiyanların İslam Davetine Karşı Tutumları	221
4.4.3.3. Hristiyanların Tartışmacı Tutumları	224
4.5. Cihad Çağrısı ve Cihad İle İlgili Meseleler	228
4.5.1. Cihad Karşısında Müslümanların Tutumları	233
4.5.2. Cihad Olayları	240
4.5.2.1. Bedir Savaşı	241
4.5.2.2. Uhud Savaşı	243
4.5.2.3. Hendek Savaşı.....	246

4.5.2.4. Hudeybiye Antlaşması	249
4.5.2.5. Kâbe'yi Ziyaret (Umretü'l Kaza)	255
4.5.2.6. Mekke'nin Fethi	256
4.5.2.7. Huneyn Savaşı	260
4.5.2.8. Taif'in Fethi	262
4.6. Rasulullah'm Vefatı	263
SONUÇ.....	267
BİBLİYOGRAFYA	271
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

as.	: Aleyhisselam
A. Ü. İ. F	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	: ibn
Bkz/bkz.	: Bakınız
c.	: cilt
c. c.	: Celle Celâluhu
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
İSAV	: İslami İlimler Araştırma Vakfı
K.	: Kitab'ul
ra	: Radıyallahu Anhu/ Anhâ
s.	: Sayfa
S. A. V/s.a.v	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tah.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz
vd.	: ve diğerleri/ ve devamı
yy.	: yüz yıl
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Sîretü'n-Nebî ilmi, Peygamberimiz'in soyu ve doğumundan başlayarak onun nübüvvet öncesi hayatı, peygamberlik görevine getirilmesinden itibaren bütün safhalarıyla tevhid mücâdelesini, seriyye ve gazvelerinin teşkil ettiği cihad faaliyeti, aile hayatıyla ilgili konuları, ümmetini teşkili ve Medine İslâm Devleti'ni kurması ve devlet idaresindeki siyasetini ele almıştır. Bu bakımdan İslâm tarihinin başlangıcını ve en önemli safhasını teşkil eder. Bu ilmin tohumları, Resûlullah (s.a.v)'a kuvvetle bağlılığın ve ona ait her hatıranın korunmasına gösterilen hassasiyetin bir sonucu olarak, henüz onun sağlığında atılmıştır. Ashâb-ı kiram, onun hayatıyla ilgili bilgileri muhafaza etmişler, bildiklerini çocuklarına ve arkadaşlarına aktarmışlardır. Hz. Peygamber'in vefatından sonraki yıllarda bu bilgiler, ashâbın hafızasında bulunmanın yanında, bazı ashâb ve tabiin âlimlerince hadis sahifelerine de eklenmiştir.

Sîretü'n-Nebî, Hz. Peygamber'in vefatından sonra tüm âlimlerin meşguliyet alanının merkezini teşkil etmiştir. Bu yoğun faaliyet başta hadis ilmi olmak üzere, siyer, tefsir ve diğer dînî ilimleri ortaya çıkarmıştır. Rasulullah hakkındaki bu bilgi zenginliğinde şüphesiz ki, bu bilgileri toplamayı gaye edinen Sîretü'n-Nebî âlimlerinin büyük payı olmuştur.

Rasûlullah (s.a.v.)'in hayatı ve savaşları hakkındaki rivayet ve bilgilerin derlenmesi şeklinde ortaya çıkan bu ilmî faaliyet, hicrî birinci asrın son çeyreğinin başlarından itibaren yoğunluk kazanmıştır. Bu dönemden itibaren, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri, hadis, tefsir ve Sîretü'n-Nebî âlimleri tarafından kendilerine mahsus sahife ve kitaplarda toplanmıştır. Bu üç ilim dalında çalışan âlimler, sahalarına ait rivayetleri senedleriyle birlikte toplarken, yaptıkları işin özelliği gereği, rivayet usûlü ve rivayetleri tasnif bakımından farklı davranmışlardır. Bizi burada ilgilendiren Müfessirler,

konularına giren rivayetleri derleyip ilgili âyetlerin tefsirini yaptıkları yerlere bu rivayetleri koymuşlardır.

Bu tür birçok rivayetin toplanıp değerlendirildiği ve Kur'an'dan hareketle Hz. Peygamber'in hayatını anlatma yolunda eserler yazan ve konulu tefsir çalışmasının farklı bir örneğini ortaya koyan müfessirlerden biri de İzzet Derveze'dir.

Ömrünün birçok döneminde siret kitaplarından farklı olarak, "Kur'an'ın anlattığı bir peygamber"i anlama ve anlatma gayesi güden İzzet Derveze'nin "Asru-n Nebi" ve "Siretu'r Rasul" adlı eserlerinden hareketle oluşturduğumuz çalışmamız, öncelikli olarak bir tetkik çalışmasıdır. Derveze'nin bu eserlerine aldığı ve yorumladığı ayetler, yine Derveze'nin "et- Tefsiru'l Hadis" adlı tefsirindeki yorumlarla karşılaştırılmış ve çeşitli müfessirlerin görüşlerinden de istifade edilmiştir. Ayrıca ayetlerle ilgili verilen rivayetlerin çeşitli hadis, tabakat, meğazi ve siret kaynaklarından faydalanılarak doğruluk dercesi de tesbit edilmeye çalışılmıştır.

2.Araştırmanın Önemi ve Yöntemi

Tarihte ve günümüzde Hz. Peygamber'in hayatını konu edinen birçok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Daha önce birçok araştırmacı bu alanda geniş araştırma yapmış olan Derveze'nin tefsirdeki metodunu, Kur'an'ı yorumlama şeklini, eserlerinin tefsiri yönü gibi birçok konuda çalışma yapmıştır. Fakat Derveze'nin, Kur'an'ın büyük bir bölümüne konu olmuş peygamber asrını ve hayatını anlatan ayetleri nasıl tefsir ettiğine ve bu ayetleri hangi bağlamda ele aldığına değinmemiştir. İşte bizim bu çalışmamız kapsadığı alan itibari ile o'nun hayatını daha iyi anlama noktasında araştırmacılara fayda sağlayacağı kanaatindeyiz.

Çalışmamızda yöntem olarak:

- a) Bir bahse konu edilen ayetler, başka bir konuda tekrar edilmemeye çalışılmıştır.
- b) Derveze'nin bir konuya örnek gösterdiği ve yorumladığı ayetler tek tek incelenmiş, önce nüzul sebebine bakılmış ve daha sonra yirmiye yakın müfessirin yorumu ile karşılaştırılmıştır.
- c) Bahsi geçen ayetlere ait rivayetler, hadis kaynaklarından taranarak, bu alanda da geniş bir dipnota yer verilmiştir.

d) Bu rivayetlerin araştırılması yapılırken; çevirisi yapılmamış belli başlı siyer, meğazi, tarih ve tabakat kaynakları taranmış, bunun yanında İslam Tarihi alanında ün yapmış Türkçe kaynaklardan da istifade edilmiştir.

e) Çalışmamıza kaynak teşkil eden Derveze'nin "Asru'n Nebi" ve "Siretu'r Rasül" adlı eserlerinde geçen ayetlerin yorumları, yine Derveze'nin "et-Tefsirü'l Hadis" adlı eserlerindeki yorumlarla karşılaştırılmış ve yapılan bazı yorum hataları da zaman zaman eleştirilmiştir.

f) Müfessirin "Asru'n Nebi" , "Siretu'r Rasül" ve "et-Tefsir'ül Hadis" adlı eserlerinde belirlediği sınırların dışına çıkılmamış, verdiği rivayetlerin ve yaptığı yorumların karşılaştırılması ve tetkiki yapılmış, konu ile ilgili farklı görüşler ortaya konulmuştur.

3. Siretu'r Rasul ve Önemi

Muhammed İzzet Derveze'nin *Asru'n Nebi* ve *Siretu'r Rasul* (I-II) adlı eserleri, Kur'an ayetleri ışığında Hz. Peygamberden önceki asrı ve saadet asrını tanıtip aydınlatmak için kaleme alınmıştır. Siyer eserleri, hatırlanacağı üzere sırasıyla Kuran ve Sünnet esas alınıp nebinin asrı ve hayatı hakkındaki sahih rivayetler dikkate alınarak hazırlanmıştır. Derveze'nin bu eserlerinin diğer siyer eserlerinden farkı, öncesi ve sonrasıyla risaleti ele alırken o asrı, özellikle ilgili Kuran ayetlerini tefsir ederek ele almasıdır. Derveze eserlerini, Kur'an'ı tarihsel bir veri olarak değerlendirip başvuru kaynağı olarak görmüştür. Dolayısıyla siyeri Mekkî ve Medenî ayetler ışığında ele almıştır. Ele aldığı konuyu aydınlayabilecek, o dönem havasını koklayabilecek ayetleri örnek göstererek, bunlardan bazılarını açıklama yoluyla tefsir etmiştir. Başka bir ifade ile Kur'an, bu eserlerinin ana kaynağını oluşturmaktadır. Çünkü Kur'an, nüzulu sürecinde doğrudan ya da dolaylı olarak Hz. Peygamberin hayatıyla ilgilidir. Derveze'ye göre, Kur'an'da yer alan her ayet, Hz. Peygamberin durumlarından, yaşadığı olaylardan birine işarette bulunmakta ve onu temsil etmektedir. Ayetler arasında delalet yönünden çok benzerlikler bulunduğu gibi farklı yönler de bulunmaktadır. Az farklılıkları kaydetmek bile, delaleti güçlendirmeye ve ifade edilmek istenen manayı sağlamlaştırmaya yaramaktadır. Derveze, bu çalışmalarında Kur'an ile çağdaş kuşaklar arasında kopmuş olan bağı yeniden canlandırmayı amaç edinmiştir. Bu eserler, Kur'anî etütlerden ve tahlillerden oluşmaktadır. Bunun, insanların Kur'an'ın zevkine ermelerini, delaletlerini,

işaretlerini, ipuçlarını, indiği sıradaki durumunu, çağdaş ve sonsuz amaçlarını, anlamalarını kolaylaştırmasını ümit etmektedir.

Derveze, bu eserlerinde, tefsirini yaptığı ayetlerin nüzul sebeplerini zikretmekle kalmamış, çeşitli siyer, tabakat, hadis ve tarih kaynaklarından o ayetle ilgili farklı rivayetlere de yer vermiş ve hatta bunların arasından tercihte bulunarak sebebini de açıklamıştır.

Konular , “Risalet öncesi Dönem”, “Mekke Dönemi” ve “Medine Dönemi” şeklinde sınıflara ayrılarak ele alınmıştır. Ayrıca konu bütünlüğü olması açısından Medine Dönemi’nde yaşanan bazı hadiseler Mekke Dönemi konuları arasında zikredilmiş, böylece okuyucuya, konu hakimiyeti sağlaması açısından kolaylık sağlanmış olmaktadır. Ayetler, konularına göre etütlere tabi tutulmuş ve tahliller yapılmıştır. Daha sonra o ayetle ilgili rivayetlere değinilmiş ve örnek teşkil edebilecek, o konuyla ilgili birçok ayet zikredilmiştir. Ayetlerin numaraları verilerek okuyucu yorulmamış, bizzat ayetlerin anlamları eserde verilmiştir. Bunun yanı sıra bazı konularda oryantalistlere karşı en güzel şekilde savunmacı bir duruş sergilenmiştir.

Son Peygamberin ahlakının “Kur’an’ın” kendisi olması hakikati, Kur’an’ın tefsirinin O’nun hayatında aranmasını gerekli kılmaktadır.. Bu durum Siyer-i Nebî’yi birinci derecede önemli kılmaktadır. Ele aldığı konu bakımından bu eser, bir siyer türü, yöntemi ve kaynağı bakımından da konulu tefsir olması özelliği ile çok önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED İZZET DERVEZE

1.1. Hayatı ve Eserleri

1.1.1. Doğumu ve Yetiştği Ortam

Muhammed İzzet Derveze 1305/1887 yılı Haziran ayında Nablus'ta doğdu. Gerçek ismi, Osmanlı Türkçesi'nde açık "te" ile adlandırılan İzzet (Talat, Behçet, Hikmet gibi) isminin başına Muhammed ismi eklenerek Muhammed İzzet olmuştur. Künyesi, Ebu Zuheyr (tek erkek evladı olan Zuheyr'in babası)'dır. Nesebi, Muhammed İzzet b. Abdulhadi b. Derviş b. İbrahim b. Hasan Derveze'dir. Derveze lakabı, terzi anlamına gelen Derraze'den gelmektedir. Dedelerinden Hızırbey Derveze, kumaş ticaretiyle meşgul olduğu için bu lakap ile meşhur olmuştur. Babası Abdulhadi b. Derviş b. İbrahim b. Hasan b. Derveze olup, Ürdün'ün doğusunda bulunan Aclun sancağının Kefrence Köyü'nde yaşayan el- Farîhât adlı bir aşirete mensuptur.¹

1.1.2. Siyasi Faaliyetleri

Derveze, Arap milliyetçiliği fikriyle erken yıllarda tanışarak, bu fikre ilgi göstermiş ve mücadeleci kimliğiyle tanınmıştır. Yaşadığı coğrafya olan Filistin'i ilgilendiren hemen her mesele ile uğraşmış, bu vadede mücadele eden siyasî oluşumlarda aktif görevler almıştır. Bu nedenle o çeşitli sıkıntıları göğüslemiş bir şahsiyet olarak bilinmektedir.

Derveze, resmi görevlerde bulunduğu sıralarda I. Meşrutiyetin (1908) ilanından itibaren Osmanlı Devleti'ndeki fikir hareketiyle de yakından ilgilenir. Posta ve telgraf idaresinde iken Mısır'da yayınlanan el-Müeyyed, el-Ehram, el-Mukaddem gibi gazeteleri, el-Hilal ve el-Muhtelif gibi dergileri takip etmesi yanısıra İttihatçıların gizli neşriyatını takip

¹Belek **Japarakunov**, "Muhammed İzzet Derveze'nin Asru'n-Nebi ve Siretu'r-Resul Adlı Eserlerinin Tefsir Yönü" Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2009 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 4.

ederek bunların etkisinde kalır. Daha sonra II. Meşruiyet'in ilanı ile Jön Türkler'in (Genç Türkler) uzantısı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olur. Bu cemiyetin, Araplar'ın aleyhindeki kuşku dolu niyetlerinden dolayı 1909 yılında üyelikten ayrılarak Nablus'da "Muhafif İtilaf Partisi"ne geçer. Bu partideki üyelik süresi boyunca sekreterlik yapar. Bununla birlikte, Arap milliyetçiliği hareketinde aktif rol alır ve Osmanlı idaresindeki Arap vilayetlerinde merkezîyetçi idareler tesis etmek isteyen parti ve cemiyetlerin kuruluşuna öncülük eder.²

Bilahare sırasıyla:

1911, Nablus'da Arap İlim Cemiyeti'nde üyelik ve sekreterlik,

1914-1920, Merkeziyetsizlik (Lamerkeziyye) partisi üyeliği ve sekreterliği,

1921-1932, Kudüs'te Arap-Filistin Konferansı üyelik ve sekreterliği, Suriye Umumi

Konferansı üyeliği, Anayasa danışmanlığı, Arap Bağımsızlık Partisi kurucu üyeliği,

Arap-Filistin Cemiyeti kurucu üyeliği yapmıştır.³

1933 yılında Yafa şehrinde İngiliz kuvvetlerine karşı düzenlenen bir gösteride başından yaralandı. 1936 yılında işgalci İngilizler'e karşı Filistin topraklarında başlatılan direnişte aktif rol üstlendi. Ancak direnişin kanlı bir şekilde bastırılmasından sonra Filistin topraklarından sürüldü.

1936'da Filistin Yüksek Arap Kurulunda, Bağımsızlık Partisi temsilciliği yapan Derveze, 1937'de Kurul'un Suudi Arabistan ve Irak krallarına gönderdiği heyetteki üyelere dendir. İngiliz Kraliyet inceleme komisyonu önünde Kurul'un temsilciliğini, aynı yılda Suriye'nin Belundan şehrindeki Genel Arap Konferansı'nın sekreterliğini ve kurulun gözlemciliğini yapıştır. 1937-39 arasında Şam'da Filistin Direniş Hareketi'nin idari ve mali sorumlusu olarak görev yaptı.⁴

1937-1939 yılları arasında Şam'da Filistin direnişini yönlendirdiği ve propaganda yaptığı iddiasıyla Fransızlarca tutuklandı ve 5 yıl hapse mahkûm edildi. Derveze'nin

² Japarakunov, 4,5.

³ Japarakunov, 5.

⁴ Zekerîya **Kurşun**, "Derveze" *D'IA*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, C. IX, s. 187.

Şam'daki mahkûmiyet yılları, kendisini düşünsel olarak yenilediği ve derinlemesine Kur'an araştırmalarına başladığı yıllar oldu. 52 yaşında iken, 16 ay kaldığı Şam “el-Mizze” ve “el-Kal’a” hapisanelerinde Kur'an'ı baştan sona ezberledi.⁵

1940'ta Fransa'nın savaştaki hezimetinin ardından serbest bırakıldı. Bölgedeki işgal güçlerinin baskısı sonucunda bazı arkadaşlarıyla beraber vize almak suretiyle Kilis'ten Türkiye'ye geçen (7 Temmuz 1941) Derveze, 1945 yılı sonbaharına kadar siyasî mücadelesini ve yazarlık faaliyetlerini Türkiye'de sürdürmek zorunda kaldı. 1943'te siyasî faaliyetleri nedeniyle İngilizler onun ve arkadaşlarının Türkiye'den çıkarılmasını istemiş, ancak Ankara'daki bazı arkadaşlarının Mülkiye yıllarından tanıdıklarının muhafazası ile Türkiye'den ayrılmak yerine, İstanbul'da İngilizlerin dikkatini daha fazla çekmemek amacıyla önce Aydın'da daha sonra Bursa'da zorunlu ikamete tâbi tutulmuştur.⁶

1945 yılında yasal şartların uygun olmaması sonucu Suriye'ye geri döndü. 1933 yılında İngiliz işgal kuvvetlerince başından yaralanması sonucunda zaman zaman nükseden işitme rahatsızlığı fazlalaştı ve 1945 yılından itibaren aktif siyaseti bırakıp, kendini ilmî çalışmalara adadı. Tefsirinin ilk baskısını 1961-1963 yılları arasında Şam'da gerçekleştirdi. İşitme özürlü hale geldikten sonra sosyal aktivitelere de katılmadı. 1984 yılında Şam'da vefat etti.⁷

1.1.3. Eserleri

Derveze, tutukluluk yıllarında Kur'an'ı, yardımcı ve arkadaş edinmiş ve kendisini onun hizmetine adanmıştır. Kur'an'ı okumuş, ezberlemiş, anlamlarında derinleşmiş ve daha sağlıklı düşünme imkânı elde etmiştir. O esnada dikkatini Rasulullah'ın risalet öncesi çağ ve ortamında yürürlükte olan dinî, fikrî, sosyal ve ekonomik hayat ile onların yaşam biçimleri üzerine yoğunlaştırmıştır. Buradan hareketle kapsamlı bir konulu tefsir çalışmasının temellerini ve tefsirinin usullerini; Asrun Nebi ve Siretu'r-Rasul, Kur'an ve ed-Dusturu'l-Kur'anî adlı eserleriyle atmıştır.

⁵ M. İzzet **Derveze**, *et-Tefsirü'l Hadis* (Çev. Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Ekrem Demir vd.), Ekin Yayınları, İstanbul 1998, C.I, s.7.

⁶ M. İzzet **Derveze**, *Kur'an Cevap Veriyor* (Çev. Abdullah Baykal), Yöneliş Yayınları, İstanbul 1988, s.9.

⁷ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, (Çev. Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Ekrem Demir vd.), I, 7.

Derveze'nin 50 civarında eseri ve çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanan birçok makalesi bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz belli başlı eserlerini, konularına göre tasnife tabi tutarak vermek istiyoruz. İlk önce Kur'an ve tefsir ile ilgili eserleri üzerinde detaylı bir şekilde durulmasını doğru buluyoruz.

1.1.3.1. Kur'an ve Tefsirle İlgili Eserleri

1. *Ed-Dustûru'l-Kur'ânî ve's-Sünnetü'n-Nebeviyye, I-II*, Kahire 1386/1966. *Ed Dustûru'l-Kur'ânî fî Şuûni'l-Hayat*, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1956.

Eserin ilk baskısı tek cilt, 603 sayfadır. İkinci baskısı ise ansiklopedik olarak “*ed-Dustûru'l-Kur'ânî ve's-Sünneti'n-Nebeviyye Fî Şuûni'l-Hayat*” adıyla aynı yerde ve aynı yayınevinde 1966 yılında iki cilt olarak basılmıştır.

2. *Et-Tefsîru'l-Hadîs, I-XII*, Yazar mülteci olarak Türkiye'ye göç edince (1941–1945) kendisini okuma ve yazma işine vermiş. Şam'da tutuklanıp hapsedildiği süre içinde başladığı çalışmalarını, Türkiye'de devam ettirmiş ve bu çalışmalarını da daha çok İstanbul ve Bursa kütüphanelerinde yapmıştır. Bu eser, Kur'an'ın, nüzûl rivayetlerine göre sûrelerin tertibi esasına dayalı, rivayet ve dirayeti birleştirerek çağdaş bir söylemle yazılmış olan bir tefsirdir.

3. *El-Kur'anü'l-Mecîd*, el-Matbaatü'l-Asriyye, Sayda 1952. Kur'an hakkında çeşitli araştırmaları içermektedir. Tefsir'e giriş mesabesinde dir.

4. *El-Kur'an ve'l-Yehûd (Kur'an ve Yahudiler)*: Derveze, Filistin felaketinin ilhamıyla 1949 yılında Yahudiler'in Kur'an'da anlatılan durumlarından ve ahlakından anlatan bir kitap yazdı. Kahire 1949; Beyrut 1979. *El-Kur'an ve'l-Yehûd Ahlakuhum ve Mevakifuhum ve Ahvaluhum fî Zamani'n-Nebî Aleyhisselam*, Şam 1949.

5. *El-Kur'an ve'l-Mer'e*: Derveze, bu kitapçığını 1950 yılında yazdı. Bu kitapçığa Kur'an'da yer alan kadınlarla ilgili meseleler ve Kur'an'ın kadına verdiği önem konusunda kısa bir açıklama yapmıştır. el-Matbaatü'l-Asriyye Sayda 1951.

6. *El-Kur'an ve'l-Mübeşşirûn (Kur'an ve Misyonerler)*: Yazar bu eserini, kendisini Üstad Haddat olarak isimlendiren bir misyonere ait olan ve içerisinde Kur'an ve İslam

dini hakkında yanlış anlama ve edep sınırını aşan ifadelerin bulunduğu bir kitaba muttali olması üzerine kaleme almıştır. Şam 1972, Beyrut 1979.

7. *El-Kur'an ve'l-Mülhidûn* ,(Kur'an ve Ateistler): Yazar, Sadık el-Azm'a ait olan ve içerisinde yukarıdaki kitap gibi Kur'an, İslâm dini ve Hz. Muhammed'in peygamberliği hakkında yanlış anlama ve edep sınırını aşan iftiraların bulunduğu "Nakdu'l-fikri'd dînî" adlı kitaba muttali olduktan sonra bu eserini yazmıştır. Şam 1973 / Şam 1980. Eser, el- Mektebü'l-İslâmî ve Daru Küteybe/Mısır aracılığı ile farklı baskıları yapılmıştır.

8. *El-Kur'an ve Damânu'l-İctimâî* (Kur'an ve Sosyal Güvence): Yazar, 1950 yılında Kur'an ve sosyal dayanışma konusunda bir kitapçık kaleme almıştır. Bu kitapçıkta güçsüz gruplara Kur'an'ın gösterdiği ilgiyi kısaca ele almıştır. Bu kitapçık 1950 yılında Sayda'da el-Matbaatü'l-Asriyye'de basılmıştır.

9. *El-Cihadu fî Sebilillahi fî'l-Kur'an ve'l-Hadis*: Yazar, bu kitabı (Ramazan/Ocak) 1973 zaferinin etkisiyle kaleme almıştır. Kitap, İslâm'da cihad prensiplerini hararetli bir şekilde açıklamakta ve Müslümanların bu konuda uyanık olmaları gerektiğini bildirmektedir.

1.1.3.2. Filistin ve Siyaset İle İlgili Eseleri

1. *El-Kadiyyetu'l-Filistiniyye, I-II*, Şam 1978. İkinci baskı Şam 1984.

2. *Fî Sebîli Kadiyyeti Filistin ve'l-Vahdeti'l-Arabiyye ve min vahyi'n-Nükbeti ve fî Sebîli Müalecetiha*, adlı kitabın birinci cildi, Sayda 1972 ve 1973 yılında basılmıştır.

3. *El -'Udvanu'l - İsrâ'iliyyi'l - Kadîm ve'l - 'Udvanü's-Sihyoniyi'l - Hadîs*, I-II, Beyrut 1979.

4. *Me'sâtu Filistin*, Dımaşk 1959, Daru'l-Yakazati'l-Arabiyye, Şam 1960. Eser 132 sayfadır.

5. *Cihâdu'l-Filistîniyyîn*, Kahire 1960, Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Kahire 1961. Eser 106 sayfadır.

6. *El-Vahdetü'l-Arabiyye*, el-Mektebetü't-Ticariyye li't-Tıba'a ve't-Tevzi' ve'n- Neşr, Beyrut 1957 ve 1958.

7. *El-Cuzûru'l-Kadime li Sulûki ve Ahlâki ve Ahdâsi Benî İsrail ve'l-Yahûd ve'İstidrâdiilâ mâ Neşibe min Sırâi beynehüm ve beyne'l-Arab*, Şam 1968- 1969. Eser, Mektebetü Atlas aracılığı ile 100 sayfa olarak basılmıştır.

8. *Kıssatü'l-Gazveti'l-Filistiniyye/Kıssatü'l-Kazvi's-Sihyûniyye*, Kuveyt 1970. Eser, Mecelletü'l-Va'yi'l-İslâmî adlı derginin eki olarak 70 sayfa halinde basılmıştır.

9. *İbretun min Tarihi Filistini'l-Kadim*. El-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda 1978.

10. *Meşâkilü'l-Âlemi'l-Arabîyye el-İktisadiyye ve'l-İctimaiyye ve's-Siyasiyye*, Daru'l-Yakazati'l-Arabiyye, Şam 1952. Ansiklopedik baskı yapılmıştır.

11. *Kıssatü'l-Gazveti's-Sihyoniyye*, Kuveyt 1970.

12. *Neşetü'l-Hareketi'l-Arabiyyeti'l-Hadîse* (Çağdaş Arap Hareketinin Yeniden Doğuşu), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1949; Sayda 1972.

13. *Safahâtun Maglûta ve Mühmele min Tarihi'l-Kadiyyeti'l-Filistîniyye*. Sayda 1979.

15. *Er-Risale*. Eser, 1920-30'lu yıllarda Filistin davası ile ilgili toplantılarda verdiği bazı konferanslara ait bir kitapçıktır.

16. *Risaletü'n-Nakdiyye*. Enîs es-Sâyi' adlı müellifin kaleme almış olduğu *Filistin ve'l-Kavmiyye'l-Arabiyye* adlı eserinin Derveze tarafından yapılan düzeltmelerden ibarettir. Bu eser, Daru'l-Yakaza, Şam'da basılmıştır.

17. *Tescilât ve Müzekkirât*. Eser, 1932-1982 yılları arası hatıraları ve gözlemleri ile ilgili *Hamsetun ve Tis'üne Âmen fi'l-Hayât* (95 yıllık hayatım) adı verilen bu eser *Tescilât ve Müzekkirât* (Belgeler ve Hatıralar) adıyla 8 cilt olarak tamamlanmıştır.

1.1.3.3. Tarihle İlgili Eserleri

1. *Asru'n-Nebî: Aleyhisselam ve bietühu Kable'l-İslam Müktebisun mine'l-Kur'an*, Daru'l-Yakazati'l-Arabiyye. Bu üç eserinin ana kaynağını da Kur'an'ı-Kerim

oluşturmaktadır. Şam 1946. Eserin birinci baskısı 507 sayfa olup ikinci baskısı, Tahkikli, 1960 yılında 848 sayfa olarak basılmıştır.

2. *Siretü'r-Rasul: Müktebisun mine'l-Kur'an*, I-II, Kahire 1948, 1963, 1965. İlk baskı 718 sayfadır. İkinci baskı, Tahkikli, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1965,832 sayfa olarak basılmıştır.

3. *Durûsu't-Tarihi'l-Kadim*, Kahire 1932.

4. *Durûsu't-Tarihi'l-Mutavassıt ve'l-Hadis*, Kahire 1932.

5. *Havle'l-Hareketi'l-'Arabiyyeti'l-Hadîse*, Birinci baskı, I-III, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1949, ikinci baskı, I-VI, Sayda 1951-1953.

6. *Muhtasarı Tarîhi'l-Arab ve'l-İslâm*, I-II, Kahire 1925.

7. *Tarihu'l-'Arab ve'l-İslam*, III, adlı eserinin Çağdaş Arap ve İslâm Devletleriyle ilgili olan üçüncü cildir.

8. *Tarîhu'l-Cinsi'l-Arabî fî Muhtelifi'l-Etvâr ve'l-Edvâr ve'l-Aktâr min Akdemi'l-Ezmine*, I-VIII, el-Matbaatü'l-Asriyye, Sayda 1958–1964. Eser 8 cilt olup toplam 3262 sayfadır.

9. *Tarîhu Benî İsrail min Esfarihim*, Matbaatü Nahdati Mısır, Kahire 1958.

10. *Urûbetü Mısır fî't-Tarih ve Ba'de'l-Fethi'l-İslâmî*, Lecnetü't-Telif ve'n-Neşri'l-Kavmiyye, Kahire 1960-1961.⁸

1.2. Kur'an Tefsirinde 'Siretun-Nebi' Bilgisine Duyulan İhtiyaç

Resûlüllah (s.a.v.)'in hayatını konu alan Sîretü'n-Nebî ilminin Kur'ân-ı Kerîm'le alâkası ve tefsir ilmine katkısını ortaya koyabilmek için önce bu ilim ve onu ortaya çıkaran ihtiyaç hakkında kısa bilgi vermemiz yerinde olacaktır. Arapça bir kelime olan "siyer", yol, tavır, davranış ve insanın ahlâkî durumu mânâlarına gelen "sîret" kelimesinin çoğuludur. "es-Sîretü'n-Nebeviyye" veya "Sîretü'n-Nebî" ise, ilmî bir ıstılah olarak, Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hayatını ve peygamberlik

⁸Ekrem Demir, "Muhammed İzzet Derveze'nin Kur'an'ı Anlama ve Yorumlama Yöntemi" Ankara Üniversitesi SBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2006, s. 27,28.

mücadelesini bütün halinde ele alan ilim dalının adıdır. Türkçemiz'de, "siyer" kelimesi tercih edilmiş ve bu ilim daha ziyâde Peygamberimiz'e nisbetle "Siyer-i Nebî" olarak isimlendirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de en geniş olarak tanıtılan, hayatı hakkında en fazla bilgi verilen Peygamber'in, bu Yüce Kitap'ın muhatabı Hz. Muhammed (s.a.v.) olduğu kesin olarak bilinen bir husustur. Kur'ân, Hz. Muhammed'in ahlâkî faziletleri, aile hayatı, peygamber olarak görevlendirilmesi üzerinde durmuş; Mekke müşriklerinin ona ve ashabına yaptığı kötülükleri yermiş, Hz. Peygamber ve arkadaşlarının bu kötülüklere karşı gösterdiği olağanüstü sabırdan da övgüyle söz etmiştir. Kitabımız, Medine'ye hicret, Medine'de İslâm'ın yayılışı, cihat emrinin verilmesiyle başlayan ve vefatından bir buçuk yıl öncesine kadar süren savaşlar, ashabıyla ilişkileri ve benzeri pek çok konu hakkında bilgiler vermiştir. Yalnız bu bilgiler, Derveze'nin de belirttiği üzere Hz. Peygamber'in hayatını, doğumundan ölümüne uzanan bir çizgide ve bu ilmin bütün konularını ihtiva eden bir çerçevede değildir. Resûlullah'ın başından geçen bazı önemli olaylar veya yaptığı bazı savaşlar biraz geniş anlatılmış olsa da, bazılarını birkaç âyetle kısaca işaret edilmekle yetinilmiştir. Hz. Peygamber'in terceme-i halini bu bilgilerle tamamlamak mümkün değildir.

Siyer kitapları ise, Resûlullah'ın soyunu isim isim tesbit edilerek Hz. İsmail vasıtasıyla Hz. İbrahim'e kadar ulaştırmaktadırlar. Onun Mekke'de Kureyş'e mensup bir ailede yetim olarak doğumundan itibaren çocukluk ve gençlik yıllarını nerede ve kimlerin yanında geçirdiğini, bu yaşlardaki ahlâkî durumunu, 25 yaşında Hz. Hatice ile evlenerek fakirlikten zenginliğe; 40 yaşında peygamberlik görevine getirilerek ise hidâyete ulaştırılmasını tesbit ederler. Yine davet merhalelerini, Mekke döneminin şartlarını, müşriklerin Müslümanlar'a yaptığı kötülüklerin teferruatını sadece siyer kaynakları toplamış bulunmaktadır. Bu bilgiler, yukarıda işaret ettiğimiz ilgili Kur'ân âyetlerinin bir tefsiri durumundadır ve müfessirler yeri geldikçe bu bilgilerden istifade etmişlerdir. Bu konuların açıklanmasında şüphesiz ilk sırada sahih hadis kaynaklarında geçen ilgili rivayetlere bakılacaktır; ancak çoğu kere bu rivayetler de neticeye ulaşmayı sağlayamamaktadır. Bu durumda müfessirler, gerekli malûmatı Siyer kaynaklarında bulmuşlar ve bu eserlerden geniş ölçüde yararlanmışlardır.

Bunun için Kur'ân-ı Kerîm'deki bu muhtasar bilgilerin, hadis ve Sîretü'n-Nebî kitaplarındaki bilgilerle tefsir edilmesine ihtiyaç vardır. Ve tüm bu sayılan nedelerden dolayı da Sîretü'n-Nebî konusu, Kur'an'ın ana konulardan biri durumundadır.

Bütün bunlara rağmen ne yazık ki klâsik tefsir usûlü kaynaklarında, müfessirde bulunması gereken ilimler arasında Sîretü'n-Nebî bilgisi sayılmamıştır. Zamanımızda da aynı listeyi tekrarlayan tefsirciler vardır. Fakat şu bilinmelidir ki; İslâmî hayatın Resûlullah ve ashabının tatbikatında yaşanmış halini muhtelif yönleriyle ele alması bakımından Sîretü'n-Nebî, İslâmî ilimlerin her biriyle çok yakından irtibatlıdır.⁹

Dini meselelerin büyük kısmının açıklaması, Peygamberimizin uygulamalarında mevcuttur. Onun ashabıyla birlikte gerçekleştirdiği büyük dönüşüm, dînî ilimlerin temel konusu niteliğindedir. Kur'ân'da bu konuyu anlatan ayetlerinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi, Peygamberimizin daha iyi tanınabilmesi, Kur'an tefsirinde Sîretü'n Nebî bilgisinden faydalanmakla olacaktır.

Sîretü'n-Nebî ilminin Kur'ân ile alâkası, onun doğru bir şekilde anlaşılmasına katkısı konusunda çağdaş müfessirlerden Mevdûdî, şöyle demektedir: "İslâm nimeti insanlara peygamberler vasıtasıyla ulaştırılmıştır. Peygamberler, sadece Allah'ın kelâmının insanlara duyurmak ve onları açıklamakla değil; aynı zamanda bunların nasıl tatbik edileceğini göstermekle de görevlendirilmişlerdir. Kitap ile peygamber et ile tırnak gibi birbirine öylesine bağlıdır ki, asla biri diğerinden ayrılamaz. İslâm bu iki temel üzerine kâimdir. Önceki ümmetler, bu iki temeli koruyamamaları yüzünden sapmışlardır. Onlar kitaplarını tahrif etmişler ve peygamberlik anlayışlarını da değiştirmişlerdir.

Allah'ın insanlığın kurtuluşu için seçtiği son din olan Yüce İslâm dini ise, bu iki temeli itibariyle de korunmuştur. Bu koruma, ilâhî bir korumadır. Kur'ân-ı Kerîm'in koruyucusu Yüce Allah'tır. İkinci temel olan peygamberlik müessesesi ise, Hz. Peygamber'in hayatını ele alan Sîretü'n-Nebî ilmi ile hadis ilminde saklıdır. İnsanoğlu, İslâm'ın idrâkine ancak Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Muhammed; Hz. Muhammed'i de Kur'ân-ı

⁹İsmail **Yiğit**, *Kur'an Araştırmaları*, "Kur'an ve Sîretü'n Nebî" konulu tebliği, *İSAV*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2001, C. II, s.92-100

Kerîm vasıtasıyla kavrayarak varabilir. Bu iki kaynaktan her birini diğerinin yardımıyla anlayabilen kimse, İslâm'ı da doğru bir şekilde anlayabilmiş demektir."¹⁰

1.3. İzzet Derveze'nin Tefsirdeki Metodu

Derveze, yöntem olarak kabul ettiği ve kendi tefsisinde de uyguladığı tefsir faaliyetinin nasıl olması gerektiğini kendi ifadesi ile şöyle aktarmaktadır:

“Kur'an'ın tefsir edilmesi, amacına uygun yapılmalıdır. Ne asırı uzatılmı, ne de tefsirin amacını dışarıda bırakılacak oranda kısa yapılmalıdır. Mulahazaları içinde barındırmalı ve kafalarda oluşabilen problemleri çözmelidir. Kur'an ayetleri tefsir edilirken siyak, mana ve nazım yönüyle Kur'an bölümleri durulduğunda doğru olan tam cümleler halinde bölümlere ayrılmalıdır. Yabancı, yeni ve pek kullanılmayan kelime ve tabirler, kısaca açıklanmalıdır.

Lugat, nahiv ve belagat ayrıntılarına fazla dalınmamalıdır. Bir cümlenin delalet etmiş olduğu anlam, genel hatlarıyla gerektiği kadar ve ilk anda zihinde uyanan anlamıyla açıklanmalıdır. Tefsirde basit, yalın ve anlaşılır bir üslup esas alınmalı ve bununla yetinilmelidir. Bir ibare orta seviyede bir okuyucunun anlayabileceği bir şekilde açık ve anlaşılır ise amaç ve hedefinin belirtilmesi ile yetinilmelidir. Şayet konu öyle olmasını gerektiriyorsa kısa ayetlerle ilgili olarak aktarılan rivayetlere ve bu konuda söylenmiş sözlere isaret edilmelidir. Açıklanmasında yarar umulan görüş ve rivayetler açıklanmalıdır. Tefsir yapılırken cümlenin içerdiği hükümler, ilkeler, telkinler ve yasal, ahlakî, toplumsal ve manevî direktifler açıklanmalıdır. Tefsir yapılırken cümle içinde geçen Nebvî sîret ve çevreyi anlatan tablo ve sahneler ortaya konmalıdır. Çünkü Kur'an'ın indiği atmosferin ortaya konması, Kur'an ayetlerinin içerdiği birçok amacın ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır. Tefsir yapılırken asıl maksadın dışına çıkmadan ara ve destekleyici ifadelerle dikkat çekilmelidir.

Kur'an cümleleri konu ve siyak olarak delalet mefhumu gereği birleştirilmelidir. Bunu yaparken Kur'an'ın ifade tarzının, konu bütünlüğünün, akış ve hedef birliğinin ve araç benzerliğinin ön plana çıkartılması hedeflenmelidir. Tefsir yapılırken mümkün olduğu kadar tefsir, serh, siyak, delalet kabilinden Kur'an cümlelerinden, terkiplerinden ve ibarelerinden yararlanılmalıdır. Kur'an cümleleri ve bu cümlelerin içerdiği maksatlar

¹⁰Mevdûdî, Hz. Peygamber'in Hayatı (Çev. Ahmed Asrar), Pınar Yayınları, İstanbul 1992, C. I, s.20.

tercüme edilirken önceki sûrelere göndermede bulunulmalıdır. Ancak gereksiz tekrarlardan ve uzun açıklamalardan kaçınılmalıdır.”¹¹

Bu bağlamda kendine özgü bir yöntem geliştirmeye çalışarak Kur'an üzerine yoğunlaşan ve tefsir alanında müstakil bir eser veren Derveze, kullandığı metot farkıyla da günümüzde hala ilmi çalışmalara kaynak teşkil eden eserler bırakabilmiştir.

Derveze'nin tefsirini diğer tefsirlerden farklı kılan en önemli özellik, Kur'an sûrelerini baştan sona kadar nüzûl sırasına göre tefsir etmiş olmasıdır. Çünkü sûrelerin bugünkü mushafta gördüğümüz tertibi içtihadî değildir. Ayet ve sûrelerin tertibi Peygamberimiz zamanında gerçekleşmiştir.¹²

Derveze'ye göre, “Kur'an, Peygamberimizin hayatını ve hayatındaki gelişmeleri baştan sona kadar birbiriyle bağlantılı ve birbirini açıklayan bir dizi anlatım niteliğindedir.”¹³

Buradan hareketle müfessir, Rasulullah'ın risalet öncesi çağ ve ortamında yürürlükte olan dinî, fikrî, sosyo-ekonomik hayat ile onların yaşam biçimlerini de ayetleri açıklama bağlamında kullanarak, bununla o dönemin çevre şartlarını büyük ölçüde tespit etme imkanı bulmuştur. Ona göre, “Kur'an, bu kadar ayetle bu çağ ve çevresinin tasviri için büyük bir kaynaktır.”¹⁴

Derveze, söz konusu tefsirini, sade bir uslubla yazarak, nahiv ve kelim kayıtlarından arındırmıştır. Ayrıca tefsirinde, müfessirlerden yapmış olduğu alıntılarının genelini, bazı ayetlerdeki anlamlarla ilişkilendirerek, kendi özel kurgu ve düşüncesini destekleme sadedinde kullanmıştır.

Derveze'nin tefsirinde öne çıkan başlıca metod farklılıklarını sıralayacak olursak:

- Tefsirinde, kültürel dokuya tesir eden ve etkisi altına alan batı cereyanından etkilenerek 20. yy. tefsir ekolünün görüşlerini yansıtan müfessirlerin düşüncelerini yansıtmıştır.

¹¹ M. İzzet **Derveze**, *Kur'anü'l-Mecid*, Daru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut 2000, s. 276-277.

¹² Derveze, *Kur'anü'l-Mecid*, I, 115.

¹³ Derveze, *Kur'anü'l-Mecid*, I, 142.

¹⁴ M. İzzet **Derveze**, *Asru'n-Nebi (Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı)*, (Çev. Mehmet Yolcu), Yöneliş Yayınları, İstanbul 1989, C. I, s.16.

- Tefsirine başlarken, sûre girişlerinde en önemli sûre konularını özetleyerek; Mekkî ve Medenî ayetlerle sûreler arasındaki ilişki ve tertibi tartışarak başlamıştır.
- Tefsirinde, genelde dirayet (akli yorum) tefsirlerini rivayet tefsirlerine öncelemiş, ayetlerin genel akışı, birbirleriyle uyumlu oluşu, konuları arasındaki ilişki noktasında algısını yorum ağırlıklı gerçekleştirmiştir.
- Tefsirinde, bazı siyer ve tarih kitaplarında yer alan belli tarihsel olayları ayetlerin nüzûl şartlarıyla karşılaştırarak tartışmıştır.
- Tefsirinde, sûreleri, durulduğu zaman anlamlarını bozmayan belli kesitlere ayırarak tefsir etmiştir.
- Tefsirinde, ele almış olduğu kavramlar ve tertipler, doğrudan anlam odaklı olup ayrıntıya fazla dalınmamıştır.
- Tefsirinde, ayetlerin kısa, öz anlamlarını açıklayarak özetlemiş, ardından tefsirde geçen çeşitli rivayet ve görüşleri peşpeşe sıralamıştır.
- Ayetlerin nüzûl sebeplerini, ayetlerin uyum ve akışı doğrultusunda tartışmıştır. Tefsirinde, kendi şahsiyetini yansıtan önemli bireysel yorumlarını aktarmış, bu bağlamda kimi zaman kelimelerin anlamlarını yorumlamış, kimi zaman belli kavramları açıklamış, kimi zaman ayetlerin konularını veya önemli yorumlarını belirtmiştir.
- Bir kısım eski müfessirlerin Kur'an kutsiyeti ve hedefleri noktasında insanların zihinlerini gereksiz bilgi kırıntılarıyla doldurup meşgul ettiklerini vurgulayarak onları eleştirmiş ve *Kur'anü'l-Mecid* adlı eserinde, Mushaf içindeki sûrelerin ve sûre içindeki ayetlerin tertibi bağlamında Kur'an'dan tespit ettiği görüşleri açıklamıştır.¹⁵

¹⁵Demir, 198.

İKİNCİ BÖLÜM

ASRU'N-NEBİ

2.1. Risaletten Önce Arabistan

2.1.1. Hicaz Bölgesi

2.1.1.1. Hicaz ve Hicazlılar

2.1.1.1.1. Kur'an'da Hicaz Bölgesi

Kur'an, Hicaz Bölgesi'nde, çeşitli yönlerden ve coğrafi şartlar açısından farklılık arzeden değişik kesimlerin varlığını belirtmektedir.

Mesela, oldukça kurak, alabildiğine sıcak, suları kıt, dağlarla çevrili, sakinlerinin dışarıdan gelen gıda maddeleri ile rızıklarını temin ettiği bir mıntıka. Burası "**Mekke**"dir. Veya daha dikkatli bir ifade ile Mekke Mıntıkası'dır.¹⁶

Her türlü ziraat imkânından yoksun, çöllerle kaplı bir bölge olan Mekke, yalnızca kolay savunulan; dar geçitlerden ulaşılabilen, yüksek dağlarla çevrili bir vadide kurulmuştur. Mekke, çöllerle kaplı bir yer olmasına rağmen, Roma ve Bizans İmparatorlarının, İran ve Habeş Krallarının hepsinin, bu şehri kendi topraklarına katmak için girişimlerde buldukları bir yerdi.¹⁷

İbrahim Sûresi'nde, İbrahim'in (a.s) duaları hikâye edilmektedir, işte bu ayetlerde Beytu'l-Haram Bölgesi'nin nitelikleri yer almaktadır. Bu da Ka'be mıntıkası yahut Mekke'dir ki burada belirtildiğine göre orası ziraata elverişli olmayan bir vadidir. İbrahim'in duasında hikâye edildiğine göre o, Allah'ın o bölge ahalisini meyvelerden rızıklandırmasını ve insanların gönüllerini onlara yöneltmesini dilemiştir:

¹⁶İzzet **Derveze**, *Asru'n Nebi*, Beyrut 1964, s.19.

¹⁷Muhammed **Hamidullah**, *İslam Peygamberi* (Çev. Salih Tuğ), İrfan Yayınları, İstanbul 2001, C. I, s.4.

*"Rabbimiz! Ben, çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kabe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerinden rızıklandır, umulur ki şükrederler."*¹⁸

Derveze bu ayet ve devamındaki ayetlerle ilgili olarak İbn Abbas'tan gelen şu rivayeti nakleder: İbrahim'in hanımı Sara, Hacer ve İsmail'e kötü davranmaya başlayınca, İbrahim onları aldı ve yola koyuldu. Mekke vadisine geldiklerinde, onları orada bıraktı. Hacer nedenini sorduğunda "Allah böyle yapmamı emretti" dedi. Bir müddet sonra Hacer ve çocuk susadılar. Hacer Safa ile Merve arasında feryad ederek yardım istedi ve koşmaya başladı. Burada bir ses işitti, baktığında ayağıyla yere vuran bir melek gördü; çok geçmeden yerden su fışkırdı; bu zemzemdi. Bu esnada oralardan Cürhüm Kabilesi geçiyordu. Orada su alametleri gördüler. Daha önceden burada bir suyun varlığını bilmiyorlardı. Oraya gelip suyu gördüklerinde, Hacer'den yanında kalmak için izin istediler, o da onlara izin verdi ve böylece oraya yerleştiler. İsmail onların arasında yetişip büyüdü. Onlardan, aralıklı zamanlarda iki kadınla evlendi. Babası da ziyaretlerine aralıklarla geldi. Son gelişinde ona Allah'ın kendisine bu vadiye bir ev yapmasını emrettiğini söyledi. O da ona: Rabbinin emrini yerine getir, dedi. Böylece her ikisi de, bir tepe yanında seçtiği yeri kazmaya ve sonra da evin temellerini atıp yükseltmeye başladılar. İsmail taş taşıyor, onları getirip babasına veriyor, babası da binayı örüyordu. Bina yükseldiğinde İbrahim yere, üzerine çıkıp durmak için büyükçe bir taş koydu ve nihayet bina tamamlandı. İbrahim'in ayak izi taşa geçmişti. Taş Kâbe'nin yanında durmaya devam etti ve üzerinde İbrahim'in ayak izi alameti olduğu halde "İbrahim makamı" diye tanındı. Peygamber'in zamanında da aynı yerde bulunuyordu.¹⁹

Yine Kasas sûresinde yer alan bir ayette Allah'ın, onların Harem'lerini güven yeri kıldığı ve herşeyin meyvesinin oraya toplandığına işaret edilmiştir. Bu da ifade ediliyor ki; onun rızık dışardan ona toplanıp gelmektedir:

"Onlar, 'Sizinle beraber doğru yolu tutarsak, kendi yurdumuzdan koparılıp çıkarılırız' dediler. Biz onları tarafımızdan bir rızık olarak, her türlü meyve ve mahsullerin

¹⁸İbrahim, 14/37.

¹⁹Buhari, *Sahih*, K. Enbiya, Beyrut 2002, C. IV, s.144/3365; İzzet Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, Kahire 1963, C. V, s. 243,244.

kendisinde toplandığı, saygın ve güvenli bir yere yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler.”²⁰

Bu ayette Mekke ahalisi Beytu'l-Haram'ın hürmetinde ve insanların gönüllerinin kendileriyle birlikte olmalarında; yaşamlarını, güvenlerini ve saygı duyulmalarının nedenlerini görüyorlardı. Ve Peygamber'e (s.a.v) çağrısında tabi olduklarında, bu sebeplerden mahrum kalmaktan korkuyorlardı. Bu da belirtmeye çalıştığımız olguyu bir açıdan desteklemekte ve onunla paralellik arz etmektedir.²¹

Bu ayetle ilgi olarak Vehbe Zuhayli şunları söyler: Mekke Haremi'nin hususiyetlerinden biri Cenab-ı Hak tarafından bir rızık lütfü olarak her taraftan ticaret eşyalarının, başka beldelerdeki meyve ve ürünlerin o bölgeye taşınmasıdır. Fakat onların çoğu hayır ve saadet bulunan şeylere dikkat etmeyen, ibadete daha lââyık olanı bilmek ve ondan başkasına ibadet etmeyi terk etmek için düşünmeyen bilgisiz kimselerdir.²²

Bu bölgenin aşırı sıcak olduğunu ise, Nahl suresinde yer alan bir ayetten istidlalle çıkarmak mümkündür:

“Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı ve dağlarda da sizin için barınaklar var etti. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar verdi. Böylece Allah, müslüman olasınız diye üzerinizde olan nimetini tamamlıyor.”²³

Burada gölgelere, dağların gölgeliklerine işaret edilmiştir ki, orada yerleşmiş bulunan insanlar sıcaktan korunmak için onlara sığınıyorlardı. Yine burada sıcaktan koruyan elbiseye işaret edilmiş fakat soğuktan koruyan elbiseden söz edilmemiştir.²⁴

Vehbe Zuhayli, bu ayette Arapların aşırı güneş sıcaklığından korunma ihtiyacı sebebiyle sadece güneş sıcaklığının zikredildiğini, insanı sıcaktan koruyan elbisenin soğuktan da koruyacağını ifade eder.²⁵

²⁰Kasas, 28/57.

²¹Derveze, *Asru'n Nebi*, 20.

²²Vehbe **Zuhayli**, *et-Tefsirü'l-Münir*, Şam 1998, C.XX, s.134.

²³Nahl, 16/81.

²⁴Derveze, *Asru'n Nebi*, 21.

²⁵Zuhayli, XIV, 196.

İbn Kesir de ayette geçen bu eşyaların, sıcaktan koruyacak pamuk, keten ve yün elbiseler, harbde sizi muhafaza edecek yassı demirden ve başka şeylerden zırhlar olduğunu söylemiştir.²⁶

Derveze ise tefsirinde, sıcaktan korumak için Allah'ın onlar için ağaç ve mağara var ettiğini; soğuktan korunmak için elbiseler yapma gibi bir yol öğrettiğini savunur.²⁷

Müfessirlerin açıklmalarından anlaşılacağı üzere Mekke, o devirde, coğrafi konum olarak tehlike barındırmayan bir yerdedir. Bunun yanında, orada yaşayanlar bazı nimetlerden mahrum olmalarına rağmen, Allah, onları başka nimetlerle destekleyerek onların refahını arttırmıştır.

2.1.1.1.2. İklim Şartları

*“Biz gökten belli bir ölçüde su indirdik de (faydalanmanız için) onu yeryüzünde tuttuk. Bizim onu tamamen gidermeye de muhakkak gücümüz yeter. Onunla sizin için hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik. Bu bağ ve bahçelerde sizin için pek çok meyveler vardır ve siz onlardan yiyorsunuz.”*²⁸

*“Ölü toprak onlar için bir delildir. Biz onu diriltir ve ondan taneler çıkarırız da onlardan yerler. Meyvelerinden yesinler diye biz orada hurmalıklar, üzüm bağları var ettik ve içlerinde pınarlar fışkırttık.”*²⁹

Bu ayetler okunduğu zaman Kur'an'ın bunlarla Hicaz ahalisini hatta Mekke ehlini birinci derecede kastettiği, öncelikle onları muhatap aldığı somut olarak müşahede edilebilir. Çünkü ayetlerin tamamı Mekke'dir. Ayetler genel bir biçimde Allah'ın insanlar üzerindeki nimetlerini hatırlatma ve onları gündeme getirme sadedinde de olsa, hiç kuşkusuz olarak kendisinin birinci muhatabı durumunda bulunan Hicaz ahalisinin özellikle Mekke Ehlinin ve civarda yaşayanların dikkatlerini bizzat gözleri ile gördükleri ve kendilerinden yararlandıkları bu nimetlere çekmekteydi.³⁰

²⁶ İbn Kesir, *Tefsir'ul Kur'ani'l Azim*, Beyrut 1971, C. II, s.550.

²⁷ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, V, 161.

²⁸ Mü'minun, 23/18-19

²⁹ Yasîn, 36/33-34.

³⁰ Derveze, *Asru'n Nebi*, 25.

Medine ve çevresi Mekke'den farklı olarak hâlâ pek çok kaynaklarını ve derelerini muhafaza etmektedir. Ovaların yeşilliğini, üzüm ve hurma bahçelerini çeşitli meyve ve ekinlerini korumaktadır. Oralara Mekke bölgesinden daha fazla yağmur yağmaktadır. Dereler dolmakta ve ovalar su altında kalmaktadır.³¹ Taif ve Medine'de kışın kar yağdığı dahi olur.³²

Taberi, Mü'minun 19. ayette sadece hurma ve üzümlerden bahsedilmesinin sebebi olarak, bunların Hicaz mıntkasının en muazzam ürünleri ve yemişleri olduğunu ve bunun için anıldıklarını; Medineliler için hurmanın ve Taifliler için de üzümün önemli olduğunu vurgular. Bununla, bu kavimlere alışık oldukları ilahi nimetlerin hatırlatılmakta olduğunu söyler.³³

2.1.1.1.3. Deniz ve Denizcilik

*“Rabbiniz, lütfundan nasip arayasınız diye sizin için denizde gemiler yürütendir. Şüphesiz O, size karşı çok merhametlidir. Denizde size bir sıkıntı dokunduğunda bütün taptıklarınız (sizi yüzüstü bırakıp) kaybolur, yalnız Allah kalır. Fakat sizi kurtarıp karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür.”*³⁴

*“İki deniz aynı olmaz. Şu tatlıdır, susuzluğu giderir; içimi kolaydır. Şu ise tuzludur, acıdır. Bununla beraber her birinden taze et yersiniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarırsınız. Allah'ın lütfundan istemeniz ve şükretmeniz için gemilerin orada suyu yara yara gittiğini görürsün.”*³⁵

Bu ayetler, Hicaz ahalisinin çeşitli deniz işleriyle olan ilişkilerini göstermekte ve böylece Hicaz'ın sahil kesimlerine ait işaretler taşımaktadır. Bu kesimlerin liman şehirlerindeki hareketi, gemiciliği, avcılığı ve dalgıçlığını dile getirmekte, Hicaz ahalisinin özellikle şehirde yaşayanlarının ve tüccarlarının bundan ne denli büyük menfaatler elde ettiklerini ifade etmektedir.³⁶

³¹Derveze, *Asru'n Nebi*, 25.

³²Filipeli Ahmet Hilmi **Şehbenderzade**, *İslam Tarihi* (Çev. Ziya Nur), Ötüken Yayınları, İstanbul 1982, s. 81.

³³**Taberi**, *Camiul Beyan fi Te'vil-il Kur'an*, Beyrut 2000, C.XIX, s. 21, **Kurtubi**, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, Kahire 1964, C.XII, s. 114.

³⁴İsrâ, 17/66-67.

³⁵Fatır, 35/12.

³⁶Derveze, *Asru'n Nebi*, 28.

Kur'ân-ı Kerim'de bildirildiği gibi³⁷ Kureyşliler, kış ve yaz mevsimlerinde olmak üzere yılda iki kez seyahat (Rihlateş'-Şitâi ve's-Sayf) tertipliyorlardı. Kervanları kışın Yemen'e, yazın da Suriye'ye sevk ediyorlardı. Kış ve yaz ticaret yolu Yemen'deki San'a şehrinden başlayarak Taif, Mekke, Yesrib, Hayber, Hicr, Tebük, Maan, Teymâ, Mûte ve Busrâ üzerinden Şam'a ulaşırdı. Bunun dışında kuzeye doğru Kızıldeniz sahilini takip ederek Akabe Körfezi'ndeki Eyle üzerinden Akdeniz sahiline, Gazze'ye ulaşan bir yol daha vardı. Ayrıca Mekke'yi İran, Irak ve Bahreyn'e bağlayan yollar da mevcuttu.³⁸

2.1.1.1.4. Hicaz Şehirlerinin Önemi ve Hicaz Halkının Durumu

Hicaz'ın şehirlerinden ikisi bizzat Kur'an'da zikredilmiştir. Bunlar "Mekke-i Mükerrerme" ve "Medine-i Münevvere"dir. Özellikle bunların zikredilmiş olması onların Hicaz ülkesinin başlıca iki büyük şehri olduğunu göstermektedir. Bu şehirlerin birincisi Kur'an'da "**Mekke**" ve "**Bekke**" sözcükleriyle anılmıştır.³⁹

*"Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi elbette Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâ'be'dir."*⁴⁰

Derveze, ayette geçen "Bekke" ismi hakkında da müfessirler tarafından çeşitli görüşler ileri sürüldüğünü söyler. Bir görüşte, Arapların "be" ve "mim" harflerini cümlelerinde olduğu gibi birbirinin yerine kullandıkları belirtilmiştir. Bir başka görüşte ise "bekke" sözcüğünün "izdiham" mânâsında olduğu, Kâbe'de insanlar tavaf için izdihama sebep olduğundan ona bu ismin verildiği söylenmiştir. Her halükârda "bekke" ismi Mekke'nin bir diğer adıdır. Zira Fetih sûresinin 24. ayetinde Mekke ismi zikredilmiştir: "Mekke'nin göbeğinde, sizi onlara galip getirdikten sonra onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çeken O'dur. Allah yaptıklarınızı görmektedir." Tercih edilen kavle göre, her iki isim de İslam'dan önce bu şehir hakkında kullanılmaktaydı.⁴¹

Taberi, Bekke kelimesinin asıl mânâsının "Kalabalık" demek olduğunu bu kalabalığın da tavaf ederken meydana geldiğini, bu kelimededen asıl maksadın, sadece Kâbe'nin kendisi değil aynı zamanda Kâbe'nin çevresindeki Mescid-i Haram'ın kastedildiğini

³⁷Kureyş, 106/2.

³⁸İbrahim **Sarıçam**, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara 2007, s. 47.

³⁹Derveze, *Asru'n Nebi*, 30.

⁴⁰Al-i İmran, 3/96.

⁴¹Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VII, 195,196; Kurtubi, IV, 137.

savunur. Mescid-i Haram'ın dışındaki yerler ise Bekke değil Mekke'dir der. Ona göre Bekke'den maksadın Mekke vadisi olduğunu, Mekke'den maksadın da Harem Bölgesi olduğunu söyleyelerin görüşlerini isabetsiz kabul eder.⁴²

Kâbe'nin ve Hac menasıkının Mekke'de bulunması bu şehrin önemini bir kat daha arttırıyordu. Bununla beraber bazı ayetler var ki, onlar Mekke'nin bu önemi kazanmasının başka nedenleri olduğunu göstermektedir. Çünkü orada geniş alanlara yayılan sürekli bir ticaret hareketi vardır.

*“Kureyş'i ıssındırıp alıştırdığı; onları kışın (Yemen'e) ve yazın (Şam'a) yaptıkları yolculuğa ıssındırıp alıştırdığı için, Kureyş de, kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve onları korkudan emin kılan bu evin (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsin.”*⁴³

Buradaki "Hâze'l-Beyt" (bu ev) ifadesi Kâbe'nin Allah'ın evi olduğuna Kureyş'in inandığını göstermektedir. Arapların da Kureyş'in bu inancına ortak oldukları, Kâbe'yi hacc ettikleri, O'nun saygınlığı, kutsallığını emniyetine hürmet gösterdiklerine işaret etmektedir. Birçok ayetin de ifade ettiği gibi, buradaki saygınlık ve kudsiyet Mekke Bölgesi'nin tamamını kuşatıcı özelliğe sahiptir.⁴⁴

*“Çevrelerindeki insanlar kapılıp götürülürken, bizim, onların yurtlarını saygın ve güvenli bir yer kıldığımızı görmediler mi? Onlar hâlâ batıla inanıyorlar da Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?”*⁴⁵ Ayetiyle de, Mekke, içinde savaşın ve kan dökmenin yasak olduğu "**Haram**" bir mıntıka kabul ediliyordu.⁴⁶

Derveze bu ayette; “Allah'ın üzerinde yaşadıkları Harem Bölgesi'ni güvenli ve dokunulmaz kıldığını, güvenlik ve barışın egemen olduğu bir ortamda dünya nimetlerinden yararlandıklarını görmüyorlar mı? Şeklinde bir soru yöneltilmesinin sebebini şu şekilde açıklar: Hâlbuki komşu bölgelerin halkları her zaman ölümcül tehlikelerle, yıkıcı saldırılarla burun buruna yaşıyorlar, can güvenliği nedir bilmiyorlardı. Buna rağmen, Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etmek, başka varlıkları O'na eş koşmak, sapıklık ve batıl nitelikli inanç sistemlerini benimsemek hak

⁴²Taberi, *Camiul Beyan*, VI, 19.

⁴³Kureyş, 106/1-4.

⁴⁴Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, II, 171.

⁴⁵Ankebût, 29/67.

⁴⁶Derveze, *Asru'n Nebi*, 36.

ilkesi ile ve akılla bağdaşmayacağından, bu ayetlerde, kâfirlere yönelik eleştirel bir durumun vardır.⁴⁷

Ayrıca Arabistan'da seyahat eden kervanlar sürekli yağmalanma tehlikesi ile karşı karşıya kalırken, Kureyş kervanlarına dokunulmazdı. Yol kesiciler, bilmeden Kureyş kervanlarına saldırırlarsa, onların Harem Bölgesi sakinleri olan Kureyş'ten olduklarını öğrenir öğrenmez serbest bırakırlar ve mallarını iade ederlerdi.⁴⁸

İkinci şehir eski adı olan "**Yesrib**" ismiyle zikredilmiştir. Ve aynı şekilde İslam'dan sonra kendisine özel bir isim olarak verilen Medine/şehir adıyla da anılmıştır.⁴⁹

*"Hani onlardan bir grup, "Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durmak imkânınız yok. Haydi, geri dönün" demişti. Onlardan bir başka grup da, "Evlerimiz açık (korumasız)" diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri açık (korumasız) değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı."*⁵⁰

Kur'an'da gizli bir işaretle kendisinden söz edilen önemli bir şehir daha vardır.

*"Bu Kur'an iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!" dediler.*⁵¹

İbn Kesir, bu iki kasabanın Mekke ve Taif olduğunu söylemiştir.⁵² Müfessirlerde bu konuda sözbirliği etmişlerdir.⁵³

Elmalılı, tefsirinde bu ayette geçen 'Karyeteyn' kelimesinin Mekke ve Taif olduğunu söyler. Mekke'de Velid b. Muğire'yi, Taif'te de Urve b. Mes'ud es-Sakafî gibi, dünyaca zengin gördükleri kimseleri Peygamber'den büyük saydıklarını, Kur'ân'ı da onlara layık gördüklerini vurgular.⁵⁴

"O, kitap ehlinden inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O,

⁴⁷Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, V, 504.

⁴⁸Sarıçam, 47.

⁴⁹Derveze, *Asru'n Nebi*, 30.

⁵⁰Ahzab, 33/13.

⁵¹Zuhuf, 43/31.

⁵²İbn Kesir, *Tefsiru Kur'ani'l Azim*, IV, 115.

⁵³Derveze, *Asru'n Nebi*, 31.

⁵⁴Elmalılı Muhammed Hamdi **Yazır**, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul ts., C. VII, s. 51.

yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri ibret alın.”⁵⁵

Haşr Suresi'nin 2. ayeti Yahudi kalelerinin ne denli muhkem olduğunu ve Yahudiler'in kendilerinin de, ne derece güçlü olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Hatta müslümanlar bile onlara karşı zafer elde edeceklerini ve onları kalelerinden dışarı çıkarabileceklerini ummuyorlardı. Yahudiler'in kendileri de bundan daha güçlü olduklarına ve kalelerinin kendilerini koruyacaklarına inanıyorlardı. Medine'de Yahudiler'in yanında güçlü/savaşçı pek çok Arap boyları da yaşıyorlardı. Medine ve çevreleri bu boylar arasındaki düşmanlıktan ötürü meydana gelen savaşlara zaman zaman sahne oluyordu. Derveze'ye göre gelecek ayette bu anlatılmaktadır.⁵⁶

“Eğer seni aldatmak isterlerse bilmiş ol ki sana yetecek Allah'tır. O, seni bizzat kendi yardımıyla ve mü'minlerle destekleyen ve onların kalplerini uzlaştırandır. Şayet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın sen onların kalplerini uzlaştıramazdın. Fakat Allah onların arasını uzlaştırdı. Şüphesiz o mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁵⁷

Ayetlerde sözü edilen yardım, Bedir'de yapılan yardımdır. Kalplerin uzlaşması ise, Evs ve Hazrec (Ensar)⁵⁸ arasındaki uzlaşmadır. Bu iki kabile Medine'de Peygamber (s)'in hicretinden önce birbirlerine düşmandılar. Aralarında savaşlar yapılırdı, kan dökülür ve yağmalar olurdu. Bu iki kabile arasındaki sürtüşme İslam öncesi Arapların, sosyal ve siyasal yaşamlarında derin etkiler bırakmıştı. Hz. Peygamber ile Hazrec kabilesinden birinin Mekke'de görüştiklerini nakleden İbn Hişam'ın rivayetinde, söz konusu adam şunları söylemiştir: "Biz kavmimizi bıraktık. Aramızdaki düşmanlık gibi bir düşmanlık hiç bir kavimde yoktur. Umulur ki, Allah (c.c) seninle bu iki kabileyi birleştirir. Eğer seninle bu kaynaşma sağlanırsa, senden daha izzetlisi yoktur."⁵⁹ Derveze'ye göre, Medine'ye önem kazandıran ve onu bir merkez haline getiren nedenlerden biri de O'nun Şam ile Cezire Yarımadası arasında sürekli olarak gidip gelen ticaret kervanlarının yolu üzerinde bulunmasıdır.

⁵⁵Haşr, 59/2.

⁵⁶Derveze, *Asru'n Nebi*, 38.

⁵⁷Enfal, 8/62,63.

⁵⁸Abdurrahman **Suyuti**, *ed Durrul Mensur*, Beyrut ts., C. IV, s. 99.

⁵⁹Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 45; Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, VII, 79.

“*Hani Allah size iki taifeden birini, o sizindir diye va'dediyordu. Siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kafirlerin ardını kesmek istiyordu.*”⁶⁰

Ayette geçen "kuvvetsiz" tabiri, yeterli bir savunma ve koruma gücüne sahip olmayan Mekkelilerin ticaret kervanını kastetmektedir.⁶¹

Allah'ın gösterdiği yolda kendileri için doğru ve hayırlı şeyler olduğu halde, müslümanlardan bir kısmı, ganimetlerde olduğu gibi düşmana karşı harekete geçme hususunda da Nebi (s.a.v) ile tartışıyor ve sanki ölüme gidiyormuşçasına korkuya kapılıyorlardı. O bir kısım müslümanlar, Allah'ın güçlü kavmi mağlup edeceklerine dair verdiği vaade rağmen; zayıf kavme karşı savaşmak istiyordu. Hâlbuki Allah, vaadiyle hakkın yücelmesini, batılın ise zelil olmasını ve cürümkâr kâfirlerin iflahının kesilerek, rezil edilmelerini murad etmişti.⁶²

Taberi ayette bahsedilen bu iki zümrenin, Ebu Süfyan başkanlığındaki Kureys'in Şam'dan dönen, takriben kırk kişilik kervanıyla, bu kervanı korumak için Mekke'den hareket edip Bedir'e kadar gelen, yaklaşık bin kişilik müşrik ordusunun olduğunu söyler. Müslümanlar, kuvvetli olmayan zümrenin, yani kervanın kendilerinin olmasını istiyorlardı. Allah Teâlâ ise, müşrik ordusunun mağlup edilerek müslümanların yücelmesini, kâfirlerin ise kökünün kesilmesini istiyordu.⁶³

2.1.1.1.5. Hicaz Halkının Araplığı

Hicaz'da yaşayan kitlelerin çoğunluğunun Arap olduğunu söylemek mümkündür. Allah'ın her Rasul'ü ancak kavminin dili ile göndermesi ve Kur'an'ın Arapça olarak indirilmesi buna delildir.⁶⁴

“*Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik.*”⁶⁵ Dereveze'nin belirttiğine göre ayette geçen (*lealleküm*) 'Umulur ki siz' lafzındaki hitap, Arap

⁶⁰Enfal, 8/7.

⁶¹Derveze, *Asru'n Nebi*, 41.

⁶²Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VII, 14,15.

⁶³Taberi, *Camiul Beyan*, XIII, 398.

⁶⁴Derveze, *Asru'n Nebi*, 50.

⁶⁵Yusuf, 12/2.

dinleyicilere yönelik olup, onları Allah'ın kendi lisanları üzere indirdiği Kur'an'ı düşünmeye, idrak etmeye, ona uymaya götürmek amacını gütmektedir.⁶⁶

“Eğer biz onu başka dilde bir Kur'an yapsaydık onlar mutlaka, "Onun âyetleri genişçe açıklanmalı değil miydi? Başka dilde bir kitap ve Arap bir peygamber öyle mi?" derlerdi. De ki: "O, inananlar için bir hidayet ve şifâdır. İnanmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'an onlara kapalı ve anlaşılmaz gelir. (Sanki) onlara uzak bir yerden sesleniliyor (da anlamıyorlar).”⁶⁷

Derveze'nin görüşüne göre bu ayet, kâfirlerin ilk semavi kitaplarla Kur'an arasında lügat birliğinin olmaması nedeni ile hepsinin Allah katından indirilmesini sorgulamalarını ilham etmektedir. Eğer bu yaklaşım Allah'ın izni ile doğru ise, ayetin bu soruları yalanlama, karalama ve meydan okuma noktasında gelmiş olma ihtimali vardır. Ayetler, büyüklenmenin getirdiği bu soruyu güçlü, susturucu, kınayıcı bir cevap vererek reddeder. Ayetlerin tartışma ortamındaki soru ve cevapları sergilemek için indirildiği de muhtemeldir. Büyüklenme ve meydan okuma yoluyla değişik tutumlarda söyledikleri sözler olma ihtimali de vardır. Derveze bu görüşünü desteklemek için Şuara sûrenin 198-199. ayetlerini delil getirir. "Biz onu yabancılardan birisine indirseydik de, O'nu onlara okusaydı, ona inanmazlardı."⁶⁸

Görüldüğü gibi, bu ayetler açık olarak, Allah'ın, Peygamberi (s.a.v) gönderdiği toplumun Arap olduğunu ve O'nun da onlardan olduğunu belirtmektedir.⁶⁹

Kur'an "**el-A'rab**" kavramını da bedevi kabileler için kullanır. Böylece onları şehirde ve kasabalarda yaşayanlardan ayırır.

“Çevrenizdeki bedevîlerden birtakım münaфіklar vardır. Medine halkından da münaфіklıkta direnenler var ki sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir.”⁷⁰

Ayette hâlihazırdaki duruma dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber'in, münaфіklıklarıyla bildiklerinin dışında, Medine halkından ve bedevi Araplardan da Hz. Peygamber'in

⁶⁶Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IV, 8.

⁶⁷Fussilet, 41/44.

⁶⁸Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IV, 428.

⁶⁹Derveze, *Asru'n Nebi*, 51.

⁷⁰Tevbe, 9/101.

tanımadağı, bilmediğı münafıkların varolduğuna dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber bu münafıkları bilmiyordu, çünkü onlar nifaka öyle dalmışlardı ki rollerini çok iyi yapıyorlar ve gerçek yüzlerini gizleyebiliyorlardı. Ayet, bir taraftan onları uyarıp ikaz ederken, bir taraftan da onları açığa çıkarmakla tehdit ederek onların durumunu gözler önüne sermekte ve onların kat kat azaba uğratılacaklarını, bunu hakettiklerini belirtmektedir.⁷¹

Razi, Allah'ın bu ayette, bedevilerin yani çöl Araplarının münafıklarından bahsettiğini, Peygamber ve ashabı onların böyle olduklarını bilmeseler dahi, Medine'nin etrafında münafık sıfatına sahip bazı kimselerin bulunduğunu ifade eder. Razi bunların Cüheyne, Eşlem, Eşca' ve Gıfâr kabileleri olup, Medine'nin etrafında yerleşmiş vaziyette olduklarını söyler.⁷²

Derveze'ye göre hemen akla gelen odur ki, A'rab'ın münafıklığı, onların tabiatları ve ahlaklarına bağlıdır. Onların nifakı Medine'deki münafıkların mahalli nedenlerden kaynaklanan nifakından daha başkadır. Zira Medine'deki nifak Peygamber'in hicretiyle, davasının yayılmasıyla ve ayağının orada sağlamlaşmasıyla en büyük menfaatlerini ellerinden kaçıran bazı liderlerinin isteklerine bağlılıktan kaynaklanmıştır. Sonra Medine'deki Yahudiler'in teşvikleri ve casusluklarının büyük rol oynadığı kuşkusuzdur.⁷³

Bunun yanında Kur'an'ın bu kesime özel bir vurgu yapmasının sebepleri arasında Arap Yarımadası'ndaki nüfusun önemli bir kısmının göçebe veya yarı göçebe topluluklardan oluşması ve İslâmiyet'in burada yayılıp tutunabilmesi için onların bu birliğe dahil edilmesi zaruretinin bulunması zikredilebilir.⁷⁴

Bazı ayetlerde el-A'rab'ın çok çarpıcı nitelikleri belirtilmektedir. Bu, onların, kâfirlerinin ve münafıklarının nitelendiği Tevbe Suresi'nde yer alır:

⁷¹Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 525.

⁷²Fahreddin **Razi**, *Mefâtihu'l-Gayb* (Tefsir-i Kebir), Akçağ Yayınları, Ankara 1995, C. XII, s. 151.

⁷³Derveze, *Asru'n Nebi*, 47.

⁷⁴Hayreddin **Karaman**, *Kur'an Yolu*, DİB Yayınları, Ankara 2003, C. III, s. 76.

*“Bedevîler inkâr ve nifak bakımından daha ileri ve Allah'ın peygamberine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*⁷⁵

Derveze'ye göre bu ayet, Bedevi Arapların huy ve davranışlarını ortaya koyup onların katlıklarını belirtmektedir. Onların kâfirleri küfründe, münafıkları da nifakında aşırı gider. Onlar, Allah'ın koyduğu hududu anlayıp idrak etmekten çok uzaktırlar.

Bu durum, insan topluluklarının farklı farklı olduklarının bir belirtisidir. Bedevi Arap (A'rabi) şehirli olana göre daha katı huylu, kaba davranışlı, kuralsız, ilkesiz ve bunları anlamaktan uzaktır. İnsan, medeniyet merdivenini tırmandıkça huyu yumuşar, ahlaki düzelir, kalbi incelik kazanır, ilmi, tecrübesi ve ufku genişler. İnsanlarla olan ilişkilerini karşılıklı hukuk ve vazifelere göre düzenler.⁷⁶

İbn Kesir bu ayette, Allah'ın bedevilerin arasında kâfirlerin, münafıkları ve mü'minlerin olduğunu haber verdiğini, onların küfür ve nifakları diğerlerinden daha büyük, daha şiddetli olduğu için de Allah'ın Rasûlüne indirdiği hükümlerin haddlerini bilmemelerinin onların ahlaklarına daha elverişli olduğunu söyler. O bu düşüncesini kanıtlamak için şu hadisi örnek verir: “Kim çölde oturursa kabalaşır.” Çünkü çöl halkı sert ve kaba yapılı olduğu için Allah Teâlâ onlardan peygamber göndermemiştir. Peygamber, ancak kasabalar (köyler) halkından çıkmıştır.⁷⁷

Elmalılı bu ayetle ilgili olarak şunları söyler: A'rab, gerek Arap'tan, gerek Arap'ın dışındaki kavimlerden özellikle bedevi olanlara (çölde yaşayanlarına) denilir. Herhangi bir köy ve kasabada yerleşik olmayıp badiyede konargöçer olarak dolaşan göçebeler için kullanılır. Arap ise köy ve kasabalarda yerleşik olarak yaşayan medeni kısmı için söylenir ki, bunlara "a'râb" denmez. Her a'râbi değil, fakat genelde bedevi ve vahşi olan a'râb cinsi küfür ve nifakça daha şiddetlidir. Yaşadıkları bir çeşit çöl hayatının gereği olarak huyları daha sert, daha ilkel olduğundan küfür ve nifakları da daha şiddetli, daha beterdir. Ve Allah'ın, Resulü'ne indirdiği şeylerin (vahiy âyetlerinin) sınırlarını bilmemeye daha yatkın, daha layıktırlar.⁷⁸

⁷⁵Tevbe, 9/97.

⁷⁶Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 519.

⁷⁷İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'i Azim*, II, 363; Ayrıca Bkz. Yusuf 12/109.

⁷⁸Elmalılı, IV, 94.

Bunun yanında A'rab'tan bir topluluğun kalbine, imanın nüfuz ettiğini ve eylemlerinin ondan kaynaklanmağa başladığını ifade eden bir ayet de vardır:

*"Bedevîlerden kimileri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır. Harcayacaklarını, Allah katında yakınlığa ve Peygamberin dualarını almağa vesile sayarlar. Bilesiniz ki bu, (Allah katında) onlar için yakınlıktır. Allah onları rahmetine sokacaktır. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.."*⁷⁹

Bu da gösteriyor ki bedevilik tabiatı taşlaşmış bir yapı değildi. İslam'ın onların tabiatlarını parlatma girişimi çok geçmeden onların üzerinde etkisini göstermiştir ki bu da eşyanın tabiatına uygun bir gelişmedir.⁸⁰

Arapların bu güzel davranışları (Fezâilü'l-Arab) bağımsızlık ve özgürlüklere düşkünlük, yiğitlik (mürüvve: kavgada cesaret, felâket ânında sabır, zayıfı korumak, güçlüğe karşı koyma), cömertlik, ahde vefâ, misafirperverlik, kendilerine sığınanları himaye etme, kanaatkârlık ve sabırdır.⁸¹

Ayette bedevi Araplardan; bazı müsteşriklerin ileri sürdüklerinin aksine iman eden, imanında, Hz. Peygamber'i desteklemede, malıyla, canıyla cihad etmesinde samimi olanların bulunduğu açıkça görülmektedir. Bu kabilelerden azımsanmayacak bir kesimin, Hz. Peygamber'den sonra İslam'ın ve Hz. Peygamber'in halifesinin yanında yer alarak Ridde savaşlarına katıldıkları bilinen bir gerçektir.⁸²

2.1.1.2. Hicaz'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı

2.1.1.2.1. Ekonomik Faaliyetler

Mekke halkı, toprakları verimsiz ve suları az olduğundan ziraat ile uğraşamadılar; bunun yerine yerin sırtında rızıklarının peşinde koşturup, yaz-kış, karada ve denizde ticaret yolculukları için seferber oldular. Malların taşınması ve birbiriyle değiştirilmesi için aracı oluyorlardı. Kuzey, güney ve doğu yani Şam, Yemen, Irak, Fars, Mısır,

⁷⁹Tevbe, 9/99.

⁸⁰Derveze, *Asru'n Nebi*, 49.

⁸¹ Sarıçam, 42.

⁸²Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, X, 521.

Habeşistan, Afrika sahilleri ve Hind arasında bir yandan aracı oluyorlar, diğer yandan kendi toplumlarının muhtaç olduğu ticaret eşyasını ve malları satın alıyorlardı.⁸³

Kureyş kervanları Yemen'den parfüm, zambak, işlenmiş kereste, fildişi, kaplan postu, altın, mücevher, akik, çeşitli madenler, silah ve baharat alırlardı. Bu malların bir kısmı da Endonezya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dan getiriliyordu. Malları kuzeye götüren kervanlar, dönüşte buğday, zeytin, zeytinyağı, bakliyat, ipek kumaş ve kap kacak taşırlardı. Habeşistan ve Bahreyn'den dönen kervanlar ise fildişi, mercan, inci, dokuma, altın ve gümüş getirirlerdi.⁸⁴

“Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz. Ahiret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilselerdi.”⁸⁵

Derveze bu ayetten hareketle Habeşistan' a yapılan ilk hicret ile Mekkelilerin bu ülkeyi tanıdıkları, bu ülke ile ticari faaliyetler ve bu ülkeye deniz yolculuğu yaptıkları çıkartmaktadır.⁸⁶

“Andolsun, senin kavmin, bela yağmuruna tutularak yok edilen kente uğramışlardır. Yoksa onu görmüyorlar mıydı (ki ibret almadılar)? Hayır! (Görüyorlardı fakat) tekrar dirilmeyi ummuyorlardı.”⁸⁷

Derveze, bu ayette bahsedilen “Ülke” nin Lut Kavmi'nin oturduğu yerler olduğu görüşündedir. Saffat süresi 133-138. âyetlerde Arapların, Lut kavminin yıkıntıya uğramış ülkelerine uğradıkları anlatılmıştır.⁸⁸

“Şüphesiz Lût da peygamberlerdendi. Hani biz onu ve geride kalanlar arasındaki yaşlı bir kadın (kâfir olan eşi) dışında bütün ailesini kurtarmıştık. Sonra da diğerlerini yok ettik. Şüphesiz sizler (yolculuklarınız sırasında) sabah akşam onların (harap olmuş) yurtlarına uğrayıp duruyorsunuz. Hâlâ düşünmeyecek misiniz?”

⁸³Derveze, *Asru'n Nebi*, 72..

⁸⁴Sarıçam, 42; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 25.

⁸⁵Nahl, 16/41.

⁸⁶Derveze, *Asru'n Nebi*, 74.

⁸⁷Furkan, 25/40.

⁸⁸Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, III, 84.

Razi, Allah'ın, ayette geçen karye sözüyle Lût (a.s.)'in kavminin memleketlerinden olan Sodom'u kastettiğini, Kureyş'in, Şam'a ticaret yaparken, gökten yağın taşlarla helak olmuş olan o yerlere, defalarca uğradıklarını dile getirir.⁸⁹

Lut beldeleri harabeleri Beytül-Makdis yakınında bulunan Gurarîha'daki Lut Gölü kenarındadır. Bunlar, Sodom ve Gomore harabeleri olarak bilinir. Ve şu ana kadar varlıklarını sürdürmektedirler.⁹⁰

*“Halkı zulmetmekteyken helak ettiğimiz, böylece duvarları, çökmüş çatılarının üzerine yıkılmış nice memleketler, nice kullanılmaz kuyular, nice muhteşem saraylar vardır. Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun? (Dolaştılar, ama ibret almadılar). Çünkü gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler (kalp gözleri) kör olur.”*⁹¹

Ayetlerin içeriklerine göz attığımızda görüyoruz ki, sözü edilen yerler Mekke'den uzak, mamur veya imara elverişli ülkelerdir. Orada sağlam saraylar yapılmıştır. Onların kuvvetlerini ve savaş gücünü ortaya koyan medeni/uygar pek çok kalıntı vardır. Bu ülkeler uygarlıkta, güç ve kuvvette Mekke'den çok ileriydiler. Bu ayetlerde Mekkelilerin bunları gördükleri ilham edilmektedir.⁹²

Derveze, bu ayetin, gelip geçmiş toplulukların (Ad, Semud vs.) çöldeki harap yurtlarını gören ve onları bilen Araplara karşı eleştirel bir yaklaşımının olduğunu savunur. Çünkü ilahi bir azab sonucu gerçekleşmiş olan bu yıkımın, Araplar tarafından bilindiğini söyler.⁹³

*“Allah; Ka'be'yi, o saygıdeğer evi, haram ayı hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları insanlar(ın din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldı...”*⁹⁴

Derveze'nin ifade ettiğine göre, Hac mevsimi kutsal bir uzlaşma dönemi idi. Savaşlara, kavgalara ara verilirdi. Geniş ve dağınık topluluğa bir süre için güvenlik ve huzur

⁸⁹Razi, XVII, 235.

⁹⁰Derveze, *Asru'n Nebi*, 76.

⁹¹Hac, 22/45,46

⁹²Derveze, *Asru'n Nebi*, 78.

⁹³ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VI, 60.

⁹⁴Maide, 5/97.

egemen olurdu. Etkin bir merkezi otoriteden ya da yargı erkinden söz edilemezdi. Hacc mevsimi, büyük pazarların panayırların kurulmasına sebep olurdu. Orada mallarınısatarlar, ihtiyaçlarını giderirlerdi. Problemlerini çözerlerdi. Hac mevsiminde kurulan panayırlar dil ve lehçe birliğini sağlamak için bulunmaz bir fırsattı. Buralarda övünç duydukları değerlerini başkalarına aktarma fırsatını bulurlardı. Vaazlar, hutbeler, kasideler ve anlam ve etki itibariyle birbirinden farklı haberler dinlerlerdi. Bütün bunlar bir canlılık, bir hareket kazandırıyor. Böylece Peygamberimizin gönderilişinden önce ruhlar ve fikirler diri tutuluyordu.⁹⁵ Bu panayırların en meşhuru Ukaz'dı.⁹⁶

Razi, Arapların diğer aylarda birbirlerini öldürdüklerini ve birbirlerine baskınlar düzenlediklerini söyler. Haram Aylar girdiği zaman ise, korku ortamı kayboluyor ve rahatça yolculuk ve ticaret yapabiliyorlar, hem canları, hem de malları hususunda emin olmaktadır. Böylece de, haram aylarda, bütün bir yıl boyunca kendilerine yetecek kadar erzak ve yiyecek tedarik ediyorlardı. Buna göre eğer, haram aylara hürmetleri olmasaydı, hepsi açlık ve kıtlıktan helak olur, ölürlerdi. İşte böylece haram aylar, onların dünyevî geçim ve hayatları için bir "kıyam" (ayakta durma ve devam etme) sebebiydi.⁹⁷

2.1.1.2.2. Hicaz'da Ziraî Faaliyet

Derveze'ye göre, Hicaz'da ziraî bölgelerde yaşayan ahali, ziraat alanında küçümsenmeyecek ölçüde mesafe kat etmiş bulunuyordu. Onlar, Kur'an'da geçen isim ve nitelemeleri görmüş, alışmış ve bizzat yaşamıştı. Bu Arapça isim ve vasıflamaların, Peygamber'in yakın çevresinin diliyle inen Kur'an'da belirtilmiş olması, bunun en iyi delilidir. Çünkü Kur'an'da kullanılan bütün isimler, sıfatlar, kavramlar ve Arapçalaşan sözcükler Kur'an'ın inişinden önce bilinen ve alışlagelen şeylerdi.⁹⁸

*"...O halde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin" demiştiniz. ..."*⁹⁹

⁹⁵Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 237; Sarıçam, 41,42.

⁹⁶Abdülkerim Özyıldırım, "İslam Öncesi Araplarda Sosyal Hayat", DİA, DİB Yayınları, İstanbul 1994, C. III, s. 324.

⁹⁷Razi, IX, 240.

⁹⁸Derveze, *Asru'n Nebi*, 95.

⁹⁹Bakara, 2/61.

*“Her iki bağ da meyvelerini vermiş ve ürünlerinden hiçbir şeyi eksik bırakmamıştı. Bu iki bağın arasından bir de nehir fıskırtmıştı. Derken onun büyük bir serveti oldu. Arkadaşıyla konuşurken ona dedi ki: "Benim malım seninkinden daha çok. Adamlardan yana da senden daha üstünüm.”*¹⁰⁰

Derveze tefsirinde bu ayetler için şunları söyler: “Nakledildiğine göre bu örnek; Kureyş'ten Mahzümoğullarından olan iki adamın kıssasıdır. Bunlardan birisi fakir mü'min, diğeri ise zengin kâfirdir. Diğeri bir nakle göre, bu İsrailoğullarından iki adamın hikâyesidir. Bazı müfessirlerise bunun bir mü'min ve kâfir üzerinde varsayılarak tasvirî olarak sunulmuş bir örnek olduğu ihtimali üzerinde durmuştur.

Derveze, ayetlerin ifade ve muhtevasından algılayarak çıkardığı sonuca göre örnek, ilk başta, daha önce var olup meydana gelmiş bir hadise hakkındadır. İkinci olarak da Peygamber toplumunda vuku bulmuştur. Bu, ne eski bir İsrailiyat kıssasıdır, ne de sadece varsayılarak tasvir edilmiş bir hikâyedir. Çünkü içerdiği portre ister bağlar ve içerisindeki hurmalık ve üzümler hakkında, ister bunlar etrafında geçen konuşmalar hakkında olsun, isterse de hadisenin şahısları hakkında olsun; Arap Hicaz portresidir.”¹⁰¹

Bu ayetler, bu bölgelerin ahalisinin çeşitli ziraat eylemleriyle uğraştığına ve bu alanda küçümsenemeyecek bir payları bulunduğuna güçlü bir delil olabilir.¹⁰² Buna ilave olarak Araplar, Şam, Mısır, Irak ve Yemen gibi ziraat tekniğinde ileri olan ülkelere yaptıkları yolculuklardan ve kendi içlerinde yaşayan Yahudilerden de ziraat teknikleri konusunda yararlanıyorlardı.¹⁰³

Yiyecek olarak hurma Arapların en önemli yiyeceğidir. Buğday, arpa, darı, susam, mercimek, bakla, fasulye, mısır vb. hububat Arap Yarımadası'nın ekseri yerlerinde yetişir. Kavun ve karpuz bahçelerde yetiştirilebiliyordu.¹⁰⁴ Basra Körfezi Bölgesi'ndeki toprakların çoğu tarıma elverişli idi. Taif, Medine, Necid, Hayber gibi bölgeler tarıma elverişli arazilerdi. Yemâme Bölgesi, yarımadanın tahıl ambarı idi. Yerleşik hayat

¹⁰⁰Kehf, 18/33,34.

¹⁰¹ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, V, 69,70.

¹⁰²Derveze, *Asru'n Nebi*, 97.

¹⁰³Derveze, *Asru'n Nebi*, 98.

¹⁰⁴Şehbenderzade, 81.

yaşayan kabileler içinde geçimlerini tarıma dayalı olarak sürdürenler tahıl, meyve, hurma ve sebze yetiştirirlerdi. Hicaz hurma, Taif de üzüm üretimi ile meşhurdur.¹⁰⁵

Derveze Yesrib ve Taif'in bu toprak zenginliğinin sonucunda onların rızık peşinde koşmaktan ve onu elde etme kaygısından genel olarak müstağni kıldıklarını ifade etmektedir.¹⁰⁶

2.1.1.2.3. Araplarda Yaşam Tarzı

Kur'an; Mekke liderlerinin lüks bir hayat yaşadıklarını belirtmektedir. Aşağıdaki ayetlerde bunu görebiliriz:

*“Çünkü onlar, bundan önce (dünyada varlık içinde) sefahata dalmış ve azgın kimselerdi. Büyük günah üzerinde ısrar ediyorlardı.”*¹⁰⁷

Derveze kâfirlerin, küfür, inat ve günah üzere ısrar ederek lüks yaşama daldıklarını; öldükten, toprak ve kemik olduktan sonra kendilerinin ve babalarının tekrar dirileceğine dair yapılan va'di yalanladıklarını söylemektedir. Özellikle 45. ayette sözün birinci derecede liderlere ve zenginlere yöneltildiğini, genellikle lüks yaşama onların daldığını, çünkü Allah'ın davetine yalanlama kampanyalarının öncülüğünü onların yaptığını ifade etmektedir.¹⁰⁸

*“Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının zînetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.”*¹⁰⁹

Bu ayette Derveze'nin belirttiğine göre " Dünya hayatının süsü" ifadesiyle, bu süsün sahipleri olan zengin ve liderler ilk olarak akla gelmektedir. Ayetin diğer bölümü de onlardan kâfir olanlara işaret ederek bunu göstermektedir. Ayet, iman edenlerin, ne kadar fakir olurlarsa olsunlar, sosyal konumları da ne olursa olsun korunup himaye edilmelerinin gereğini; kâfirlere de, servet ve güç yönünden durumları ne olursa olsun

¹⁰⁵Sarıçam, 45.

¹⁰⁶Derveze, *Asru'n Nebi*, 81.

¹⁰⁷Vakıa, 56/45,46.

¹⁰⁸Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, III, 232.

¹⁰⁹Kehf, 18/ 28.

önem verilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.¹¹⁰

İbn Kesir bu ayetin Kureyş'in eşrafı hakkında nazil olduğunu rivayet etmiştir. Şöyle ki; onlar, Hz. Peygamber'in yalnızca kendileriyle oturmasını ve Bilâl, Ammâr, Suheyb, Habbâb, İbn Mes'ûd gibi güçsüz ve zayıf kişilerle oturmasını istemişlerdi. Güçlüler ve güçsüzlerin kendi durumlarına göre ayrı ayrı yerlerde oturmalarını talep etmişlerdi. İşte Cenâb-ı Allah, Hz. Peygamber'i bundan nehyederek bu ayeti inzal buyurdu.¹¹¹

Derveze bu ayetlerden yola çıkarak, Peygamber döneminde bazı liderlerin büyük servet sahibi olduklarını diğer taraftan Kur'an'da, cennet ile ilgili ayetlerde anlatılan nimetler, lüks vasıtalar, kişisel zevkleri anlatan pek çok nitelemeler, muhatap alınan kimseler, yani Peygamber'in çevresindekiler tarafından biliniyor olmayı gerektirdiğini vurgulamaktadır.¹¹²

*“Onlar astarları kalın ipekten olan döşeklere yaslanırlar. Bu iki cennetin meyveleri (zahmetsizce alınacak kadar) yakındır.”*¹¹³

*“Onlar sanki yakut ve mercandır.”*¹¹⁴

Derveze bu ayetleden yola çıkarak, bunların, dünya hayatında alışlagelen şeyler olduğunu, ilk defa onlarla muhatap olan kişilerin, onlardan habersiz kimseler olmadıklarını ifade etmektedir. İşte Kur'an'ın üslubu ve gayeleriyle uyum sağlayan, ahenk içinde olanın da bu olduğu görüşündedir. Zira teşvik ve tehdit için kullanılan yöntemler dinleyenlerin tanıdığı ve alıştığı vasıtalardan seçildiği, acısını ve lezzetini bildikleri ve sonuçlarından haberdar oldukları zaman daha da etkili olduğunu savunur.¹¹⁵

2.1.1.2.4. Arap Toplumunda Görülen Bazı Kültürler

Derveze'ye göre hayvani gıdalar, Peygamber çevresinde ve zamanında insanların başlıca gıda kaynağıydı. Yemek için etlerin pişirilmesiyle ilgili olarak kaydedilen yalnızca "*Haniz*" yani kızartılmış kavramını biliyorlardı.¹¹⁶ Bunun yanında kavrulmuş un

¹¹⁰Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, V, 64.

¹¹¹İbn Kesir, *Tefsir-ul Kur'an'il Azim*, III, 77.

¹¹²Derveze, *Asru'n Nebi*, 110,111.

¹¹³Rahman, 55/54.

¹¹⁴Rahman, 55/58.

¹¹⁵Derveze, *Asru'n Nebi*, 112,113.

¹¹⁶Derveze, *Asru'n Nebi*, 123.

(sevik), süt ve hurma da önemli yiyecekleri arasındaydı.¹¹⁷ Aşağıda verilen ayette Araplar'ın et kızartma işini bildiklerini gösteren delil vardır:

*"Andolsun, elçilerimiz (melekler), İbrahim'e müjde getirip "Selâm sana!" dediler. O, "Size de selâm" dedi ve kızartılmış bir buzağı getirmekte gecikmedi."*¹¹⁸.

*"Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kismet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar fısık (Allah'a itaatten kopmak)tır."*¹¹⁹

Derveze bu ayetten, bütün peygamberlerin çevre halkının bu haramlara yanaştığını, ya da en azından onların bir kısmını kullandıklarına dair bir görüş ortaya koymaktadır. Buna ilave olarak Maide ayetinde yeterli bir açıklama yapılmış ve ölü hayvanların etlerinin yendiği sağlam bir biçimde gösterilmiştir.¹²⁰

Derveze, tefsirinde cahiliye Araplarının leşi yediklerini ve hayvan ne şekilde ölürse ölsün ondan faydalandıklarını belirtmektedir.¹²¹

Razi, Cahiliyye Arapları'nın, yırtıcı hayvanların yaralayıp öldürdüğü hayvanın etini ve koyunun boğularak öldürüldükten sonra etini yediklerini nakletmektedir.¹²²

En'am sûresinde yer alan bir ayet, Arapların ölü hayvanın etini yeme alışkanlıklarını daha güçlü bir açıklıkla ortaya koymaktadır.

*"Bir de dediler ki: "Şu hayvanların karınlarındaki yavrular (canlı olursa) sırf erkeklerimize aittir. Karılarımıza ise haramdır." Eğer ölü olursa o vakit onda hepsi ortaklırlar. Allah onların bu tür nitelermelerinin cezasını verecektir. Şüphesiz O, hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir."*¹²³

¹¹⁷Özaydın, III, 320.

¹¹⁸Hud, 11/69.

¹¹⁹Maide, 5/3.

¹²⁰Derveze, *Asru'n Nebi*, 125.

¹²¹Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, (Çev. Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Ekrem Demir vd.), VII, 22.

¹²²Razi, VIII, 457, 458.

¹²³En'am, 6/139.

Derveze bu ayetle ilgili Arapların şu sözünü nakleder: “Biz kendi ellerimizle öldürdüğümüzü yeriz de Allah'ın öldürdüklerini nasıl yemeyiz?”¹²⁴

Razi, bu ayetle ilgili olarak Cahiliyye Araplarının Bahîra ve Sâibe gibi hayvanların ceninleri (karnındaki yavruları) hakkında şöyle dediklerini nakletmektedir: "Bunlardan canlı olarak doğan, sadece bizim erkeklerimize mahsustur. Onların dişileri yemeyiz. Cansız olarak doğar ise, erkekler ve dişiler müşterektir."¹²⁵

Kan içme konusu ile ilgili olarak tefsircilerin kaydettiklerine göre Araplar kanı kaynatmak suretiyle terbiye ediyor ve bazı bitkileri onun üzerine ekiyorlardı. Buna bağlı olarak Arapların akıtılmış kanı içtiklerini söylemek mümkündür.¹²⁶

Elmalılı, Maide 3. ayetten hareketle müşriklerin, kanı, bağırsaklara doldurduklarını ve bunu kızartarak misafirlerine yedirdiklerini belirtir.¹²⁷

Kan içme âdeti ile İbn Kesir Ebu Ümame'den gelen şu rivayeti nakleder:” Kavmimi Allah'a ve Rasûlüne davet etmek ve İslâm'ın hükümlerini onlara anlatmak üzere Rasûlullah (s.a.v) beni göndermişti. Ben kavmime gittim. Bu sırada bize bir tas dolusu kan getirildi ve kavmim onu yemek üzere toplandı. Bana da; ey Sudey (Ebu Ümâme'nin adı) gel de ye, dediler. Ben ise: Vay sizin halinize! Ben, size bunu yasaklayan tarafından gönderildim, dedim. Allah bu konuda hüküm inzal etmiştir, dedim. Onlar, nedir bu hüküm? Deyince, ben de bu âyeti okudum.”¹²⁸

Derveze, domuz konusunda, Peygamber çevresinin ve asrının onun etini yemeyi alışkanlık haline getirdiğini ya da bu hayvanın Hicaz Bölgesi'nde yaşadığını gösteren hiçbir kayda rastlayamadığını söyler. Bununla beraber Arapların domuz etini bildiklerini, Şam bölgelerine yolculuklarında onun etini yedikleri ihtimali olabileceği görüşündedir. Zira bu bölgede domuzların yaşadığını ve burada yaşayan Hristiyan halkın da domuz etini yediklerini söylemektedir.

¹²⁴Derveze, *Asru'n Nebi*, 125.

¹²⁵Razi, X, 208.

¹²⁶Derveze, *Asru'n Nebi*, 125.

¹²⁷Elmalılı, III, 150.

¹²⁸İbn Kesir, *Tefsir-ul Kur'an-il Azim*, II, 8.

Derveze, Arapların ana yiyecek olarak kullandıkları diğer bir gıda maddesinin de ekme olduğunu söyler.¹²⁹

*"Onunla beraber zindana iki delikanlı daha girdi. Biri, "Ben rüyamda şaraplık üzüm sıkıldığını gördüm" dedi. Diğeri, "Ben de rüyamda başımın üzerinde, kuşların yediği bir ekme taşıdığımı gördüm. Bize bunun yorumunu haber ver. Şüphesiz biz seni iyilik yapanlardan görüyoruz" dedi."*¹³⁰

Derveze, "yedi başak veren ve her başağında yüz tane bulunan bir tek tane" ayetinden ekmeğin, Araplar tarafından bilindiğini söylemektedir. Bununla birlikte "süzme bal ırmakları vardır"¹³¹ ayetinden balın,¹³² "Ve Tur'i Sina'da çıkan bir ağaç. O yağlı ve yiyenlere bir katık olarak bitmektedir"¹³³ ayetinden de zeytinin bilindiğini ifade etmektedir.¹³⁴

Derveze, zeytin ağacının Tûr-i Sînâ'ya tahsis edilmesini; Kur'an'ı ilk dinleyenler olan Arapların Tûr-i Sînâ Bölgesi ve civarını birinci derecede zeytin yetiştirilen yerler olarak bilmelerinden kaynaklandığını, onlar, ticari seferleri esnasında Mısır'a gidip gelirken bu bölgeden geçtiklerinde, bu ağaçtan getirip ülkelerine diktikleri şekilde açıklar.¹³⁵

*"Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edinirsiniz. Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için bir ibret vardır."*¹³⁶

Yine bazı ayetlerde Arapların, üzümünden ve hurmadan çeşitli içkiler yaptıklarına ve bu içki yapımının ve tüketiminin Peygamber çevresi ve asrında küçük görülemeyecek bir alana egemen olduğu ifade edilmiştir. Buna bağlı olarak içkinin tanıtılması yer yer tekrar edilmiş ve onun ahirette cennet zevklerinden biri olduğu hatırlatılmıştır. Yanı sıra cennette onların nehirler kadar bol olduğunun hatırlatılması da gösteriyor ki; artık içki onların vazgeçilemeyecek temel ihtiyaçları haline gelmişti.¹³⁷ Bunun yanı sıra Derveze, şarabın haram kılınmasından önce, onda Peygamber'in çevresinde yaşayan insanlar için

¹²⁹ Derveze, *Asru'n Nebi*, 126.

¹³⁰ Yusuf, 12/36.

¹³¹ Muhammed, 47/15, Derveze, *Asru'n Nebi*, 129.

¹³² Derveze, *Asru'n Nebi*, 129.

¹³³ Mû'minun, 23/20.

¹³⁴ Derveze, *Asru'n Nebi*, 130.

¹³⁵ Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, V, 311.

¹³⁶ Nahl, 16/67.

¹³⁷ Derveze, *Asru'n Nebi*, 135

bazı ekonomik faydaların olduğunu ve bazı ayetlerden yola çıkarak da şarabın, önceden müslümanlar tarafından da içecek ve ticaret malı olarak kullanıldığını söylemektedir.¹³⁸

*“ Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: "Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür."*¹³⁹

*“Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?”*¹⁴⁰

Bakara ayetinde kumar, içki ile beraber kaydedilmiş, onun statüsünde değerlendirilmiş, yararları, günahı ve yasaklanması beraber verilmiştir. Maide ayetlerinde de, pis olarak nitelenmiş, kin ve düşmanlığa neden olduğu, kişinin Allah'a karşı görevlerini yerine getirmesine engel olduğu belirtilmiştir.¹⁴¹

Derveze, ayetin iniş sebebi olarak şu rivayetleri aktarır: “Muhacir ve Ensardan oluşan bazı kimseler bir Ensarının düzenlediği ziyafette bir araya gelirler. İçki içerler. Arkasından karşılıklı övünmeye, peşinden kavga etmeye başlarlar. İçlerinden biri, Ensar'ın liderlerinden Es'ad b. Zerare'nin- İbn Hatim bunu Sad b. Ebu Vakkas olarak nakletmiştir-¹⁴² burnuna bir darbe indirir ve burnunun kırılmasına neden olur. Bunun üzerine yukarıdaki ayetler iner.

Bir diğer rivayete göre, bir grup, Rasulullah'tan içki ve kumarın hükmünü sorarlar. Bunun üzerine Bakara Süresi'ndeki ilgili ayet iner. Sonra bir kez daha sorarlar, Nisa 43. ayet iner. Bunun arkasından bir kez daha sorduklarında Maide Süresi'ndeki ilgili ayet iner.”¹⁴³

Maide Suresi'nin 90. ayetinde ve aynı sürenin yukarıda naklettiğimiz 3. ayetinde geçen "*Ez-lâm*" kavramının anlamı hakkında, Derveze, değişik görüşlerin olduğunu söyler. Bir

¹³⁸Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, V, 154.

¹³⁹Bakara, 2/219.

¹⁴⁰Maide, 6/90-91.

¹⁴¹Derveze, *Asru'n Nebi*, 137.

¹⁴²İbn Ebi **Hatim**, *Tefsir'ül Kur'an-il Azim*, S. Arabistan 1999, C. IV, s. 1225.

¹⁴³Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, IX, 219.

görüŖe göre "Ezlâm" kavramı Hubel Putu yanında Ka'be avlusunda istihare için atılan oklar anlamına gelir: Orada iki çeŖit fal okları vardı. Bir çeŖidinin üzerinde emir ve yasak yazılıydı. Diğer çeŖidinin üzerinde ise soylar ve kanlarla ilgili problemlere iliŖkin sözcükler. Bir yolculuk ya da iŖ yapmak isteyen biri, putun hizmetçisine gelir ve onun için istiharede bulunmasını isterdi.¹⁴⁴

Derveze Maide'nin 3. ayetindeki "Ezlam" kelimesinin kumar yolu ile kesilen Ŗeyler olduğu görüŖündedir. Çünkü ayet, yenmesi haram olan hayvanların niteliklerini belirtmektedir. 91. ayette geçen "ezlam" kavramıyla ise, istihare oklarının kastedilmiŖ olabileceği görüŖündedir.¹⁴⁵

Derveze'ye göre, Peygamber çevresinde ve çağında musiki meclislerinin hiç olmadığını farzetmek doğru olmaz. Çünkü bu çevre ve asrın baŖka alanlarda küçümsenmeyecek bir payı ve katkısı vardı. Rivayetlerin kaydettiğine göre de, bu tür Ŗeyler oluyordu. Ebu Cehil, Ebu Sufyan'ın kervanını kurtarmak amacıyla ordu ile birlikte Bedir kuyusunun başına geldiğinde, develer kesilmeden, içkiler içilmeden ve Ŗarkıcı kadınlar Ŗarkı söylemeden oradan ayrılmayı reddetti. O'nun bu ısrarı müşriklerle müslümanların çarpıŖmalarının nedenlerinden biri oldu.¹⁴⁶

Müfessirler, " (*Durum böyle iken*) onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koŖtular ve seni ayakta bıraktılar. "¹⁴⁷ ayetinde zikredilen 'lehv'den kastedilen Ŗeyin musikiden kinaye olduğunu söylemiŖlerdir. Tefsircilerin rivayet ettiklerine göre kaval çalan, tef çalan bir grup eğlence adamı, bir keresinde Mescid bölgesinden geçmiŖti. NeŖelenme ve eğlence amacıyla çoğu kimseler dıŖarı çıkmıŖ ve ayetin ihtiva ettiği eleŖtiriye mustehak olmuŖlardı. Derveze'ye göre her ne olursa olsun, Kur'an'ın musikiden bahsetmemiŖ olması Peygamber'in çevresinde ve asrında musikinin geliŖmediđini göstermektedir.¹⁴⁸ İbn Kesir rivayetlere göre Medine'ye kervanı ile gelen bu kiŖinin Dihye İbn Halife olduğunu ve bu kiŖinin davul çalarak insanları etrafına topladığını nakleder.¹⁴⁹

¹⁴⁴Derveze, *Asru'n Nebi*, 137; İbn Kesir, *Tefsir-ul Kur'an-il Azim*, II, 12.

¹⁴⁵Derveze, *Asru'n Nebi*, 138.

¹⁴⁶Ebu Abdullah M. b. Ömer **Vakidi**, *Kitabü'l Meğazi*, (Tah. Marsden Jones), Beyrut 1989, C. I, s. 44; Derveze, *Asru'n Nebi*, 142; Sarıçam, 156.

¹⁴⁷Cuma, 62/11.

¹⁴⁸Derveze, *Asru'n Nebi*, 139,140.

¹⁴⁹İbn Kesir, *Tefsir-ul Kur'an-il Azim*, IV, 339.

Razi de aynı rivayetin ayetin nüzulüne sebep teşkil ettiğini söyleyerek, ayetteki, (ev-lehven) "oyun-eğlence" kelimesi ile davul kastedildiğini ifade eder. Çünkü Arapların, düğün yaparken davul-zurna çaldırdıklarını ve kervanın gelmesi ile davul zurna çalarak o kervana giderek Hz. Peygamber (s.a.s)'i terk ettiklerini söyler.¹⁵⁰

Arapların kaldıkları evler hakkında Kur'an'da pek çok ayetin yer aldığını söyleyen Derveze, bu konu ile ilgili olarak şu ayeti örnek verir:

*“Kurmuş oldukları binaları, (ölüp de) kalpleri paramparça olmadıkça yüreklerinde sürekli bir kuşku olarak kalmaya devam edecektir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*¹⁵¹

Ayete göre Hicaz'ın şehirlerinde yaşayanlar evlerini temeller ve sütunlar üzerine yapıyorlardı. Bu evlerden bazıları üst üste katlardan oluşuyordu. Onlara merdivenlerle ya da aşağıdan yukarıya kademe kademe yükseltilecek yapılarla çıkıyorlardı.¹⁵² Evlerde malzeme olarak kullandıkları eşyaları da şu ayet açıkça anlatmaktadır:

*“İşte onlar için içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir. O ne güzel karşılıktır! Cennet de ne güzel bir yaslanacak yerdir!”*¹⁵³

Derveze'ye göre bu ve buna benzer birçok ayetten Arapların minderler, koltuklar, yastıklar, sedirler, çeşit çeşit kablalar, çanaklar, kazanlar, bardaklar, ibrik, yemek tabakları, sofralar ve benzeri şeyler kullandıkları çıkarılabilir.¹⁵⁴ Çünkü İstibrak ve Sündüs Farsça veya Romanca'dan değişik görüşlere göre Arapça'ya nakledilip arapçalaştırılmış kelimelerdir. Ayetler ipek kumaşın Peygamber'in yaşadığı toplumda ve asırda tanındığını, hatta kullanıldığını göstermektedir. Bu da ticari olsun veya olmasın Peygamber'in yaşadığı çevredeki kimselerle Arap Yarımadası'na komşu diğer bölgeler arasında ilişkilerin bulunduğu ve onların diğer bölge halklarının istifade ettiği birçok yaşam nimetlerinden de faydalandıkları sonucuna götürmektedir.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Razi, XXI, 490.

¹⁵¹ Tevbe, 9/110.

¹⁵² Derveze, *Asru'n Nebi*, 144.

¹⁵³ Kehf, 18/31.

¹⁵⁴ Derveze, *Asru'n Nebi*, 144.

¹⁵⁵ Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, V, 67.

“...Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar.”¹⁵⁶

Bu ayetin belirttiği ifade göre, kadınlar başörtüleri kullanıyorlardı. Giyindikleri elbisenin bazı yırtmaçları (dekolte) vardı. Buradan boyunları, göğüslerinin ve sırtlarının bir kısmı görünüyordu. Onlar başörtüsünden ayrı olarak bir üstlük daha giymekte idiler. Belki de bu cilbab denen bir tür aba idi. Ayetlerin ilhamına göre kadının giyimi, şehirdeki kadının giyiniş özelliklerini taşımaktadır. Medeni Arap kadınının namusunu, iffetini, korumada kötü sonuçlara neden olacak açılıp saçılmalardan, süslerini göstermelerden ve dekolte giyinme şekillerinden sakınmaya özen gösterdiklerini göstermektedir.¹⁵⁷

Kurtubi bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili şu olayı nakleder: Kadınlar o dönemde başlarını örttikleri takdirde, başörtülerini sırtlarının arka tarafına salıverirlerdi. Böylelikle boyun ve göğüs kısımları, kulakları da örtülmeksizin açıkta kalırdı. Yüce Allah da başörtülerini yakalarının üzerine bükmelerini emretmektedir. Bunun şekli de kadının başörtüsünü göğsünü örtmek maksadı ile yakasının üzerinden geçirmesidir.¹⁵⁸ Kurtubi bu ayetten hareketle Arap kadınlarının süs olarak ayaklarına halhal taktığını söylemektedir.¹⁵⁹

Derveze'ye göre, "...Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın." ¹⁶⁰ ayeti de Arap kadınlarının süslenmeye, güzelleşmeye ve güzelliklerini göstermeye hayli önem verdiklerini ilham etmektedir.¹⁶¹

2.1.1.3. Hicaz'daki Yabancı Azınlıklar

2.1.1.3.1. Mekke'deki Yabancılar

*"Andolsunki biz onların, "Kur'an'ı ona bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu Kur'an ise gayet açık bir Arapça'dır.."*¹⁶²

¹⁵⁶Nur, 24/31.

¹⁵⁷Derveze, *Asru'n Nebi*, 148.

¹⁵⁸Kurtubi, XII, 230.

¹⁵⁹Kurtubi, XIII, 238.

¹⁶⁰Ahzab, 33/33.

¹⁶¹Derveze, *Asru'n Nebi*, 149.

¹⁶²Nahl, 16/103.

Derveze bu ayetten, kesin olarak Mekke'de Arap olmayan kimselerin de ikamet ettiğini çıkartmaktadır.¹⁶³ Çünkü bu ayet, Kureyş müşriklerinin sözlerini hikâye etmektedir. Onlar Peygamber'e (s.a.v) bunları öğretenin Mekke'deki bir şahıs olduğunu söylemektedir. Öyle anlaşılıyor ki onlar bu şahsın kim olduğunu da belli etmişlerdir. O adam Arap değildir. Hatta güzel Arapça konuşmasını da bilmemektedir. Bunun yanında Mekki Kur'an'da yer alan bir dizi ayet de, bu ayet kadar açık olmasa da, Mekke'de yabancı bir azınlığın var olduğunu çıkarmaya olanak vermektedir.¹⁶⁴

İbn Kesir bu ayetle ilgili olarak şunları nakleder: Onlar "Onun bize okumakta olduğu Kur'an'ı Muhammed'e ancak bir insan öğretmektedir" diyor ve aralarında Kureyş boylarından birisinin kölesi olan dili yabancı birine işaret ediyorlardı. Bu bir köle satıcısı olup Safa yanında mal satardı. Bazan olurdu ki Allah Rasûlü (s.a.v) onun yanında oturur, onunla bazı şeyler konuşurdu. Onun dili yabancı olup Arapça bilmezdi veya kendisine hitâb edilen şeylere cevap verebilecek kadar az bir miktar bilirdi ki bunu elbette bilmesi gerekirdi. İbn Kesir devamında bu kişinin ismi ile ilgili çeşitli görüşlerin olduğunu söyleyerek şu isimleri nakleder: Hadram oğullarından olan Cebr, Yaîş, Bel'âm.¹⁶⁵ Kurtubi bunların hepsi ihtimal dâhilinde olabileceğini, çünkü Peygamber (s.a.v) değişik zamanlarda, Allah'ın kendisine öğrettiklerinden bunlara da öğretmek kastıyla bunların yanında oturmuş olabileceğini söyler.¹⁶⁶

*" İnkâr edenler, "Bu Kur'an, Muhammed'in uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir" dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular."*¹⁶⁷

Derveze'ye göre bu iki ayet, yabancı bir azınlığın varlığını göstermenin yanında bu azınlığın bireyleri arasında aklıyla, dinsel ve dini olmayan kültürüyle, üstün meziyet sahibi bir grup insanın da varlığına ışık tutmaktadır. Zira eğer böyle olmasaydı, Kureyş müşrikleri, Peygamber'in anlattığı, öğrettiği, değerli ayetleri ve hatırlatmaları, bu

¹⁶³Derveze, *et-Tefsiri'ul Hadis*, V, 183.

¹⁶⁴Derveze, *Asru'n Nebi*, 158.

¹⁶⁵ İbn Kesir, *Tefsir-ul Kur'an-il Azim*, II, 556; Taberi, *Camiul Beyan*, XVII, 299-300; Zuhayli, XIV, 232.

¹⁶⁶ Kurtubi, X, 178.

¹⁶⁷Furkan, 25/4.

öğretimin ve telkinin kaynağı olabilecek bilgi, kültür ve akla sahip olmasıyla tanımadıkları bir şahıstan ya da şahıslardan öğrendiğini söylemezlerdi.¹⁶⁸

2.1.1.3.2. Ehl-i Kitap'ın Mekke'deki Durumu

*“Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanurlar. Kendilerini ziyana sokanlar var ya, işte onlar inanmazlar.”*¹⁶⁹

Kurtubi bu ayette, Yüce Allah'ın: "Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler" buyruğu ile hakkı bilen ve buna rağmen inat eden yahudilerle hristiyanların kastedilmekte olduğunu belirtir.¹⁷⁰

*“Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir...”*¹⁷¹

*“Senden önce de ancak, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik. Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun.”*¹⁷²

Derveze bu vb. ayetlere bakarak şu çıkarımlarda bulunur:

- a) Mekke'de Kitab Ehlinden bir takım adamlar vardı. Ve bunlar aynı zamanda, Peygamber'in kendisiyle ilişki kurduğu, Risaletini tasdik etmeye ve kendisine uymaya çağırdığı kimseler arasında yer alıyorlardı.
- b) Bunlar az sayıda değildi. Onlardan bazıları, bolluk içinde ve servet sahibiydi. İyilik ve hayır yolunda malını dağıtma olanağına sahipti. Yine onlar arasında şahsiyet ve manevi güç yönünden sağlam irade sahibi kimseler de vardı.
- c) Onlar genellikle ince duygulu, yumuşak ahlaklı, hak olduğuna inandıkları şeyde zorluklarla karşılaşsalar da sebat eden, inançlarını açığa vurmada cesaret sahibi kimselerdi.
- d) Nahl ayetinin açık işaretine de dayanarak onlar arasında Arap olmayanlarda vardı.¹⁷³

¹⁶⁸Derveze, *Asru'n Nebi*, 158.

¹⁶⁹En'am, 6/20.

¹⁷⁰ Kurtubi, VI, 400.

¹⁷¹ A'raf, 7/157.

¹⁷² Nahl, 16/43.

¹⁷³ Derveze, *Asru'n Nebi*, 164-166.

Derveze Mekke'de ikamet eden bu yabancı azınlığın çoğunun Bizans, Sûryan ve Suriye Hristiyanlarından olduğunu söylemektedir. Bu kimselerin bazen sınaî çalışmalar, bazen ticari bazen de misyonerlik faaliyetleri için oraya geldiklerini söylemektedir. Bu yabancı azınlıklar sayısı Mekke'de birkaç yüzü geçmeyecek derecedeydi.¹⁷⁴

2.1.1.3.3. İsrailoğullarının Mekke'deki Varlığı ve Etkileri

*"İsrailoğulları bilginlerinin onu bilmesi, onlar (Mekke müşrikleri) için bir delil değil midir?"*¹⁷⁵

Bu ayet Benî İsrail'in bazı bilginlerinin Kur'an'ın vahiy olduğuna şahitlik yaptıklarını ve O'nun kendi katındaki bilgilere uygun düştüğünü ilan ettiklerini ilham etmektedir. Bunun anlamı ise şudur: Peygamberliğin Mekke Devrinde Benî İsrail'in bazı bilginleri Mekke'de bulunuyordu. Ayrıca Derveze, tefsirinde, Beni İsrail'in bazı bilginlerinin Hz. Peygamber'le Mekke'de bir araya geldiklerini, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in risaletine insanların gözü önünde şahadet ettiklerini dile getirmektedir.¹⁷⁶ Ahkaf sûresinde bu konuyla ilgili daha açık bir ayet vardır:

*"De ki: "Ne dersiniz? Şâyet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şâhit de bunun benzerini (Tevrat'ta görerek) şahitlik edip inandığı halde, siz yine de büyüklük taslamışsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız?). Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez."*¹⁷⁷

Bu ayete göre Benî İsrail'den biri, Kur'anî vahyin doğru olduğunu, kendilerinde bulunan Kitab'a uygun olduğunu söylemiş ve ona iman ederek pratik bir tanıklık yapmıştır. Derveze tefsirinde bu şahsın Abdullah b. Selam olduğuna dair rivayetleri nakletmiştir.¹⁷⁸ Taberi de bu rivayeti nakletmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁴Derveze, *Asru'n Nebi*, 166.

¹⁷⁵Şuara, 26/197.

¹⁷⁶Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, III, 262.

¹⁷⁷Ahkaf, 46/10.

¹⁷⁸Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, V, 11.

¹⁷⁹Taberi, *Camiul Beyan*, XXII, 103.

Derveze'ye göre bu iki ayet, Peygamber'in (s.a.v) Mekke'de bazı İsraililerle karşılaştığını, buluştuğunu ve bazı İsraililerin Mekke'de var oldukları ve orada ikamet ettikleri şeklindeki olasılığı güçlendirmektedir.¹⁸⁰

Derveze'ye göre, Kur'an'da Yahudi Arapların varlığını, başka bir ifade ile Yahudilik'in Arapların arasında yayıldığını gösteren açık bir ifade yoktur. Bu açıdan ele alınabilecek tek ayet Yahudilerden de ümmiler olduğunu gösteren ayettir:

*"Bunların bir de ümmî takımı vardır; Kitab'ı (Tevrat'ı) bilmezler. Onların bütün bildikleri bir sürü kuruntulardır. Onlar sadece zanda bulunurlar."*¹⁸¹

Derveze, bu ayetinde bahsedilen ümmilerin, İsrailoğulları Yahudiler'inden bilgisiz bir kesimini kastettiğini söylemektedir.

Taberi bu ümmi kesimin Yahudilerden bir grup olduğunu,¹⁸² İmam Kurtubi ise bu kişilerin, İkrime ve ed-Dahhâk'ın açıklamasına göre, Arapların, Hristiyanlarından olduğunu,¹⁸³ İbn Kesir de birçok raviden nakiller yaparak, bu ümmi kesimin Yahudiler olduğunu söyler.¹⁸⁴

"Ümmî" kavramı, kendilerini Allah'ın seçilmiş ulusu olarak gören İsraili olmayanlar için kullanıldığı gibi, bu anlayıştan hareketle Araplar için de kullanılıyordu. Aşağıdaki ayet bunu ifade emektedir:

*"O, ümmîlere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Halbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler."*¹⁸⁵

Razi buradaki 'ümmî' kelimesinden, herhangi bir kitap okuyup yazmayan ümmî bir topluluk oldukları için, "Arap topluluğuna mensup kişi"lerin kastedildiğini belirtir.¹⁸⁶

¹⁸⁰Derveze, *Asru'n Nebi*, 171.

¹⁸¹Bakara, 2/78.

¹⁸²Taberi, *Camiul Beyan*, II, 257.

¹⁸³Kurtubi, II, 5.

¹⁸⁴İbn Kesir, *Tefsir-ul Kur'an-il Azim*, I, 116.

¹⁸⁵Cuma, 62/2.

¹⁸⁶Râzi, XXI, 477; Elmalılı, VIII, 32.

2.1.1.3.4. İsrailoğullarının Yesrib/Medine'deki Varlığı ve Etkileri

Kur'an, Yahudilere "İsrailoğulları" ifadesiyle hitab etmiştir. Bunun yanısıra zorluk çıkarmalarına, inkârlarına, yalanlamalarına aldatmalarına, yasalara aykırı davranmalarına, sözün anlamını tahrif etmelerine değinmiştir. Peygamber zamanında yaşayan Yahudilerle eski Yahudileri aynı konumda değerlendirerek aynı hitab, aynı siyak ve aynı zincirleme arasında vermiştir.¹⁸⁷ Aşağıda geçen ayetlerde bu açıkça görülmektedir:

*"Hani, biz İsrailoğulları'ndan, "Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz" diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz."*¹⁸⁸

*"Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Yalnız benden korkun. Elinizdeki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur'an'a) iman edin. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Âyetlerimi az bir karşılığa değişmeyin ve bana karşı gelmekten sakının."*¹⁸⁹

Derveze, bu ayetlerin, Medine inişli sûrelerde Yahudilerden söz eden ilk ayetler olduğunu; bu ayetlerle Yahudiler'in, Medine'de yaşayan sayıca en kalabalık, en köklü, en geniş ve nüfuzlu dini topluluk olduklarının dile getirildiğini söyler.¹⁹⁰ Kur'an'ın Yahudiler konusunda öncekilerle sonrakiler arasında sağlam bir ilişki kurmuş olması, Hicaz'daki Yahudiler'in sonradan geldiklerini ve onların İsraililer olduğunu, onların, bazı oryantalistlerin ileri sürdüğü gibi, daha sonra Yahudiliğin din olarak kabul eden Arap kabileleri olmadıklarını kesin olarak ortaya koymaktadır.¹⁹¹

Medine'de Kaynuka oğulları, Nadiroğulları ve Kurayzaoğulları gibi Yahudi kabileleri vardı. Bu Yahudi kabileleri, Ensâr'dan çok önceleri Buhtü'n-Nasr'ın Kudüs'ü tahrip ettiği zamanlarda Hicaz'a gelip yerleşmişlerdi. Daha sonraları Evsliler ve Hazreçliler, Medine'ye gelip Yahudiler'in yanına yerleştiler. Onlarla ittifaklar akdedip onlara

¹⁸⁷Derveze, *Asru'n Nebi*, 173.

¹⁸⁸Bakara, 2/83.

¹⁸⁹Bakara, 2/40-41.

¹⁹⁰Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, VI, 161.

¹⁹¹Derveze, *Asru'n Nebi*, 177.

benzemeye çalıştılar.¹⁹² Bu Yahudi kabileleri Peygamber'in Medine'ye hicreti ile birlikte O'nunla ittifak halinde yaşamak için antlaşma imzalamışlardı.¹⁹³

Derveze, Medine'deki Yahudiler'in kitleleştiğini, Arap toplumunda hissedilir bir konumları ve etkileri olduğunu vetoplumda kültürel, dinsel, sosyal, ekonomik, siyasal açıdan bir varlığa sahip olduklarını söyler. Bununla birlikte onların; dinler, yasalar, ulusların haberleri, tarihleri, evrensel yasalar, inandıkları semavi din, elleri altında bulunan semavi kitab konularında geniş bir bilgiye sahip olduklarını ve bunu yaymaya çalıştıklarını ifade eder.¹⁹⁴ Şu ayet bunu açıkça ifade etmektedir:

*"Onlara, "Allah'ın indirdiğine (Kur'an'a) iman edin" denilince, "Biz sadece bize indirilene (Tevrat'a) inanırız" deyip, ondan sonra geleni (Kur'an'ı) inkâr ederler."*¹⁹⁵

Ayrıca Onların kendilerine göre toplumsal ve dini grupları vardı. Kendilerine özgü tapınakları, eğitim-öğretim yerleri, bilginleri, Rabbanileri vardı. Bilginlerinin ve Rabbanilerinin kendileri üzerinde büyük etkileri vardı.¹⁹⁶

*"Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."*¹⁹⁷

Kurtubi bu ayetin, rahipler ve hahamlar kendilerine uyanların gelirlerinden ve mallarından, dini korumak ve şeriatın gereklerini yerine getirmek adı altında birtakım vergiler tahsil ettiklerine, ya da -bugün pekçok yönetici ve hâkimin de yaptığı gibi insanlar arasında hüküm verirken rüşvet aldıklarını ifade ettiğini söyler.¹⁹⁸

Ayrıca Yahudiler Arapların sosyal hayatına girip yerleşmişlerdir. Buna bağlı olarak tıpkı Araplar gibi kendilerini kabilelere, boylara ayırmışlardı.¹⁹⁹

"Hani, "Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız" diye de sizden kesin söz almıştık. Sonra bunu böylece kabul

¹⁹² Sarıçam, 48.

¹⁹³ Hamidullah, I, 190.

¹⁹⁴ Derveze, *Asru'n Nebi*, 177.

¹⁹⁵ Bakara, 2/91.

¹⁹⁶ Derveze, *Asru'n Nebi*, 181.

¹⁹⁷ Tevbe, 9/34.

¹⁹⁸ Kurtubi, VIII, 122,123.

¹⁹⁹ Derveze, *Asru'n Nebi*, 182.

*etmiştiniz. Kendiniz de buna hâlâ şahitlik etmektesiniz. Ama siz, birbirinizi öldüren, içinizden bir kesime karşı kötülük ve zulümde yardımlaşarak; size haram olduğu halde onları yurtlarından çıkararak, size esir olarak geldiklerinde ise, fidye verip kendilerini kurtaran kimselersiniz. Yoksa siz Kitab'ın (Tevrat'ın) bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Artık sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar. Çünkü Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir."*²⁰⁰

Derveze, tefsirinde, Taberi ve İbn Kesir'den 84. ayetle ilgili şu rivayeti nakleder: "Yesrib (Medine) Yahudiler'inden Nadir ve Kaynukaoğullarının Hazreç kabilesinin; Kureyzaoğullarının Evslilerin müttefikiydiler. Hazreçlilerle Evsliler arasında, kimi zaman savaşla biten ihtilaflar vardı. Yahudi kabileleri de müttefiklerinin yanında savaşa katılıyorlardı. Dolayısıyla yahudi kabileleri birbirleriyle savaşıyor, birbirlerini esir alıyor ve birbirlerini topraklarından sürüp çıkarıyorlardı. Her biri ötekisine karşı yabancılarla ittifaklar kuruyorlardı. Ama savaş hali sona erip barış sağlanınca, yahudi esirlerin kurtarılması hususunda kendi aralarında yardımlaşıyorlardı."²⁰¹

Derveze, bu rivayetin, ayetlerin ruhuna uygun düştüğünü söyler. Derveze'ye göre burada, Medineli Yahudiler'in Arap toplumu içindeki sosyal ve siyasal hayatlarından bir tablo ile karşılaşmaktayız. Bu en başta Yahudiler'in Arap toplumuna uyum sağladıklarını, onların geleneklerini benimsediklerini gösterir. İkincisi, Arap toplumu içindeki yahudi varlığının çok eskilere dayandığını ortaya koymaktadır. Bir de Yahudiler'in yekvücut olmuş bir kitleden ziyade, birbiriyle sürtüşen ihtilaflı bir topluluk olduğunu yansıtmaktadır.²⁰²

Onlar kendilerine kaleler, muhkem kasabalar ve surlar yapmışlardı. Güçlü ve kuvvetli bir konuma sahip bulunuyorlardı. Bunlara güvenerek de, kendilerine dokunulmayacağına inanıyorlardı. Bu duruma Araplar da inanmıştı.²⁰³

"Allah kitap ehlinden olup müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine büyük bir korku saldı. Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz.

²⁰⁰Bakara, 2/84-85.

²⁰¹Taberi, *Camiul Beyan*, II, 305; İbn Kesir, *Tefsir'ul Kur'an-il Azim*, I, 119, Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VI, 190.

²⁰²Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VI, 191.

²⁰³Derveze, *Asru'n Nebi*, 189.

Allah sizi onların topraklarına, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız topraklara varis kıldı. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."²⁰⁴

İbn Kesir, tefsirinde, bu ayette bahsedilen kimselerin, Yahudi kabilelerinden Beni Kurayza olduğu ve ahidlerini bozdukları için Rasulullah ile savaşarak kalelerinden indirilişlerine genişçe yer vermektedir.²⁰⁵

Onlar faizle işlem yapıyorlardı. Bu onların yaklaşık hicret ettikleri tüm ülkelerde gündeme getirdikleri, kendilerine özgü bir uygulamaydı.²⁰⁶

*"Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu halde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık.İçlerinden inkar edenlere de acı bir azap hazırladık."*²⁰⁷

Derveze, Yahudiler'in faiz yemeleri konusuyla ilgili şunları söyler: " Yahudiler ribanın alınmasının nehyi konusunda ancak kendi kardeşlerinden nehyedilmişlerdi; yabancılardan değil. Bu nehiy de Tevrat'ta belirtilmiştir. LakinKur'an onların nehyedildileri ribayı aldıklarını belirtiyor. O halde onlar ya bu haddi aşıtlarına da bu hükmü yabancılardan riba almak için değiştirerek yalnızca kendi kardeşlerinden almaya has kıldılar. Dolayısıyla kendi kardeşlerinden riba alıp yabancılardan almıyorlardı. Böylelikle nehyedilen yasağı çiğnemiş oluyorlardı."²⁰⁸

Ayrıca Derveze,"Onların insanların mallarını haksız yere yemeleri" cümlesinden, onların, Yesrib halkının muhtaç olduğu şeyleri acımasız şekilde sömürdüklerini, faizle onların canlarını yaktıklarını, faizi kat kat artırarak çoğalttıklarını çıkartmaktadır.²⁰⁹

2.1.1.3.5. Hristiyanların Hicaz'daki Roller ve Etkileri

Derveze'ye göre, Mekke'de Hristiyanların varlığını gösteren Nahl 103. ayet gibi, Medine'de onların varlığını gösteren bir delil yoktur. Bununla beraber, pek çok Medeni ayet vardır ki bunlarda, Hristiyanlardan söz edilmekte, hitab onlara yöneltilmekte,

²⁰⁴Ahzab, 33/26,27.

²⁰⁵İbn Kesir, *Tefsir'ul Kur'an-il Azim*, III, 445.

²⁰⁶Derveze, *Asru'n Nebi*, 196.

²⁰⁷Nisa, 4/160,161.

²⁰⁸Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VIII, 281.

²⁰⁹Derveze, *Asru'n Nebi*, 197.

Peygamber'in ve Kur'an'ın çağrısına karşı sevgi esasına dayalı bir tavırları olduğu hikâye edilmektedir. Ayrıca Mesih ile ilgili inançları hafife alınmakta, ayıplanmakta ve bu inançları tartışılmakta, bazılarının büyüklük taslama, inkâr etme, düşmanlık besleme ve engel olma gibi tavır ve tutumları göz önüne serilmekte ve onlarla dostluk ilişkilerine girilmemesi emredilmektedir.²¹⁰ Gelecek ayetler sözü edilen bu konuları işlemektedir:

*"(Bir de) Yahudiler ve Hristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler..."*²¹¹

*"(Yahudiler) "Yahudi olun" ve (Hristiyanlar da) "Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" dediler..."*²¹²

*"Yahudiler, "Hristiyanlar bir temel üzerinde değiller" dediler. Hristiyanlar da, "Yahudiler bir temel üzerinde değiller" dediler..."*²¹³

Derveze, Bakara 113. ayetin iniş sebebi olarak bazı müfessirlerin, Medine'ye Peygamberimizle (s.a.v) buluşmak ve tartışmak üzere gelen Necranlı Hristiyan heyeti hakkında indiğini rivayet ettiklerini söyler. Rivayete göre bir grup yahudi din adamı da tartışmaya şahit olur. İşte bu tartışma esnasında gruplar birbirleri hakkında ayetin işaret ettiği değerlendirmeleri yaparlar. Yahudiler İncil'e; Hristiyanlar ise Tevrat'a küfredeler.²¹⁴ Derveze bu rivayeti kabul etmez. Ona göre bu ayet Yahudi ve Hristiyanların dinlerinin üstünlüklerinden dolayı kendileri ile gurur duymalarından ötürü inmiştir.²¹⁵

*"Peygamber'e indirileni (Kur'an'ı) dinledikleri zaman hakkı tanımalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taşığını görürsün..."*²¹⁶

Derveze bu sahnede canlandırılanlarla ilgili olarak farklı rivayetlerin aktarıldığını söyler. Bir rivayete göre bunlar Necaşi tarafından Peygamberimize gönderilen ya da Cafer b. Ebu Talip ve muhacir arkadaşları, Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra

²¹⁰Derveze, *Asru'n Nebi*, 210.

²¹¹Maide, 5/18.

²¹²Bakara, 2/135.

²¹³Bakara, 2/113.

²¹⁴İbn Ebi Hatim, I, 208; İbn Kesir, *Tefsir-ul Kur'an-il Azim*, I, 152; Elmalılı, I, 388; Taberi, *Camiul Beyan*, II, 513,514.

²¹⁵Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, VI, 223..

²¹⁶Maide, 5/83.

Medine'ye geri dönerlerken beraberinde gelen Habeşli bir heyettir. Bir diğer rivayette ise onların Hz. İsa'nın hak şeriatına uyan hristiyanlar oldukları belirtiliyor. Ancak kimliklerinden söz edilmiyor. Başka bir rivayette bunların Yemen'in Necran Bölgesi'nden geldikleri belirtiliyor. Onların Şam'dan gelen Romalılar olduklarına ilişkin bir rivayet de vardır. Derveze ayetlerin tavsifinden, bu sahnenin Peygamberimizin huzurunda gerçekleştiğini ve bunların birinci rivayette belirtilen Habeşli heyetin ya da Hristiyanlığın egemen olduğu Şam ve çevresinden gelen bir heyetin olduğunu söyler.²¹⁷

İbn Kesir de rivayetlerden hareketle, ayette bahsedilen bu kişilerin Habeşistan kralı Necaşi'nin göndermiş olduğu bir heyet olduğu kanaatindedir.²¹⁸

Derveze, Peygamber'in Medine'de ve çeşitli zamanlarda Hristiyanlardan değişik gruplarla karşılaştığını, onları İslam'a davet ettiğini onlardan bazılarının Maide, 83. ayetin ifade ettiği gibi, parlak tasdik sahnelerine konu olduğunu bazılarının ise tartışma ve mücadeleye girerek, büyüklük tasladığını öne sürmektedir. Ayrıca Yemen'in Necran bölgesinden, Habeşistan'dan ve Şam'dan bazı Hristiyan elçilerin Medine'ye geldiğini Peygamber ile ilişki kurduklarını, onlardan bazılarının Peygamber ile tartışarak kendi dinleri üzere kaldıklarını, bazılarının ise iman ettiğini belirten rivayetler olduğunu söyleyerek, sayıları ve çokluklarından sarfı nazar edilerek Medine'de Hristiyan bir grubun ikamet edip yerleştiğini düşünmektedir.

Bunlardan bazılarının Mekke'de olduğu gibi Medine halkından Hristiyanlaşmış Araplar olduğu dâhilindedir. Veya bunlar Medineli değildir ama ekonomik ve ekonomik olmayan bazı şartlar yüzünden dışarıdan göç edip Medine'ye gelip yerleşen Araplardır.

Derveze, Hristiyanların Medine'de kitleleştiğini ya da Arapların ekonomik ve sosyal yaşamlarına hissedilebilir, belirgin bir etkide bulduklarını gösteren bir ayetin olmadığını fakat bunlardan bazılarını tebliğ karşısında Yahudiler gibi aşırılığa gidebildiklerini ama bazılarının, iman edenlere sevgi yönünden en yakın olan kimseler olduğu, onların asla büyüklük taslamadıklarını ifade etmektedir.²¹⁹

²¹⁷Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, IX, 203.

²¹⁸İbn Kesir, *Tefsir-ul Kur'an-il Azim*, II, 84.

²¹⁹Derveze, *Asru'n Nebi*, 216,217.

Hristiyanlık Hicaz Bölgesi'nde, Mekke, Medine ve Tâif'te, yayılmamıştı fakat biliniyordu. Bu merkezlerde kölelerden ve hatta eşraftan Hristiyanlığı kabul eden bazı kişilere rastlanmaktadır. Ancak Hristiyanlık Orta Arabistan'daki putperestler üzerinde önemli bir etkide bulunmamıştır.²²⁰

2.1.2. Araplar'da Sosyal ve Ailevi Hayat

2.1.2.1. Peygamber Asrında Erkeğin ve Kadının Rolü

Kur'an'ı Kerim'de kadın ve erkekle ilişkili pek çok ayet vardır.

Birincisi: Genel olarak erkeklerden bahsedilen ayetlerin içeriğinden az çok anlaşıldığına göre; erkek kendisine özgü seçkin bir yere sahipti. O ailenin başkanı ve idarecisiydi yaşamından, rızkından ve işlerinden sorumlu olan oydu. Savaş ve savunmadan o sorumluydu. Kan bedeli ve borçlanmalar ondan istenirdi. Çeşitli sosyal sorumluluklarda o muhatab alınırdı. Etkin söz ve görüşe ve belirleyici konuma sahip olan oydu. Kadın ise genel olarak erkeğe uyardı. Onunla beraber olurdu. Onun himayesinde ve sorumluluğu altındaydı.²²¹

“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da "gayb"ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) döviün. Eğer itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah çok yücedir, çok büyüktür.”²²²

... Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır...”²²³

“...Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir...”²²⁴

²²⁰Sarıçam, 49

²²¹Derveze, *Asru'n Nebi*, 220.

²²²Nisa, 4/34.

²²³Bakara, 2/228.

Bu ayetlerden; erkeğin konumu, belli başlı özellikleri, savaştan ve büyük görevlerden yalnız onun sorumlu tutulduğu, eşine ve ailevi işlere egemen olduğu, onlara bakmakla yükümlü olduğu ve üstünlüğü açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

İkinci olarak: Kur'an'da yer alan bazı ayetler kadın haklarının nasıl ihlal edildiğini, mallarının soyulduğunu, mirasından mahrum bırakıldığını, özgürlüklerine tecavüz edildiğini, özellikle evlilik şartları gibi alanlarda nasıl horlandığını ortaya koymaktadır.²²⁵

“Ey iman edenler, kadınlara zorla mirasçı olmaya çalışmanız size helal değildir.”²²⁶

Razi bu ayetin iniş sebebi olarak şu rivayeti nakleder: Cahiliyye döneminde bir adam ölüp, geride hanımı da kaldığı zaman, o adamın o kadından olmayan oğlu veya adamın akrabalarından bazıları gelir, kadının üzerine elbisesini atar ve şöyle derdi: "O adamın malına varis olduğum gibi, karısına da varis oldum." Böylece bu sözü söyleyen kimse, o kadın üzerinde, hem kadının kendisinden hem de diğer insanlardan daha fazla hak sahibi olmuş olurdu. Bu sebeple de isterse o kadınla, ölen kimsenin vermiş olduğu ilk mihir hariç, herhangi bir mihir vermeden evlenir; isterse o kadını, başka birisiyle evlendirir, kadının mihrini alır, o mihirden de kadına hiçbir şey vermezdi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirip, bunun ve herhangi bir kimsenin ölen kişinin hanımına bu yolla varis olmasının haram olduğunu beyân buyurmuştur.²²⁷

“Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara mut'a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın.”²²⁸

Derveze'ye göre bu ayetlerin içerdiği emir, nehiy ve yasalar, o günkü aldatılan, horlanan, aşağılanan, zulme uğrayan kadının durumunun düzeltilmesine yöneliktir.²²⁹

²²⁴Bakara, 2/233.

²²⁵Derveze, *Asru'n Nebi*, 225.

²²⁶Nisa, 4/ 19.

²²⁷Razi, VII, 440; İbn Kesir, *Tefsir-ul Kur'an-il Azim*, II, 445; Ayrıca bkz. Osman **Keskiöglü**, *Hz. Muhammed ve Hayatı*, DİB Yayınları, Ankara 2006, s. 11–15; Ramazan **Altuntaş**, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Ribat Yayınları, Konya 1990, s. 197.

²²⁸Ahzab, 33/49.

²²⁹Derveze, *Asru'n Nebi*, 229.

Üçüncü olarak: Kur'an'da yer alan bazı ayetler onların, kız çocuklarının doğumunu hoş karşılamadığını hikâye etmekte, kâfirlerin, kendilerine göre erkek çocuklar daha makbul olduğu halde kız çocuklarını Allah'a nisbet edişlerini ayıplamakta, eleştirmektedir. Yanısıra onların kız çocuklarını toprağa gömmeleri hatırlatılmaktadır. Gelecek ayetlerde bunlar işlenmektedir.²³⁰

“Onlar, kızları Allah'a nispet ediyorlar -ki O bundan uzaktır- kendilerine ise, canlarının istediğini. Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir! Kendisine verilen kötü müjde (!) yüzünden halktan gizlenir. Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar!”²³¹

Razi bu ayetle ilgil olarak şunları söyler:"Dess", birşeyi birşeyin içine sokarak gizlemektir. Rivayet olunduğuna göre Araplar, kızları olunca, bir çukur eşerler, o kız çocuğunu ölsün diye oraya koyarlardı. Kays b. Asım'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Ey Allah'ın Resulü, henüz müslüman olmazdan önce, câhiliyyede sekiz kız çocuğumu sağ sağ gömdüm” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v) de, "Her birine karşılık bir köle azad et" buyurunca o, "Ey Allah'ın Resulü, benim (kölelerim yok ama) develerim var" deyince, Hz. Peygamber (s.a.v), "O halde herbirine karşılık bir deve kurban et" buyurdu. Yine rivayet olunduğuna göre bir adam şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Resulü,- müslüman olduğumdan beri- İslâm'ın tadını alamadım. Cahiliyye döneminde bir kızım vardı. Hanımına, onu giydirip kuşatıp bana getirmesini söyledim. Sonra o çocuğu alıp, derin bir uçuruma götürdüm ve oradan aşağı attım. Çocuk bana, ‘Babacığım, beni öldürdün!’ dedi. Ne zaman, onun bu sözünü hatırlasam, bana hiçbirşey kâr etmiyor. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) "Câhiliyyede olup bitmiş şeyleri (günahları), İslâm (iman) kökünden kazıyıp yok eder. İslâm döneminde olan (günah ve hataları da), tevbe-istiğfar yok eder. " Razi bu rivayetlerin devamında şunları söyler: Cahiliyye Arapları kızlarını öldürme hususunda farklı farklı yollar takip ederlerdi. Kimi bir çukur kazar, çocuğunu ölsün diye oraya gömer; kimisi onu yüksek bir yerden aşağı atar; kimisi onu suda boğar, kimisi de boğazlayıp keserek öldürürdü. Onlar bunu bazan, kıskançlık ve taassublarından Ötürü (yani o kız büyüyünce, kendilerine bir ar getireceğinden

²³⁰Derveze, *Asru'n Nebi*, 232.

²³¹Nahl, 16/57-59.

korkarak), bazen de fakirlik, ihtiyaç ve geçim saygısından dolayı²³² bazen de ‘melekler Allah'ın kızlarıdır’, dediklerinden dolayı kızlarını da meleklerle katmak üzere, Allah'a daha layıktırlar diye yaparlardı. Bir adamın bir kızı doğduğu vakit öldürmeyip, hayatta bırakmak istediği zaman ona yünden veya kıldan bir cübbe giydirir, çölde koyun veya deve güttürürdü. Öldürmek istediği takdirde de bırakır, altı yaşlarına doğru gelince anasına, "bunu temizle, süsle, hısımlarına gezmeğe götüreceğim" der, oysa çölde bir kuyu kazmıştır, onu oraya götürür, "bak şunun içine" der, sonra arkasından iter ve üzerine toprağı yığar, kuyuyu yerle dümdüz edene kadar örterdi.²³³ Bu gelenek genelde Esed ve Temimoğulları kabileleri arasında yaygındı. Kızları gömmenin diğer bir nedeni de, kızların savaşçı olamamaları ve düşman kabilelerin eline düşmesi ihtimalidir.²³⁴

*“Ey Muhammed! Onlara sor: Kız çocukları Rabbinin de, erkek çocukları onların mı?...”*²³⁵

*“Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi gınahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman.”*²³⁶

Bu ayetler ana hatlarıyla erkeğe göre kadının, genel olarak daha aşağı bir konuma sahip olduğunu, onun doğumunun kötü bir şekilde değerlendirildiğini göstermektedir.

Derveze'nin bu konuda ısrarcı davrandığı görüş ise, babaların kız çocuklarından dolayı utanmalarının, alay konusu olmaktan korkmalarının ve erkek çocukları onlara üstün tutmalarının sebebi: Erkek çocukların savaş, kabilecilik ve kazanç konusundaki üstünlükleridir.²³⁷

Derveze, tüm bunlara bakarak Rasul'ün dönem ve çevresinde, kadının toplumda hiçbir şahsiyeti yoktu demenin doğru olmayacağı kanaatindedir. Çünkü bir takım müşrik ve münafık kadınlardan bahseden ayetlerde, onların da, erkeklerle birlikte nifak ve şirk için dayanışma halinde oldukları ve eylemler yaptıkları görülmektedir.²³⁸

²³²Razi, XIV, 255.

²³³Salih **Suruç**, *Peygamberimizin Hayatı*, Nesil Yayınları, İstanbul ts.,C. I, s. 185,186; Elmalılı, IX, 19.

²³⁴Seyyid **Kuttup**, *Fizilâli'l Kur'ân*, (Çev. M. Emin Saraç- İ. Hakkı Sengüler-Bekir Karlıağa), Hikmet Yayınları, İstanbul ts.,C. II, s. 520.

²³⁵Saffat, 37/149.

²³⁶Tekvir, 81/8,9.

²³⁷Derveze, *Asru'n Nebi*, 233.

²³⁸Derveze, *Asru'n Nebi*, 234.

*“Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindedir (birbirlerinin benzeridir). Kötülüğü emredip, iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu. Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir.”*²³⁹

*“Allah, münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmek; mümin erkeklerin ve mümin kadınların da tövbelerini kabul etmek için insana emaneti yüklemiştir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir...”*²⁴⁰

*"Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu. Ona ne malı fayda verdi, ne de kazandığı. O, bir alevli ateşe girecektir. Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu halde sırtında odun taşıyarak karısı da (o ateşe girecektir)."*²⁴¹

Derveze tefsirinde, Ebu Leheb'in karısı olan Ümmü Cemil'in, Mekke'nin lideri ve komutanı olan Ebu Süfyan'ın kız kardeşi olmasından dolayı, kardeşinin konumundan güç alarak zaman zaman kocasını provoke ederek, onu, Peygambere karşı kışkırttığını söylemektedir.²⁴²

Derveze'ye göre kadınlar bu yaptıklarını erkeklerden etkilenerek bazende onları etkileyerek yapmaktaydılar. Çünkü ayetlerde müennes bir siganın kullanılmasını buna delildir. Ayrıca Ebu Leheb'in karısı da kocasını etkisi altına alarak ona katı asabiyet geleneklerini çiğnetmiş ve onu kardeşinin oğlu ile düşman bir pozisyona sokmuştur. Ayrıca iki oğluna da etki ederek, risaletten kısa bir süre önce nişanları yapılan, Peygamber'in iki kızını boşamalarını sağlamıştır. Bu da Arap kadınının erkeği üzerindeki rolünü gösterme açısından önemli bir olaydır.²⁴³

Yine bir takım ayetler vardır ki bu ayetlerde müslüman kadının kendisine özgü ihlâs ve fedakârlığıyla yaptığı işlerden dolayı Allah'ın takdirini kazandığı dile getirilmektedir.

²³⁹Tevbe, 9/67.

²⁴⁰Ahzab, 33/73.

²⁴¹Tebbet, 111/1-5.

²⁴²Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, I, 498; Ayrıca bkz. Elmalılı, X, 51,52.

²⁴³Derveze, *Asru'n Nebi*, 235.

"Şüphesiz mü'min erkeklerle mü'min kadınlara işkence edip, sonra da tövbe etmeyenlere; cehennem azabı ve yangın azabı vardır."²⁴⁴

Bu ayette ise mü'min kadınların imanını, sabrını, hicretini ve cesaretini takdirle yadettmiştir.²⁴⁵

"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."²⁴⁶

Derveze, bu ayette mü'min kadınların zikredilmesinin sebebi olarak şunları söyler: " Hz. Peygamber'in toplumunda Arap kadını aktiftir ve İslam davetinde birbiriyle zıt iki farklı konumlarda rol almaktadırlar. Mü'min kadınların, mü'min erkeklerle birlikte zikredilmesinin başka bir sebebi daha vardır. O da Kur'an'ın, kadının şahsiyetini, erkeğin şahsiyeti yanında İslam toplumunda kökleşmesini sağlamasıdır. Kadının islami sorumlulukları yerine getirmede aile, siyaset ve sosyal alanlarda erkekle eşit olduğuna, özellikle de iyiliği emretme, kötülüklerden alıkoyma, topluma faydalı olan her alanda ve konuda erkekle bir dayanışma ve yardımlaşma içinde olduğuna işaret edilmektedir."²⁴⁷

"Ey iman edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin."²⁴⁸

Bu ayet olağanüstü bir çaba ile müşriklerin elinden kurtularak müslümanlara sığınan bir kadını hikâyesini anlatmaktadır. Müslüman olan bazı Mekkeli kadınlar, hicret edememiş, yurtlarını, akrabalarını ve kocalarını terkedip Hz. Peygamber'e hicret etmek için fırsat kollamışlardır. Onların bu tavırları birçok tehlike ve musibeti göze aldıklarını göstermektedir. Burada Arap kadının, İslam davetindeki rolü ve tavrı, İslam'ın onlar üzerinde yarattığı gücü, samimiyeti, cesareti, atılganlığı ve fedakârlığı göze

²⁴⁴Burûc, 85/10.

²⁴⁵Derveze, *Asru'n Nebi*, 236.

²⁴⁶Tevbe, 9/71.

²⁴⁷Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 494.

²⁴⁸Mümtehine, 60/10.

çarpmaktadır.²⁴⁹ Derveze, tüm bu ayetlerden, müslüman kadının, değişik konumlarda ve alanlarda kendisini, varlığını ve şahsiyetini belirgin ve açık olarak kabul ettirdiğini anlamaktadır.²⁵⁰ Bu ayet Hudeybiye Antlaşması konusunda ayrıca işlenecektir.

2.1.2.2. Çeşitli Adetler ve Gelenekler

Cahiliyye döneminde İslam'a aykırı düşen pek çok adet mevcuttu. İslam'ın tebliğinden sonra bu adetlerin bazılarını dokunulmaz iken bazıları tamamen ortadan kaldırıldı. İslam düşüncesine aykırı bu adetleri şu şekilde sıralayacak olursak:

1) Cahiliyye döneminde boşanma yetkisi kocanın elindeydi. Kocalar bazı zamanlar boşanmayı kadına zarar vermek, mallarını soyup almak arzularına alet ediyorlardı.²⁵¹

Araplar "Zihar" yolu ile nikâh altında fakat evinde kalmaya mecbur ediyorlardı. Müfessirlere göre koca bu işi, karısı kız doğurduğunda öfkesinden yapıyordu. Karısı bir kız çocuğu doğurduğunda ona çocuğunu gömmesini emrederlerdi. Kadın bunda tereddüt geçirdiği zaman "eğer sen onu toprağa gömmezsen bana annemin sırtı gibisin" (Zihar) derlerdi.²⁵²

*"Allah, hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır. Kendilerine zihâr yaptığınız eşlerinizi de anneleriniz yapmamıştır. Yine evlatlıklarınızı da öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır. Bu sizin ağızlarınızla söylediğiniz (fakat gerçekliği olmayan) sözüünüzdür. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola iletir."*²⁵³

Derveze'ye göre ayetlerde işaret edilen zihar geleneği, kocanın karısına "sen bana annemin sırtı gibisin" diyerek onu boşamadığı halde kendisine haram etmesi şeklinde vuku bulan cahili bir gelenektir. Genellikle bu durum kocaların, kadınlarından usandıkları, kadınlarının sadece kız evlat doğurduğu veya mallarına, mihirlerine sahip olmak istedikleri zamanlar gerçekleşmektedir.²⁵⁴

2) Burada yürürlükte olan bir gelenek de kişinin, vefat eden babasının karısıyla evlenebilmesiydi. Nitekim ayetlerden biri bu olguya sert bir tepkiyle işaret etmiştir:

²⁴⁹Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 283.

²⁵⁰Derveze, *Asru'n Nebi*, 239.

²⁵¹Derveze, *Asru'n Nebi*, 240.

²⁵²Derveze, *Asru'n Nebi*, 241; Elmalılı, VI, 294.

²⁵³Ahzab, 33/4.

²⁵⁴Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VII, 350,351.

"Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayasızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu ne kötü bir yoldur."²⁵⁵

Derveze, böyle bir davranışın yapılmasının sebebi olarak, ölen kocanın karısını mirastan menetmek, onu dışlamak olduğunu söylemektedir.²⁵⁶ Yukarıda Nisa 19. ayette bu açıklanmıştı.

3) O dönemde geçerli adetlerden biri de iki kız kardeşin aynı zamanda bir nikâh altında bulundurulabilmesidir.²⁵⁷

"...iki kız kardeşi (nikah altında) bir araya getirmez, size haram kılınır."²⁵⁸

4) Bir başka adet de, erkeğin istediği kadar evlenmesi caiz görülüyordu. Bu konuda hiç bir sınır yoktu. Ayrıca Cariyelerle ilişki kurmak yaygındı. Kişinin ilişki kurabileceği cariyelerin sayısı sınırlı değildi.²⁵⁹

"...Eğer adalet yapamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin."²⁶⁰

Derveze bu ayetle ilgili olarak şunları söyler: Nitekim bu ayet nazil olmadan önce ve hatta İslam'dan önce dörtten daha fazla, zaman zaman ona kadar varan evlilikler vardı. Ayet nazil olduğunda Hz. Peygamber'in yanında dokuz kadın bulunuyordu. Bu konu ile ilgili hadiste şöyle deniliyor: "Gaylan b. Seleme es Sekafi müslüman olduğunda yanında on kadın vardı. Allah Rasülü O'na: "Kadınlarından dördünü seç" dedi. Başka bir hadiste ise şöyle deniliyor: "Ben müslüman olduğumda yanımda sekiz kadın vardı. Bu durumu Rasulullah'a iletteğimde 'dördünü seç' buyurdu. İmam Şafi'nin Nevfel bin Muaviye ed Deyli'den rivayet ettiği diğer bir hadiste şöyle deniliyor: "Müslüman olduğumda yanımda beş kadın vardı. Rasulullah bana 'dilediğin dördünü seç, diğerini bırak' dedi."²⁶¹

²⁵⁵Nisa, 4/22.

²⁵⁶Derveze, *Asru'n Nebi*, 243.

²⁵⁷Geniş bilgi için bkz. Mehmet **Yolcu**, *Kur'ân'ın Zihniyeti Değiştirmesi*, Denge Yayınları, İstanbul 2005, s. 157; Derveze, *Asru'n Nebi*, 244.

²⁵⁸Nisa, 4/23.

²⁵⁹Derveze, *Asru'n Nebi*, 245.

²⁶⁰Nisa, 4/3.

²⁶¹Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, (Çev. Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Ekrem Demir vd.), VI, 67; İbn Kesir, *Tefsir-ul Kur'an-il Azim*, I, 43; Celalettin **Vatandaş**, *Esenlik Yurdunun Çağrısı*, Pınar Yayınları, İstanbul 2004, s. 69.

Bir diğerk adet de, cariyelerle ilişki kurmak yaygındı. Kişinin ilişki kurabileceği cariyelerin sayısı sınırlı değildi. Adam kendi cariyesinden dilediği kadarıyla, evlenmeden ve mehirsiz olarak ilişkiye geçebiliyordu. Çünkü bunlar kendisinin mallarıydı. Eğer kendisinden bir çocuğu olmamışsa onları başkasına bağlayabilir, ya da onunla ilişkiye geçecek birine satabilirdi. Bunun için onun cariyeyi boşaması gerekmezdi. İslam bu âdeti kendi haline bırakmıştır.²⁶²

5) Geçerli olan adetlerden biri de "Mut'a" nikâhı idi. Bu belli bir zaman için evlilik yapmaktır. Kadın ve erkek, bu vakit üzerinde anlaşırđı. Bu zamanın bitiminde, her biri arkadaşından ayrılırđı. Bu alışkanlık da peygamber zamanında uzun bir süre yürürlükte kaldı, sonra kaldırıldı.

*“(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helal kılındı...”*²⁶³

Derveze, müfessirlerin ve fakihlerin, Nisa Suresi 24. ayette bu duruma gizli olarak işaret edildiğini söylediklerini belirtmektedir.²⁶⁴

6) Cahiliyye döneminde erkeklerin, davetsiz ve izin almadan evlere girmeleri, kadın ve erkeğin beraberce gecelemleri gibi yaygın adetler vardı. Özellikle de cariyeler ve kölelere istedikleri zaman odalara (haremlık) girme izni verilmişti.²⁶⁵

*“Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selam vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor. Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, "Geri dönün" denirse hemen dönün. Çünkü bu sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir.”*²⁶⁶

7) Sözkonusu toplumun adetlerinden biri de evlat edinmeydi. Adam, kendi çocuğu olmayan birisini yanına alır, kendi çocuğu kabul eder ve onu oğlu diye çağırırdı.

²⁶²Derveze, *Asru'n Nebi*, 246.

²⁶³Nisa, 4/24.

²⁶⁴Derveze, *Asru'n Nebi*, 247.

²⁶⁵Derveze, *Asru'n Nebi*, 253.

²⁶⁶Nur, 24/27-28.

Böylece çocuk ona nispet edilerek onun gerçek oğlu imiş gibi kabul edilir, onun adıyla çağırılır ve ona varis olurdu. Evlat edinilen çocuğun yakın akrabası, aynı kendi çocuğunun yakın akrabası gibi kabul edilirdi. Bu nedenle evlat edinilen kimsenin boşadığı ya da ondan dul kalan kadının, onunla evlenmesi helal olmazdı.²⁶⁷

*“...Yine evlatlıklarınızı da öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır. Bu sizin ağızlarınızla söylediğiniz (fakat gerçekliği olmayan) sözüünüzdür. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola iletir. Onları babalarına nispet ederek çağırın. Bu Allah katında daha (doğru ve) adaletlidir. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır...”*²⁶⁸

Peygamber (s.a.v) de peygamber olmadan önce bir çocuğu evlat edinmiş, adı Zeyd b. Haris olduğu halde Zeyd b. Muhammed diye çağırılmıştır.²⁶⁹ Bu konu ilerde detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

8) Arap ailelerinde özellikle de şehirlerde yaşayanlarında çocuklarını bedevilere emzirtme âdeti vardı. Çocuklarını bedevi sütanaya teslim ederlerdi. Böylece çocuklar, ilk çocukluk yıllarını kırdada geçirme olanağını elde ederlerdi.²⁷⁰ Peygamberimizi, annesi bir hafta emzirmiş sütü olmayınca da Ebu Leheb’in cariyesi Süveybe Hatun O’nu günlerce emzirmiş daha sonra da Halime’ye verilmiştir.²⁷¹

*“...Eğer çocuklarınızı (bir sütanneye) emzirtmek isterseniz örfe uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur.”*²⁷²

9) Toplumda yürürlükte bulunan adetlerden biri de, çocukların öldürülmesi, kız çocuklarının gömülmesiydi.²⁷³

*“...Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız...”*²⁷⁴

²⁶⁷ Derveze, *Asru'n Nebi*, 256; M. Akif Aydın, “Evlat Edinme”, DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, C. XI, s. 528.

²⁶⁸ Ahzab, 33/4-5.

²⁶⁹ Derveze, *Asru'n Nebi*, 256.

²⁷⁰ Derveze, *Asru'n Nebi*, 248.

²⁷¹ İbn Sad, *Tabakat'ül Kübra*, Beyrut 1990, C. I, s. 87; Suruç, I, 76,77.

²⁷² Bakara, 2/233.

²⁷³ Derveze, *Asru'n Nebi*, 259.

²⁷⁴ En'am, 6/151.

*“Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, sizi de biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır.”*²⁷⁵

Derveze bu ayetlerin Arapların yiyecek sıkıntısı dolayısıyla işledikleri yanlışlıkları içerdiğini söylemektedir. Çünkü Araplar ailenin fazlalağından ve geçim darlığına sebep veren şeylerden kurtulmak için çocuklarını öldürüyorlardı. Yalnız bu öldürmenin En'am sûresinin 137. ayetinde ifade edildiği üzere putlara ve ilahlara yaklaşmak amacıyla çocuklarını boğazlama âdetinden farklı olduğunu savunur. En'am Sûresi'nin 137. ayetinde yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *Yine bunun gibi, Allah'a ortak koşanların çoğuna, koştukları ortaklar, çocuklarını öldürmelerini güzel gösterdi ki; onları helake sürüklesinler ve dinlerini karıştırıp onları yanıltsınlar. Eğer Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Artık sen onları uydurdukları ile baş başa bırak.*

Ayrıca Derveze bu ayetle ifade edilen olayın, Nahl Sûresi'nin 58. ve 59. ayetlerinde vurgulanan; yeni doğan kız çocuklarını diri diri gömme olayından ayrı olduğu kanaatindedir.²⁷⁶

Razi, Arapların, kızlarını, çalışıp para kazanmaktan aciz oldukları için öldürdüklerini söyler. Hâlbuki oğulları, yağma ve baskın yapmalarından ötürü mal temin edebiliyorlardı. O kız çocuklarının fakir olmasının, onun küfüvlerinin (dengi olan erkeklerin) kendisine rağbet etmekten alıkoymasından, böylece de babaların onları denkleri olmayan kimselerle evlendirme mecburiyetinde kalmalarından; bunda ise çok büyük bir âr ve utancın bulunmasından dolayı korkuya kapılıyorlardı. Bundan ötürü bu ayet nazil oldu.²⁷⁷ Razi En'am 137. ayette geçen 'öldürme' ifadesini Derveze gibi anlamaz. O, bu öldürmenin fakirlik ve evlendirme endişesinden dolayı olduğunu, bazı müfessirlerin ise putlara bakan kişilerin, müşriklere, buradaki öldürmeyi sevimli gösterdikleri şeklinde bir görüşte olduklarını belirtir.²⁷⁸

²⁷⁵İsra, 17/31.

²⁷⁶Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, III, 377.

²⁷⁷Razi, XIV, 462.

²⁷⁸Razi, X, 204.

2.1.3. Kabilecilik Asabiyeti

2.1.3.1. Peygamber Asrında Kanbağı İlişkileri

Derveze, Peygamber asrında yaşayan Araplarda kabileler arasında önemli bir ilişkinin olduğunu ve onların; milliyetçiliği, maddi ya da manevi menfaatlarını kollama ve birbirlerinin zarara uğramasına dayanamama gibi nedenlerle birbirlerini desteklediklerini belirtmektedir. İlave olarak bu durumun hicri üçüncü asra kadar ya da başka bir ifade ile Arap egemenliğinin yıkılmasına kadar devam ettiğini dile getirmektedir.

Hâlbuki Kur'an, îslami bir toplumun kurulmasını hedefliyordu. Bu toplum, genel olarak din kardeşliği; toplumun, kendilerinin birleşmesinden meydana geldiği güçler, birimler arasında ortak menfaatin varlığı ve müslümanların birbirlerinin dostu olduğu ilkesi üzerinde kurulmuştu.²⁷⁹

*“Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınıksız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de o, kalplerinizi birleştirmişti. İşte onun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz...”*²⁸⁰

*“Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır...”*²⁸¹

Derveze Arap toplumunda yaşayan ve herhangi bir kabileye mensup olan bir kişinin kendi birliğinde bulunan diğer bireyleri korumak ve yardım etmek durumunda olduğunu, sıkıntı ve kriz anlarında, kendisine karşı bir düşmanlık ortaya çıktığında onların yanında yer adığını, onlara saldırandan ya da onun akrabasından, soydaşının intikamını almak zorunda olduğunu söylemektedir.²⁸²

Şehbenderzade bu konuda şunları söyler: “Araplarda hiçbir kavimde görünmeyen derecede ‘asabiyet’ davası ve sevgisi vardı. Her kabile, kendi ferdinin her birinde

²⁷⁹Derveze, *Asru'n Nebi*, 269.

²⁸⁰Al-i İmran, 3/103.

²⁸¹Tevbe, 9/71.

²⁸²Derveze, *Asru'n Nebi*, 272.

temessül etmiş sayıldığından, fertlerden birine tecavüz ve saldırı bütün kabileye tecavüz kabul edilir ve onun intikamı alınır.²⁸³

Aşağıdaki ayette de, Arapların birbirlerini çağırdıkları soybağı ilişkilerini koparmaktan sakınmaları istenmiştir.

*“Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarınızı koparmaktan sakının...”*²⁸⁴

*“Onlar başkalarını ondan (Kur'an'dan) alıkoyarlar, hem de kendileri ondan uzak kalırlar. Onlar farkına varmaksızın, ancak kendilerini helak ediyorlar..”*²⁸⁵

Müfessirler bu ayetin, Ebû Talib'in, Hz. Peygamber'in çağrısını kabul etmeye yanaşmadığını, aynı zamanda Hz. Peygamber'i (s.a.v) korumaya ilişkin tavrını ortaya koyan bir anlam sergilediğini söylerler.²⁸⁶

Kurtubi, tefsirinde, bu ayetin Ebu Talip hakkında indiğine dair bir rivayeti nakletmiştir.²⁸⁷

Razi ise bu ayetin Ebu Talip hakkında indiğini kabul etmez. Ona göre bundan önceki bütün âyetler, o kâfirlerin gidişatını zemmetmeyi gerektiren âyetlerdir. Binâenaleyh bu âyetteki, "Onlar, (insanları) ondan vazgeçirmeye çalışırlar..." ifâdesinin de, kötü bir işe hamledilmesi gerekir. Eğer bu ifâde, Ebû Talib'in, Kureyş'in Hz. Peygamber'e eziyet etmesine mâni olma mânasına alınırsa bu ilginin kurulamayacağını savunur.²⁸⁸

Derveze, bunun yanında Peygamberimizin İslamiyeti tebliği esnasında, Peygamber'in akrabalarından olan, Haşimoğulları ve Muttaliboğullarından büyük bir kesimin atalarının dinine bağlılıklarını sürdürdükleri halde soybağı ve akrabalık asabiyeti saiki ile pratikte ona yardım ettiklerini ve onu desteklediklerini söylemektedir. Ayrıca

²⁸³ Şehbenderzade, 92.

²⁸⁴ Nisa, 4/1.

²⁸⁵ En'am, 6/26.

²⁸⁶ Derveze, *Asru'n Nebi*, 273.

²⁸⁷ Kurtubi, VI, 406.

²⁸⁸ Razi, IX, 379.

Peygamber'in mesajı genel olmakla beraber, o sıradaki soybağı yakınlığının ve ona bağlılık asabiyetinin etkisini gösteren şu ayet de dikkat çekicidir:²⁸⁹

*"(Önce) en yakın akrabanı uyar. Mü'minlerden sana uyanlara kanatlarını indir. Eğer sana karşı gelirlirse, "Şüphesiz ben sizin yaptığımız şeylerden uzağım" de. "*²⁹⁰

Derveze bu ayetle ilgili müfessirlerin farklı hadis ve rivayetleri naklettiklerini söyler. Bunlardan biri, bu ayet nazil olduktan sonra Hz. Peygamber, yakınlarını bir yemeğe çağırmış. Onlar da yemeği yer yemez, Ebu Talib'in onlara, Muhammed (s.a.v)'in kendilerini sinirleyeceğini söylemesi üzerine hemen dağılmışlardır. Daha sonra Hz. Peygamber ikinci kez bir yemeğe çağırarak onlara şöyle demiştir: "Ey Abdullalib oğulları! Ben size dünya ve ahiretin iyiliğini getirdim. Sizi ona çağırmam için Allah beni görevlendirdi. İçinizde bana kim yardımcı olur" dedi. Bunun üzerine topluluk bizi bunun için mi çağırdın diyerek ayaklandı. Hz. Ali ise ben yardımcı olacağım diyerek üç defa bunu tekrarladı. Hz. Peygamber bunun üzerine elini Hz. Ali'nin boynuna koyarak; "Bu benim kardeşim, koruyucum ve içinizde vekilim onu dinleyin ve itaat edin" buyurdu. Bunları dinleyen topluluk gülerken Ebu Talibe: Sana Ali'yi dinlemeni ve itaat etmeni emretti, dediler. Bunlardan üçüncüsü, bu ayet nazil olunca Peygamber (s.a.v) Safa tepesine çıkarak şöyle çağırdı: Ey Fehdoğulları. Ey Adiyogulları! Bunu duyanlar toplanıp geldiler, gelmeyenler de ne olduğunu öğrenmeleri için elçiler gönderdiler. Peygamber (s.a.v) söze başlayarak: Şu vadinin arkasında sizi değiştirmek isteyen bir kimsenin olduğunu söylesem beni doğrular mısınız? dedi. Onlar da: 'Daha önce senin yalan söylediğine hiç raslamadık' dediler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v): Ben sizi önünüzde bekleyen korkunç azaba karşı uyarıyorum, dedi. Ebu Leheb söze atılarak: Yazıklar olsun sana! Bunun için mi bizi topladın, dedi.²⁹¹

Kur'an'ın Leheb sûresinde, Ebu Leheb diye adlandırılan Peygamber'in amcası Abdu'l-Uzza'nın soybağından dolayı Peygamberimize yardım etmemiş olması, söz konusu yaklaşımı geçersiz kılmaz. Çünkü bu bireysel bir istisnadan ibarettir. Buna rağmen bazı rivayetler Ebu Leheb'in dahi bir keresinde kardeşi Ebu Talib'e taassubundan öfkelenerek destek çıktığını ve onun yanında yer aldığını, Kureyş liderlerine tehditte bulunarak,

²⁸⁹Derveze, *Asru'n Nebi*, 273.

²⁹⁰Şuara, 26/214-216.

²⁹¹Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, III, 270,271; Geniş bilgi için bkz. M. Asım **Köksal**, *Hz. Muhammed ve İslamiyet*, Işık Yayınları, İzmir 2009, C. I-II, s. 238-245.

onun meclis üyeliğini ve himayesini kabul etmedikleri takdirde ona katılacağını açıkladığını kaydetmiştir. Ebu Talib'in vefatında da Peygamber'e gelip, istediğin yolda ve Ebu Talib'in hayatta olduğu sırada yaptığın her şeyi yap demişti. Sonra da ölümüne kadar kimsenin ona bir zarar vermesine fırsat vermeyeceğine yemin etmişti.²⁹²

*"Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır ne de mü'minlere."*²⁹³

Derveze bu ayetin sebebi nüzulü olarak Taberi'den birkaç rivayet aktarır. Bunlardan birincisi Peygamber'in, atalarının dininde ısrar eden ölüm döşeğindeki amcasına mağfiret dilemek istemesi,²⁹⁴ ikincisi, Mekke yolculuğu esnasında annesinin kabrini ziyaret etmiş ve ona mağfiret dilemek istemiş fakat Allah, onu bundan nehyetmiştir. Üçüncüsü bazı sahabelerin Peygambere gelerek dostlukları iyi olan fakat müslüman olmadan ölen akrabalarına mağfiret dileyip dileyemeyeceklerini sormaları üzerine bu ayet nazil olmuştur.²⁹⁵

Tevbe suresinin bu ayeti ile Peygamber ve müslümanların, ölen müşrik akrabaları için bağışlanma dilekleri ayıplanmıştır. Müfessire göre ailevi asabiyet, Peygamberi ve bazı müslümanları şirk üzere ölmüş ve kendileriyle soybağları bulunan bir takım insanlar için bağışlanma talep etmeğe itmiştir. Onlara yönetilen azarlamada, Kur'an'ın hedef aldığı amacın pekiştirilmesi, yeni olan birliğin ölçüt alınması, yani İslam vahdetinin esas alınması gereği vurgulanmıştır.²⁹⁶

Arap gelenekleri arasında önemli yer tutan geleneklerden biri de, ölen birisi için ölünün tüm haklarını talep edecek olan ve toplum tarafından kabul edilen bir kefilin veya kan sahibinin bulunmasıydı. Bu sıfatla, söz konusu kişi tüm yetki ve güce sahip olurdu. İntikam almada aşırılığı engelleme amacı ile İsra Sûresi'nde bir ayet bu geleneğe işaret etmiş²⁹⁷

²⁹² İbn Sa'd, I, 211, Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 115; Köksal, I-II, 471.

²⁹³ Tevbe, 9/113.

²⁹⁴ Geniş bilgi için bkz. Köksal, I-II, 465-468; Suruç, I, 348-351.

²⁹⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 543.

²⁹⁶ Derveze, *Asru'n Nebi*, 274,275.

²⁹⁷ Derveze, *Asru'n Nebi*, 277.

*"Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir. Ancak o da (kısas yoluyla) öldürmede meşru ölçüleri aşmasın. Çünkü kendisine yardım edilmiştir."*²⁹⁸

Derveze, Arap geleneğine göre ölünün yakınlarının, öclerini almak için uğraştığını, sadece katili öldürmekle yetinmeyip katilin yakınlarını da öldürdüğünü, onların öç ve intikamda bazen haddi aştıklarını kaydeder. Hele de katilin sülalesinden daha güçlü olduklarında bu durumu daha da ileri götürdüklerini belirterek, ayetin ölünün velisine kısas hakkı tanıdığını, bu hakkı kötüye kullanmaktan sakındırıldığını söyler.²⁹⁹

2.1.3.2. Velayet Asabiyeti

Arapların adetlerinden biri de, bir kabilenin bireylerinden birinin başka bir kabilenin şahıslarından birine dost olması ve ona katılmasıdır; artık bu eylemden sonra, şahıs iltihak ettiği şahsiyetin soydaşı ve kabilesinden biri olurdu. Yeter ki iltihak edilen(kendisine sığınılan) adam bu işi onaylasın. Bundan sonra ilhak eden adam ilhak edilen adamın özel ve genel tüm asabiyetlerin, hak ve özgürlüklerin kendisi de hepsine sahip olurdu. İltihak eden adam bundan sonra falan adamın "Mevlâ"sı diye anılırdı.³⁰⁰

*"... Yine evlatlıklarınızı da öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır. Bu sizin ağızlarınızla söylediğiniz (fakat gerçekliği olmayan) sözünüzdür. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola iletir. Onları babalarına nispet ederek çağırın. Bu Allah katında daha (doğru ve) adaletlidir. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Hata ile yaptığınız bir işte size hiçbir günah yoktur."*³⁰¹

Vela, yalnız bireylerle sınırlı kalmıyordu. Çoğu zaman bir boy ya da bir aile başka bir kabileye iltihak ederdi. Hatta vela yolu ile bir kabilenin, toptan, başka bir kabileye katıldığı da oluyordu. Böyle durumlarda iltihak eden kabilenin bireyleri yeni kabilenin "Mevalisi" sayılırdı. Önceki birliklerinden aldıkları imtiyazları bırakır, yeni kabilenin imtiyazlarını alırlardı.³⁰²

²⁹⁸İsra, 17/33.

²⁹⁹Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, III, 377.

³⁰⁰Derveze, *Asru'n Nebi*, 291.

³⁰¹Ahzab, 33/4-5.

³⁰²Derveze, *Asru'n Nebi*, 293.

Derveze tefsirinde bu ayetle ilgili şunları söyler: Evlatlık edinme, bir kimsenin kendisine soy itibariyle yabancı bir çocuğu veya bebeği oğul olarak almasıdır. Cahiliye Araplarında yaygın olan bu gelenek, bazı merasimlerle yapılırdı. Evlatlık edinen kimse, bir grup insanın arasında çocuk ya da bebeği evlatlık aldığını ilan eder ve o çocuk, o kimsenin her alanda (hukukî olarak) kendi çocuğu gibi olurdu. Aralarında miras hukuku da gerçek oğul ile babası arasında olduğu gibi uygulanırdı. Nikâh hükümlerinde de baba-oğul arasındaki mahremiyet aynı şekilde olurdu. Dolayısıyla evlatlığın üvey babasına ait kızlardan biri ya da kızkardeşi, halası ve teyzesi ile evlenmesi sözkonusu değildi. Aynı şekilde üvey baba da evlatlıktan boşanan kadın veya evlatlığından kalan dul ile evlenemezdi. Nebi (s.a.v)'nin bu yolla edindiği Zeyd bin Harise İbn-i Şerahil elKelbi adında bir evlatlığı vardı. Zeyd, müminlerin annesi Hatice'nin kölesi idi. Hz. Peygamber onu kendisine vermesini istemiş ve aldıktan sonra azad etmişti. Zeyd'in babası geldiğinde onu Hz. Pegamber'in yanında kalması ya da kendisine dönmesi konusunda serbest bıraktı. Zeyd, Peygamber'in yanında kalmayı tercih edince Peygamber onu evlat edindi. Bu olay peygamberlikten önce olmuştu. Evlat edindikten sonra Zeyd artık Muhammed'in oğlu diye adlandırıldı. Bu ayetler ininceye kadar bu adlandırma devam etti. Ayetler nazil olduktan sonra Zeyd yine, Harise'nin oğlu şeklinde zikredilmeye başlandı.³⁰³

*“O gün dostun dosta hiçbir faydası olmaz. Kendilerine yardım da edilmez.”*³⁰⁴

Duhan ayetinde iki şahıs arasında velanın değiştiğine ve herbirinin diğerinin Mevlası diye isimlendirildiğine işaret vardır. O da bu gelenekteki temel olguyu, temel espriyi oluşturmaktadır.³⁰⁵

2.1.3.3. Himaye Etme Asabiyeti

Arapların geleneklerinden biri de bir kişinin başka birinden korunma istemesidir. Yani kendisinin himaye altına alınması, kendisine yöneltilen saldırılar ve zulmün engellenmesidir. Eğer kendisinden himaye istenen adam, himaye isteyen adamın istediğini kabul ederse bunu bir grup insanın yanında ilan eder ki herkes bunu bilsin.

³⁰³ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VII, 351; Suruç, I, 157,158.

³⁰⁴ Duhan, 44/41.

³⁰⁵ Derveze, *Asru'n Nebi*, 295.

Bundan sonra, himaye isteyen onun zimmetine girer. Onun "himayesindedir" artık. Sanki onun akrabası veya kabilesinden biridir.

Derveze'nin belirttiğine göre himayede, genellikle asabiyet yönünden zayıf olan himaye talep ederdi. Bazen de asabiyetinden uzak düşen bir adam yabancı olduğu bir yerde zulüm korkusuyla himaye isteyebilirdi. Himaye edilenin himayesi, kendisini himaye edenin himayesini iade edip bir grup insanın gözü önünde zimmetinden ve himayesinden çıkarmasına kadar sürerdi.³⁰⁶ Fert kabileye karşı bir suç işlerse veya işlediği suç kabilesi tarafından üstlenilmezse başka bir kabilenin himayesi altına girerdi.³⁰⁷

*"Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir."*³⁰⁸

Derveze bu ayetin nüzul sebebi olarak şu olayı nakleder: Peygamber (s.a.v) güçlenip Mekke'yi fethettiğinde ve müşriklerden Allah'ın ve Rasulü'nün beri olduğunu ilan ettiğinde, müşrikler Peygamber'in (s.a.v) gücünden korkmaya başladılar. Ona elçiler gönderdiler ve ne yapacaklarını şaşırıldıklarını bildirdiler. Bunun üzerine bu ayet indi.³⁰⁹

2.1.4. Hac ve Haram Aylar

Araplar her yerden Mekke Bölgesi'ne -Beytü'l-Haram'a- geliyorlardı. Orada Hac mevsiminde ve panayırlarında buluşuyorlar, karşılaşıyorlardı. Haram ayların gölgesindeki havayı teneffüs ediyorlardı. Toplanıyor, tanışıyorlardı. Satacaklarını satıyor, alacaklarını alıyorlardı. Şiirler söylüyor, kendilerini övmek ve problemlerini çözmek için oturumlar düzenliyorlardı. Bu oturumlarda güçlü hatibler konuşmalar yapıyordu.³¹⁰

Arapçanın gelişmesinde, güzelleşmesinde, tüm argo şivelerini içinde eriterek tek dil haline gelmesinde ve anlaşılmasında zirveye ulaşarak Ku'an'ın da dili olabilecek görkeme ulaşmasında herbiri değişik bölgelerde oturan Arapların ortak dili haline

³⁰⁶Derveze, *Asru'n Nebi*, 295,296.

³⁰⁷ Özeydın, III, 324.

³⁰⁸Tevbe, 9/6.

³⁰⁹Derveze, *Asru'n Nebi*, 297.

³¹⁰Derveze, *Asru'n Nebi*, 306.

gelmesinde, kuşku yok ki, en büyük pay hac dönemine özgü sosyal etkinlikler çerçevesinde gerçekleşen bu edebi oturumlarıdır. Bu aynı zamanda Arap birliğinin de bir göstergesiydi. Yarımada ve yarımadanın dışında ikamet eden değişik Arap kabileleri arasında, bu sayede bir yön birliği, bir yakınlık oluşuyordu.³¹¹

2.1.4.1. Peygamber Asrında Kâ'be'nin Önemi ve Hac

Kur'an-ı Kerim'de Hac'dan, Hacc'ın pratik uygulamalarından, geleneklerinden ve yararlarından, Ka'be'den, Beytu'l-Haram'dan, ona duyulması gereken saygıdan ve Bölgesi'nin güvenilirliğinden söz eden bir dizi ayet vardır. Şimdi bunlardan birkaçını verelim:

*“(De ki: "Bana ancak, bu beldenin (Mekke'nin); onu mukaddes kılan ve her şey kendisine ait olan Rabbine kulluk yapmam emredildi. Yine bana, müslümanlardan olmam ve Kur'an'ı okumam emredildi.”*³¹²

*“Çevrelerindeki insanlar kapılıp götürülürken, bizim, onların yurtlarını saygın ve güvenli bir yer kıldığımızı görmediler mi? Onlar hâlâ batıla inanıyorlar da Allah'ın nimetini inkar mı ediyorlar?”*³¹³

Derveze bu ayetlerin, "**Harem'in**", "**Belde-i Haram'ın**" ve "**Beytu'l-Haram'ın**" güvenlik yeri oluşunun peygamberlik gelmeden önce de Araplar arasında bilindiğine; Mekke'lilerin bunun aracılığıyla maddi, manevi, ekonomik ve sosyal pek büyük yararlar sağladıklarına işaret ettiğini söylemektedir.³¹⁴

*“(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) hep o yöne dönün.”*³¹⁵

Derveze'nin belirttiğine göre bu ayetten, Ka'be'nin, Arapların gönüllerinde büyük bir önemi ve üstün bir saygınlığı olduğu ortaya çıkmaktadır. Peygamber kavminin

³¹¹Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, (Çev. Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Ekrem Demir vd.), VI, 427.

³¹²Neml, 27/ 91.

³¹³Ankebut, 29/67.

³¹⁴Derveze, *Asru'n Nebi*, 314; Geniş bilgi için bkz. Sadettin Ünal, “Kabe” mad., *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, C. XXIV, s. 14–21.

³¹⁵Bakara, 2/144.

inkârcılığı ve şirkin görüntüleriyle kuşattıkları için namazda oraya yönelmekten vazgeçmişti. Buna rağmen oraya yönelme arzusu hâlâ içini kemiriyordu. Oraya yönelmekle, işi gerçek rayına oturtmuş olacağını düşünüyordu. Çünkü orası insanların Allah'a ibadet etmesi için ilk belirlenen evdi. Mescid-i Aksa'dan daha eski ve insanları kendi dinine çağıran İbrahim (a.s) ile ilişkisi vardı, üstelik bunların hepsini Araplar da biliyordu. Bu nedenle orası yüreklerinin çarptığı ve toptan herkes için feyiz ve bereket kaynağı olarak algılanıyordu. Zaman zaman gözlerini yukarıya kaldırarak Allah'ın ilhamını ve iznini umuyordu. Allah da onun bu umudunu gerçekleştirdi. Onu hoşnud olacağı kible olan Ka'be'ye yöneltti.³¹⁶

*“İnsanlar arasında hacı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler.”*³¹⁷

Derveze bu ayetten, hac yapmak için gelenlerin sadece Hicaz bölgesinde yaşayanlar olmadığını, aksine oraya en uzak bölgelerden, Yemen'den, Necd'ten, Şam'ın yaylalarından geldiğini, ayrıca bu ziyaretçiler içerisinde Hanif dinine mensup muvahhidler olduğu gibi, Sabiiler, Hristiyanlar ve Yahudiler'in de olduğunu çıkartmaktadır.³¹⁸

Bunun yanısıra Kureyşliler hac geleneğini Mescid-i Haram ve çevresinin dokunulmazlığını özenle korumak, orada her türlü saldırı, savaş ve kan dökmeyi yasaklamak hususunda o kadar ileri gitmişlerdi ki, hac aylarını da kutsal ilan etmişlerdi. Bu aylarda savaşmayı ve hatta Mescid-i Haram ve çevresinde avlanmayı bile yasaklamışlardı. Bu mıntıkada savaş her zaman yasaktı. Bu yasağı çiğnemeyi günah (fıcar) olarak niteliyorlardı. Kâbe ve çevresinin bu dokunulmazlığını çiğneyip de savaştıkları günleri "eyyamu'l fıcar" (günah, fücür günler) olarak adlandırıyorlardı.³¹⁹

2.1.4.2. Haram Aylar

Kur'an ayetlerinden, pratik ve açıklayıcı değeri bulunan konuyla ilgili kaydedilen rivayetlerden hareketle Haram Aylar'ın Arapların sosyal yaşamlarında özellikle de peygamberlikten önceki Peygamber çevresinde büyük etkisi olduğu söylenebilir.

³¹⁶Derveze, *Asru'n Nebi*, 315.

³¹⁷Hac, 22/27.

³¹⁸Derveze, *Asru'n Nebi*, 316.

³¹⁹Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, (Çev. Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Ekrem Demir vd), VI, 427.

Savaşların sürekli olarak devam ettiği, saldırganlığın yürürlükte olduğu, insanların kendi keyfi istekleri, kinleri ve asabiyetleri peşinde sürüklendikleri bir ortamda onların gelişiyse herşey onlara duyulan ve hürmet sayesinde güllük gülistanlık oluyordu. Tüm insanlar kapsamlı ve tabii bir huzur ve barış ortamına giriyordu. Bu sırada birbirleriyle düşmanlıkları, aralarında kan davaları bulunan insanlar, haram sayılan Beytullah'ın bölgesinde ve bu bölgenin dışında karşılaştıkları halde aralarında herhangi bir sürtüşme, kötülük ve savaş çıkmıyordu. Bu ayların hürmetine halel getirir, saldırı ve kan dökme anlamına gelir düşüncesiyle bu aylarda avlanmayı bile yasaklamışlardı.³²⁰ Bu haram sayılan aylar, Recep, Zilkade, Zilhicce ve Muharrem'dir. Bu aylarla ilgil ayet şu şekildedir:

“Haram ay, haram aya karşıdır. Hürmetler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir. O halde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin). Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.”³²¹

Derveze'ye göre Haram" kelimesi, "Kâbe" ile ilintili olarak ne anlam ifade ediyorsa, "ay" açısından da aynı anlamı, yani dokunulmazlığı, kutsallığı güvenliliği savaşma yasağını ifade etmektedir. Derveze, Arapların bu haram aylara büyük önem verdiğini, bu aylarda avlanmayı bile yasak saydıklarını, bu aylarda bir tür dini barış ilan ettiklerini ve bu zaman diliminde yarımadanın çeşitli yerlerinden hac yapmak için insanların Mekke'ye geldiklerini söyler.³²²

“Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu Allah'ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin..”³²³

Derveze'ye göre bu ayetlerde, Haram Aylar'a gösterilen saygının peygamberlikten uzun bir zaman önce, o dönemdeki Arapların başlangıcını bilmeyecekleri kadar eski bir gelenek olduğunu gösteren açık deliller vardır. Yine bu ayetlerde söz konusu geleneklerin İslam'da da eskisi gibi kabul edilip korunulması gerektiği de belirtilmiş olmaktadır. Tevbe 36. ayeti birinci olarak bu geleneğin eski şeklini bildirip onu ikrar

³²⁰Derveze, *Asru'n Nebi*, 343.

³²¹Bakara, 2/194.

³²²Bkz. Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VI, 336.

³²³Tevbe, 9/36.

etmekte; ikinci olarak da Haram Aylar'ın belli ve değişmez aylar olduğunu bildirmektedir.³²⁴

2.1.5. Sosyal ve İdari Düzen

2.1.5.1. Hükümet Güçleri

*“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de...”*³²⁵

*“Kendilerine güvenlik (barış) veya korku (savaş) ile ilgili bir haber geldiğinde onu yayarlar. Halbuki onu peygambere ve içlerinden yetki sahibi kimselere götürselerdi, elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi...”*³²⁶

Derveze'ye göre ayetlerin üslubu, o ana kadar var olmayan ve daha alışılmayan bir otoriteyi tesis etme, ona güçlü ve etkili bir yürütme olanağı sağlama zemini hazırlama çabasını ilham etmektedir. Fakat bu, önemli olaylarda ve işlerde başvuru, insanların korkuyla karışık olarak saygı duyduğu, herkese kendi haddini bildirecek ve itaat etmesini sağlayacak otoriteler hiç yoktu, demek değildir. Bazı ayetlerde ve Kur'anî ifadelerde ve bir takım siret rivayetlerinde bazı deliller ve olaylar bu türden bir şeyin var olduğunu göstermektedir.³²⁷

*“Hayır! Andolsun, eğer vazgeçmezse, muhakkak onu perçeminden; o yalancı, günahkâr perçeminden yakalınız. Haydi, taraftarlarını çağırın. Biz de zebânileri çağıracağız.”*³²⁸

Derveze'ye göre müfessirler "*Nâdiy*" kavramını toplumun meclisi ve şûra yeri binası olarak açıklamıştır.

Derveze bu ayetin, Mekkeli iktidar sahiplerinin “Nadiy” lerinin olduğunu ve bu meclisleri ile müslümanlara karşı övündüklerini ve Kur'an'ın ise bu tağuti güçlere meydan okuduğunu belirtmektedir.³²⁹

³²⁴Derveze, *Asru'n Nebi*, 344; Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Algül, “Haram Aylar” mad., *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, C. XVI, 105,106.

³²⁵Nisa, 4/59.

³²⁶Nisa, 4/83.

³²⁷Derveze, *Asru'n Nebi*, 356.

³²⁸Alak, 96/15-18.

Derveze bu ayetle ilgili Taberi'den şu rivayeti nakleder: Ayetlerin kastedtiği kişi; İslâm Tarihi'nde "Ebû Cehil" olarak tanınan Amr b. Hişâm el Mahzûmî'dir. Bu adam, müşriklerin büyük liderlerinden olup, Peygamber (s.a.v) ve O'nun asaletinin en şiddetli düşmanlarından ve O'na karşı müşrikleri provoke edenlerdendi. Rivayete göre; (Ebû Cehil) Peygamber (s.a.v)'e engel olunca, Peygamber (s.a.v) O'nu azarlamış, kınamış ve tehdit etmişti. Ebû Cehil de "Bu vadide en çok nâdîsi (tarafı) olan kişi olduğum halde beni nasıl tehdit ediyorsun?" demişti. Derveze bu rivayetten hareketle "Nâdiyeh" ifadesi ile Mekke'deki önde gelen Kureyş ailelerinin reisleri olan lider tabaka (Ehlu'l-hall ve'l Akd: Danışma kurulu)nun toplandıkları "Dâru'n-Nedve"nin kastedilmiş olmasının uzak bir ihtimal olmadığını söyler.³³⁰

Hamidullah Peygamberimiz'in dedelerinden olan Kusay'ın istişare için Kâbe'nin önünde bir ev yaptırdığını ve buna da "Dâru'n-Nedve" adını verdiğini ve böylece Mekke'de ilk yönetim müessesesinin oluşturulduğunu söyler. Daha sonra ölüm döşeğinde iken oğulları arasında yönetimle ilgili bazı vazifeleri paylaştırır. İslâm'dan önce Peygamberimiz Muhammed (s.a.v.) devrinde, bunları on ayrı vazifeden oluştuğunu, Mekke'de bu vazifelerin "Umur aşera" (On vazife, on iş) olarak adlandırılan, on vezirden (bakandan) teşekkül eden bir bakanlık sisteminin var olduğunu ifade eder. Hamidullah bunların bir başkanlarının olmadığını ve her bir bakanın diğerine eşit olduğunu söyler. İşte bu oluşumların Mekke Devleti'ni meydana getirdiğini ifade eder.³³¹

*"İnsanların hepsi Allah'ın huzuruna çıkacak ve güçsüzler büyüklük taslayanlara diyecek ki: "Şüphesiz bizler size uymuştuk, şimdi siz az bir şey olsun Allah'ın azabından bizi koruyabilecek misiniz?" Onlar da, "Eğer Allah bizi doğru yola erdirtseydi biz de sizi doğru yola erdirtirdik. Şimdi sızlansak da, sabretsek de bizim için birdir. Artık bizim için hiçbir kurtuluş yoktur" derler.*³³²

³²⁹Derveze, *Asru'n Nebi*, 357.

³³⁰Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, I, 321.

³³¹Muhammed **Hamidullah**, *İslâm Tarihine Giriş*, Beyan Yayınları, İstanbul 1999, s. 38-39.

³³²İbrahim, 14/21.

*“İçlerinden ileri gelenler, "Gidin, ilahlarınıza tapmaya devam edin. İşte bu istenen şeydir. Biz bunu son dinde (en son dinî inanışlarda) duymadık. Bu ancak bir uydurmadır. O zikir (Kur'an) içimizden ona mı indirildi?" diyerek kalkıp gittiler.”*³³³

İbn Kesir Suddi'den naklettiği bir rivayete göre Kureyş'in büyükleri toplanarak Ebu Talib'in yanına giderler. Peygamberimizi amcasına şikâyet ederler. Bunun üzerine Peygamberimiz onlardan sadece Allah'ı birlemelerini istediğini bunun dışında bir şey istemediğini ve her ne yaparlarsa yapsınlar davasından vazgeçmeyeceğini söyler. Bunun üzerine Kureyş'in büyüklerinden biri: “Yürüyün, ilahlarınıza karşı (bağlılıkta) kararlı olun, çünkü asıl istenen budur” diyerek kalkıp gider. Daha sonra bu ayet nazil olmuştur.³³⁴

Derveze'ye göre bu iki ayetin ortak ifadesine göre, orada "**Mele**" yani eşraf, nüfuz sahibi, emreden kişilerin, sınıfların bunların yanında emredilen ve izleyen halk kitlelerinin varlığı söz konusudur. Bu tutum gösteriyor ki: Liderler ve başkanlar otorite ve güç sahibi kimselerdi. Kitlelere; onların emirlerine bağlanmak, tavırlarında, tutumlarında ve yönlendirmelerinde onları izlemekten başka çare yoktu.³³⁵

Şehbenderzade bu konuyla ilgili olarak şunları söyler: “Her kabile kendi şeyhlerine, eşraf ve büyüklerine iteat etmekte olup; bunlar, kabilelerini adet ve an'aneleri dairesinde idare ederlerdi. Araplar son derece hür ve hepsi asil ve vakur olduğundan idare usulleri meşveret ve müsavat fikirleri üzerine müesses idi.”³³⁶

*“Sonra onlar, Yûsuf'un suçsuzluğunu ortaya koyan delilleri gördükten sonra yine de mutlaka onu bir süre zindana atmayı uygun buldular. Onunla beraber zindana iki delikanlı daha girdi.”*³³⁷

Derveze bu ayet hakkında: “Ayette geçen Sicn"/hapisane, zindan kavramının Kur'an'da geçmiş olması, anlamının anlaşılır olduğunu gösterir. Ve Kur'an'ın indiği toplumda

³³³Sa'd, 38/6.

³³⁴İbn Kesir, *Tefsir-ul Kur'an-il Azim*, IV, 26.

³³⁵Derveze, *Asru'n Nebi*, 359; Hamidullah, *İslâm Târihine Giriş*, 49-50; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 837-870.

³³⁶Şehbenderzade, 92.

³³⁷Yusuf, 12/35-36.

bilinen kullanılan bir şey olduğuna bir işarettir. Yanısıra hapsedecek gücü bulunan bir kuvvetin varlığını da gösterir” şeklinde bir görüş belirtmiştir.³³⁸

*“Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar...”*³³⁹

*“Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”*³⁴⁰

*“Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımarıp böbürlenerek) Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi?...”*³⁴¹

Derveze, bu ayetlerde geçen hükümdarlık, antlaşma, barış vb. kavramlardan hareketle Mekke halkının medenî dünyadan kopuk olmadığını, aksine onunla sağlam ilişkileri bulunduğunu, onda bulunan pek çok şeyi tanıdığını; hükümetleri, valileri, polisleri, orduları ve benzeri gibi hükümetin görüntüleri ve vasıtalarında haberdar olduklarını, sonra o dünyanın medeniyet ve refahından pek çok şeyi ondan alıntıladıklarını ifade etmektedir. Buna bağlı olarak Derveze, Mekke'de soyluların ya da seçkinler heyetinin oluşturduğu ve otoritesinin hem dini hem medeni olan bir hükümetin olduğunu, bu devletin başlıca makamlarına gelenlerin, onlarda yürürlükte bulunan yöntem gereği, ailevi ve ırsî bir yolla bu makamlara gediklerini söylemektedir.

Derveze şu rivayeti yukarıdaki görüşünü desteklemek maksadı ile vermektedir: “Yesrib'teki iki büyük kabileden biri olan Hazrec'in Peygamber'in Hicreti'nden hemen önce Abdullah b. Ubey'i Medine Kralı olarak ilan etmek için ona Tac'ın incilerini diziyorlardı.”³⁴²

2.1.5.2. Yargı Otoriteleri

Birbirinin mallarını haksız yoldan yememeleri ile ilgili olarak insanlara uyarılarda bulunan bazı ayetlerde "hâkimler, yargıçlar" kavramı geçmektedir. Yargıçlara

³³⁸Derveze, *Asru'n Nebi*, 360.

³³⁹Nisa, 4/90.

³⁴⁰Enfal, 8/61.

³⁴¹Bakara, 2/258.

³⁴²Sarıçam, 129; Derveze, *Asru'n Nebi*, 363,364; Köksal, c.3-4, 48.

başvurmaktan, insanların mallarını günah yollarda elde etmelerine elverişli hükümler vermeleri için onları aldatmaktan, tuzağa düşürmekten söz eden ayetler vardır.³⁴³

*"Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hakimlere (rüşvet olarak) vermeyin."*³⁴⁴

Yukarıdaki ayette "hâkim" kelimesi geçmektedir. Aşağıdaki ayetlerde de "mahkemeleşme", "hüküm", "hakem" ve "cahiliye yargısı" sözcükleri kullanılmaktadır.³⁴⁵

*"Ey Muhammed!) Sana indirilen Kur'an'a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tâğût'u tanımamaları kendilerine emrolunduğu halde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor."*³⁴⁶

*"Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar."*³⁴⁷

Aşağıdaki ayetlerde de insanlar arasında hükmetme ve onların haklarını kollama, koruma sadedinde "şahidler", şahidlik ve şahid gösterme" kavramları kullanılmıştır.³⁴⁸

*"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun..."*³⁴⁹

*"Bir de şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilendir."*³⁵⁰

Dervezeye göre bu ayetler demeti, görüldüğü gibi, çeşitli yargı vasıtalarının, yollarını ve kavramlarını ihtiva etmektedir. Bu ayetlerin bir kısmında, onların Peygamber ve

³⁴³Derzeve, *Asru'n Nebi*, 366.

³⁴⁴Bakara, 2/188.

³⁴⁵Derzeve, *Asru'n Nebi*, 367.

³⁴⁶Nisa, 4/60.

³⁴⁷Nisa, 4/65.

³⁴⁸Derzeve, *Asru'n Nebi*, 370.

³⁴⁹Bakara, 2/282.

³⁵⁰Bakara, 2/283.

müslümanlar için birer Kur'anî yasama olduğunu ya da Peygamber'in hükmünü ve yargısını, onun yanında mahkeme olmayı kabul etmelerini telkin etmektedir.

Risalet öncesi Peygamber asrında ve çevresinde yargıçlar ve hâkimler vardı, insanlar iktisadi ve miras, evlenme, borçlar, kan davaları, mülkiyet hakları, diğer mali ve ticari anlaşmazlıklar gibi gayri iktisadi problemlerini, örf ve geleneklere bağlı olarak söz konusu hâkim ve mercilere götürüyor ve oralara başvuruyorlardı. Yargıçların ve hâkimlerin ya da yargıçlığın, takip edilen yollar, şahitleri dinlemede, delillerini takdim etmede, belgelere dayanarak çıkarımlarda bulunmaya başvurma ilkeleri vardı.³⁵¹

2.1.5.3. Sınıfsal Farklılıklar ve Kölelik

*“Ey insanlar! Şüphesiz ki, biz sizi bir erkek ve bir diğiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdâr olandır.”*³⁵²

*“Zayıf ve güçsüz görülenler, büyüklük taslayanlara, "Hayır, bizi hidayetden saptıran gece ve gündüz kurduğunuz tuzaklardır. Çünkü siz bize Allah'ı inkâr etmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz" derler...”*³⁵³

Bu ayetler Peygamber asrında bir sınıfsal ayrılığın olduğunu delilidir. Kölelik, sınıfsal ayrılıkların gizlenemeyecek görüntülerinden biridir. Peygamberlikten önceki Peygamber Asrı'nda ve çevresinde, köklü geleneklerden biriydi. Geniş ölçüde yayılmış bulunuyordu.³⁵⁴

*“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir.”*³⁵⁵

Derveze, bu ayetle ilgili olarak şu rivayetleri nakleder: Cahiliye döneminde Arap toplumu, çeşitli sınıflara bölünmüştü. Şerefli, kısasta aşırı gidiyor, daha az şerefli ve

³⁵¹Derveze, *Asru'n Nebi*, 372.

³⁵²Hucurât, 49/13.

³⁵³Sebe, 34/33.

³⁵⁴Derveze, *Asru'n Nebi*, 378.

³⁵⁵Bakara, 2/178.

daha zayıf sınıflara göre kat kat fazla diyet alıyorlardı. Bazı Arap kabileleri bu uygulamayı Peygamberimize açtılar. Bunun üzerine yukarıdaki ayetler indi.³⁵⁶

İslâmiyet öncesi Araplar, sosyal yaşam itibarıyla hürler, köleler ve mevla olmak üzere üç sınıfa ayrılmaktaydılar.³⁵⁷ Mekkeliler, kölelerini değişik pazarlardan temin ediyorlardı. Bilhassa Afrika'dan siyah zencileri, köle olarak kullanmak amacıyla satın alıyorlardı. Köleler aşağılanır, tahkir edilirdi. Köleler bir meta ve mal gibi satıldıkları gibi miras yoluyla da varise geçebilirdi. Ayrıca köle kendi sahibiyile anlaşıp, istenilen meblağı getirdiğinde kölelikten kurtulurdu.³⁵⁸

Taberi, tefsirinde Şa'bî, Katade, Mücahid ve Atâ'nın, bu ayetin nüzulüyle ilgili görüşlerini aktarmıştır. Onlara göre: Arap kabileleri arasında kin ve düşmanlık vardı. Bu sebeple onlardan bir kadın öldürüldüğünde, onun mukabilinde: "Öldürenin kabilesinden bir erkek öldüreceğiz.", bir köle öldürüldüğünde ise "öldürenin kabilesinden hür bir kimseyi öldüreceğiz." derlerdi. Bunu, güçlü olanlar zayıflara karşı yaparlardı. İşte bu sakat anlayışın uygulanamayacağını bildiren bu âyet nazil oldu ve ancak katilin öldürülebileceğini, bunun dışında, cinayetle ilgisi olmayan kişilere dokunulamayacağını hükme bağladı.³⁵⁹

*"...elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez."*³⁶⁰

Derveze bu ayetlerden şu çıkarımlarda bulunur:

1. Arap çevrelerde kölelik yaygın bulunuyordu.
2. Erkekler de kadınlar da köle sahibi olabiliyorlardı.
3. Araplardan, büyük sayılarda kölesi bulunan kişiler vardı.
4. Kölelik hem erkekleri hem de kadınları kapsıyordu.

³⁵⁶Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VI, 287.

³⁵⁷Şemsettin **Günaltay**, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997, s. 46.

³⁵⁸Günaltay, 115–117.

³⁵⁹Taberi, *Camiul Beyan*, III, 359.

³⁶⁰Nisa, 4/36.

5. Köle, değerli ve menkul mallardan sayılırdı. Alınır, satılır, miras bırakılır ve kiralanırdı.
6. Cariyelerin efendilerinden olan çocukları özgür sayılırdı. Yalnız anneleri köle olduğundan "melez" (Hecîn) diye ayıplayıcı bir ad takılırdı.
7. Cariyelerin özgür kocalarından olan çocukları efendilerinin kölesi sayılırdı. Aynı şekilde cariyelerin köle olan kocalarından çocukları da öyleydi.
8. Bir cariye sahibinden bir çocuğu olduğunda ona "ümmü veled" denilirdi, Artık onu satmak, almak ve bağışlamak doğru olmazdı ve efendisinin ölümü ile özgür olurdu.
9. Cariye sahipleri, cariyelerini evlendirmekte kolaylık göstermiyorlar idi. Bu da cariyelerin temelli fuhuşla uğraşmalarına neden oluyordu.
10. Köle ve cariye efendilerinin izni olmadan evlenemezlerdi. Cariye sahipleri, istediği kadar cariyesiyle nikâh sözleşmesi yapmadan evlenebiliyordu.³⁶¹

Bunun yanında Kur'an'da yer alan bir dizi ayet boyunları açmaya -köleleri azad etmeye- işaret edip teşvik etmekte, bu yolla Allah'a yaklaşılmaya çağrıda bulunmaktadır. Bunu, günahlara keffaret olarak kabul etmeye davet eden ayetlerde vardır:

“ ...Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse bir mü'min köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir...”³⁶²

“ Fakat o, sarp yokuşa atılmadı. Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin? O tutsak bir boynu çözmek(köle azat etmek) tir.”³⁶³

Sûrede güçlü bir üslûpla, köleyi âzad etmeye teşvik edilmesinin zikredilmesi, İslam davasının basından beri gerçekte var olan köleliği ıslah etmeyi amaçladığına delildir. Bunun en hayırlısı azad etmek ve hür bırakmaktır. Köle azad etmek; insanlar arasında eşitliği "temin eden", ırkî ve sınıfsal üstünlüğü ortadan kaldıran, içtimaî ve ahlâkî

³⁶¹Derveze, *Asru'n Nebi*, 382,383.

³⁶²Nisa, 4/92.

³⁶³Beled, 90/11-13.

değerleri taşıyan, adalet, hak ve hayrın temsilcisi bu davetin hedefleriyle de uyumludur.³⁶⁴

Derveze, Peygamberlikten önce de Arapların köle azad etmeyi bildiklerini, bu ayetlerle de Allah'ın köleliği ortadan kaldırmayı amaçladığını ve Beled suresinde köle azad etmenin övüldüğünü söylemektedir.³⁶⁵

2.2. Dinler ve İnançlar

2.2.1. Şirk ve Kapsadığı İnançlar

Şirk kavramı, türevleri ve yakın anlamlıları Kur'an'ın pek çok ayetinde kaydedilmiştir. Derveze'ye göre bu noktadan hareketle "Şirk'in Peygamber'in çevresinde ve asrında Arap toplumunda egemen olan genel bir inanç olduğu çıkarılabilir."³⁶⁶

Şirk kavramı ve onun Müşrikler, şirk koşanlar, Şuraka (ortaklar), ve Şerik (ortak) gibi daha çok Mekki ayetlerde geçen türevleri genellikle kâfir Arapları kapsar ve tartışma, cedel, ayıplama, eleştirme, meydan okuma, uyarma ve korkutmaya yönelik olarak kullanılmaktadırlar.³⁶⁷

*"Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O'na bir pay ayırdılar ve akıllarınca, "Şu Allah için, şu da bizim ortaklarımız (putlarımız) için" dediler. Ortakları için olan Allah'inkine eklenmiyor. Allah için olan ise ortaklarinkine ekleniyor... Ne kötü hükmediyorlar!"*³⁶⁸

Derveze'ye göre, ayetlerde Arapların bir kısım gelenek ve törelerine dini motifler katma girişimlerine eleştirel bir işaret bulunmaktadır. Araplar davar ve ekinlerden bir kısmını Allah'a adarlarken bir kısmını da tapar oldukları ve duada buldukları ortaklarına adıyorlardı. Allah'ın kısmı ile ortakların kısmı arasındaki paylaşım hoşlarına gidiyordu. Allah'a ayırdıkları fazla çoğalırsa ondan alıp ortak koştuklarına verirken ortak koştuklarının ki fazla olunca Allah'a vermiyorlardı.³⁶⁹

³⁶⁴Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, II, 258.

³⁶⁵Derveze, *Asru'n Nebi*, 386.

³⁶⁶İzzet Derveze, *Kur'an Cevap Veriyor*, (Çev. Abdullah Baykal), İstanbul 1988, s. 181-207.

³⁶⁷Derveze, *Asru'n Nebi*, 532.

³⁶⁸En'am, 6/136.

³⁶⁹Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IV, 162.

“Allah'a ortak koşanlar diyecekler ki: "Eğer Allah dileseydi biz de ortak koşmazdık, babalarımız da. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık." Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) böyle yalanlamışlardı da sonunda azabımızı tattmışlardı. De ki: "Sizin (iddialarınızı) ispat edecek) bir bilginiz var mı ki onu bize gösteresiniz? Siz ancak kuruntuya uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz.”³⁷⁰

Derveze'ye göre, ayetteki “Şirk” kavramının belli başlı bir inanç biçimini ifade etmediği ortadadır. “Şirk” kavramı genel bir kavramdır. Çeşitli inançları kapsayabilir. Birbirine karışmış, biri diğerinin içine girmiş, inançları da içerebilir. Bu inançları genel bir ilke birleştirmiş olabilir ki, o da Allah'a, Allah'ındışındaki bir varlığı ortak koşmaktır. Bu varlık, ister bir put olsun, ister bir melek, bir şeytan ya da tabiat güçlerinden bir güç olsun; isterse de bu şirk koşma eylemi Ulûhiyet, Rububiyet, İbadet, Ayin ya da şefaathı kılma, yakınlık veya ilişki kurmaamacıyla kabul edilsin fark etmez.³⁷¹

Bunun yanı sıra bazı ayetlerde meleklerin ve cinlerin Allah'a ortak koşulduğunun anlatıldığı görülür.³⁷² Çünkü Kur'an'da melekler ve cinlerle ilgili olarak yer alan bilgi ve haberler, ilk Kur'an muhataplarının bütünüyle yabancı oldukları hususlar değildi. Kur'an'da melekler ve cinler ile ilgili aktarılan bilgiler, temel ilkelerin (muhkem/amaç) pekiştirilmesi ve ana hedeflerin desteklenmesi amacı ile sunulmuştur. Bizzat kendileri için söz konusu edilmemişlerdir.³⁷³

“Bir de cinleri Allah'a bir takım ortaklar yaptılar. Oysa onları o yarattı. Bilgisizce Allah'a oğullar ve kızlar da uydurdular. O, onların niteledikleri şeylerden uzaktır, yücedir.”³⁷⁴

“Allah'ın, onları hep birden toplayacağı, sonra da meleklerle, "Bunlar mı size ibadet ediyorlardı?" diyeceği günü bir hatırla! (Melekler) derler ki: "Seni eksikliklerden uzak

³⁷⁰En'am, 6/148.

³⁷¹Derveze, *Asru'n Nebi*, 534.

³⁷²Derveze, *Asru'n Nebi*, 535.

³⁷³İzzet **Derveze**, *Kur'an'ul Mecid*, Daru'l-Garibi'l-İslamî, Beyrut 2000, s. 178.

³⁷⁴En'am, 6/ 100.

*tutarız. Onlar değil, sen bizim dostumuzsun. Hayır, onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Onların çoğu cinlere inanıyordu.*³⁷⁵

Başka bir takım ayetlerde ise şirk, Allahı daha ulu bir Tanrı olarak kabuledip bununla beraber meleklerle birer şefaathçi olarak ibadet etmek, putları da bumeleklerin somut sembolleri biçiminde algılamak, bu iki inancı birbiriyle bağdaştırmak şeklinde tezahür eder.³⁷⁶

*“Allah’ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve ‘İşte bunlar Allah katında bizim şefaathçılarımızdır’ diyorlar. De ki: “Siz, Allah’a göklerde ve yerde onun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz!? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.”*³⁷⁷

*“Onu bırakıp da başka dostlar edinenler, “Biz onlara sadece, bizi Allah’a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz” diyorlar.”*³⁷⁸

İbn Kesir bu ayetle ilgili şunları söyler:”Onlar kendi kanılarına göre melek şeklini verdikleri putlara yönelerek bu suretlere tapınmaktadırlar. Bu suretlere tapınmalarını meleklerle tapınma derecesinde tutmaktadırlar. Güya onlar Allah katında kendilerine yakın olan dünya işlerinde, rızıklarında ve muzaffer kılınmalarında Allah katında kendilerine şefaathçi olacaklardır. Bu inançları onları bu putlara tapınmaya sevk etmektedir.”³⁷⁹

Derveze’ye göre maddi ma’butlar, Araplarda şirkin en belirgin görünümüydü. Onların dinlerinde ve inançlarında önemli bir yeri vardı. Pek çok Kur’an ayetinde, ma’butlarını Allah ile birlikte tanrılar ve baş ortaklar kabul edenlerle, onları, Allah’a karşı sorumlulukta ve hesap vermede şefaathçiler ve arabulucular olarak kabul edenler arasında fark yoktur. Enbiya, 21. ayetinde müşriklerin, yeryüzünden bir takım tanrılar edindikleri kaydedilmektedir:³⁸⁰

³⁷⁵Sebe, 34/40,41.

³⁷⁶Derveze, *Asru’n Nebi*, 536.

³⁷⁷Yunus, 10/18.

³⁷⁸Zümer, 39/3.

³⁷⁹İbn Kesir, *Tefsir-ul Kur’an-il Azim*, IV, 41,42.

³⁸⁰Derveze, *Asru’n Nebi*, 563.

“Yoksa yerden, ölüleri diriltebilecek bir takım ilahlar mı edindiler?”³⁸¹

A'râf süresinde de tanrılar için maddi-cansız nitelikler kullanılmış; Onlar, yürüyemez, tutamaz, göremez ve duyamazlar diye eleştirilmiştir.³⁸²

“Allah'ı bırakıp tapındıklarınızın hepsi sizin gibi(yaratılmış) kullardır. Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi hemen onları çağırın da size cevap versinler (duanızı icabet etsinler). Onların yürüyecek ayakları mı var? Yahut tutacak elleri mi var? Veya görececek gözleri mi var, ya da işitecek kulakları mı var? De ki: "Haydi, çağırın ortaklarınızı, sonra bana tuzak kurun da bana göz açtırmayın bakalım!”³⁸³

Derveze, Kur'an'da “Evsan” (putlar), “Asnam” (Heykeller), “Ensab” (Dikili taşlar) ve “Temasil” kavramlarının geçtiği ayetlerin olduğunu³⁸⁴, Peygamber asrında vetoplumunda da bunlardan bazılarının Kur'an'da isimlerinin verildiğini söyler.³⁸⁵

" Bu böyle. Kim Allah'ın hükümlerine saygı gösterirse bu Rabbi katında kendisi için bir hayırdır. Haramlığı size okunanların (bildirilenlerin) dışında bütün hayvanlar size helal kılındı. Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının. Allah'a yönelen, ona ortak koşmayan kimseler (olun). Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir. "³⁸⁶

“Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?”³⁸⁷

Derveze, müşrik Arapların ya da onlardan bir grupun, bu mabutlarını göklerde bulunan meleklerin yeryüzünde bir sembolü olarak saydıklarını, meleklerin Allah'ın kızları olduğuna dair inançlarına bağlı olarak onlara dişi varlıkların adlarını verdiklerini, yine buna bağlı olarak onlara ibadet ettiklerini, saygı gösterdiklerini, onlardan şefaahat dilediklerini, onlara yöneldiklerini söyler.³⁸⁸

³⁸¹Enbiya, 21/21.

³⁸²Derveze, *Asru'n Nebi*, 564.

³⁸³Araf, 7/194,195.

³⁸⁴Derveze, *Asru'n Nebi*, 565.

³⁸⁵Derveze, *Asru'n Nebi*, 570; Sarıçam, 52-56; Keskiöğlü, 20-23.

³⁸⁶Hac, 22/30-31.

³⁸⁷Necm, 53/19,20.

³⁸⁸Derveze, *Asru'n Nebi*, 574.

Taberi, Arapların, heykellerini melekler şeklinde düşündüklerini söyler. Heykellerin Allah'ın kızları olduklarını sanıyor³⁸⁹ ve Allah dışında onlara ibadet ediyor ve onlar için Allah'ın isimlerini türetiyorlardı. Lât'ın "Allah" kavramının dışı, Uzza'nın "Daha izzetli" ya da "Aziz" kavramının dışı olduğunu düşünüyorlardı.³⁹⁰

Derveze ise kendi görüşünü şöyle ifade eder: "Fakat biz bu isimle "Lat" arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını bilmiyoruz. Durum ne olursa olsun, bizim tercihimize göre, "Allah" ismi ve bu ismin Âlemlerin Rabbi anlamında da kullanılması bu mabudun adından geliştirilmiş bir isimdir."³⁹¹

Razi 'Lat' kelimesi ile ilgili şunları söyler: "Lât" kelimesinin sonundaki "te", tıpkı "Menât"ın sonundaki gibi, müennes te'sidir. Üzerinde vakıf yapıp, böylece "he"ye dönüşmesin ve Allah'ın ismiyle karışmasın diye, açık "te" ile yazılmıştır. Çünkü "Allah" lafzındaki "he", kelimenin aslından olup, telaffuz esnasında lafz-ı celâl üzerinde vakfedildiği (durulduğu) zaman "he"ye dönüşen, müenneslik "te"si değildir. "Lât", Sakif kabilesinin, Taif 'te bulunan putudur.

Zemahşari şöyle der: Bu 'leve-yelvi' (dönmek, eğilmek, eğmek-bükme) fiilinden, "fa'letün" vezninde bir kelimedir. Çünkü onlar, bu putun etrafında, dönüp dolaşıyor, eğilip bükülüyorlardı". Zemahşeri'nin dediğine göre, "Lât"ın aslı 'levyeten'dir. "Ya" sakin kılındı ve ictimâ-i sakineynden dolayı hafzedildi. Geriye 'levten' kaldı. Ma-kabli meftuh olduğu için "vâv" elife kalbedildi. Böylece "Lât" oldu.³⁹²

Lât, Tayy Kabilesi'nin putu olup dört köşe bir kayadan oluşturulmuştu. Bu kayanın üzeri örtülmüş, herkes ona saygı göstermeye başlamıştır. Bir rivâyete göre de Lât, yağ ve seviği karıştırarak hacılara yiyecek dağıtan bir kişidir. Onun bekçileri Sakif Kabile'sinden Attâb b. Mâlikoğulları idi. Araplar, ona nispetle "Taym al-Lât" ve "Zeydal-Lât" gibi isimler kullanmaktaydılar.³⁹³

Sözü edilenlerin dışında Kur'an'da beş heykelin daha adı geçmektedir. Nuh sûresinde, kavminin tavrı ve kendisiyle mücadele edişlerini hikâyeye eden, konumuzla ilgili ayet

³⁸⁹ **Bezvavi**, *Envarü-t Tenzil ve Esrarü-t Te'vil*, Beyrut 1998, C. V, s. 159.

³⁹⁰ Taberi, *Camiul Beyan*, XXII, 522.

³⁹¹ Derveze, *Asru'n Nebi*, 574.

³⁹² Râzi, XX, 509.

³⁹³ Buhârî, *Sahih*, Beyrut 2002, K.Tefsîr, VI, 141/4859; İbnü'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Esnâm* (Çev. Beyza Düşüngen), A.Ü.İ.F Yayınları, Ankara 1969, s. 30,31.

şudur:

*"Şöyle dediler: 'Sakın ilâhlarınızı bırakmayın. Hele hele Vedd'i, Süvâ'ı, Yeğus'u, Ye'ûk'u ve Nesr'i hiç bırakmayın.'"*³⁹⁴

İlk bakışta hemen farkedilen, bu heykellerin (Asnâm) Araplara yabancı oluşudur. Kur'an'da Nuh (a) ve kavminin kıssası sadedinde verilmiştir. Yalnız siret rivayetleri ve tefsircilerin kitapları Peygamberlik'ten önceki Araplarla bu heykeller arasında sağlam bağlar bulunduğunu gösterecek şeyler kaydetmişlerdir. Onların kulluğunu ifade eden adlandırmaları ve onların bazılarını kendilerine ma'bud edinmeleri bunu göstermektedir.

Derveze burada İbn Hişam'dan bir rivayeti nakleder: "Hüzeyl kabilesi bir heykele "Suva" adını verirdi. Hemdan kabileleri bir heykele "Ye'uk" adını verirdi. Mezhac kabileleri bir heykele "Ye-ğûs" adı verirdi. -Kelb kabileleri bir heykele "Vedd" adını verirdi. Zu'l-Kila' kabileleri bir heykele "Nesr" adını verirdi."³⁹⁵

Razi, bu putların, Nuh kavminin en büyük putları olduğunu, onlardan Araplara geçtiğini bu sebeple de Vedd, Kelb'in; Suva', Hamedân; Yeğûs, Müzhac'ın; Ye'uk, Murad'ın; Nesr de, Himyer'in putu olduğunu; bu yüzden Arapların, Abd-i Vedd: Vedd'in kulu ve Abd-i Yeğûs" diye adlandırıldıklarını ifade etmektedir.³⁹⁶

2.2.2. Melek ve Cin İnancı

Derveze'ye göre, müfessirlerin büyük bir kısmı, melek, cin, iblis ve şeytan ile ilgili olarak Kur'an'da yer alan tabirler, işaretler, hatırlatmalar, uyarılar ve açıklamalar hakkında yorumlara dalmışlar ve uzun uzadıya bu meseleleri ele almışlardır.³⁹⁷

*"Hani, Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler, Allah da, "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti."*³⁹⁸

³⁹⁴Nuh, 71/23.

³⁹⁵Derveze, *Asru'n Nebi*, 575; Keskiöglü, 21; Hakkı Dursun Yıldız, *Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, I, 177.

³⁹⁶Râzi, XXII, 159.

³⁹⁷Derveze, *Kur'an'l Mecid*, 218.

³⁹⁸Bakara, 2/30.

Derveze'ye göre, "Taberî, Razi, Hazin, Nesefî ve Ebu's-Suud gibi bir kısım müfessirler, bu ayetle ilgili olarak **Melek** kavramının "Eluke" yani "Mesaj" kökünden geldiğini, bazı müfessirler ise "Mel'ek" kökünden geldiğini söylemişlerdir. Bir kısım araştırmacılar ise Sami dillerinde bulunan "Melek" kökünden geldiğini veya ondan türetildiğini söylemişlerdir. Derveze ise bu kavramın "Eluke" kökünden geldiği şeklindeki cumhurun görüşünü doğru kabul etmiştir. Hac Suresi 75. ayette geçen 'melek' kavramını buna örnek olarak gösterir.³⁹⁹

Kur'an'da yer alan birçok ayette, Arapların meleklerle inandıkları, çeşitli beklentiler içinde oldukları, onları iyilik ve rahmet kaynakları olarak algıladıkları belirtilmektedir. Buna karşın Araplar, meleklerin Allah'ın kızları olduklarına, Allah katında bir paye sahibi olduklarına inandıkları, onları ilahlar edindikleri, kendilerini Allah'a yakınlaştırsınlar diye onları şefaathiler edindikleri belirtilmektedir.⁴⁰⁰

*"Rabbiniz erkek çocukları size seçip-ayırdı da kendisine meleklerden kız çocukları mı edindi? Gerçekten çok büyük bir söz söylüyorsunuz."*⁴⁰¹

Kur'an'da meleklerin mükerrer ve günahsız varlıklar oldukları, O'nun emirlerine karşı gelmedikleri, sürekli O'nu hamd ile tesbih ettikleri ifade edilmiştir.

*"Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a boyun eğler. Üzerlerinde hâkim ve üstün olan Rablerinden korkarlar ve emroldukları şeyleri yaparlar."*⁴⁰²

Ancak Araplar, meleklerin Allah ile ilişkilerini yanlış anlamışlar ve gerçekle alakası olmayan bir şekilde yorumlamışlardır. Bu nedenle meleklerle ibadet etmiş ve onları tanrılaştırmış ya da ibadet edenlerden bir kısmı Lat, Menat ve Uzza'yı gökte bulunan meleklerin yeryüzündeki birer sembolü ve heykeli olarak görmüşlerdir.⁴⁰³

Derveze'ye göre *Cin* konusu, gerek Peygamberden önceki dönemlerde ve gerekse de Peygamber döneminde olsun Arapların inanç ve düşüncelerinde önemli bir konumu bulunan bir husustur. Değişik münasebetlerle Kur'an'da çokça yer verilmiştir. Ancak

³⁹⁹Derveze, *Asru'n Nebi*, 592.

⁴⁰⁰Derveze, *Asru'n Nebi*, 593,594.

⁴⁰¹İsra, 17/40.

⁴⁰²Nahl, 16/49,50.

⁴⁰³Derveze, *Asru'n Nebi*, 599.

cinlerle ilgili ayetler, meleklerle ilgili ayetlere oranla sayı bakımından azdır. Melekler konusunda olduğu gibi bu ayetlere dayanarak Arapların cinlerle ilgili inanç ve düşüncelerini sağlam bir biçimde tespit edebilecek bir açıklık bulunmamaktadır.

Derveze'ye göre, *Cin* kavramı, *Cenne*, *Cine*, *Cenin* gibi bazı türevleri ve benzer kelimeleriyle birlikte Arap dilinde, saklanmak ve gizli kalmak manalarını içermektedir. Buradan da Arapların zihninde cinlerle ilgili şeylerin gizli ve kapalı olduğu hususuanlaşılır. Muhtemelen bu ismin onlara verilmesi, ihtiva ettiği anlam dolayısıyla. Bazı müfessirler, En'am, 100; Kehf, 51. ayetlerinin tefsirinde ikisinin de gizli olması sebebiyle meleklerle de cin denildiğini belirten bir görüş ileri sürmüşlerdir. Derveze, bunu sağlıklı bulmamaktadır.⁴⁰⁴

*"Allah'ın, onları hep birden toplayacağı, sonra da meleklerle, "Bunlar mı size ibadet ediyorlardı?" diyeceği günü bir hatırla! (Melekler) derler ki: "Seni eksikliklerden uzak tutarız. Onlar değil, sen bizim dostumuzsun. Hayır, onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Onların çoğu cinlere inanıyordu."*⁴⁰⁵

Ona göre, Sebe, 40-41 ayetleri bu iki varlığın ayrı ayrı iki tür olduğunu gösteren bir delildir. Geçmişte, umut ve korku, bu iki gizli varlığın aynı isimle ifade edilmesine neden olmuş, bilahare daha sonra birine *melek*, diğerine *cin* adı verilmiş olabilir. *Cinne*, Kur'an'da *cin* sözcüğünün eş anlamlısı olarak kullanılmıştır.⁴⁰⁶

Yine Derveze'ye göre, Kur'an'da '*Cinne*' kavramı, '*Cunun*' (delilik) anlamında da kullanılmıştır.

*"Onlar düşünmediler mi ki (çok iyi tanıdıkları, kendileriyle içiçe yaşamış olan) arkadaşlarında (Peygamber'de) delilikten eser yoktur. O ancak apaçık bir uyarıcıdır."*⁴⁰⁷

Buradan hareketle *cinne* ile *cin* ve *cinne* ile *cünun* arasındaki bu benzerlik Arapların cin ile cünûn (delilik) arasında bir ilişki olduğuna inandıklarını gösterebilir. Onların, insandaki deliliği, cinlerin etkilerinden biri olduğuna bağladıkları da muhtemeldir.

⁴⁰⁴Derveze, *Asru'n Nebi*, 618.

⁴⁰⁵Sebe, 34/40,41.

⁴⁰⁶Derveze, *Asru'n Nebi*, 620.

⁴⁰⁷Araf, 7/184.

“Bir de cinleri Allah'a bir takım ortaklar yaptılar. Oysa onları o yarattı. Bilgisizce Allah'a oğullar ve kızlar da uydurdular. O, onların niteledikleri şeylerden uzaktır, yücedir.”⁴⁰⁸

Derveze yukarıda verilen ayetten hareketle Arapların ya da onlardan bir grupun cinleri Allah'a ortak koştuklarını savunur. Bununla birlikte bazılarının Allah ile cinler arasında bir akrabalık bağının olduğunu, bazılarının, onlarla anlaşma yapıp dost olunabileceğini, bazılarının ise onları kötülüğün sembolü olarak gördüklerini belirtmektedir.⁴⁰⁹

“O Kur'an'ı şeytanlar indirmemiştir. Zaten bu onların harcı değildir, buna güçleri de yetmez. Çünkü onlar (vahyi) işitmekten uzaklaştırılmışlardır.”⁴¹⁰

Araplar, şeytanî cinlerin göklere kulak verdiklerine ve orada duyduklarını, şairler ve kâhinlere aktardıklarına, böylece bu iki sınıf insandan etkili şiir ve seci'lerin çıktığına inanırlardı. Derveze, yukarıdaki ayetin muhtevasının buna uygun olduğunu söyler.⁴¹¹

2.2.3. Allah ve Peygamber İnancı

Müşrik Araplar, Allah'ın varlığını kabul ediyorlardı. O'nun yüce bir ulûhiyete büyük bir kudrete sahip olduğuna inanıyorlardı. İster şirk koşsunlar, ister ortaklarını tanrının dengi gibi kabul etsinler, ister onları arabulucu, şefaathçi veyakınlaştırma vasıtası kabul etsinler fark etmez, Allah'ın yüceliğine, ulûhiyetine ve kudretine inançları vardı.

Derveze'ye göre bu, maddi ve maddi olmayan, esas tanrılar ve şefaathçiler olarak kabul ettikleri ortakları ile birlikte Allah'ı kabul etmeleri, onlarda dini düşüncenin gelişmesini tasvir eden önemli bir noktadır. Bu önem, Kur'an'da Arapların Allah'ın varlığını, yüce ulûhiyetini, büyük kudretini kabul ettiklerini pekçok tablolarla ve değişik münasebetlerle ortaya koyan onlarca Kur'an ayeti tarafından vurgulanmıştır.⁴¹²

Söz konusu ayetlerin bir kısmı şunlardır:

⁴⁰⁸En'am, 6/100.

⁴⁰⁹Derveze, *Asru'n Nebi*, 622-624; Araplarda 'Cin İnancı' için bkz. Neşet **Çağatay**, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989,103; Bahriye **Üçok**, *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, A.Ü.İ.F Yayınları, Ankara 1967, 9; M. Süreyya **Şahin**, “Cin”mad., *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, C. VIII, s. 8.

⁴¹⁰Şuara, 26/210-212.

⁴¹¹Derveze, *Asru'n Nebi*, 627.

⁴¹²Derveze, *Asru'n Nebi*, 656,657.

“Eğer kendilerine (başka) bir mucize gelirse mutlaka ona inanacaklarına dair en güçlü yeminleriyle Allah'a yemin ettiler. De ki: "Mucizeler ancak Allah katındadır. O mucizeler geldiği vakit de inanmayacaklarını siz ne bileceksiniz?" ⁴¹³

De ki: "Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da işitme ve görme yetisi üzerinde kim mutlak hakimdir? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? İşleri kim yürütüyor?" "Allah" diyecekler. De ki: "O halde Allah'a karşı gelmekten sakınmayacak mısınız?" ⁴¹⁴

Bu ayetler Arapların Allah'ı kabul ettiğini tasvir etmektedir. Onların Allah'ın varlığını kabul ettikleri, Peygambere (s.a.v) zorluk çıkarmalarının nedeni, onun nübüvvetini inkâr etmeleri ve bu ilişkinin, Allah ile irtibatının olmadığı yönünde düşündüklerini belirten başka ayetler de vardır. ⁴¹⁵

Razi de, Allah'ın, putlara taban müşriklere sorduğu sorularda müşriklerin cevap olarak “Allah'tır” demelerini, onların, Allah'ın varlığını ikrar ve tasdik ettiklerine dalalet ettiğini söyler. ⁴¹⁶

Derveze, bu konuyla ilgili ayetlerden bazı tespitlerde bulunmaktadır, biz de onları şöyle sıralayabiliriz:

- Peygamber'in çevresinde yaşayan halk, ya da onlardan bir kesim, ulu bir Tanrı; yeri, gökleri ve ikisindeki yaratıkların hepsini yaratan bir yaratıcı; evrenin idari düzenini kuran, evirip-çeviren ve onların Rabbi olarak Allah'ın varlığına inanıyorlardı. Her şeyin dizginini onun eline veriyorlardı. Tabiatın güçlerine egemen olan, Güneş, Ay, yıldızlar, denizler ve rüzgârlara hükmeden, onları canlıların yararına uygun biçimde düzenleyenin O olduğuna, diriltten ve öldüren, insanlara rızık veren ve alanın yine O olduğuna, inanıyorlardı.

- Bu çevre veya onlardan bir grup, Allah'ı en yüce sığınılacak varlık olarak görüyorlardı. O'ndan başkasının zarar bertaraf etmeye, kötülüğü savmaya ve iyiliği vermeye gücünün yetmeyeceğine inanıyorlardı.

⁴¹³En'am, 6/109.

⁴¹⁴Yunus, 10/31.

⁴¹⁵Derveze, *Asru'n Nebi*, 660.

⁴¹⁶Razi, XII, 370.

- Onlar, Allah'ın Peygamberler gönderdiğine, onları kendi mucizeleriyle desteklediğine, onlara melekler gönderdiğine, öğretilerini, emirlerini, helallerini, haramlarını içeren kitaplarını onlara gönderdiğine inanıyorlardı.

- Onlar, kendi inançlarının, geleneklerinin, helal kılma veya haram yapmalarının ancak Allah'ın emriyle alakalı olduğuna, O'nun ilhamından ve vahyinden kaynaklandığına, bu eylemlerinde Allah'ın kendilerinden ve edindikleri ortaklarından, şefaathilerden razı olduğuna inanıyor ve *“Eğer Allah bu işten razı olmazsa yapmazdık”* diyorlardı.⁴¹⁷

Derveze'ye göre, ayetlerden yola çıkarak yapılan bu açıklamalar, Arapların dini düşüncelerin katı, kaba ve madde sınırlarını aşmamış olduğunu savunan görüşü çürütmektedir. Çünkü Derveze'ye göre, onların maddi-manevi ve doğal şeylere tapma merhalesinden, Allah'ın anlamını anlama, O'nu düşünme ve kabul etme merhalesine geçtiklerini göstermektedir. Yalnız bu adım tam ve yeterli değildir. Onlar daha sadece Allah ile yetinme, O'na düşüncede, gaybî ve soyut bir iman ile bağlanma olgunluğuna ulaşmamışlardı. Onlar bu sırada henüz Yusuf Süresi'nde ifade edilen şu merhaledeydiler:⁴¹⁸

*“Onların çoğu ortak koşmadan Allah'a inanmazlar”*⁴¹⁹

Yine Derveze, Arapların zihinlerinde Allah düşüncesinin yeni olmadığını ve onun peygamberlikten çok önceleri ortaya çıktığını; tabiatıyla, “Allah” sözcüğünün Arap dilinde yeni olmadığını savunur. Ona göre, belki de Allah düşüncesinin Arapların zihinlerinde belirginlik kazanması ve ileriye doğru adımlar atılmasında en büyük rol, Ehl-i kitaba düşmüştür. Arapların yolculuk yaptıkları, gidip geldikleri ülkelerin çoğunda Hristiyanlık egemendi. Yarımadanın iç kesimlerinde olduğu gibi dış taraflarında ikamet eden Arapların büyük kesimi Hristiyanlığı din olarak kabullenmişlerdi. Hicazda bulunan Yahudi azınlıklar güçlü belirgin azınlıklardı ve Araplarla ilişkileri vardı. Bu ilişkiler neticesinde Arapların dini düşünceleri bu yeni devreden etkilenmiş olabilir. Böylece ulu Tanrı inancını onlardan almış olabilirler. Fakat kaydedilen bu gelişme ve anlayış, onların köklü halde bulunan geleneksel inançlarına ağır basacak güce ulaşmamıştır. O

⁴¹⁷Derveze, *Asru'n Nebi*, 661,662.

⁴¹⁸Derveze, *Asru'n Nebi*, 663.

⁴¹⁹Yusuf, 10/106.

yüzden bir taraftan Allah'ın varlığını kabul ettiler, diğer taraftan kendi ma'butlarını, inançlarını ve geleneklerini de korudular.⁴²⁰

Araplardaki peygamberlik inancı ile ilgili olarak derveze şu ayeti delil getirir:

“ Bu (Kur'an) da bizim indirdiğimiz bereket kaynağı bir kitaptır. Artık ona uyun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin. Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (yahudilere ve hristiyanlara) indirildi. Biz onların okumalarından habersiz idik" demeyesiniz yahut "Eğer bize kitap indirilseydi biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk" demeyesiniz, diye bu Kur'an'ı indirdik. İşte size Rabbinizden açıkça bir delil, bir hidayet ve bir rahmet geldi. Artık Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve (insanları) onlardan çeviren kimseden daha zalim kimdir? İnsanları âyetlerimizden alıkoymaya kalkışanları, yapmakta oldukları engellemeden dolayı azabın en kötüsü ile cezalandıracağız.”⁴²¹

Derveze, yukarıdaki ayetleri şu şekilde açıklamaktadır:

Allah'ın varlığını kabul eden, O'nun yüce bir dayanak ve Ulu bir Tanrı olduğuna inananlardan bir grup, dini açıdan apaçık ve dosdoğru yolu görmede kendilerini yeterli bulmuyorlardı. Ortaklar, veliler, şefaatchiler edinmelerini, duada, boyun eğişte ve yönelişte onlara Allah ile beraber ibadet etmede, onları ortak olarak görmede tutarsız ve sakat işler yaptıklarını fark ediyorlardı. Onun için kendilerine dosdoğru yollarını açık bir biçimde gösterecek bir Peygamber'in gönderilmesini şiddetle arzuluyorlardı. O'na uyma ve O'nunla doğru yola ulaşmanın özlemini çekiyorlardı.⁴²²

Araplar, Yahudiler'in ve Hristiyanların elleri altında bulunan semavî kitapların haberlerini, Allah'ın kendi kitaplarını, onlara gönderdiği peygamberlerin haberlerini, o kitaplardaki yasaları ve açıklamaları duyuyorlardı. O kitaplara uyanların, kendilerini Allah'ın gösterdiği doğru yol üzere görmelerini, Allah'ın nitelikleri ve kendilerinin O'na karşı görevleri hususunda, helal ve haram konularında daha bilinçli hareket ettiklerini görüyorlardı. Sonra Yahudiler'in peygamberlerinin kendilerinden oluşu, Allah'ın risaletleri ve kitapları için seçtiği milletin kendileri olması nedeniyle

⁴²⁰Derveze, *Asru'n Nebi*, 665,666.

⁴²¹En'am, 6/155-157.

⁴²²Derveze, *Asru'n Nebi*, 670.

kendilerine karşı üstünlük, büyüklük taslama, bilginlik pozlarına girdiklerini görüyorlardı. İşte bu tür tavır ve tutumlar söz konusu kesimin kıskançlığını geçirmiş ve onların, Hristiyanların te'vil yolu ile iman ettiği Allah'a inanmalarına neden olmuştur. Onlar da Allah'ın, uluslara kitaplar ve açıklamalar yapmaları için peygamberler gönderdiğine inanmışlardır. Buna bağlı olarak Araplar din ve dünya işlerinde yol gösterecek bir Peygamber'in Allah tarafından gönderilmesini arzu ediyor ve onu arıyorlardı. Araplara ait bir Peygamber'in olmasını, kendilerinin övünç kaynağı ve gururu olmasını istiyorlardı. Yahudiler ve Hristiyanların kendilerine karşı üstünlük vasıtası kıldıkları semavî bir kitaplarının olmasını diliyorlardı.⁴²³

*"Kendilerine ellerindeki (Tevrat'ı) tasdik eden bir kitap (Kur'an) gelince onu inkâr ettiler. Oysa daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti inkârcıların üzerine olsun."*⁴²⁴

*"Hani, Meryem oğlu İsa, "Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim" demişti. Fakat (İsa) onlara apaçık mucizeleri getirince, "Bu, apaçık bir sihirdir" dediler."*⁴²⁵

Derveze'ye göre Araplardan bir kısmı, bazı Yahudi din bilginlerinden ve ruhbanlardan, Arap bir Peygamber'in gönderilmesinin yakın olduğu müjdesini almış olabilirler. Böylece o, artık gelmesi özellikle vurgulanmış biri olarak bekleniyordu. O'nun gelişiyle Arapların diğer uluslar gibi doğru yolu bulup toparlanacağı; birbiriyle boğuşan, sürtüşen, birbirine kin besleyen, dış bileyen gruplar ve partilere ayrılış durumundan kurtulacaklarına kesin gözüyle bakılıyordu.⁴²⁶

Razi, Bakara 89. Ayetin nüzul sebebi ile ilgili şu rivayetleri aktarır: Yahudiler, Hz. Muhammed (s.a.v) peygamber olarak gönderilmezden ve kendisine Kur'an nazil olmadan önce, Allah'tan fetih ve muzafferiyeti istiyorlardı. Bazı Yahudi âlimleri Tevrat'ı okuyup, onda Hz. Muhammed'in isminin geçtiğini görüp, O'nun peygamber olacağını ve Araplar içinden çıkacağını anlayınca, müşrik olan Araplardan, durumu

⁴²³Derveze, *Asru'n Nebi*, 670.

⁴²⁴Bakara, 2/89.

⁴²⁵Saf, 61/6.

⁴²⁶Derveze, *Asru'n Nebi*, 685,686.

peygamber olarak gönderilecek olan kişinin durumuna uygun olan bir şahsın doğup doğmadığını öğrenmek için, bu sıfatları sorup soruşturuyorlardı. Fakat düşündüklerinin ve beklediklerinin aksi yönünde bir olay zuhur edince peygamberi reddettiler.⁴²⁷

Derveze, Arapların bu düşünce ve umutlarına rağmen onların Peygamber'in çağrısına karşı anlaşılmasız tavırlarını anlamsız bulur. Çünkü onların bu tavırları o zamanki düşüncelerine, umutlarına ve dini alanda kaydettikleri gelişmelere tamamen aykırı düşmektedir.

Derveze'ye göre, Arapların Peygamber'in çağrısına karşı tutumları, özellikle Mekke döneminde, Mekke'nin liderleri, büyükleri, efendileri, eşrafı, soyluları ve zenginlerinin etkisiyle oluşmuştu.⁴²⁸ Ayrıca Peygamber'in çağrısına karşı mücadele, tartışma, muhalefet, engelleme bayrağını kaldıran liderler, büyükler ve egemen sınıf, genellikle: *"Müşrikler, eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse, ümmetlerden herhangi birinden daha çok doğru yol üzere olacaklarına dair en güçlü şekilde Allah'a yemin etmişlerdi. Fakat onlara bir uyarıcı gelince, bu ancak onların nefretlerini artırdı."*⁴²⁹ Ayetinde söz edilen liderlerdir.

Fâtır sûresinin bu ayeti, arayış içinde olanlardan bir grup arabin yürürlükte olan dini gelenek ve inançlarının doğru olmadığını, sapkınlık içinde olduklarının bilincinde olan bir noktaya geldiklerini, bunları reddedip, kendilerinin böyle bir şeyden uzak olduklarını; Yahudilik ve Hristiyanlığa inananların arasındaki çekişme, ihtilaf, ayrılık, savaş, hizipleşmeden dolayı onları yadırgadıklarını bildirmektedir. Tüm bunlar, onları, sözkonusu ayetlerin naklettiği noktaya getirmiştir.⁴³⁰

Kurtubi ve Taberi'ye göre ayette bahsedilen Kureyşlilerdir. Onlar; Allah, Rasûlü Muhammed (sav)'ı peygamber olarak göndermeden önce yemin etmişlerdi. "Eğer kendilerine bir korkutucu" yani peygamber "gelse, mutlaka o ümmetlerin (her) birinden" yani kitab ehlerinden, rasûlleri yalanlayan kimselerden "daha hidayette olacaklarına yeminlerinin en büyüğü ile Allah'a and içtiler." Araplar, İsrailoğullarından peygamberler geldiği gibi, kendilerinden de bir peygamber gelmesini temenni edip

⁴²⁷Razi, I, 212; İbn Kesir, *Tefsir-ul Kur'an'il Azim*, I, 123; Taberi, *Camiul Beyan*, XXIII, 359.

⁴²⁸Bkz. 34/31-33, 2/166, 33/ 67.

⁴²⁹Fâtır, 35/42.

⁴³⁰Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, III, 133.

duruyorlardı. Bu temenni ettikleri ve kendilerinden olan o uyarıcı peygamber onlara gelince, ondan uzaklaştılar, ona iman etmediler.⁴³¹

Derveze, Arapların peygamberi inkâr ettiklerini anlatan şu ayeti de delil getirir:

“...Zikr (Kur'an, kimse kalmadı da) aramızdan ona mı indirildi...”⁴³²

Ayet onların peygamberlikten önceki sözlerini ve sonrasında ilginç bir çelişkiye düşmelerindeki etkenleri kaydetmiştir.

Bu etkenlerden biri; kin, büyüklük taslama, bizzat Peygambere uymay ikendilerine yedirememe, onu küçük görme, kendilerinin değil de onun ilahi risaletile görevlendirilmesine öfkelenme şeklindedir. Zira onlar kendilerini makam ve mevki yönünden daha ileri, ondan daha geniş servet sahibi, daha büyük şöhreti olan, daha geniş nüfuzu bulunan, sözü daha fazla dinlenen kimseler olarak görüyorlardı.

Diğer başka bir etken de, kendilerine ulaşan büyük menfaatlerini yitirme korkusudur. Onların bu menfaatleri Kâbe'nin ve Hac ibadetlerinin Mekke'de oluşuna ve Beytu'l Haram Bölgesi'nin güvenliğine bağlıydı. Bu önemli nokta: “Onlar, "Sizinle beraber doğru yolu tutarsak, kendi yurdumuzdan koparılıp çıkarılırız" dediler...”⁴³³ Ayetinde tasvir edilmiş bulunmaktadır”.⁴³⁴

Bu etkenlerden biri de onların “Peygamber” ve “Peygamberlik” hakkında önyargı ve anlayışlarıdır. Peygamber asrında ve toplumunda bu kavramların anlamları ve çağrıştırdıkları şeyler farklıydı. Arap düşüncesinde başka şekilde anlaşılıyordu. Onların Peygamber ve Peygamberlik anlayışları ile Peygamberin şahsiyeti, görünümü ve gücü birbirinden farklı olunca karşı çıktılar. Onların anlayışı, Peygamber'i insan olma tabiatının dışına çıkarıyor ve onu üstün bir varlık yapıyordu.⁴³⁵

“De ki: "Allah dilemedikçe ben kendime bir zarar verme ve bir fayda sağlama gücüne sahip değilim. Eğer ben gaybı biliyor olsaydım daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı. Ben inanan bir kavim için sadece bir uyarıcı ve bir

⁴³¹ Kurtubi, XIV, 358; Taberi, *Camiul Beyan*, XX, 482

⁴³² Sad, 38/8.

⁴³³ Kasas, 28/57.

⁴³⁴ Derveze, *Asru'n Nebi*, 678.

⁴³⁵ Derveze, *Asru'n Nebi*, 685.

müjdeciyim.”⁴³⁶

Onların, Peygamber’i bu şekilde düşünmelerinde önceki ümmetlerin ve peygamberlerin kıssaları da etkili olmuştur. Böylece Araplar, Peygamber’in çağrısını kendi zihinlerinde bulunan bilgilerle, inançlarla ölçüp-taratmaya ve ona göre değerlendirmeye kalktılar. Ona bazen ‘şair’, bazen ‘kâhin’, bazen ‘büyülenmiş’, bazen ‘sihirbaz’, bazen de ‘mecnun’ demeye başladılar.

Kendilerine okuduğu şeylerin başkasından öğrenilmiş olduğunu, eski milletlerin hikâye ve masallarından aktarmalar olduğunu öne sürdüler. Bu tavırlar Peygamber’in çağrısı siyasal yönden güçlenip askeri alanda üstünlük elde edinceye kadar aynı çizgide devam etmiştir.⁴³⁷

2.2.4. İbrahimî Dinin Müntesipleri

2.2.4.1. Sabîiler

Derveze, Kur’an’da Sabîilerden söz eden üç ayetin olduğunu belirtir. İki ayette, onlar, Mü’minler, Yahudiler ve Hristiyanlarla yalnız olarak söz konusu edilmiş; üçüncüsünde ise, bunların yanında Müşrikler ve Mecusiler de zikredilmiştir.⁴³⁸ Bu ayetler:

*“Şüphesiz, inananlar (Müslümanlar) ile, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîlerden (her bir grubun kendi şeriatında) "Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için Rableri katında mükafat vardır; onlar korkuya uğramayacaklar, mahzun da olmayacaklardır" (diye hükmedilmiştir).”*⁴³⁹

Taberi ve İbn Kesir bu ayetin, Selman’ı Farisi hakkında nazil olduğunu söyleyerek şu rivayeti nakletmişlerdir: O peygamberle konuşurken kendi arkadaşlarını anlatmış ve haberlerini bildirerek demiş ki; namaz kılarlar, oruç tutarlar ve sana inanırlardı. Senin peygamber olarak geleceğine şehâdet ederlerdi. Selmân, onlara dair medh-ü senasını bitirince Allah’ın Nebî’si ona: “Ey Selman, onlar cehennem ehlidirler.” Yahudiler’in imânı, Hz. İsa gelinceye kadar Tevrat’a ve Mûsâ (a.s.) nın sünnetine tâbi olmak idi. İsa (a.s.) gelince Tevrat’a değil Mûsâ (a.s.) nın peşinden gidenler, onu bırakıp da Hz. İsa’ya

⁴³⁶ Araf, 7/188.

⁴³⁷ Derveze, *Asru’n Nebi*, 688.

⁴³⁸ Derveze, *Asru’n Nebi*, 697.

⁴³⁹ Bakara, 2/62.

tâbi olmadıkları için helâka düştüler. Hristiyanların îmanı da İncil'e ve Hz. İsa'nın şeriatına bağlanmak' idi. Hz. Muhammed gelinceye kadar bu imân makbul idi. Hz. Muhammed (s.a.v) geldikten sonra Hz. İsa'nın izini bırakıp İncil'den dönerek Hz. Peygambere tâbi olmayanlar helak oldular.⁴⁴⁰

Derveze'ye göre, Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini yalanlamak, gerçek anlamda Allah'a ve ahiret gününe iman etmekle ve salih amelle çelişmektedir. Dolayısıyla bu grupların kalben ve bedenen İslam çağrısına bağlanmaları bir zorunluluktur. Çünkü İslam tek Allah'a kulluk etmeye yönelik bir çağrıdır, ahiret gününe iman etmeyi ve salih ameller işlemeyi öngörür.⁴⁴¹

*“Şüphesiz inananlar (müslümanlar) ile Yahudiler, Sabiîler ve Hristiyanlardan (her bir grubun kendi şeriatında) "Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır" (diye hükmedilmiştir.)”*⁴⁴²

Taberi'ye göre ayet-i kerime, bu sayılan fırkalardan herbirinin Allah'a ve âhiret gününe iman etmeleri, salih ameller işlemeleri ve kendi zamanlarında bulunan Peygamberleri tasdik etmeleri halinde cennete gireceklerini beyan etmektedir.⁴⁴³

Elmalılı da, ayette sayılan bu üç grubun ancak iman ettikten sonra mü'min sayılabileceğini ve iman üzere öldükleri takdirde Allah tarafından mükâfatlarının verileceği görüşündedir.⁴⁴⁴

*“Şüphesiz, iman edenler, Yahudiler, Sabiîler, Hristiyanlar, Mecûsiler ve Allah'a ortak koşanlar var ya, Allah kıyamet günü onların aralarında mutlaka hüküm verecektir. Çünkü Allah her şeye şahittir.”*⁴⁴⁵

Derveze, müfessirlerin, Sabiîlerle ilgili düşüncelerini şu şekilde nakletmektedir:

1. Bunlar Mecusilerden bir gruptur;

2. Yıldızlara tapanlardır;

⁴⁴⁰İbn Kesir, *Tefsir-ul Kur'an-il Azim*, I, 103; Taberi, *Camiul Beyan*, II, 154.

⁴⁴¹Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VI, 174.

⁴⁴²Maide, 5/69.

⁴⁴³Taberi, *Camiul Beyan*, X, 476.

⁴⁴⁴Elmalılı, III, 285.

⁴⁴⁵Hac, 22/17.

3. Güneşe tapıp günde beş vakit ona namaz kılanlardır;
4. Meleklerle tapanlardır;
5. Yahudiler ile Hristiyanlar arasında bir anlayışa sahip kimselerdi, Allah'ın varlığını kabul ediyor, Zebur okuyor, meleklerle tapıyor ve Kâbe'ye doğru namaz kılıyorlardı. Her dinden bir şey almışlardı;
6. Bunların dinlerinin temeli, Hz. Nuh'un dini idi;
7. Bunlar herhangi bir dine bağlanmayan kimselerdi.

Bu ilk üç grubu Razi de zikretmiş, Sabiler'i, "yıldızlara tapan kimseler" olduğunu, en doğru görüş olarak belirtmiştir.⁴⁴⁶

Kur'an-ı Kerim'de işaret edilen Sâbiîler, ahir zaman ve ahiret inancına sahiptirler. Diğer yandan Araplar, kavminin dinini terkedip başka bir dine giren kimseye de Sâbiî derlerdi. Sarhoşluk veren alkollü maddelerin içilmesini haram, heykel ve suretlere tapınmayı büyük günah kabul ederek; dinlerinin Hz. Âdem'le başladığını iddia ederler. Onların literatürüne göre Sâbiîlikte mevcut olan vaftiz, âyin yemekleri ve ibadetlerin protatipleri Âdem'e, yaratıldığında öğretilmiş, uygulaması yaptırılmıştır. Sâbiîler kutsal kitaplarında Hz. Yahya'ya büyük önem verir, onu ışık peygamberi ve gerçek peygamber olarak tavsif ederler. Ahir zaman ve ahiret inancına sahiptirler.⁴⁴⁷

Derveze'ye göre, Hac Sûresi ayetinde Mecusiler ve müşriklerin, Sabiîlerle beraber zikredilmesi, Sabiîleri, Mecusilik'ten ve Allah ile birlikte yıldızlara vemeleklerle ibadet etmeyi kapsayan şirkten uzaklaştırmış olmalıdır. Onların Bakara ve Maide sûrelerinde müminlerle, Yahudilerle ve Hristiyanlarla yani apaçık ya da te'vile dayalı bir tevhidi inanca sahip olan Muvahhidlerle zikredilmesi, onların da herhangi bir şekilde tevhid inancına bağlı muvahhidler olduğunu çağrıştırmaktadır. İşte müfessirler bu noktaya dikkat çekmemiş bulunuyorlar.⁴⁴⁸

Ayrıca Derveze'ye göre İslam'ın ilk dönemlerinde Peygamber'e ve O'na iman edenlere Sabiî adı verilmesi, bu Kur'anî kavramın herhangi bir şekilde muvahhid bir kesimi

⁴⁴⁶Bkz. Râzi, III, 56.

⁴⁴⁷Sarıçam, 50,51.

⁴⁴⁸Derveze, *Asru'n Nebi*, 698.

gösterdiği biçimindeki yaklaşımı güçlendirmektedir. Zira Kur'an bu düşünce sahiplerini Bakara ve Maide ayetlerinde muvahhidler düzleminde ele almış ya da en azından onların Arapların dininden ve şirke bulaşan geleneklerinden ayrı kimseler olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁹

2.2.4.2. Hanifler

Derveze'ye göre, Kur'an'da "*Hanif*" ve "*Hanifler*" kavramlarının geçtiği bir dizi ayet vardır. Bu ayetlerin bir kısmı Mekkî, bir kısmı Medenî'dir. Bir kısmı İbrahim ve dini ile bir kısmı Peygamber'in çağrıda bulunduğu dini nitелеmekle ilgilidir. Bir kısmı ise geneldir. Hepsisi de gelecek örneklerde görüldüğü üzere "Tevhid" ve "Muvahhidler" anlamını taşımaktadır.⁴⁵⁰

*"(Yahudiler) "Yahudi olun" ve (Hıristiyanlar da) "Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" dediler. De ki: "Hayır, hakka yönelen İbrahim'in dinine uyarız. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi."*⁴⁵¹

Taberi'ye göre, Haniflik, Hz. İbrahim'in dininde dosdoğru olmak ve O'na dininde uymaktır. O'na dininde uymayanlar Haniflik'le isimlendirilmezler. Yahudilik ve Hristiyanlık gibi başka isimlerle isimlendirilirler.⁴⁵²

*"İbrahim ne Yahudi idi ne de Hıristiyan. Fakat o, Hanif (Allah'ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan da değildi. Şüphesiz, insanların İbrahim'e en yakın olanı, elbette ona uyanlar, bir de bu peygamber (Muhammed) ve mü'minlerdir. Allah da mü'minlerin dostudur."*⁴⁵³

Derveze, müfessirlerin belirttiğine göre bu ayetlerin, Necran heyeti ile Nebi (s.a.v) arasında geçen ve İbrahim (a.s) hakkında cereyan eden tartışma üzerine nazil olduğunu nakleder. Bu tartışmaya Yahudi hahamlarından bir grupun da katıldığını nakleder.

⁴⁴⁹Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, (Çev. Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Ekrem Demir vd.) IV, 417.

⁴⁵⁰Derveze, *Asru'n Nebi*, 702.

⁴⁵¹Bakara, 2/135.

⁴⁵²Taberi, *Camiul Beyan*, III, 107,108.

⁴⁵³Ali İmran, 3/67-68.

Derveze ise bu ayetin, Yahudiler'in Hz.İbrahim'in Yahudi olduğunu, Hristiyanların ise onun Hristiyan olduğunu savunarak aralarındaki tartışmalar üzerine indiğini söyler.⁴⁵⁴

*"Sonra da sana, "Hakka yönelen İbrahim'in dinine uy. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi" diye vahyettik."*⁴⁵⁵

*"...Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının. Allah'a yönelen, ona ortak koşmayan kimseler (olun)."*⁴⁵⁶

Derveze'ye göre, müfessirler, "*Hanif*" kavramının "*Hanefe*" kökünden türediğini ve '*düzeldi, doğruldu*' anlamına geldiğini söyledikleri gibi, onun "*Hanife*" kökünden türeyip '*eğilim duydu, saptı*' anlamına geldiğini, nitekim ayağında biraz eğrilik bulunan kişinin "*Ahnef*" diye adlandırıldığını da belirtmişlerdir. Derveze, bu ikinci görüşü daha tutarlı bulur. Müfessirlere göre "*Hanif*" kavramı ve onun çoğulu olan "*Hunefâ*" kavramı Peygamberlikten önce şirk dininden sapan ve Allah'ı birleyen, tevhide inanan Araplar için kullanılıyordu.⁴⁵⁷ Açık ki, bu anlam ile Sabe ve Sabîler kavramlarının anlamı arasında bir paralellik vardır. Aralarındaki fark Hanif ve Hunefâ kavramının Kur'an'da daha fazla ve sık olarak, tevhidin anlamı ve muvahhidlerin niteliklerini daha açık biçimde ifade eden cümlelerde geçmiş olmalarıdır. Yalnız bunlar, Sabîler kavramının kullanıldığı gibi, dini bir inanç sahibi kimseleri niteleme sadedinde kullanılmamıştır.⁴⁵⁸

Durum ne olursa olsun Derveze, Sabîler ile Haniflerin aynı şey olduğu ya da bir sınıf olduğunu tercih etmeğe eğilim duymuştur. Onların, atalarının şirke dayalı dinlerinden ya da putperestliklerinden ayrılan, Hicaz'ın aynı düşüncedeki kişileri oldukları düşüncesini tercihe şayan bulmaktadır. Bunlar tevhid inancına bağlanıp Allah'ı birleyen, Yahudilik ve Hristiyanlığa gönülleri yatmayan ya da en azından bazıları bu iki dinde huzur görmeyen kimselerdir. Çünkü bu dinlerde bir takım problemleri ve bölünmeleri görüyorlardı. Sonra o dine bağlı olanlarda sapmaları ve çelişkileri farkediyorlardı. Onlardan İbrahim'in dinine göre ya da İbrahim'in dini sandıkları şekilde Allah'a ibadet

⁴⁵⁴Bkz. Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, VII, 166,167.

⁴⁵⁵Nahl, 16/123.

⁴⁵⁶Hac, 22/30,31.

⁴⁵⁷İbrahim **Hasan**, *İslam Tarihi*(Çev. İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüş), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991, C. I, s. 97.

⁴⁵⁸Derveze, *Asru'n Nebi*, 704.

eden bir takım kimseler de vardı. Bunlardan bir kısmı da, İbrahim dinine göre kulluk yapmak amacıyla, bu dini araştırıyordu.⁴⁵⁹

Kaynaklarda Hanîf olarak adlandırılan bir kaç kişinin isminden bahsedilmektedir. Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş, Osman b. Huveyris ve Zeyd b. Amr bu dönemin önde gelen Haniflerindendir. Bunlar bir defasında bir araya gelerek putperestliğin bâtil olduğunu, dedeleri İbrahim'in dininin tevhit esasına dayandığı kanaatinde birleşmişler ve bu dinin esaslarını tesbit etmek üzere çeşitli ülkelere dağılmışlardı.⁴⁶⁰

*"Seni fakir bulup zengin etmedi mi?"*⁴⁶¹

Derveze, Peygamber'in risaletten önce Hanif dininin bağlılarından olması dolayısıyla şöyle bir yaklaşımda bulunmaktadır:

"Duha ve aşağıda verilecek En'am ayetleri gösteriyor ki: Hz. Peygamber de, Peygamberliğinden önce, atalarının inançlarından uzaklaşan, fakat Hristiyanlık ve Yahudiliğe de gönülleri yatmayan; sarsılmaz hakikati, gerçeği, hiçbir eğriliği bulunmayan Allah'ı birlemede (Tevhid'te), Haniflik olan İbrahim'in dinine göre ibadet eden, bununla beraber bu din hakkında herhangi bir şekilde bir şaşırmaşlıktan, yolunu kaybetmekten kurtulamayan ve kendilerine Sabîfler adı, Hanifler sıfatı verilen bu bireylerden biriydi. Nihayet Allah, O'nun, risalet için gerekli nitelikleri taşıdığını görmüş ve resul olarak O'nu seçmişti. Allah mesajını kime vereceğini çok iyi bilmekteydi. Kendisini seçtikten sonra şöyle söylemesini emretti:⁴⁶² *De ki:"Şüphesiz Rabbim beni doğru bir yola, dosdoğru bir dine, Hakk'a yönelen İbrahim'in dinine ilettili. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi."*⁴⁶³

Derveze'ye göre, İbrahim'in dininin Kur'an'da çokça geçmesi; bu dinin şirkin karşıtı oluşuna, aslına atıflarda bulunulmasına, ondan sonra ortaya çıkan Yahudilik ve Hristiyanlığın hak yoldan sapmış olduğuna dikkat çekilmesi gösteriyor ki:

⁴⁵⁹Derveze, *Asru'n Nebi*, 705.

⁴⁶⁰Sarıçam, 50,51; Şaban **Kuzgun**, "Hanif" mad., *DİA*, DİB Yayınları, XVI, 33-39; **Çağatay**, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, A.Ü.İ.F Yayınları, Ankara 1982, s. 158-169; Günaltay, 79-83.

⁴⁶¹Duha, 93/8.

⁴⁶²Derveze, *Asru'n Nebi*, 706.

⁴⁶³En'am, 6/161.

– İbrahim'den ve onun Haniflik dininden söz etmek, peygamberlikten önceki Hicaz Arapları çevresinde özellikle de aydınlar arasında gündemde olan bir konuydu.

– Hicaz Araplarının ya da onların aydın olanlarının anlayışlarına göre, İbrahim'in dini parlak bir tablo oluşturuyordu. Onlar bu dini tertemiz, dupduru olarak kabul ediyorlardı. Onların anlayışlarına göre bu dine, Yahudilik ve Hristiyanlığa bulaşan şaibeler, sapmalar, ayrılıklar ve cedelleşmelerin hiç biri bulaşmamıştı. Bu mesele Peygamber ile Yahudiler ve Hristiyanlar arasında tartışma ve mücadele konusu oluyordu. Nitekim Kur'an, onları beyinsizlik ve hatalı olarak gösteren reddiyeler getirmiş, onların çelişkilerini ve sapıklıklarını belirtmiştir. Aşağıdaki ayetlerde bu açıkça görülmektedir.⁴⁶⁴

*“Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz. Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz? İşte siz böyle kimselersiniz! Diyelim ki biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız. Ya hiç bilginiz olmayan şey hakkında niçin tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz. İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyan. Fakat o, hanif (Allah'ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan da değildi. Şüphesiz, insanların İbrahim'e en yakın olanı, elbette ona uyanlar, bir de bu peygamber (Muhammed) ve mü'minlerdir. Allah da mü'minlerin dostudur.”*⁴⁶⁵

Derveze'ye göre, bu tartışma ve delil getirmelerin bir benzerinin, Yahudilerle Arapların; İbrahim'in dinine bağlanan ya da ona yönelen, araştıran, soran aydın kesiminin arasında meydana gelmiş olması uzak bir olasılık sayılmaz. Çünkü bu sırada Yahudiler, Araplara üstünlük taşıyor ve onlara karşı övünüyorlardı. Kendilerinin İbrahim'e ve onun dinine daha yakın olduklarını iddia ediyorlardı. Arapların bu aydın kesimi ise Yahudiler ve Hristiyanlar arasında bölünmeler, parçalanmalar, ayrılıklar ve sapıklıklar olduğunu fark ediyor, onların sözlerine aldırıyor ve inançlarında onlara uymuyorlardı. Çünkü yahudiler, daha önce birkaç defa işaret ettiğimiz gibi Arapların, dini konularda başvurdukları en önemli kesimdi. Bu aydın kesimin de kendi toplumlarının anlayışlarını horlamaya başladıktan sonra Yahudiler'in bazı bilginleri ve hahamları ile ilişki kurup İbrahim dininin gerçek yüzünü ortaya çıkarmaya, onu görüp alıntulamaya çalışmış

⁴⁶⁴Derveze, *Asru'n Nebi*, 706,707.

⁴⁶⁵Al-i İmran, 3/65-68.

olmaları; kendilerinin bu din üzerinde olduğunu iddia eden insanlarla tartışmış olmaları, sapıklıklarını ve yoldan ayrılışlarını onların yüzüne vurmuş olmalarını gerektirir. Bu ilişki kurma, tartışma ve mücadele etmenin yalnız Yahudilerle sınırlı kalmamış olması, Hristiyanları da kapsamış olması olasılığı da vardır.

Son olarak Derveze, burada Al-i İmran, 68. ayetine dikkat çekerek, bu ayetin üç sınıfa işaret ettiğini belirtmektedir. Bunlar: “İbrahim’e tabi olanlar”, “Bu peygamber” ve “İman edenler.” Derveze’nin tercihinin göre “İbrahim’e tabi olanlar”dan amaç peygamberlikten önce cahiliye geleneklerini ve inançlarını bırakıp, İbrahim’in Haniflik dinine göre Allah’ı birleyenlerdir. Onların Peygamber’den önce anılması, zaman sıralaması içindir. Ya da en azından bu ifade ile onlar da kastedilmiştir. Hatta Derveze, bu düşüncenin, ayetin içeriğinden hareketle, kesin olduğunu söylemektedir. Çünkü ayette “Bu peygamber ve iman edenler” ayrıca belirtilmiştir. O’na (İbrahim’e) tabi olanlardan kastın, tekrar “Peygamber’e uyanları” kapsamı hikmete uygun düşmeyeceğini belirtmiştir.⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ Derveze, *Asru'n Nebi*, 709.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİRETU'R-RESUL-MEKKE DÖNEMİ

3.1. Hz. Muhammed'in Künyesi

3.1.1. Arap Oluşu

Derveze'ye göre bazı oryantalistler, Peygamber'in soyu konusunda şüphe uyandırabilmek için bazı görüşler ortaya atmışlardır. Bunlardan bir tanesi: Peygamber'in soy kütüğünün İslam'ın gelişinden sonra oluşturulduğu ve İslamî bazı rivayetlere dayandığı, bu rivayetlerin de farklı farklı, çelişkili vebirbirinden ayrı bilgiler verdiği düşüncesidir. Derveze onların bu görüşlerine şu şekilde cevap verir: "Eğer Peygamber'in soy bakımından eleştirilebilecek bir yönü olsaydı, Araplar bunu dillerine dolar; Kur'an da ona yöneltilen tüm ithamları, horlayıcı nitelikleri reddettiği gibi bunu da reddederdi. Yine ilginçtir ki, bu tür şüpheleri yaymaya çalışan oryantalistlerin akıllarına Kur'an ayetlerini inceleme ve buna göre bir yargıya varma diye bir şey gelmemiş ya da bu alanda araştırma yapmaktan aciz kalmışlardır. Eğer böyle bir girişimleri olsaydı bu tür şaşkınlıklara ya da kuşkulandırma ve saptırmalara yanaşmazlardı."⁴⁶⁷

Derveze, Muhammed suresinde delalet yönünden açık olan bir ayet Peygamber'in Mekke kökenli olduğunu ifade etmektedir.

*"Ey Muhammed! Seni çıkararak kendi memleket halkından daha güçlü nice memleket halkları vardı ki, biz onları helak ettik. Onların hiçbir yardımcısı da olmadı."*⁴⁶⁸

Taberi, bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili olarak ibn Abbas'tan şu rivayeti nakleder: "Resulullah Mekke'den çıkıp Sevr Dağı'ndaki mağaraya gelince Mekke'ye doğru döndü

⁴⁶⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 16,17.

⁴⁶⁸Muhammed, 47/13.

ve şöyle dedi: ‘Sen bana, Allah’ın memleketlerinin en sevimli olanısın. Eğer müşrikler beni senden çıkarmamış olsalardı ben senden hiç çıkmazdım. Düşmanların en beteri, mukaddes topraklarda Allah’a karşı düşmanlık edendir. Veya katilden başkasını öldürendir. Yahut cahiliye intikamı ile bir kimseyi öldürendir.’ Bunun üzerine Allah Teâlâ, Peygamberine bu âyeti indirdi.⁴⁶⁹

Kur'an'da Araplara, özellikle Mekke halkına hitap edilirken çok yerde "*Kendilerinden*", "*Sizden*" ve "*Onlardan*" kavramları kullanılmış ve yer yer tekrar edilmiştir. Bu da bir yandan Peygamber'in Mekke kökenli olduğunu vurgularken öbür yandan onun genel olarak Araplarla bir bağının bulunduğunu ifade etmektedir. Aşağıda verilen ayetlerde bu olgu işlenmektedir:

*“Andolsun, Allah, mü'minlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”*⁴⁷⁰

Buradaki “*kendi içlerinden*” ibaresi ile ilgili müfessirler farklı yorumlar yapmışlardır. Bazıları ‘onlar gibi bir insan olması’ şeklinde anlarken, bazıları ‘onlardan (kendi ırklarından)’ şeklinde yorumlamışlardır. Kurtubi’ye göre “*Kendilerinden*” ifadesi, o, onlardan birisidir ve onlar gibi bir beşerdir, demektir. Onlardan ayrıcalığı vahiy almasından ibarettir. Aynı zamanda yüce Allah'ın: "*Andolsun, size kendinizden bir peygamber gelmiştir*" (Tevbe,128) buyruğunun anlamı da budur. Özel olarak mü'minleri anmasından sebebi ise, ondan yararlananların onların olması ve onlara onun peygamberliğinin daha büyük bir lütuf olmasından dolayıdır.⁴⁷¹

*“Andolsun, Allah, mü'minlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”*⁴⁷²

Derveze, tefsirinde bu ayetle ilgili şu hadisi nakleder: “Ben nikâhlı (aileden) doğdum, zinadan değil. Âdem'den babamın ve annemin beni doğurmasına kadar nikâhlı aileden doğdum, zinadan doğmadım. Bana cahiliyye devrinin ahlaksızlıklarından hiçbir şey

⁴⁶⁹Taberi, *Camiul Beyan*, XXII, 165.

⁴⁷⁰Al-i İmran, 3/164.

⁴⁷¹Kurtubi, IV, 263.

⁴⁷²Tevbe, 9/128.

dokunmamıştır.” Derveze, soy olarak da Hz. Peygamber’in, Arapların iki ana kollarından biri olan Adnaniler'e baba tarafından, bu iki ana kolun diğeri olan Kahtaniler'e de ana tarafından mensup olduğunu, nesebin temiz olmasında Hz. Peygamber'in davetinin Araplara güçlü etki yapacağına vesile olacağını dile getirmektedir.⁴⁷³

Hz. Muhammed (s.a.v), Mekke'de oturan Kureyş kabilesinin Hâşimoğulları koluna mensuptur. Soyu, Fihri (Kureyş) b. Mâlik yoluyla Hz. İbrahim'in torunlarından Adnân'a kadar uzanır. Babası Abdullah b. Abdülmuttalib, dedesi Abdülmuttalib b. Hâşim, büyük dedesi Hâşim b. Abdümenâf, babaannesi Fatıma bint Amr'dır.⁴⁷⁴

Soy kütüğü: Muhammed b. Abdullah, b. Abdülmuttalib, b. Hâşim, b. Abdümenâf, b. Kusay, b. Kilâb, b. Mürre, b. Kâ'b, b. Lüey, b. Gâlib, b. Fihri, b. Mâlik, b. Nadr, b. Kinâne, b. Huzeyme, b. Müdrike. B. İlyâs, b. Mudar, b. Nizâr, b. Mead, b. Adnan.⁴⁷⁵ Bütün kaynaklar Efendimizin, Adnan'a kadar olan atalarının gerek isimlerinde, gerek sıralarında, ittifak halinde buldukları gibi⁴⁷⁶, Adnan'ın, İsmail b. İbrahim'in öz be öz soyundan geldiğinde müttefiktirler.⁴⁷⁷

Derveze'ye göre Mekke'de nazil olan bazı ayetlerde kullanılan “Kavm” sözcüğü Peygamber (s.a.v)'in Arap olduğunun delilidir.⁴⁷⁸

“O (Kur'an) hak olduğu halde kavmin onu yalanladı. De ki: Ben size vekil (sizden sorumlu) değilim.”⁴⁷⁹

“O, sana ve kavmine bir şereftir.”⁴⁸⁰

“Biz her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.”⁴⁸¹

“Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik.”⁴⁸²

⁴⁷³ Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, IX, 572.

⁴⁷⁴ Sarıçam, 57.

⁴⁷⁵ İbn Hişam, *Siret-i İbn Hişam*, Mısır 1955, C. I, s. 1,2; İbn Sad, *Tabakatü'l Kübra*, Beyrut 1990, C. I, 46; Köksal, I-II, 23; İbn Kayyım *el-Cevziye*, *Zadı'l Mead*, Gerçek Hayat Yay., İstanbul 2009, C. I, 63.

⁴⁷⁶ İbn Kayyım, I, 63.

⁴⁷⁷ İbn Hişam, I, 2; Köksal, I-II, 23.

⁴⁷⁸ Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 20.

⁴⁷⁹ En'am, 6/66.

⁴⁸⁰ Zuhuf, 43/44.

⁴⁸¹ İbrahim, 14/4.

Derveze, bu ayetlerden hareketle, herkavmin Peygamber'inin o kavimden olduğunu ifade eder. Böylece Peygamber'in Araplığı, Mekke Araplarından bir fert olduğu, özellikle bu Arapların da Kureyş boyundan olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴⁸³

3.1.2.Vahiy Öncesi Yaşamı

3.1.2.1. Beşeri Yönü

Derveze, Kur'an'da Peygamberimizin şahsiyetini gerçekçi bir biçimde belirlemeye yetecek pek çok ayetin var olduğunu belirtmektedir. Bu ayetlerde onun gençlik yıllarını ve peygamberlikten önceki hayatını tanımaya yarayacak pek çok delil ve işaret vardır. Buna rağmen bazı müslümanların, hatta bazı âlimlerin bile bunları bırakarak Kur'an naslarının izin vermediği, hatta Kur'an naslarıyla çelişen bazı özellikleri ona nispet etmeye çalıştıklarını belirterek; mevlit aylarında onun için okunan hikâyelere işaret etmektedir. Ona göre, bu tür hikâyelerden birine kulak verip dinleyen kimse bu tür aşırılıklara apaçık şahit olacaktır. Bu hikâyelerde Peygamberimizin şahsiyeti tanrısal bir özelliğe bürünmekte ya da tanrısal bir çerçeveye yerleştirilmektedir. Ayrıca siyer, şemail ve şerh alanlarında yazılan bazı kitaplarda da bu tür şeylere rastlamak mümkündür. Bu aşırılıklara Hz. Peygamber'in doğumunda olsun ve onunla ilgili müjdelerde olsun rastlamak mümkündür.⁴⁸⁴

Derveze, Hz. Peygamber'in tüm varlıkların büyük babası olarak görülmesi, Hz. Âdem'in belinden daha ona ruh üfürülmeden çıkarılmış olması, tüm insanlığın yaratılışındaki amacın o olduğu iddiası; arş, levh, kalem, kürsi, gökler, yerler, insanlar, cinler, ay, güneş, melekler, cennet ve cehennem gibi bütün kâinatın onun nurundan yaratıldığının ileri sürülmesi; atalarından biri olan Hz. İlyas'ın hacda belindeki torununun telbiyelerini duyduğu, yaratılışından sonra, daha ruhlar âlemindeyken bile peygamber olacağını bildiği, bunun alametlerini dağda, taşta, ağaçta hep gördüğü, annesinin onu doğurduğu sırada peygamberliğin müjdelerini ve bunun belirtilerini gördüğü gibi iddiaları, bu aşırıklar arasında saymaktadır.⁴⁸⁵

⁴⁸² Yusuf, 12/2.

⁴⁸³ Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 21.

⁴⁸⁴ Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 25.

⁴⁸⁵ Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 26.

Derveze, Hz. Muhammed'in (s.a.v) şahsiyeti ile ilgili Kur'an nasslarının oldukça açık olduğunu söylemektedir. O bu nassları şu şekilde sıralar:

a- Peygamber bir beşerdir. Onun beşer oluşu diğer tüm insanların insanlığı gibidir. “ *De ki: Ben ancak sizin gibi bir beşerim*”⁴⁸⁶ cümlesinde bu açık olarak görülmektedir. Bu durum, Peygamberden olağan üstü şeyleri isteyenlerin isteklerinin geri çevrileceği açık bir şekilde vurgulanmıştır. Yukarda nakledilen ayetlerde de bu konuya değinilmiştir.

b- Hz. Peygamber kendisine vahiy gelmeden önce, kesinlikle Peygamber olacağını bilmiyordu. Aşağıdaki ayette bu husus dile getirilmektedir:

*“De ki: Eğer Allah dileseydi, onu size okumazdım ve onu size hiç bildirmezdi. Bundan önce aranızda uzun süre yaşamıştım, düşünmüyor musunuz?”*⁴⁸⁷

c- Hz. Peygamber diğer peygamberlerden farklı değildi. Şahsiyetinde, elçiliğinde ve Allah'ın ona vahyedişinde daha önceki Rasullerden farklı bir şey yoktu. Aşağıdaki ayetler buna işaret etmektedir:

*“Muhammed ancak bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz?”*⁴⁸⁸

*“Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de yemek yerler, çarşıda gezerlerdi”*⁴⁸⁹

Bu ayetlerin çoğu, Peygamber'in diğer insanlar gibi bir insan olduğundan ve şahsiyetinin de diğer beşeri şahsiyetler gibi olduğundan dolayı peygamberliğini reddeden anlayışları eleştirmek için inmiştir.

d- Peygamber, melek türünden ya da üstün yaratıklardan değildir. Gaybı bilmez. Diğer insanlar gibi o da beşeri duygu ve zaafllara sahiptir. Aşağıdaki ayetler bunu açıklamaktadır:⁴⁹⁰

⁴⁸⁶Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6.

⁴⁸⁷Yunus, 10/16.

⁴⁸⁸Al-i İmran, 3/144.

⁴⁸⁹Furkan, 25/20.

⁴⁹⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 29.

“De ki: "Ben size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size 'Ben bir meleğim' de demiyorum. Ben sadece, bana gönderilen vahye uyuyorum....”⁴⁹¹

“De ki: "Allah dilemedikçe ben kendime bir zarar verme ve bir fayda sağlama gücüne sahip değilim. Eğer ben gaybı biliyor olsaydım daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı. Ben inanan bir kavim için sadece bir uyarıcı ve bir müjdeciyim.”⁴⁹²

3.1.2.2. Sosyal Durumu ve Dini Yaşamı

Derveze'ye göre Duha Suresi'nin 6-8. Ayetleri, Peygamberin yetişmesi ve vahyin gelişine kadar olan hayatını ortaya koyan en sağlam ve en açık Kur'anî nasslardır.⁴⁹³

“Seni yetim bulup da barındırmadı mı? Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi? Seni ihtiyaç içinde bulup da zengin etmedi mi?”⁴⁹⁴

Derveze bu ayetlerle ilgili şunları söyler: Peygamber'in ilk çocukluk hayatı, yetim kalışı, merhametli bir bakıcı olan dedesinin; sonra amcası Ebu Talib'in koruyuculuğunda yetişmesi bugün de bilinmektedir. "Feâvâ" kavramı belirttiğimiz nitelikteki bakıcılığı kapsayıp ona uygun düşmektedir.⁴⁹⁵ Bu âyetlerde, çocukluğundan Allah'ın nübüvvet bahşetmesine kadar, kişisel ve ruhi gelişimi, ekonomik durumu ile ilgili olarak Peygamber (s.a.v)'in yaşadığı şartlara değinilmiştir. Bu âyetlerde çocukluk dönemindeki yetimliğine, gençliğindeki fakirliğine, din, ibadet ve prensipler itibarıyla yönelimindeki ruhi şaşkınlığına işaret edilmiştir.⁴⁹⁶

Taberi'ye göre, Allah teala bu âyet-i kerimelerde Resulullah'ın peygamberliğinden önceki hayatında ona yaptığı yardımlarını ve peygamberlik vererek onu hidayete erdirdiğini beyan etmektedir.⁴⁹⁷

Derveze Peygamber'in fakir olduğunu fakat Allah'ın O'nu, Hz. Hatice ile evlendirerek

⁴⁹¹En'am, 6/50

⁴⁹²A'raf, 7/188.

⁴⁹³Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 30.

⁴⁹⁴Duha, 93/6-8.

⁴⁹⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 30.

⁴⁹⁶Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, I, 554.

⁴⁹⁷Taberi, *Camiul Beyan*, XXIV, 487,488.

zengin ettiğini söyler. Allah'ın Hz. Hatice ile kendisini duygusal yönden hazırladığını ve risalet görevini almaya güç yetirebilmesinin bu şekilde sağlandığını savunur. Zira Allah onun rızık peşinde yeryüzünde dolaşmasını gereksizleştirdi. Bundan böyle o bir yandan ağırbaşlı bir hanımın yanı başında mutlu, huzurlu bir aile hayatına kavuşurken, öte yandan Allah'ın saltanatı ve nimetlerini bütün canı, kalbi, duygu ve düşüncesiyle muhakeme etme, düşünme ve içsel oluşumlarını ya da ibadete çekilişlerini, geçim sıkıntısı ve zorluklarını düşünmeden sakin bir gönülle yapma imkânına kavuştu.⁴⁹⁸

Duha 7. ayet hakkında da Derveze şunları söyler: Kanaatimize göre, bu ayet Peygamber'in şahsiyetinin oluşmasında gerçekten çok önemli ve etkili bir duruma işâret edip olaya dikkatleri çekmektedir. "Dal" kavramını "şaşkın, yolunu şaşırma" şeklinde açıklamak, ayette geçen bu şaşkınlıktan amacın; Allah'a giden yolda ve O'na en güzel kulluk şeklinde yolunu şaşırma anlamına geldiğini gösterir.⁴⁹⁹

Razi, bu ayette geçen 'dalalet' kelimesi ile ilgili âlimlerden yirmi görüş nakleder. Bunlardan biri Derveze'nin görüşünü desteklemektedir: "Allah seni, küçük bir çocuk iken, marifetullah'dan habersiz olarak bulup da, sende akıl, hidayet ve marifet yaratmadı mı?" demektir. O halde bu ayette geçen, "dâli" ile "ilimden boş" manası kastedilmiş olup, "yanlış inançlara kapılmış ve sapıtılmış" manası kastedilmemiştir.⁵⁰⁰

Elmalılı bu kavramı: "Girilmesi gerekli olan ve mücerret (soyut) akıl ile idrak edilip kavranması mümkün olmayan, Hak din ve şeriatının ne olması lazım geleceğini ve dünyayı şaşırılmış olan, bunalım içinden nasıl çıkılıp da Hakk'a erileceğini belirlemede şaşırılmış idi" şeklinde açıklamaktadır.⁵⁰¹

Dil bilginleri şöyle demiştir: "Araplar geniş bir düzlükte yanında başka bir ağaç bulunmayan tek bir ağaç görürlerse ona "dalle" adını verirler ve onunla yol bulurlardı. İşte yüce Allah Peygamberi Muhammed (s.a.v)'a: *Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?* diye buyurmuştur. Yani kimse senin dinin üzere değildi. Sen yapayalnızdın, seninle birlikte kimse yoktu. Ben senin vasıtan ile insanları hidayetime

⁴⁹⁸Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 30,31.

⁴⁹⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 32.

⁵⁰⁰Razi, XXIII, 217.

⁵⁰¹Elmalılı, IX, 280.

erdirdim.” Bu yorum, İmam Kurtubi’nin en çok hoşuna giden yorumdur.⁵⁰²

Bunun yanı sıra Derveze, Kur'an âyetlerinin Peygamber (s.a.v)'in, nübüvvetine dek peygamberliği ve görev hakkında hiç bir şey bilmediğini kendisine herhangi bir kitabın inmesini beklemediğini belirttiğini ifade eder. Nitekim bu husus şu âyetlerde ifade edilmiştir.⁵⁰³

*“Sen, bu kitabın sana verileceğini ummuyordun. Ancak o Rabbinden bir rahmet olarak sana verildi. Öyle ise kafirlere sakın arka çıkma.”*⁵⁰⁴

*“İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri diriltten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi, kendisiyle doğru yola eristireceğimiz bir nur yaptık. Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun...”*⁵⁰⁵

Derveze, Peygamber’in inancı konusunda da şunları söyler: “Peygamber de, atalarından gelen şirk ve cahili gelenekleri, adetleri reddeden, Allah'ın birliği düşüncesine inanan ve İbrahim (as)'in dini üzere ya da İbrahim'in dini olarak zannettiği esaslara göre Allah'a ibadet eden veya onun aslını araştıran; aynı zamanda mensuplarının dalaleti, birbiriyle çekişmeleri, ayrı ayrı fırkalara bölünmeleri nedeniyle Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerine inanmayan kişilerden biriydi. Ve Peygamber olgun bir genç olduğundan beri bu düşüncedeydi.”⁵⁰⁶

3.1.2.3. İbadet Şekli

Derveze “*Salât*” kavramının, Peygamberlik’ten önce kulluk ya da dini bir ayini ifade etmek için kullanıldığını, bazılarının belirttiği gibi, yalnız dua anlamını ifade etmediğini söyler. Daha sonra bu kavramın, İslam'da müslümanların günlük olarak yaptığı, bilinen şekilleri olan ibadet için özel bir biçimde kullanılmaya başlandığını söyler. “*Salât*” kavramının Kur'an'da çokça kullanılması ve hep kulluk görevlerinin yerine getirilmesi şeklini ifade etmeyi amaçlaması, özellikle peygamberlikten önceki ibadet biçimini yani peygamberlerin ve Ehli Kitap’ın ibadetleri sadedinde ve müşriklerle ilgili ayetlerde kullanılmış olması, bunu gösteren en kesin delil olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra

⁵⁰²Kurtubi, XX, 98,99.

⁵⁰³Derveze, *et-Tefsiriü'l Hadis*, 3, 346.

⁵⁰⁴Kasas, 28/86.

⁵⁰⁵Şura, 42/52.

⁵⁰⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 34.

Arapların, Kâ'be yanında ve başka yerlerde tanrularına, belli şekilleri bulunan ibadetler yaptıklarını ve onların bu ibadetleri "Salât" olarak adlandırdıklarını söyler.⁵⁰⁷

*"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."*⁵⁰⁸

*"Onların Beyt(ullah) yanındaki namazları da, ıslık çalmadan ve el çırpmadan ibarettir."*⁵⁰⁹

Enfal, 35. ayeti, onların, Beyt yanındaki namazlarını ıslık çalma ve el çırpmadan başka bir şey olmadığını bildirmiştir. Derveze, buna bağlı olarak alkışlama ve ıslak çalmanın, onların geleneksel ayinlerini oluşturan namazlarının iki hareketi ve sesi olduğunu belirtir. Buna bağlı olarak, bu hareketlerin içeriklerini ve gerçek mahiyetini kesin biçimde belirtme konusunda bir açıklık getirememiştir.⁵¹⁰

Abdullah b. Abbas diyor ki: "Müşrikler, çıplak olarak Kâbe'yi tavaf ederler ve ıslık çalıp el çırparlardı. Âyet-i kerime onların bu çirkin işlemini anlatmaktadır."⁵¹¹

Said b Cübeyr diyor ki: Resulullah tavaf ederken, Kureyşliler ona sataşıyor, onu alaya alıyorlar ve ona ıslık çalıyor ve el çırpyolardı. İşte bu âyet bu olay üzerine nazil oldu.⁵¹²

Derveze bu ve buna benzer ayetlerden hareketle Arapların namazı bildiklerini ve Kâbe önünde özel bir biçimde uyguladıklarını, Peygamber'inde yalnız kaldığı zamanlarda tapınma eylemi olarak namaz kıldığı düşüncesindedir.⁵¹³

*"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı."*⁵¹⁴

Derveze, Hicaz bölgesinde büyük bir topluluk olan Ehl-i Kitap'ın, diğer ibadetlerinin yanında, orucu da ibadet amacıyla yerine getirdikleri, ayetin metni, Arapların da orucu dinî bir ibadet biçimi olarak görüp bildiklerini göstermeye uygun olduğunu söyler. Fakat Hz. Peygamber'in bizzat oruç tuttuğuna dair Kur'an'da herhangi bir açıklamanın

⁵⁰⁷Derveze, *Asru'n Nebi*, 794,795..

⁵⁰⁸Bakara, 2/43.

⁵⁰⁹Enfal, 8/35.

⁵¹⁰Derveze, *Asru'n Nebi*, 795.

⁵¹¹İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, II, 292; Taberi, *Camiul Beyan*, XIII, 522; Elmalılı, IV, 228.

⁵¹²Taberi, *Camiul Beyan*, XIII, 524.

⁵¹³Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 36.

⁵¹⁴Bakara, 2/183.

olmadığını, ancak Buhari'nin Hz. Aişe'den naklettiği bir hadisten Arapların oruç tuttuğunun çıkartılabileceğini söyler. O hadis şöyledir: “*Kureyş cahiliye döneminde Aşure günü oruç tutardı. Peygamber de o günü oruçla geçirirdi.*”⁵¹⁵ Bu aynı zamanda Kâbe'nin örtüsünü yenileme günüydü.”⁵¹⁶

Derveze, cahiliye döneminde hac ile ilgili Kur'an'da bir ayetin yer almadığını fakat Kabe'de'deki çeşitli ibadetlerin uygulanış şekillerini bildiren ayetlerden, Arapların daha önce bu ibadetten haberdar olduklarını söyler.⁵¹⁷

Araplar hac görevini Arafat'tan başlatırlardı.⁵¹⁸ Kureyş Kabilesi kendi arzularına göre hac merasimlerini ortaya koyuyordu. Haccın toplu ibadet yeri olan Arafat'ta gitmiyorlardı.⁵¹⁹ Araplar Arafat'tan sonra yürüyerek Müzdelife'ye giderlerdi. Cahiliye devrinde de ihrama girme uygulamasının mevcut olduğunu görmekteyiz. Cahiliye devri halkı putlar için ihrama girmişlerdir. Arapları ihramdayken hayvan eti ve yağ yemeyerek perhiz yaparlardı. Ayrıca ihrama girdikleri zaman gölgede oturmadıkları, eve yahut çadıra girmeleri gerektiğinde, evin arka duvarını delerek yahut evin üstünden atlamak suretiyle girerlerdi.⁵²⁰

3.1.2.4. Vahiy Öncesi Bilgisi

Derveze, Kur'an'ın bazı ayetlerinden ilham alarak, Kur'an'ın indirilmesinden önce, Peygamber'in ondan habersiz olduğunu belirtmektedir. Şu ayetlerde bu husus işlenmiştir:

*“Biz bu Kur'an'ı vahyetmekle sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Sen ondan önce bilmeyenlerdendin.”*⁵²¹

*“...Allah sana kitabı (Kur'an'ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lütfu çok büyüktür.”*⁵²²

⁵¹⁵Buhari, *Sahih*, K. Savm, III, 44/200; İbn Kayyim, I, 432.

⁵¹⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 36.

⁵¹⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 36.

⁵¹⁸Ramazan **Altıntaş**, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Ribat Yayınları, Konya 1990, s. 147.

⁵¹⁹Mevlana Şibli **Numani**, *Son Peygamber Hz. Muhammed*(Çev. Yusuf Karaca), İz Yayınları, İstanbul 2005,s. 464.

⁵²⁰Ali Osman **Ateş**, *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları,İstanbul 1996, s. 136,137.

⁵²¹Yusuf, 12/3.

“Sen şu Kur'an'dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde batıl peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi.”⁵²³

Bu ayetler, onun Kur'an'dan önce bir şey okumadığını ve yazmadığını bildirmektedir. Bu konu, inkârcıların vahyin indirilişi ve sıhhatinde kuşkular uyandırmaya çalışanların elle tutabilecek bir iddiaya dayanmadıklarını göstermektedir. Derveze'ye göre, bu ayetlerin temel esprisi, Rabbani vahyin ve Kur'an'ın doğruluğunu vurgulamasıdır. Peygamber; vahyi ve onun indirilişinden önce, davet konusunda düşünmemiş, Allah'ın kendisini seçeceğini, aklının ucundan bile geçirmemiştir.⁵²⁴

Derveze, Peygamber'in risaletten önce okuma-yazma bilmediğini ve ayetin ifadesine göre bu durumun Araplar tarafından da bilindiği görüşündedir. Ankebût suresinin bu ayeti, Peygamber'in yalnız Peygamberlikten önce okuma yazma bilmediğini gösterir. Bu konuda kaydedilen bazı rivayetler, onun peygamberlikle görevlendirildikten sonra ismini yazdığını, Hudeybiye Barış Antlaşması yapıldığında, antlaşma metnini yazılışı sırasında bizzat kendi eliyle belli bir yazıyı sildiğini belirtmektedir. Derveze bu okuma yazma işinin ismini yazma ya da bazı cümleleri okuma gibi sınırlı bir çerçevede kaldığı görüşündedir.⁵²⁵

Aşağıdaki ayetler bu konuya değinmektedir:

“De ki: "Eğer Allah dileseydi, ben size onu okumazdım, Allah da size onu bildirmezdi. Ben sizin aranızda bundan (Kur'an'ın inişinden) önce (kırk yıllık) bir ömür yaşadım. Hiç düşünmüyor musunuz?"⁵²⁶

“Sen, bu kitabın sana verileceğini ummuyordun. Ancak o Rabbinden bir rahmet olarak sana verildi. Öyle ise kâfirlere sakın arka çıkma.”⁵²⁷

Peygamber'in yetiştiği çevrenin, Hicaz bölgesinde yerleşmiş bulunan topluluklar ve komşu ülkelere tesis edilmiş bulunan ilişkiler, sürekli biçim dedevam eden yolculuklar aracılığıyla hem ehli kitapla hem de ehli kitap olmayan uluslarla devamlı ilişkisi olmuştur. Onların pek çok haberleri, kültürleri, inançları, ifade biçimleri ve durumları

⁵²²Nisa, 4/113.

⁵²³Ankebut, 29/48.

⁵²⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, I,42.

⁵²⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 50; Köksal, V-VI, 296-302.

⁵²⁶Yunus, 10/16.

⁵²⁷Kasas, 28/86.

Araplara da geçmiş, tarihi ve çağdaş alanda etkinliklerini göstermiştir. Bunun yanında Peygamber'in bu olaylardan ve gelişimlerden habersiz olarak yaşaması ne tabii bir olay, ne anlaşılır bir tavır olarak değerlendirilmektedir.

Derveze'ye göre kuşkuya yer vermeyen gerçeklerden biri de; Allah'ın, Peygamber'e; hemkendisinin hem de kavminin habersiz olduğu pek çok şeyi, vahyi ile öğrettiğidir. Ancak bu, Peygamber'in etrafında meydana gelen bir şeyden habersiz olduğu, ehli kitap olsun olmasın, Arap olsun olmasın herkes tarafından bilinecek kadar yaygınlık kazanan ve çağdaşlarının dilinden düşmeyen haberlerden, kıssalardan, durumlardan ve gelişmelerden habersiz bir halde yaşadığı anlamına gelmez. Çünkü böyle bir iddia, eşyanın doğasıyla çelişmekte ve doğal gelişmelere aykırı düşmektedir.⁵²⁸

Hud, 49. ayetinde konuyla ilgili Peygamber'in ve kavminin, Kur'an'ın anlattığı bazı kıssaları bilmedikleri ifade etmektedir.⁵²⁹

*“Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Ne sen, ne de kavmin daha önce bunları bilmiyordunuz.”*⁵³⁰

3.1.3. Ahlaki Özellikleri

Derveze, Kur'an'da, Peygamber'in faziletini alabildiğine parlak ve gerekçi biçimde gösteren pek çok ayet olduğunu belirtir. Ona göre Kur'an'ın verdiği bu bilgiler, bazı müslümanların hiç gerek olmadığı ve sağlam bir senedi bulunmadığı halde kendisine yönelip dayandığı pek çok abartmadan uzak olunmasını sağlamaya yeterlidir. Bu Kur'anî bilgilere bakıldığında, Rasulullah'ın samimiyeti, merhameti, doğruluğu, normal bir hayat yaşadığı her şeyi bu yolda feda edişi, en yüce değerlere inandığı ve bu alanların hepsinde en güzel örnek olma çabası içinde olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Peygamber'in (s.a.v) ictihadıyla uygulamaya koyduğu bazı hükümlerin Allah'ın ilmine muhalif düşmesi sebebiyle Peygamber'i (s.a.v) hesaba çeken, azarlayan, çıkışan ve kızan ayetler de dâhil, kendisine vahyedilen her şeyi olduğu gibi tebliğ ettiği müşahede edilebilir. Kur'an ayetlerinde bunun örnekleri çoktur.⁵³¹

⁵²⁸Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 44; Kurtubi, XIII, 321; Râzi, XIII, 44.

⁵²⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 44.

⁵³⁰Hud, 11/49.

⁵³¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 53,54.

Bu konuyla ilgili Kur'anî tablolara gelince: Derveze'ye göre, Peygamber'in ahlakı ve faziletleri ile ilgili olarak gelen ayetler çeşitlidir. Bu ayetlerden bazıları hitapta özellik ve yüceltme hususunda, bir kısmı da Mekke ve Medine döneminde Resulün hayatıyla ilgili olayları tespit hususunda gelmişlerdir. Kur'an'ın ilk inmeye başladığı bir ayette onun tavır ve hareketlerinin takdirle övüldüğünü gösteren bir belge vardır.⁵³²

*“Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.”*⁵³³

Derveze, Kalem suresinin ayetiyle ilgili olarak tefsirinde şu rivayete yer verir:⁵³⁴ Buhari'nin Aişe'de'n naklen rivayet ettiği bir hadiste geçtiğine göre, Peygamber (s.a.v)'e ilk kez vahiy indikten sonra, O, Hz. Hatice validemizin yanına dönmüş; olup biteni O'na anlattığı zaman "Ben kendimden korkuyorum" demiş; Hz. Hatice ise; "Hayır, hayır! Allah'a yemin olsun ki, Allah seni hiçbir zaman yardımsız bırakmaz. Sen akrabayı gözetirsin, çaresizlerin yükünü hafifletirsin, yoksullara yardım edersin, misafirperversin, iyi işlerde yardımcı olursun" demiştir.⁵³⁵

Taberi bu ayette geçen 'ahlak' kelimesinin bazı müfessirlerin 'din' olarak anladıklarını, bazılarının ise 'edeb' olarak anladıklarını ifade eder. İkinci görüşü destelemeye babında şu hadisleri nakleder:⁵³⁶ Peygamberimiz *“Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim”* buyurmuştur. Diğer bir rivayete göre Sa'd b. Hişam, Hz. Aişe'ye Resulullahın ahlakını sorduğunda şu cevabı vermiştir: *“Sen Kur'an okumuyor musun?”* Sa'd "Evet" demiştir. Bunun üzerine Hz. Aişe: *“Şüphesiz ki Resulullah'ın ahlakı Kur'an'dı.”* diye cevap vermiştir.⁵³⁷

*“Onlara bir âyet geldiği zaman, "Allah elçilerine verilenin bir benzeri bize de verilinceye kadar asla inanmayacağız" derler. Allah elçilik görevini kime vereceğini çok iyi bilir...”*⁵³⁸

Kurtubi, bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili olarak şu rivayeti nakleder: “Velid b. el-Muğire şöyle demişti: Eğer peygamberlik gerçek bir şey olsaydı ben ona senden daha layıktım.

⁵³²Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 56.

⁵³³Kalem, 68/4.

⁵³⁴Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, I, 366.

⁵³⁵Buhari, K. Vahy, I, 7/3

⁵³⁶Taberi, *Camiul Beyan*, XXIII, 529.

⁵³⁷**Müslim**, *Sahih*, K. Müsafirîn, Beyrut ts., C. I, 512/745; Taberi, *Camiul Beyan*, XXIII, 529.

⁵³⁸En'am, 6/124.

Çünkü hem yaşça senden daha büyüğüm, hem de malım seninkinden çoktur.” Kurtubi, Yüce Allah’ın: *"Allah, Peygamberliğini kime vereceğini çok iyi bilendir"* diye buyurmakla, ‘risaleti hususunda kimin güvenilir olduğunu, kimin buna ehil olduğunu, Allah’ın çok iyi bildiğini ve ona göre bu risaleti vereceği kişiyi seçtiğini anlatmaktadır’ der.⁵³⁹

Derveze, bu iki ayetin, Resul’ün ahlakını, düşünsel yeteneklerini kabiliyetlerini genel bir çerçevede ve özellikle risaletle görevlendirilmeden önceki hayatını güçlü bir anlatımla ortaya koyduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu iki ayet, diğer birçok Kur'an ayetinin işaret ettiği "Nebevi ahlâk "ve faziletlerin, aslında ilahî vergi ve kabiliyetlere dayandığını (kesbî değil, vebî olduğunu) ve bu niteliklerin Rasul'de, Allah'ın vahyi ile muhatap olmadan önce olgunlaşmış olduğu görüşünü desteklediğini savunur.⁵⁴⁰

*"Allah'ın rahmeti ile sen, onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır giderlerdi..."*⁵⁴¹

Derveze’ye göre bu ayet Peygamber’in yaşadığı güzel ahlakı, yumuşak tavırları, iyi ilişkilerde bulunmasını, kaba tavır ve ahlaktan, katı yürekli olmaktan uzak olduğunu ifade etmektedir. Bunlar bütünü ile güzel ve övgüye layık ahlakî vasıflardır. Bunlar, O’nun en büyük görevini hakkıyla yerine getirip, başarılı bir sonuca varmasında önemli bir yere sahiptir.⁵⁴²

*"Ey Muhammed! Mü'min olmuyorlar diye adetâ kendini helak edeceksin!"*⁵⁴³

*"Demek onlar bu söze inanmazlarsa, onların peşinde kendini üzüntüden helak edeceksin."*⁵⁴⁴

Derveze’ye göre bu ayetler, Resul’ün toplumunu davet ederken onların cüretkârlığına, karşı tavır koymalarına, daveti kabul etmeye yanaşmamalarına ve davetin gösterdiği yola girmemelerine ne denli içlendiğini, üzüldüğünü, kederlendiğini göstermektedir.⁵⁴⁵

⁵³⁹ Kurtubi, VII, 80.

⁵⁴⁰ Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 57.

⁵⁴¹ Al-i İmran, 3/159.

⁵⁴² Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 58.

⁵⁴³ Şuarâ, 26/3.

⁵⁴⁴ Kehf, 18/6.

⁵⁴⁵ Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 60.

*“ Andolsun, içinizden size öyle bir peygamber geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size düşkün, mü’minlere şefkatli, merhametlidir. ”*⁵⁴⁶

Yine Derveze’ye göre bu ayette Peygamber’in toplumun ve mü’minlerin yararına olan şeylere düşkünlüğünü, onlara acı veren şeylerden üzüntü duyduğunu, karşılaştıkları zorluklardan rahatsız olduğunu, onların acılarını azaltmak için ne denli zorluklara katlandığını gösteren deliller vardır.

*"Resul, arkanızdan sizi çağırırken siz habire (düşmandan) kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz."*⁵⁴⁷

*“Hani onlar üstünüzden ve alt tarafınızdan gelmişlerdi. Gözler kaymış, yürekler hançerlere dayanmıştı. Allah hakkında türlü zanlarda bulunuyordunuz. ”*⁵⁴⁸

Derveze, bu ayetlerin Peygamber’in cesaretine vurgu yaptığını söylemektedir. Bu ayetsavaş meydanını güzel tasvir etmektedir. Müslümanların aleyhine dönen savaş şartlarını ve hezimete uğradıkları anı anlatan ayetler bu esnada Rasul'ün (s.a.v) yalnız başına ya da yalnız başına kalmaya benzer bir ortamda savaş meydanında sebat ettiğini, olayların onu etkilemediğini tasvir etmektedir.⁵⁴⁹ Rasulullah'ın bu cesareti ileride açıklanacaktır.

3.1.4. Aile Hayatı

3.1.4.1. Çok Evliliği

Derveze, Kur'an'da Peygamber'in evlilik ve ailevi hayatını ortaya koyan, tasvir eden pek çok ayetin olduğunu belirterek şunları söyler: “Bu ayetleri bilinçli bir biçimde inceleyen birisi, zihinlerde yerleşen ve rivayetlere dayanan bazı hususların bu ayetlerle uyum içinde olmadığını görecektir. Heva ve hevesin içinde sürüklediği bazı kimseler, düzmece ve tahrif edilmiş olma ihtimali bu rivayetleri çok kötü bir biçimde istismar

⁵⁴⁶Tevbe, 9/128.

⁵⁴⁷Al-i İmran, 2/153.

⁵⁴⁸Ahzab, 33/10.

⁵⁴⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 61.

etmişlerdir. Hâlbuki bu tür rivayetlerin, Kur'anî naslarla çelişmesi, gerçeğin açık ve net bir biçimde ortaya çıkmasına yeterli olmaktadır.”⁵⁵⁰

Hz. Peygamber'in çok kadınla evliliğini de "şehvet düşkünlüğü" şeklinde tenkid edenlere, müslüman yazarlar son derece mantıklı ve güzel bir şekilde reddiyelerle cevap vermişlerdir. Bu reddiyelere göre;

a- Peygamber'in çok evliliği, hem yaşadığı dönemin uygulamalarına hem de insan fitratına ters düşmüyordu.

b- Çoğu evliliklerini cinsi arzusunun olmadığı dönemlerde, bir kısmını kızlarıyla Ebu Bekir ve Hz. Ömer (ra)'e tekrim kasdıyla, bir kısmını (Cüveyriye gibi) bazı kabilelerle ilişkileri kuvvetlendirmek için, bir kısmını Habeşistan'da kocaları vefat etmiş ya da cihad sırasında şehid olmuş (Ümmü Habibe, Ümmü Seleme ve Sevde gibi) kadınların perişan olmamaları için yapmıştır.

c- Eşlerinin çoğu kendisinden yaşça büyük, yetişkin evlatları olan kadınlardır ki bunlara karşı cinsel istek genellikle azdır. Derveze'ye göre bu reddiyeler doğru ve tutarlıdır.⁵⁵¹

“Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınları; seninle beraber hicret eden, amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helal kıldık. Ayrıca, diğer mü'minlere değil de, sana has olmak üzere, mehirsiz olarak kendini Peygamber'e bağışlayan, Peygamber'in de kendisini nikahlamak istediği herhangi bir mü'min kadını da (sana helal kıldık.) Mü'minlere eşleri ve sahip oldukları cariyeleri hakkında farz kıldığımız şeyleri elbette bilmekteyiz. Bütün bunlar, sana herhangi bir zorluk olmaması içindir. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. Ey Muhammed! Bunlardan (hanımlarından) dilediğini geri bırakırsın, dilediğini yanına alırsın. Uzak durduklarından dilediklerini yanına almanda da sana bir günah yoktur. Bu onların gözlerinin aydın olması, üzülmemeleri ve hepsinin de kendilerine verdiği razi olmaları için daha uygundur. Allah kalplerinizdekini bilir. Allah hakkıyla bilendir, halimdir. Bundan sonra, güzellikleri hoşuna gitse bile, başka kadınlarla evlenmek,

⁵⁵⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 76.

⁵⁵¹Derveze, *et-Tefsiriü'l Hadis*, VII, 405.

eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helal değildir. Ancak sahip olduğun cariyeler başka. Şüphesiz Allah her şeyi gözetleyendir. ⁵⁵²

*“Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur.”*⁵⁵³

Derveze, siret rivayetlerinden hareketle, Ahzap, 50-52 ve Nisa, 3. ayetlerin indiği sırada Peygamber’in nikâhlı olarak dokuz kadınla evli bulunduğunu söylüyor. Bunlardan beşi Kureyş’liydi: Aişe, Hafsa, Ümmü Habibe, Ümmü Seleme ve Sevde’dir. Dördü ise Araplardandı: Zeynep binti Cahş El-Esedi, Cuveyriye el Mustalikiye, Zeynep binti Huzeyme, Beni Amir b. Sa’saa’dan Meymune binti’l Haris.⁵⁵⁴ Elinin altında bulunan cariyeler ise iki taneydi. Biri Sariyei Nadriyei İsrailiye, diğeri Mariye’yi Kıbtiye⁵⁵⁵ idi.

Ahzap 51. ayet Peygamber için talimat niteliğindedir. O’na bir zaman zarfında hanımlarından dördü ile ancak cinsel ilişkiye girebileceğini, bu cinsel ilişkide bulunduğu hanımlarını geçici bir süre için geri bırakarak yalnız bıraktığı hanımlarından dilediğini onların yerine koyabileceğini bildirmektedir.

Bunlarla birlikte, Derveze, bu ayetin daha geniş mana taşıdığını ve daha kapsamlı olduğunu vurgular. Bu ayete göre yanına alma ve erteleme, yalnız bırakma ve tekrar alma işlemi Peygamber’in bütün hanımları için geçerli kılınmıştır ki, onların gözleri aydınlansın, onları üzmesin ve hepsi verdiği şeylere razı olsunlar. Bu nedenle Derveze, Peygamber’in bu kuralı tüm hanımlarına uyguladığını ifade eder.⁵⁵⁶

Kurtubi Ahzab 51. ayetle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: Peygamber (s.a.v) hanımları hususunda muhayyerdi. Eğer paylaştırmak isterse paylaştırır, paylaştırmayı terketmek isterse terkederdi. Bu hususta tercihin Peygamber (s.a.v)’e bırakılması Peygamber’in

⁵⁵²Ahzab, 33/50-52.

⁵⁵³Nisa 4/3.

⁵⁵⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 77; İbn Kayyım, I, 88.

⁵⁵⁵İbn Kayyım, I, 89.

⁵⁵⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 78.

özelliklerindendi. Bununla birlikte o, onların gönüllerini hoş tutmak ve olmadık sonuçlar doğurabilecek olan kıskançlık durumuyla söylenmiş olan sözlerden onları korumak maksadı ile bu husus, kendisine farz kılınmaksızın kendiliğinden bu paylaştırmaya riayet ederdi. Geri bıraktığı hanımlardan herhangi birisini yanına almayı isteyecek olursa, bu hususta da Rasulullah için bir mahzur yoktu.⁵⁵⁷

Dörtten fazla hanımı bulunan müslümanlar ise, onların dört tanesini bırakıp geri kalanlarını boşadıklarını, rivayetler kaydetmektedir. Peygamber'in hanımları da bu uygulamadan endişeye kapılmışlar; Peygamber hanımı olma ve Allah'ın Ahzab süresinde kendilerine verdiği müminlerin annesi olma şerefini kaybetmekten korkmuşlardır:

*"Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir. Onun eşleri de mü'minlerin analarıdır..."*⁵⁵⁸

İşte Peygamber'in hanımları buna üzülmüş ve sarsılmışlardı. Bunun üzerine Rabbani hikmet, Peygamber'in onlarla evlilik ilişkilerini Kur'an'ın özüne uygun düşecek biçimde düzenledikten sonra onları bu sınırlamanın dışında tutmuştur.

3.1.4.2. Ehli Beyt ve Sorumlulukları

"Ey Peygamber! Hanımlarına de ki, "Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım. Eğer Allah'tı, Resülünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır." Ey Peygamber'in hanımları! İçinizden kim apaçık bir çirkinlik yaparsa onun cezası iki kat verilir. Bu Allah'a göre kolaydır. İçinizden kim Allah'a ve Resülüne itaat eder ve salih bir amel işlerse, ona mükâfatını iki kat veririz. Biz ona bereketli bir rızık hazırlamışızdır. Ey Peygamber'in hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınıyorsanız (erkeklerle konuşurken) sözü yumuşak bir eda ile söylemeyin ki kalbinde hastalık (kötü niyet) olan kimse ümide kapılmasın. Güzel (ve doğru) söz söyleyin. Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekatı verin. Allah'a ve Resülüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah sizden ancak günah

⁵⁵⁷ Kurtubi, XIV, 214,215.

⁵⁵⁸ Ahzab, 33/6.

kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor. Siz evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah en gizli şeyi bilendir, hakkıyla haberdardır."⁵⁵⁹

Bu ayetler tahyir ayetleri olarak bilinir. Derveze bu ayetlerin iniş sebebi olarak şu rivayeti nakleder: “ Peygamber’in hanımları ondan daha fazla nafaka ve dünya hayatından daha geniş boyutlarda yararlanmak için talepte bulunmuşlardı.⁵⁶⁰ Allah'ın, Benî Kureyza'nın mallarını ona bağışladığını gördüklerinde ondan daha rahat yaşam şartlarını talep ettiler. Bunun üzerine Tahyir olayı, meydana geldi. Ve Peygamber'in hanımlarının dünya zevklerine karşı gösterdiği rağbetten rahatsızlığını ve bu şekilde dünya hayatına yönelmesinin asıl önemli görevi ilebağdaşmayacağı, onu yüklenmeye ya da kendini yalnız ona vermeye engel olacağı şeklindeki yaklaşımını destekledi. İşte bu şartlar ve ortam, Peygamber'in yaşadığı sıkıntılı hayat biçiminin, elindeki imkânların azlığından ve daha rahat bir hayat yaşamaktan aciz olduğundan kaynaklanmadığını söylemeye uygundur. Zira Peygamber bu hayatı, ömrü boyunca böyle sürdürmüştür. Müslümanların hazinesi bağış/fey ve ganimetlerle dolduktan sonra bile durumunda değişiklik olmamıştır.⁵⁶¹

Yine konuyla ilgili bir rivayette; ayetler nazil olduğunda Nebi (s.a.v), Hz. Aişe'den başlayarak ona şöyle demişti: "Sana bir konuyu hatırlatmak istiyorum. Bu konuda acele edip annen ve babanla istişare etmeden hüküm verme. Hz. Aişe: 'Nedir bu ya Rasulallah?'" dedi. Rasulullah ona, bu ayetleri okudu. Bunun üzerine Hz. Aişe: Senin hakkında annem ve babama mı danışacağım? Elbette ki, Allah'ı ve Rasulü'nü tercih ederim⁵⁶² ve senden, hanımlarının hiçbirine benim tercih ettiğim şeyi söylememeni istiyorum, dedi.⁵⁶³ Bunun üzerine Hz. Peygamber: Doğrusu Allah'ı Teâlâ beni zorlayıcı değil, bilakis öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi. Eşlerimden hangisi neyi tercih ettiğini sorarsa kendilerine söylerim, dedi. Daha sonra diğer hanımları da birer birer aynı şeyi tercih ettiler. Allah'ı, Rasulü'nü ve ahiret yurdunu seçtiler."⁵⁶⁴

⁵⁵⁹ Ahzab, 33/28-34.

⁵⁶⁰ Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 63, Geniş bilgi için bkz. Köksal, VII-VIII, 239-252.

⁵⁶¹ Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 82.

⁵⁶² Buhari, K. Tefsir, VI, 117/ 4786; Müslim, K. Talak, II, 1103/ 1475; **Tirmizi**, *Sünen*, K. Tefsir, Mısır 1975, C. V, s. 350/3204.

⁵⁶³ Müslim, K. Talak, II, 1103/1475; Tirmizi, K. Tefsir, V, 350/3204.

⁵⁶⁴ Müslim, K. Talak, II, 1103/1478.

Taberi bu hadisi ve aşağıda zikredilen birinci hadisi bu ayetlerin tefsirinde nakleder.⁵⁶⁵ Ona göre ayette geçen ‘Ehl-i Beyt’ kavramının içine Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Ali ve Hz. Fatıma’nın yanı sıra Peygamber’in eşleri de dâhildir. Çünkü âyetteki zamirlerin erkek sıygası ile kullanılması, ehl-i beyt’in içine, Resulullahın hanımları ve kızının yanında Hz. Ali gibi erkeklerin de girmesindedir. Yoksa Resulullah’ın hanımlarını ehli Beyt’in dışında kabul etmek için değildir.⁵⁶⁶ Elmalılı da bu görüştedir.⁵⁶⁷ Razi de ‘Evla olanın Resulullah’ın çocukları ve eşlerinin ehli beytten sayılmasıdır’ demektedir.⁵⁶⁸

Derveze Ehli Beyt ile ilgili olarak tefsirinde birçok hadis nakletmiştir. Şimdi bunlardan birkaçını verelim:

Birincisi: Tirmizi'nin, mü'minlerin annesi Ümmü Seleme'den rivayet ettiği bir hadiste Ümmü Seleme şöyle demiştir: "Ey ehl-i beyt! Allah sizden kiri giderip sizi tertemiz kılmak ister, ayeti evimde nazil oldu ve Peygamber (s.a.v) Hz. Fatıma'yı ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i çağırdı. Onları abasının altına aldı ve Hz. Ali gerideydi. Sonra dedi ki; Allahım! bunlar ehl-i beytimdir. Onlardan kiri gider ve onları tertemiz kıl. Dedim ki: Ben de onlardanım ya Rasulallah. Dedi ki: Senin yerin ayrıdır, sen de hayırlısın"⁵⁶⁹

İkincisi: Ümmü'l mü'minin Hz. Aişe'den rivayet edilen bir hadiste o şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v) sabah vakti, siyah kıldan yapılmış bir elbise ile çıktığında Ali'nin oğlu Hasan geldi. Peygamber onu elbise içine alıp sardı. Sonra Hüseyin geldi. Onu da elbisesinin içine aldı. Sonra Fatıma geldi. Onu da elbisesinin içine aldı. Sonra Ali geldi. Onu da elbisesinin içine aldı ve: Ey ehl-i beyt Allah, sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz kılmak ister, dedi"⁵⁷⁰

Üçüncüsü: Müslim'in Husayn'dan onun da Zeyd b. Erkam'dan rivayet ettiği bir hadiste Rasu-lullah şöyle dedi: "Size ehli beytim hakkında hatırlatmada bulunuyorum (bunu üç kez tekrarladı). Husayn, Zeyd'e sordu: Ey Zeyd, ehli beyt kimdir? Hanımları ehli beyt değil midir? Zeyd: Hanımları ehli beyttir, ancak onun ehli beyti kendisinden sonra onlara zekât verilmesi haram kılınmış olanlardır, dedi. Onlar kimdir? deyince Zeyd:

⁵⁶⁵İbn Ebu Hatim, IX, 3126; Taberi, *Camiul Beyan*, XX, 254.

⁵⁶⁶Taberi, *Camiul Beyan*, XX, 263,264.

⁵⁶⁷Elmalılı, VI, 310.

⁵⁶⁸Râzi, XVIII, 261.

⁵⁶⁹Tirmizi, K. Tefsir, V, 351/3205.

⁵⁷⁰Müslim, K. Fezail, IV, 1883/ 2424; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, III, 452.

Onlar Ali, Akil, Cafer ve Abbas aileleridir, dedi". Bir rivayette de Husayn: "Ehli beyti kimdir? Hanımları mı? diye sordu. Zeyd: hayır Allah'a yemin ederim ki, bir kadın kocası ile bir müddet yaşar, sonra kocası boşarsa babasına ve kendi kavmine döner. Peygamber'in ehli beyti ise, kendisinden sonra onlara zekât verilmesi haram olan aslı ve neslidir, dedi."⁵⁷¹

3.1.4.3. Hz. Zeyneb ile Evliliği

*"Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Resûlüne karşı gelirse şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır. Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğu kimseye, "Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın" diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha layıktı. Zeyd eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü'minlere bir zorluk olmasın. Allah'ın emri mutlaka yerine getirilmiştir. Allah'ın, kendisine farz kıldığı şeyleri yerine getirmesi konusunda peygambere bir darlık yoktur. Daha önce gelip geçen peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Allah'ın emri kesinleşmiş bir hükümdür. Daha önce gelip geçen o peygamberler, Allah'ın vahiylerini tebliğ eden, Allah'tan korkan, başka hiç kimseden korkmayan kimselerdir. Allah hesap görücü olarak yeter. Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve nebilerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."*⁵⁷²

Derveze'ye göre bu ayetler, tüm rivayetlerin söz birliği ile kaydettiğine göre, Peygamber'in evlatlığı olan Zeyd b. Harise (r)'in boşadığı Zeyneb binti Cahş ile evliliği hakkında inmiştir. Ayetlerde açık bir biçimde belirtiliyor ki, Peygamber'in, evlatlığının boşadığı kadın ile evlendirilişinde; evlat edinen kişinin, evlatlığının boşadığı kadını almasını yasaklayan geleneği yıkma, yürürlükten kaldırma ve müminlerin, evlat

⁵⁷¹ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VII, 380.

⁵⁷² Ahzab, 33/36-40.

edindikleri çocuklarının boşadığı kadınları almalarına engel olan zorlukları giderme amacı güdülmüştür.⁵⁷³

Derveze bu evlilik ile ilgili olarak şunları söyler: Allah, Peygamber'e bu âdeti bizzat kendisinin Zeynep ile evlenmekle yürürlükten kaldırmasını emretti. Muhtemelen Zeyd b. Muhammed diye çağrılan Zeyd ile evliliğe razı olan Zeynep; daha sonra bu ayetlerin evlat edinmeyi yürürlükten kaldırmasıyla Zeyd b. Harise diye çağırılmaya başlanan kocasına; kendisiyle kocası arasında denklik anlamlarından birinin yokluğunu hissederek içinden ona karşı kibirlenmiştir. Zira onun gözünde Zeyd'in artık Peygamber'le ilişkisi kesilmişti ve kendisiyle iftihar edilecek bir soyluluğu bulunmayan azatlı kölelerden biri konumuna düşmüştü. Zeynep'in kocasına bakış açısının değişmesiyle birlikte tavırlarında görülen farklılık kocasını rahatsız etti ve onun şikâyetlerine neden oldu. Ve O'nu boşamayı düşünmesine etki eden temel bir faktör oldu. Peygamber O'na sabır ve katlanmayı emrederken bir yandan da, Zeyd karısını boşadığı zaman onunla evlenerek bu köklü cahili geleneği bizzat kendisi ortadan kaldırmayı ve bu konuda da örnek olmayı düşünüyordu. Ayetlerdeki Rabbani ikaz ve eleştiri, düşündüğü şeyi insanların eleştirisinden korkusu ve onlardan utanması nedeniyle uygulamaya koymama konusunda tereddüt göstermesi ile ilgilidir.⁵⁷⁴

Derveze'ye göre, Nebi'nin böyle bir evliliğe ihtiyacı olduğu ya da gayri müslimlerin iddia ettikleri gibi Zeynep'in güzelliğinden etkilenerek onu arzuladığı ve onunla evlenmek için Zeyd'den boşattığı şeklindeki çıkarımlar birer iftiradan ibarettir. Zira hem Zeynep hem de Zeyd, doğal olarak ayetteki geleneklerin buna imkân tanımadığını biliyorlardı. Zaten, ilk ayette Nebi (s.a.v) Zeyd için onu istediğinde, Zeynep'in bu geleneklerden etkilenerek kibirlendiği ifade edilmiştir. İşte, rivayetlerdeki bir takım iddiaları tamamen ortadan kaldıran, meselenin canalcı noktası buradadır. Nitekim Zeyd, işte bu sebepten ötürü onu boşamak istemiş ve Zeynep'in kendisine karşı gösterdiği tavırlardan bizar olmuştur.⁵⁷⁵

⁵⁷³ Taberi, *Camiul Beyan*, XX, 273; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, III, 457; İbn Kayyım, I, 84.

⁵⁷⁴ Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 86; Bu evlilikle ilgili geniş bilgi için bkz. Köksal, III-IV, 687-696; **İbn Kesir**, *El Bidaye Ve'n-Nihaye*, Lüblan 1976, C. III, s. 278-282.

⁵⁷⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VII, 390,391.

3.1.4.4. Tahrir Olayı

“Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefareti ödemeyi) size meşru kılmıştır. Allah sizin yardımcınızdır. O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Hani peygamber eşlerinden birine, gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü (başkasına) haber verip Allah da bunu peygambere bildirince, peygamber bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona (sırrı açıklayan eşine) haber verince o, "Bunu sana kim bildirdi?" dedi. Peygamber, "Bunu bana, hakkıyla bilen ve hakkıyla haberdar olan Allah haber verdi" dedi. (Ey peygamber'in eşleri!) Eğer siz ikiniz Allah'a tövbe ederseniz, ne iyi. Çünkü kalpleriniz kaydı. Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilin ki Allah onun yardımcısıdır, Cebrail de, salih mü'minler de. Bunlardan sonra melekler de ona arka çıkarlar. Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha hayırlı, müslüman, inanan, sebatla itaat eden, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir.”⁵⁷⁶

Derveze bu ayetlerin nüzul sebebi olarak kendisinin sağlıklı bulunduğu şu rivayeti verir: Peygamber hanımı Zeynep'in⁵⁷⁷ yanında da çokça durur ve bal içerdi. Aişe ve Hafsa⁵⁷⁸ O'na (Zeynep'e) bir oyun oynamak üzere anlaştılar. Ve Peygamber yanlarına geldiğinde her ikisi de kokusunun mağâfir kokusu olduğunu söyleyeceklerdi. Meğâfir, bal arısının bulunduğu; tadı güzel fakat kokusu hoş olmayan bir zambak çeşididir. İki ya da birisi ona bu sözü söylediğinde: “Hayır, ben Zeynep'in yanında bal içtim!” cevabını vermişti.⁵⁷⁹ Bu sefer lafı çevirip: "Umulur ki; arı urfud balı toplamıştır" dedi. Urfud, zambakın kendisinden çıkarıldığı ağacın adıdır. Bunun üzerine artık onu yemeyeceğine söz verdi ya da yemin etti. Yanında yemin ettiği hanımından da bu olayı gizlemesini istemişti. Fakat O, bunu gizlememiş, arkadaşına söylemişti. Bunun üzerine laf yayılmış Peygamber de öfkelenmiş ve hanımlarına bir ay yaklaşmayacağına yemin etmişti. Onları yalnız

⁵⁷⁶Tahrir, 66/1-5.

⁵⁷⁷İbn Sad bunu Hafsa olarak zikreder. Bkz. İbn Sad, VIII, 68.

⁵⁷⁸İbn Sad bunu Sevde olarak zikreder. Bkz. İbn Sad, VIII, 68.

⁵⁷⁹Buhari, K.Tefsir, VI, 156/49112; VII, 44/5267, 5268; Müslim, K.Talak, II, 1100,1101/1474; **Ebu Davud**, *Sünen*, K. Eşrab, Beyrut ts., C. III, s. 335/3714.

bırakmıştı. Öyle ki, onları boşadığı bile söylendi. Bir ay tamamlanınca öfkesi dinmiş, ayetler nazil olmuştu.⁵⁸⁰

İkinci bir rivayette ise: Peygamber Hafsa'nın evinde Mariya ile birleşmişti; Hafsa'nın haberi olunca bir daha Mariya'ya yaklaşmayacağına yemin ederek gönlünü almak istedi ve haberi gizli tutmasını talep etti. Fakat o, haberi Aişe'ye bildirmek suretiyle yaydı.

Derveze, rivayetlerin nasıl olursa olsun bu olayın Rasulullah'ı üzdüğü kanaatindedir. Bu olay kadınlık fitnatının verdiği kıskançlık sonucu oluşmuştur. Öyleki Peygamber hanımlarını boşamayı bile düşünmüş fakat bu ayetlerden sonra bu düşüncesinden vazgeçmiştir.⁵⁸¹

3.1.4.5. “İfk” Olayı

“O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruhtur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır. Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, "Bu apaçık bir iftiradır" deselerdi ya! Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair dört şahit getirselerdiler ya! Mademki şahit getirmedi; işte onlar Allah yanında yalancıların ta kendileridir. Eğer size dünya ve ahirette Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu! Hani o iftirayı dilden dile dolaştırıyor; hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağzınıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş sanıyordunuz. Hâlbuki bu, Allah katında büyük bir günahdır. Bu iftirayı işittiğiniz vakit, "Böyle sözleri ağzımıza almamız bize yaraşmaz. Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım! Bu çok büyük bir iftiradır" deseydiniz ya! Eğer inanıyorsanız, bu gibi şeylere bir daha ebediyyen dönmemeniz için Allah size öğüt veriyor. Allah size âyetleri açıklıyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. İnananlar arasında hayasızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”⁵⁸²

⁵⁸⁰Köksal, VII–VIII, 240-252.

⁵⁸¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 92.

⁵⁸²Nur, 24/11-19.

Ayetlerin konusu, sîrette Peygamber'in hanımı Aîşe (r.a.)'ye yöneltilen ifk olayı diye bilinen meseledir. Derveze, bu konu ile ilgili Buhari ve Müslim'den aldığı şu rivayeti nakleder:

Peygamber, savaşlardan birine çıkarken, diğer seferlerinde hanımlarından birini beraber götürdüğü gibi, Aîşe'yi beraberinde almıştı. Dönüşte ordu bir yere konaklamış, Aîşe de ihtiyacını gidermek için dışarı çıkmıştı. Bu arada kendisine ait bir gerdanlığı kaybetmiş, bu nedenle onu ararken geç kalmıştı. Geri döndüğünde ordunun gittiğini, kendisine ait olan deve üzerinde kurulu portatif çadırı da o içindedir düşüncesiyle alıp götürdüklerini gördü. Zira onunla görevli olan bir grup nefer vardı ve onlar O'nun yokluğunu fark edememişlerdi. Aîşe çadırının bulunduğu yere oturdu. Kendisinin yokluğunu öğrendikleri an bulunduğu yere onu alması için bir grup gönderirler umudundaydı. Mücahitlerden biri (Safvan İbnü'l-Muattal es-Sülemi ez-Zekvani)⁵⁸³ geri kalmıştı. Aîşe'yi görünce devesini çökertti. Aîşe ona bindi ve orduya ulaştı. Aîşe'nin geri kalışı ve sözü edilen mücahit ile beraber gelişi bazı müslümanların ve münafıkların onun hakkında kötü düşünceler üretmelerine neden oldu. Münafıkların başı "Ubey" bu olayı çirkin bir biçimde diline doladı. Olayı kötü şekilde yaydı ve onarla ilgili ileri geri laf etti. Böylece olay ve çirkin sözler dilden dile dolaşarak yaygınlaştı ve nihayet Peygamber'in kendisi de bundan etkilendi. Aîşe bu sırada hastalandı. Ve Peygamber'den o ana kadar alışmadığı biçimde öfke ve katı davranışlarla karşılaştı. İzin isteyip babasının evine geçti. Peygamber zaman zaman O'nu ziyaret etse de can sıkıntısı ve içinin rahatsızlığı devam ediyordu. Hatta yakın dostlarına O'na yapacağı muamele konusunda danışıyordu. Minberinde bu sözün yayılması ve düşünmeden kamuoyuna mal edilmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirip, serzenişte bulundu. Bu olayların seyri ve gelişmesinden yaklaşık olarak bir ay kadar Aîşe'nin haberi yoktu. Haberi duyunca üzüntüsü daha da arttı ve artık gözyaşları dinmez oldu. Çünkü olayda çirkin bir iftira ve insanı rencide eden kötü bir eylem vardı. Daha sonra Peygamber, babasının evinde oturduğu bir sırada ve anne babasının işiteceği bir şekilde O'nunla konuştu ve ondan bir şeyler söylemesini eğer bir günaha bulaşmışsa tövbe etmesini, Allah'tan bağışlanma talebinde bulunmasını istedi. Bu sırada hava elektriklendi. Aîşe bu söze çok öfkelenmişti. Kendisini açıkça temize çıkarmaya yanaşmadı. Allah'ın kendisini temize çıkaracağına güveni tamdı. Aynı yerde Peygamber'e vahiy gelmeye başladı. Vahyin

⁵⁸³Derveze, *et-Tefsiriü'l Hadis*, VIII, 381.

gelişi bitince yüzü, parladı ve yüksek bir sesle Aîşe'yi müjdeledi sonrada ayetleri okudu.⁵⁸⁴

Derveze'ye göre bu ayetlerde olayın kendisiyle şahsi olarak bağı bulunan insanların tüm bu gelişmeler karşısında susmalarını, şaşkınlığa düşmelerini ya da içlerinde olayın meydana gelebileceğine, doğru olabileceğine ihtimal vermelerini eleştiren ve onların bu tavırlarını azarlayan bir tema vardır. Zira onların ta baştan bu olaylardaki düzmece, yalan ve iftiraları anında kavramaları bekleniyor ve derhal ona karşı tavır almaları gerektiği vurgulanıyordu.⁵⁸⁵

3.1.4.6. Rasulullah'ın Çocukları

*“Şüphesiz biz sana Kevseri verdik. O Halde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes. Doğrusu sana buğzeden, soyu kesik olanın ta kendisidir.”*⁵⁸⁶

Derveze rivayetlerden hareketle; bazı azılı kâfirlerin Peygamberi ayıplama ve horlama amacıyla onu ebter/soyu kesik olmakla nitelendirmelerini bu surenin iniş sebebi olarak görür.⁵⁸⁷ Müfessirler, bu kâfirlerin, As b. Vâil⁵⁸⁸ veya Utbe b. Mu'it olduğunu düşünürler. Onlar Peygamber'in oğlu Abdullah'ın vefatının ardından "Muhammed'in soyu kesiktir, (kendisi de) öldüğü zaman o unutulacak ve biz de O'ndan kurtulacağız" demişler, Allah da bu sûreyi indirmiştir.⁵⁸⁹ Çünkü Peygamber'in Hz. Hatice'den olma erkek çocukları yaşamamış ve Medine'de Hz. Maria'dan olan oğlu İbrahim de vefat edince Rasulullah çok üzülmüştü. Bazı yazarlar Peygamber'in Aîşe, Safiye, Cüveyriye, Meymûne ve Mariye ile evlenmekten kastının erkek evlat sahibi olma isteğinden kaynaklandığının akla gelebileceğini, belirtmektedirler. Derveze bu görüşü destekler. Ayrıca Zeyd b. Harise'yi de evlatlık olarak almasını erkek çocuklarının vefat etmesine bağlar.⁵⁹⁰

⁵⁸⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 94,95; Taberi, *Camiul Beyan*, XIX, 120-122; Buhari, K. Tefsir, VI, 101/4750; V, 116/4141; Müslim, K. Tevbe, IV, 2129/2770; İbn Hişam, II, 297-303.

⁵⁸⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 95; Köksal, III-IV, 751-765.

⁵⁸⁶Kevser, 108/1-3.

⁵⁸⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 96.

⁵⁸⁸Suyuti, VIII, 647; Vâhidî **en-Neysâbü'rî**, *Esbâbu'n-Nuzûl*, Dammam 1992, C. I, s. 494; İbn Kesir, *Tefsir'ül Kur'an'il Azim*, IV, 527.

⁵⁸⁹Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, II, 12.

⁵⁹⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 97.

Taberi, “Kevser”den maksadın Allah tealanın, cennette Resulullah’a verdiği bir ırmak olduğunu söylemiştir. Taberi bu konu ile ilgili olarak Enes b. Malik’ten gelen şu rivayeti nakleder: Resulullah (s.a.v.) miraç için göğe çıkarıldığında dedi ki: "Ben bir nehrin başına vardım. Onun iki kenarı da içi delik incilerden meydana gelen kubbelerdi. Dedim ki: "Ey Cebrail bu nedir?" Cebrail, "Bu, Allah’ın sana verdiği kevserdir." dedi.⁵⁹¹ Razi de tefsirinde, bu kelime ile ilgili müfessirlerin görüşlerinin birçoğunu nakletmiştir. Kısaca bunlar: “Cennette bir ırmağın adı, bir havuz, Hz. Peygamber (s.a.s)’in çocukları ve soyu, Hz. Muhammed ümmetinin âlimleri, nübüvvet, İslâm, taraftarı ve adamları çok olan, Hz. Peygamber (s.a.s)’de bulunan çokça faziletler, Hz. Peygamber (s.a.s)’in, şanının yüksekliği, ilim, güzel ahlak, Makâm-ı Mahmûd, Yüce Allah’ın Hz. Muhammed (s.a.s)’e verdiği tüm nimetler” dir.⁵⁹²

*“Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu onların tanınıp incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”*⁵⁹³

Bu ayette Rasulullah’ın kadınlık çağına gelen kızlarının varlığına işaret edilmiştir. Yakın ifade eden haberlere göre kızları Hatice'dendi. Fatıma (ra) onlar arasında Peygamber’in soyunu devam ettirmiştir. Diğer üç kızı ise Rebi b. As’ın hanımı Zeynep, Osman b. Affan’ın hanımları Rukiye ve Ümmü Gülsüm idi. Hz. Osman onları birbirinin ardı sıra almış fakat ikisi de çocuk sahibi olamadan vefat etmişlerdi.⁵⁹⁴

Peygamber Aleyhisselam’ın İslam’dan önce Mekke’de ilk doğan oğlu Hz. Kasım'dı. İlk doğan kızı, Hz. Zeyneb idi. Hz. Zeyneb'den sonra, kızı Hz. Rukayye (Rukiyye) doğdu. Hz. Rukayye'den sonra Hz. Ümmü Külsûm, ondan sonra Hz. Fâtıma doğdu. İslam’dan sonra da Abdullah (Tayyib, Tahir) doğdu. Bu çocukların hepsi Hz. Hatice’den dünyaya gelmiştir.⁵⁹⁵

⁵⁹¹Taberi, *Camiul Beyan*, XXIV, 646,647.

⁵⁹²Râzi, XXIII, 463-471.

⁵⁹³Ahzab, 33/59.

⁵⁹⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 97.

⁵⁹⁵İbn Sad, I, 106; İbn Kayyim, I, 81; Köksal, I-II, 122,123.

3.1.5. Hz. Muhammed'in Vahye Muhatap Oluşu

3.1.5.1. Vahiy Kavramı ve Keyfiyeti

Derveze'ye göre, Kur'an-ı Kerim, Rasulullah'ın muhatap olduğu Rabbani vahyin en başta gelen göstergesidir. Ama Rabbani vahiy, gerçek mahiyeti itibariyle hala başkaları için bir sırdır. Çünkü vahiy, peygamberlik sırlarıyla ilintili bir olgudur. Bununla beraber, Kur'an-ı Kerim, Rabbani vahye muhatap olan insanların dillerinin el verdiği ölçüde ve hafızalarının aldığı kadarıyla, boyutlarını ve vahyin somut yansımalarını anlamaya yardımcı olacak bazı ayetlerini de içermektedir.

Müfessir ve Filologların vahiy kavramı hakkında söylediklerini; kalbe gerçeği atmak, ilham etmek, seri ve süratle gelen işaret anlamına gelen ve açık olmaktan daha ziyade gizliliğe yakın olarak özetleyen Derveze'ye göre vahiy, birinci derecede Rasul'ün şahsiyle ilişkili olan bir durum olup, davet ise ancak onun vahiyle ilk temasından sonra oluşmuştur.⁵⁹⁶

Derveze, vahiy kavramı⁵⁹⁷ ve türevlerinin, Kur'an'da yaklaşık yetmiş yerde kullanıldığını, buralarda çoğu kez asıl anlamıyla ve Allah'tan gelme olarak kullanılmasına karşın bazen bunların dışında; **işaret**,⁵⁹⁸ **vesvese** (fısıldamak ve gizli telkin yapmak) (*İşte böylece biz her Peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar...*)⁵⁹⁹, **içgüdü** (*Rabbim bal arısına şöyle vahyetti*)⁶⁰⁰ anlamlarında kullanıldığı da olmuştur.

Derveze'ye göre, Peygamber ve melekler dışındakiler için **ilham etme, kalbe gerçeği atma** şeklinde de kullanıldığı da olur.

*"Mûsâ'nun annesine, "Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil'e) bırak, korkma, üzülme. Çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız" diye ilham ettik."*⁶⁰¹

⁵⁹⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 122.

⁵⁹⁷"*Vahiy Kavramı*" hakkında geniş bilgi için bkz. Rağib **el-İsfahânî**, *Müfredat*, Beyrut 1992, s. 858.

⁵⁹⁸Meryem, 19/11.

⁵⁹⁹En'am, 6 /112.

⁶⁰⁰Nahl, 16/68.

⁶⁰¹Kasas, 28/7.

*"Hani bir de, "Bana ve Peygamberime iman edin" diye havarilere ilham etmişim."*⁶⁰²
Ayetlerin de belirtildiği anlamda kullanıldığını, ancak ilham ve kalbe gerçeği atmanın Allah'ın peygamberlerine vahyetmesi şeklindeki anlama girmeyeceğini ve bu alana giren vahyin, bazen mutlak olarak kullanılmış olduğundan niteliği ve niceliğinin anlaşılmayacağını belirtmiştir.⁶⁰³

Derveze, içerisinde vahiy kelimesinin geçmediğini, ancak vahiy ve vahyin Kur'an olarak Rasul'ün kalbine indirilişi konusunda önemli delilleri içeren Nahl, 102; Şuarâ, 193-194 gibi ayetlerin de bulunduğunu belirtmektedir.⁶⁰⁴

*"Ey Muhammed! De ki: "Kur'an'ı, Ruhul-Kudüs (Cebrail) inananların inançlarını sağlamlaştırmak, müslümanlara doğru yolu göstermek ve onlara bir müjde olmak üzere hak olarak indirdi."*⁶⁰⁵

*"Uyarıcılardan olası diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir."*⁶⁰⁶

Derveze, vahyin geliş şekillerini, Allah'ın bu konudaki değişmez sünnetlerini, beş şekille sınırlandırmış, diğerlerini kabul etmemiş ve bunları Kur'an'la çelişir bulmuştur. Vahyin Hz. Peygamber'e geliş şekline ilişkin Derveze'nin sınırlandırmış olduğu beş şekil şunlardır;

- a) Allah'ın emri ve vahyi ile melekleri indirmesi,
- b) Kendisi ile insanlar arasında melekleri elçi olarak seçmesi,
- c) Allah'ın insanlardan kendisiyle konuşmak istediği kimsenin kalbine gerçeği atması⁶⁰⁷, Derveze bunu yukarıdaki Şuara ayetlerinden çıkarır.
- d) Allah'ın insanlardan dilediğine vasıtasız ve görüntüsüz olarak bir söz işittirmesi,⁶⁰⁸ bu vahiy tarzını da yukarıdaki ayetlerden hareketle ortaya koymuştur.

⁶⁰²Maide, 5/111.

⁶⁰³Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 123.

⁶⁰⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 124.

⁶⁰⁵Nahl, 16/102.

⁶⁰⁶Şuara, 26/193,194.

⁶⁰⁷Köksal, I-II, 169; İbn Kayyım, I, 68.

⁶⁰⁸İbn Kayyım, I, 68.

e) Ruhü'l-Kudüs ve Ruhü'l-Emin olarak bilinen Cibril'in Hz. Muhammed'in kalbine Kur'an'ı indirmesi⁶⁰⁹ şekilleri dışında başka bir vahiy tarzını kabul etmez.⁶¹⁰

Derveze'ye göre, Kur'an'da meleklerin mahiyetini ve keyfiyetini açıklayan, Allah'ın seçtiği kimseler dışında birilerinin onları görebileceğini söyleyen bir şey olmadığı gibi, Cibril'in kalbine inişini Rasul'ün nasıl idrak ettiğini, onu nasıl ufukta gördüğünü, ona iki yay kadar ya da daha az nasıl yaklaştığını, sesini nasıl duyduğunu, Şaûrâ sûresinde açıklanan yollardan biri olarak Allah'ın kalbine koyması şeklinde vahiy geldiğinde Rasul'ün bunu nasıl anladığını açıkça belirten bir şey yoktur. Bu konuların mahiyeti, eskiden olduğu gibi şimdi de, Rasul'ün dışındaki herkes için bir sır olarak kalmıştır. Zira bu konular, varlık ve vacibu'l-vucûd sırrına bağlı bulunan nübüvvet sırrına ilişkin şeylerdir. Bunlar Kur'an'da belirgin bir şekilde ifadelerini bulduklarından herMüslüman'ın inanması zorunlu imanî meselelerdir.⁶¹¹

Şimdi Derveze'nin vahyin geliş şekilleri ile ilgili naklettiği rivayetleri inceleyelim:

1. Buharî'nin Hz. Aişe'den naklettiği hadis:

"Rasulullah'a ilk gelen vahiy, uykudaki rüyayı sâdıka idi. Ne rüya gördüyse sabah aydınlığı gibi çıkardı. Hirâ Mağarası'nda yalnızlığa çekilir orada ibadet ederdi. Bu ibadetleri sayılı bir kaç gece devam ederdi. Bu esnada ailesine dönmezdi. Bunun için yanına bir kaç günlük azık kırdı. Sonra Hatice'ye gider, azığını alır, tekrar dönerdi. Bu durum sürüp giderken bir gün Hira mağarasında, Melek ona geldi ve: 'Oku' dedi. 'Ben okuma bilmem' dedi. Rasul bunu şöyle anlattı: 'Beni tuttu. Nefesim kesilinceye kadar sıktıktan sonra salıverdi. Ve: 'Oku' dedi. 'Ben okuma bilmem,' dedim. Beni tuttu. İkinci bir defa, takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra bıraktı ve: 'Oku' dedi. 'Ben okuma bilmem' dedim. Sonra beni tuttu. Üçüncü olarak sıktı. Ve: Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin en büyük kerem sahibidir,' dedi. Bunun üzerine Rasulullah geri döndü. Titriyor, kalbi hızla çarpıyordu. Hatice'ye vardı ve ona durumu anlattı: 'Kendime bir şey olmasından korktum/ dedi. Hatice: Hayır, Allah'a yemin olsun ki, Allah asla seni utandırmayacaktır. Sen akrabaya merhamet ediyor,

⁶⁰⁹İbn Kayyım, I, 68.

⁶¹⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 125.

⁶¹¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 125.

düşkünleri koruyor, yoksullara yardım ediyor, misafire ikramda bulunuyor, felakete uğrayanları gözetiyorsun dedi⁶¹²...

2.Taberî'nin Abdullah b. Zübeyr'den rivayet ettiği hadis:

"Rasulullah dedi ki: 'Bana geldiğinde ben uyuyordum. İçinde bir kitap bulunan ipek bir bezle yanıma geldi ve: 'Oku' dedi. Ben: 'Okuyamam' dedim. Beni öyle bir sıktı ki öleceğim sandım. Sonra beni bıraktı ve: 'Oku' dedi. 'Ne okuyayım' dedim. Bunu söylerken, bana yaptığını tekrar yapmasından korktuğum için böyle söyledim. 'Yaratan Rabbinin adıyla oku' diye başlayıp insana bilmediğini öğretti... bölümüne kadar okuyarak bana 'oku' dedi. Bende okudum. Sonra okumam bitince benden ayrılıp gitti. Sıçrayarak uyandığım zaman sanki kalbime bir yazı yazılmıştı. Allah'ın yaratıklarından en çok hoşlanmadıklarım şairler ya da cinlenmişler delilerdi. Onların ikisine bakmaya güç yetiremezdim. Bu iki şeyde adamın kendisi şair ya da cinlenmiş oluyor. Kureys benim hakkımda asla bunları konuşamayacak. Dağda bir uçuruma çıkayım. Kendimi oradan atayım. Kendimi öldüreyim. Kurtulayım bu sıkıntıdan' diye düşündüm. Ben bu amaçla dışarı çıktım. Dağın tepesine vardığımda yukarıdan bir ses duydum: "Ey Muhammed, sen Allah'ın Rasulüsün, ben de Cibril'im' diyordu. Başımı yukarıya kaldırdım. Birden Cibril'i gördüm. Ayaklarını göğün ufuklarına yerleştirmiş bir insan şeklindeydi. 'Ey Muhammed sen Allah'ın Resulüsün, ben de Cibril'im' diyordu. Bendurdum ona bakmaya başladım. Bu beni daha önceki planımdan alıkoydu. Ne ileri ne de geri gidebiliyordum⁶¹³...

3. Buhari'nin Hz. Aişe'den rivayet ettiği başka bir hadis:

"Haris b. Hişâm Peygamber'e: 'Sana nasıl vahiy gelir?' diye sormuştu. Rasulullah da ona: 'Bazen zil sesi gibi bir ses olarak gelir. Bu bana inen en zor vahiydir. Benden çözüldüğünde ne dediyse hepsini anlamış olurum. Bazen melek bir adam kılığına girer. Benimle konuşur. Dediklerini bu şekilde anlarım' diye cevap verdi. Aişe derki: 'Ben çok soğuk bir günde ona vahiy geldiğini gördüm. Ondan çözüldüğünde alnından ter akıyordu⁶¹⁴...'"

⁶¹²Buhari, K.Vahy, I, 7/3; K. Tefsir, VI, 173/4953; Müslim, K. İman, I, 139/160; İbn İshak, *es Sire*, Beyrut 1978, I, 122; İbn Hişam, I, 238; İbn Kesîr, *El Bidaye*, I, 385,386; Köksal, I-II, 157,158.

⁶¹³İbn Hişam, I, 236,237; İbn İshak, I, 121,122; İbn Kesîr, *El Bidaye*, I, 387; Köksal, I-II, 157,158.

⁶¹⁴Buhari, K.Vahy, I, 6/2; Tirmizi, K. Menakıb, V, 597/3634; İbn Sad, I, 155.

Derveze bu rivayetler hakkında şunları söyler: Açıktır ki, bu hadisler öz olarak, ayetlerden çıkardığımız hükümlerle uyum içindedir. Yani, Peygamber'in meleği gördüğü, insanlar arasında kendisine vahiy geldiği halde kimsenin onu göremediği ya da kimsenin hissedemediği gibi düşüncelerimizle uyum içindedir. Ancak bazı rivayetlerde Allah'ın Peygamber'e vahiy göndermesi konusunda, Kur'an'a aykırı bilgiler bulunmaktadır. Resul'e meleğin kimsenin göremediği bir adam kılığında gelmesi, Rasul'ün vahiy anında gösterdiği gayretin ona çok ağır gelmesi, az daha canının alacağını sanması, vahyin bazen zil sesi şeklinde gelmesi gibi bilgiler Kur'an'a aykırı şeylerdir.”⁶¹⁵

Derveze, rüya yolu ve çingirak sesi şeklindeki vahiy gelme şekillerini kabul etmemektedir. Fakat verdiği rivayetlerden birinci ve üçüncü rivayetler kendi görüşü ile ters düşmektedir. Çünkü bu rivayetlerin hem ayetlerle uyum içinde olduğunu söylemek hem de bu rivayetlerdeki vahyin geliş tarzını reddetmek çelişkidir.

3.1.5.2. Vahyin Geliş Zamanı ve Yazdırılması

Battığı zaman yıldız andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı. (O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir. (Kur'an'ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti. O, en yüksek ufukta bulunuyorken (aslî sûretine girip) doğruldu. Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu. (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu. (Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyettiKalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı. (Şimdi siz) gördüğü şey hakkında onunla tartışıyor musunuz? Andolsun ki, o, Cebrail'i bir başka inişte daha (aslî suretiyle) görmüştü. Sidretü'l Müntehâ'nın yanında.”⁶¹⁶

Andolsun o, Cebrâil'i apaçık ufukta gördü.”⁶¹⁷

Derveze bu ayetlerden ve yukarıda verdiğimiz Abdullah b. Zübeyr'den rivayet edilen hadise göre, Peygamber'in, vahiy meleğini gökte gördüğünü ve ilk vahyin gelişinin de bu şekilde olduğunu söylemektedir.⁶¹⁸

⁶¹⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 126.

⁶¹⁶Necm, 53/1-14.

⁶¹⁷Tekvir, 81/23.

Derveze vahyin iniş zamanı olarak da aşağıda verilen ayetlerin belirleyici rol oynadığı görüşündedir:

*“(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır.”*⁶¹⁹

*“Hâ Mîm. Apaçık olan Kitab'a andolsun ki, biz onu mübârek bir gecede indirdik. Şüphesiz biz insanları uyarmaktayız. Katımızdan bir emirle her hikmetli iş o gecede ayırt edilir. Eğer kesin olarak inanıyorsanız, Rabbinden; göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbinden bir rahmet olarak biz peygamberler göndermekteyiz. O hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”*⁶²⁰

*“Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen ne bileceksin! Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır. Melekler ve Ruh (Cebrail) o gecede, Rablerinin izniyle her türlü iş için iner de iner. O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir.”*⁶²¹

Derveze'ye göre Bakara Süresi'nin ayetinde Kur'an'ın Ramazan ayında indirildiği açıkça ifade edilmektedir. Ama onun inişi yalnız bir aya münhasır kılınmamıştır. O halde bu ifade, ilk inişi çağrıştırmaktadır. Âlimlerden ve müfessirlerden pek çoğu da bu görüştedir ve bu aynı zamanda güvenilir bazı rivayetler tarafından da desteklenmiştir. Bu suretle ilgili olarak şöyle denilmiştir: Kur'an, Ramazan ayında topluca dünya semasına indirilmişti. Sonra Cibril, onu azar azar Peygamber'e indirdi. Derveze bu görüşü tatmin edici bulmadığı gibi, sağlam bir rivayetle de desteklenmediği görüşündedir. Böyle olmasının anlaşılır bir tarafı da yoktur. Eşyanın tabiatıyla da uyum sağlamamaktadır. İlk anda aklımıza gelen; bunun, Kur'an'ın yaratılmış oluşu/Halku'lKur'an ve onun ezeliyeti konusunda yapılan tartışmalarda uydurulmuş ve bu sırada oluşturulan spekülasyonlardan biri olduğudur. Allah Kur'an'ı, Duhan ve Kadir surelerinin ayetlerinde açık bir biçimde belirttiği üzere, Kadir gecesinde indirmiştir. Kadir suresinde Kur'an açık olarak zikredilmemiştir. Yalnız müfessirler ve raviler buradaki zamirin Kur'an'a ait olduğunda ittifak etmişlerdir. Duhan suresinin ikinci

⁶¹⁸Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 135.

⁶¹⁹Bakara, 2/185.

⁶²⁰Duhân, 44/1-7.

⁶²¹Kadir, 97/1 -5

ayetinde "Kitab-ı Mübin" kavramını zikredilir ve "enzelnâhu/onu indirdik" teki zamir ona döner. Tabiidir ki, Kur'an, zaman zaman iniyordu. Buradaki övgü, açıkça anlaşılacağı gibi, ilk inişe yöneliktir. Derveze bu ayetlerden aldığı işaretle vahiyle Kur'an'ın inmeye başlama zamanının Ramazan ayının gecelerinden biri⁶²² olduğunu söyler.⁶²³

Kurtubi de, Bakara 185. Ayette, Kur'an-ı Kerim'in Ramazan ayında indirildiğine dair açık bir nassın var olduğunu söyler.⁶²⁴

*“Biz insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve sütten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır. Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: "Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım.”*⁶²⁵

Derveze bu ayetten hareketle, Peygamber'e vahyin kırk yaşında⁶²⁶ geldiğini söyler. Çünkü burada ayet, kırk yaşına ulaşmayı, kişinin güçlü çağına ulaşması, aklının olgunlaşması ve idrakinin kemale ermesi olarak göstermiştir.⁶²⁷

İbn Kesir, bu âyet-i kerîme'de, “kırk yaşına ulaşanlar tevbe ve Allah'a dönüş ve Allah'a dönüşte azim sahibi olmaya irşâdla teşvik olunmaktadır” demektedir.⁶²⁸

Taberi ise bu ayeti “kırk yaşına basan kişinin artık olgunluk çağına ereceği, şehvani arzuların baskılarından kurtularak akl-ı selim ile düşüneceği, rabbine şükretme ve salih amel işleme yollarını araştıracağı, yaptığı günahlardan tevbe edeceği” şeklinde anlamıştır. Taberi ayrıca bu ayetin Hz. Ebu Bekir Sıddık hakkında nazil olduğunu söylemiştir.⁶²⁹

⁶²² Kurtubi, XX, 129; İbn Kesir, *Tefsir'ul Kur'an'il Azim*, IV, 441; Köksal, I-II, 162.

⁶²³ Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 136,137.

⁶²⁴ Kurtubi, II, 297.

⁶²⁵ Ahkâf, 46/15.

⁶²⁶ İbn Kesîr, *El Bidaye*, I, 385.

⁶²⁷ Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 137.

⁶²⁸ İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, IV, 143.

⁶²⁹ Taberi, *Camiul Beyan*, XXII, 114.

Derveze, vahyin yazdırılması ile ilgili olarak “ *Kim benden Kur'an dışında bir şey yazarsa onu yok etsin*”⁶³⁰ hadisini naklederek, Hz. Peygamber'in Kur'an dışında, kendisinden herhangi bir şeyin yazılmasını yasakladığını ifade eder. Bunun yanında tevâtürle kaydedilen haberlere göre O, kendisine inen vahyi, bir kâtibini çağırarak -genel de bu, evi Peygamberi'in mescidine yakın olan Zeyd b. Sabit olurdu- hemen yazdırdığını⁶³¹ belirterek, bu iki olgunun Hz. Peygamber'in, kalbine inen Kur'anî vahiy ile normal sözleri arasındaki farkın özellikle bilincinde olduğunu ifade eder.⁶³²

3.1.6. Hz. Peygamber ve Mü'minler

Derveze, Kur'an'da müslümanların Resul'e olan saygılarını, ona uymalarını ve fedakârlıklarını öven ayetler olduğu gibi; onların Resul'e karşı tavırlarını ve yaşamalarını düzenleyen eğitici ve öğretici ayetlerin de olduğunu vurgular. Derveze'ye göre A'raf süresinin 157. ayeti, Mekke döneminde müslümanların Resul için yaptıkları fedakârlıkları, ona yardımlarını, destek olmalarını, öğütlerine ve kendisiyle birlikte indirilen Nur'a uymalarını anlatan bir ayettir. Bu durum, ayetinde işaret ettiği gibi Ehli Kitap'ı da kapsamaktadır. Bu, Resul'ün ilk müslümanları etkileyen niteliklerini, onun elçiliğinin ve alametlerinin gerçek özelliklerini ve bu özelliklerin Ehli Kitab tarafından da biliniyor olmasını açıklığa kavuşturan bir tablodur.⁶³³

*“Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”*⁶³⁴

Taberi, burada zikredilen "Ağır Yükler"den maksadın, Yahudiler'in, Tevratla amel edeceklerine dair Allah'a verdikleri söz olduğunu söylemiş, Resulullah geldikten sonra

⁶³⁰Müslim, K. Zühd, IV, 2298/3004.

⁶³¹M. Mustafa el-Azami, *Kur'an Tarihi* (Çev. Ömer Türker, Fatih Serenli), İz Yayınları, İstanbul 2006, s. 107.

⁶³²Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 131.

⁶³³Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 110.

⁶³⁴Araf, 7/157.

Kurân-ı Kerim'in, Tevrat'ı neshetmesi üzerine artık Yahudiler'in, bu sözlerine bağlı kalma yükümlülüklerin kalmadığını belirtmiştir.⁶³⁵

Aynı tabloları Zümer, 17-18. ayetleri de Müslümanların, Mekke döneminde Resul'ün öğretilerine, irşadlarına, okuduğu Kur'an ayetlerine nasıl candan kulak verdiklerini, sonra elçiliğin aydınlatıcılığından ve gerçek niteliklerinden etkilenişlerini, bu etkinin sonucu en iyi, en doğru, en erdemli olanı aramakta ve ona uymakta ne denli arzu ve istek sahibi olduklarını göstermektedir.⁶³⁶

*"Tâğuta kulluk etmekten sakınanlara ve Allah'a yönelenlere müjde var. Kullarımı müjdele: Onlar ki, sözü dinler, onun en güzeline uyarlar. İşte onlar Allah'ın, kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir ve onlar gerçek akıl sahipleridir."*⁶³⁷

*"Ey iman edenler! Allah'ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider. Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısıyanlar, Allah'ın, gönüllerini takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma) konusunda sınavdığı kimselerdir. Onlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır. (Ey Muhammed!) Odaların arkasından sana bağırانların çoğu akli ermeyen kimselerdir. Onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*⁶³⁸

Derveze, Hücûrat, 1-5. ayetlerinin birinci ayetiyle ilgili birden fazla rivayetin olduğunu zikreder. Onlardan birine göre: " Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (r.a), Resul'ün huzurunda, her ikisine de görüşlerini sormadığı halde, bir konuda ihtilaf etmişlerdi.⁶³⁹" Diğer başka

⁶³⁵Taberi, *Camiul Beyan*, XIII, 168.

⁶³⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 111.

⁶³⁷Zümer, 39/17,18.

⁶³⁸Hucurat, 49/1-5.

⁶³⁹Buhari, K. Tefsir, VI, s:137/4845-4847; Tirmizî, K.Tefsir, V, 387/3266; İbn Kesir, *Tefsir'ül Kur'an'il Azim*, IV, 187; İsmail Hakkı **Bursevi**, *Ruhul Beyan*, Beyrut ts.,C. IX, s. 63; Taberi, *Camiul Beyan*, XXII, 280.

rivayete göre: “Bazı müslümanlar, Kurban bayramında Peygamber (s.a.v) kurbanını kesmeden önce kurbanlarını kesmişlerdi.”⁶⁴⁰

İkinci ayetin iniş sebebi konusunda da şunlar kaydedilmiştir: “Bu ayet Sabit bin Kays isimli bir müslüman hakkında indirilmiştir. Sabit'in sesi gür idi, bundan dolayı da sesi Peygamber'in sesinden daha çok çıkıyordu. İmam Buhari tefsir bölümünde bu olayı şöyle rivayet etmektedir: “Bu ayet indirildiğinde Sabit evinde başını önüne eğip kaldı. Peygamber (s.a.v) onu göremeyince ne olduğunu sordu. Birisi Sabit'i iyi tanıdığını belirterek gidip bakabileceğini ifade etti. Adam Sabit'in yanına geldiğinde: "Nedir bu halin?" diye sorunca Sabit: "Kötüyüm" diye cevapladı ve devam etti, "Sesim Peygamber'in sesinden daha çok çıkıyordu. Bunun için benim tüm yaptığım ameller boşa çıktı ve cehennemliklerden oldum." Adam Peygamber'e gelerek durumu anlattı. Peygamber (s.a.v): Git, ona: "Sen cehennemliklerden değilsin, sen cennetliksin" dedi.⁶⁴¹ Son iki ayette, bedevi bir elçi grubu Peygamberle görüşmek amacıyla Medine'ye geldiğinde onu mescidde göremeyince onu öğle uykusundan uyandırmaya kadar bağırma başlanan Temimoğulları'na ait bir heyet hakkında indirilmiştir.⁶⁴²

Derveze'ye göre, bu rivayetlerin tartışmaya açık yanları olsa bile bu ayetlerin, müslümanların, Rasulullah'a karşı, Allah'ın uyarmalarına ve cezalandırmalarına neden olan bir takım davranışları yapmaları üzerine indiklerinde şüphe yoktur. Aynı zamanda bu ayetler, Resul'le ilişkileri bakımından müslümanların değişik niteliklere ve davranışlara sahip insanlardan oluştuğunu göstermektedir. Onlardan bazıları onun meclisine ve onun onunla konuşmaya pek önem vermez, gereksiz davranışlarda bulunurlardı. Bunların yanı sıra öyleleri de vardı ki, onun Allah'ın Resülü oluşunu ve bunun anlamını çok iyi kavramış ve ona karşı nerede, nasıl davranılacağını biliyor ve buna göre davranıyorlardı.⁶⁴³

“Ey iman edenler! Siz Mûsâ'ya eziyet eden kimseler gibi olmayın. Nihayet Allah onu onların dediklerinden temize çıkarmıştı. Mûsâ Allah katında itibarlı bir kimse idi. Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki Allah sizin işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Resülüne itaat ederse,

⁶⁴⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 112.

⁶⁴¹Buhari, K.Tefsir, VI, 137/4846; IV, 201/201; Taberi, *Camiul Beyan*, XXII, 279,280; İbn Kesir, *Tefsir'ül Kur'an'il Azim*, IV, 188.

⁶⁴²Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VIII, 498,499.

⁶⁴³Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 112,113.

muhakkak büyük bir başarıya ulaşmıştır.”⁶⁴⁴

Derveze, bu ayetlerin nüzul sebebi olarak İmam Ahmed'in tahrir ettiği şu olayı nakleder: “Rasulullah bir gün ganimet taksim ederken Ensardan biri; bu taksimde Allah'ın rızası yoktur, dedi. Bu sözü işiten başka bir müslüman ise şöyle dedi: Ey Allah düşmanı senin bu sözünü Rasulullah'a iletceğim. Sonra söz Rasulullah'a iletilince yüzü kızardı, bu söz ona çok ağır geldi ve şöyle dedi: Allah'ın rahmeti Musa'nın üzerine olsun. Ona bundan daha fazla eziyet edilmişti de o sabretmişti.” Derveze bu rivayetin doğruluğunu kabul ederek, Müslümanların, İsrailoğulları'nın Allah katında üstün ve beri olan Musa (as)'ya yaptıkları eziyet gibi Nebi (s.a.v)'e eziyet etmemek konusunda uyarıldıklarını, Allah'tan korkmak ve doğru sözlü olmakla emrolduklarını, sadece bu şekilde, Allah ve Rasulü'ne itaat ederek amellerini düzeltebileceklerini dile getirmektedir.⁶⁴⁵

Razi, İsrailoğulları'nın Hz. Musa'ya karşı “Sen ve Rabbin gidiniz ve savaşınız”, Biz, Allah'ı apaçık görmedikçe sana iman etmeyeceğiz ve Biz, bir çeşit yemeğe sabredemeyiz şeklinde sözler söylediklerini; Cenâb-ı Hakkın da mû'minlere "Siz de onlar gibi olmayın. Peygamber'iniz, sizden savaşa gitmenizi istediğinde, "Sen ve Rabbin gidin ve savaşın" demeyin. Müsâade edilmediğiniz şeyleri sorup istemeyin. Peygamber size birşey emrettiğinde, onu gücünüz yettiğince yapınız" demek istediğini söylemektedir.⁶⁴⁶

İşte bu tür ayetler müslümanların tavırlarını düzeltmiş, onları eğitmiş, Resul'ün konumunun gerçek yerini belirlemiş ve bu gerçek yere uygun davrananları övmüştür.

Derveze Rasulullah'a itaat konusunda da şunları söyler:

Kur'an'ın pek çok ayetinde Resul'e itaat'ın gerekliliğini ifade edilmekte, ona itaat teşvik edilmekte, bu itaat'ın Allah'a ve Resulü'ne inanmanın bir gereği olduğu, Allah'ın emirlerini öğrenmeye bir vesile olduğu vurgulanmaktadır. Yanı sıra bu durumu doğru bir şekilde tanımlayıp, kavramaktan uzak olanlar eleştirilmektedir.

⁶⁴⁴ Ahzab, 33/69-71.

⁶⁴⁵ Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, VII, 427.

⁶⁴⁶ Râzi, XVIII, 301.

*"De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." De ki: "Allah'a ve Peygamber'e itaat edin." Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah kafirleri sevmez."*⁶⁴⁷

*"Allah'a ve Rasul'e itaat edin. Umulur ki, merhamet edirsiniz."*⁶⁴⁸

*"Kim Allah'a ve Rasul'e itaat ederse, onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaşlardır!"*⁶⁴⁹

*"Kim Rasul'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse; biz Seni onların üzerine koruyucu olarak göndermedik."*⁶⁵⁰

Derveze'ye göre bu ayetler, müslümanların itaat ve bağlılık konusunda tereddüt ve gevşeklik gösterdiklerini ifade etmektedir. Yine ayetler, bunların, münafıklardan olmadığını da göstermektedir. Ayrıca ayetler, Allah Resülü'ne itaat edip onun emirlerine zor zamanlarda da, normal şartlarda da bağlılık gösteren kimseleri öven tabloları sunmaktadır. Derveze, buradaki ayetlerin tümünün Medenî olduğuna da dikkat çekmektedir.

Derveze'ye göre Mekke dönemi, az ve zayıf topluluğun, güçlü ve azgın bir çoğunluğa karşı mücadele dönemi olduğu için, bu durum, azınlıktaki grupun birbirine kenetlenmesini ve çaba göstermesini gerektirmekteydi. Ayrıca bu dönemdeki kişiler, büyük bir istekle, tam anlamıyla kendilerini vererek ve her türlü özel itibardan vazgeçerek inandılar. Güçlü ve zorba çoğunluğun işkencelerinden kaçınmak için hiç çaba göstermediler. Derveze onlar hakkında haklı olarak şöyle demektedir: "Bu dönemde iman edenlerin büyük çoğunluğu kişilik ve ahlak olarak güçlü kimselerdi. Onlar, İslam'da değişik bir tad, bir kurtuluş, bir gönül ve iç huzuru bulmuşlardı. Allah da basiretlerini açmış, böylece onlar risaletin aydınlığını, gerçek niteliklerini müşahede etmişler ve bununla kalpleri dolmuştu. Onun için orada Peygamber'e karşı farklı tavırlara girmek söz konusu olmadı. Özellikle ona karşı tatsız ve nahoş hareketlerde bulunabilecek bir atmosfer yoktu. Öte yandan Medine döneminde İslam'ın yayılış alanı

⁶⁴⁷ Al-i İmran, 3/31-32.

⁶⁴⁸ Al-i İmran, 3/132.

⁶⁴⁹ Nisa, 4/69.

⁶⁵⁰ Nisa, 4/80.

genişledi. Çeşitli sınıflar ve gruplar İslam'a girdi. Ahlakları, İslam'a giriş nedenleri ve pozisyonları birbirinden farklı olan pek çok yerleşik ve bedevi gruplar ona katıldı. Bunun yanında kendilerini Müslüman gösterenler arasında münafıklar, çirkin emeller peşinde koşanlar, fırsat kollayanlar, ajanlar ve fitneyi körüklemek isteyenler de vardı. Ayrıca bu dönem, bir ölçüde, istikrar ve huzur dönemi değildi. Peygamber'in başkan, komutan, hâkim, malı taksim edici, v.s. görev yaptığı devletin kuruluş dönemi değildi. Ekonomik ve sosyal ilişkilerin yoğunlaştığı; ticaret, mal kazanma hırsları, tecrübesizlik, aşırı istek, özel uğraşlar, rekabet gibi pek çok durumun söz konusu olabileceği bir dönemdi. Doğal olarak bütün bunlar sonucunda insanların gerçek kişilik yapıları ortaya çıkacaktı. Bu durumda Rasulullah'a karşı yukarıda bahsettiğimiz bir takım olumsuz davranış ve itaatsizlikler vuku bulmuştur.⁶⁵¹

Biz deriz ki; Mekke'de müslüman olan kişiler Allah'ın varlığı, birliği, dünya hayatının geçiciliği, ahretin varlığı, hesap, insanın yaradılışı vb. ayetlerle muhatap oluyorlardı. Burada Rasulullah'a isyan edecek bir durum söz konusu değildi. Burada yapılan isyanın muhatabı Allah idi. Ama Medine'de ahkâm ayetlerinin inmesi ile birlikte ve Derze'nin yukarıda belirttiği sebepler sonucu bazı itaatsizlikler yaşanmıştır. Bu iteat ya da iteatsizlik Medineli veya Mekkeli Müslümanların kişiliklerine has bir şey değildir.

3.2. Müşrik Arapların Davete Karşı Tutumu

3.2.1. İlk Adımlar

Derze'ye göre davetin ilk adımları, seçkin kişilerle, Rasul'ün kabul etme ve bağlanma özelliklerine sahip olarak gördüğü insanlarla, ilişki kurma, onlara Alak, Kalem, Müzzemmil ve Müddessir surelerini okuma ve kendilerini İslam'a davet etme şeklinde olmuştur.⁶⁵²

Ayrıca Derze, zikredilen bu dört surenin sıralamaya göre ilk inen sureler olduğunu ifade eder. Fakat bunların giriş kısmından sonraki bölümlerinin daha sonra inmiş olabileceğini de ekler.⁶⁵³

Alak suresinin girişini takip eden ayetler şunlardır:

⁶⁵¹Derze, *Siretu-r Rasul*, I, 118,119.

⁶⁵²Derze, *Siretu-r Rasul*, I, 159.

⁶⁵³Derze, *Siretu-r Rasul*, I, 138.

Hayır, insan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder. Şüphesiz dönüş ancak Rabbedir. Sen, namaz kıldığında kulu (bundan) engelleyeni gördün mü? (9-10) Ne dersin, ya o (engellenen kul) hidâyet üzere ise; ya da takvayı (Allah'a karşı gelmekten sakınmayı) emrediyorsa!? Ne dersin engelleyen, Peygamberi yalanlamış ve yüz çevirmişse!? O Allah'ın, her şeyi gördüğünü bilmiyor mu? Hayır! Andolsun, eğer vazgeçmezse, muhakkak onu perçeminden; o yalancı, günahkâr perçeminden yakalarız. Haydi, taraftarlarını çağırsın. Biz de zebânileri çağıracağız. Hayır! Sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş. ”⁶⁵⁴

Bu ayetlerin işaret ettiğine göre, Peygamber (s.a.v) yeni bir biçimde namaz kılmaya başlamıştı. O, tam anlamıyla halkın gözü önünde Kâbe avlusunda açıkça namaz kılıyordu. Allah'a şirk ve putperestlikten uzaklaşarak Allah'tan korkmaya, yalnız Allah'a ibadet etmeye, güzel ahlâklı olmaya davet etmeye başlamıştı. Bunlar A'la ve benzeri surelerin içeriğini oluşturmaktadır. Buna, bir yandan yüz çevirme ve yalanlamalarla karşılık görürken, öte yandan bir adam namazını ve davetini engelleyerek O'na başkaldırıyordu. Ayetlerden anlaşıldığına göre bu adam liderlerden biriydi. Zenginliği ve makamı onu şımartmış ve azdırmıştı. Bundan dolayı Peygamber'in eylemlerini yasaklamak namaz ve davet hususundaki özgürlüğünü engellemek için gereken gücü kendisinde buluyordu.⁶⁵⁵

“Nâdiye” kavramı “Ulusal Meclis” anlamındadır. Bununla siret haberlerinde Daru'n Nedve diye bilinen yerin de kastedilmiş olması mümkündür. Daru'n-Nedve Kâbe avlusundaydı. Burası Mekke ileri gelenlerinin, dini ve politik iktidar sahiplerinin toplantı yeri idi. Bu ayetlerde namaz kıldığı ya da Allah'tan korkmayı emrettiği için bir kulu bu işten el çekmeye zorlayan engelleyici eleştirilmekte ve Resulullah'a buna fazla aldirmaması ve ibadetine devam etmesi emredilmektedir. Derveze rivayetlerden hareketle Rasul'e yasaklar koymaya kalkışan bu liderin; Mugire b. Hişam el-Mahzûmî (Ebu'l-Hakem)⁶⁵⁶ olduğunu, İslam tarihinde Ebu Cehil diye de bilindiğini belirtmektedir.⁶⁵⁷

Kalem suresinin girişini takip eden ayetler şunlardır:

⁶⁵⁴Alâk, 96/6-19.

⁶⁵⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 160.

⁶⁵⁶İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, IV, 496; Zuhayli, XXX, 327; Tirmizi, K.Tefsir, V, 443/ 3348; Buhari, K. Tefsir, VI, 174.

⁶⁵⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 160,161.

Hanginizin deli olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapan kişiyi daha iyi bilir. O, hidayete erenleri de daha iyi bilir. O halde yalanlayanlara boyun eğme. İstediler ki, yumuşak davranasın, böylece onlar da yumuşak davransınlar. Yemin edip duran, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış, kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimseye mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme. Âyetlerimiz kendisine okunduğu zaman, "Öncekilerin masalları!" der. Yakında biz onun burnunu damgalayacağız."⁶⁵⁸

Derveze bu ayetlerin Rasul'ün hayatından ilk sahnelere tanıklık ettiğini söyler. Bu sahneleri şu şekilde sıralar:

Ayetlerin işaretine göre, yalancılar çoğalmıştı. Peygamber ile tartışıyor, atalarının dininden saptığı ya da ayrıldığı için onu eleştiriyorlardı. Ona, karşı koyup engellemek isteyenler, yasaklama ve eleştiri yönünden katı kalpli ve sert tavırlı değillerdi. Onlardan bazıları Peygamber'in yumuşak davranmasını sağlamak ve kendi isteklerini yaptırabilmek için durmadan yeminler ediyordu. Onların bu tutumları devam etmemiş, ölçülü davranışlar içinde gözükmeye çalışan bu kimseler, Peygamber'i ayıplıyor, onun adına yalan söylüyor, insanları onunla görüşmekten alıkoyuyordu. "*Hallafin Mehin/Çok yemin eden, aşağılık*" kavramından söz götürüp getiren bu adamın; zengin, çocukları ve yardımcıları ile güçlü birisi olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁵⁹

Derveze, tüm bu gözlemlerde Alak suresinin tasvir ettiğinden daha başka bir tablonun belirginleşmeye başladığını belirtmektedir. Daha ilk adımlarda Peygamber'i engellemeye çalışanlar arasında katı tavırlı, öfkeli kimseler olduğu gibi yağcı, düzenbaz ve aldatıcı kimselerin de olduğunu düşünmektedir.⁶⁶⁰

Şimdi Müzzemmil suresinin girişini takip eden ilk iki ayeti inceleyelim:

*"Onların söylediklerine sabret ve onlardan güzellikle ayrıl. Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları bana bırak ve onlara biraz mühlet ver."*⁶⁶¹

⁶⁵⁸Kalem, 68/5-16.

⁶⁵⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 164; Taberi, *Camiul Beyan*, XXIII, 534.

⁶⁶⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 165.

⁶⁶¹Müzzemmil, 73/10-11.

Derveze'ye göre her iki ayet de, Peygamber'e yalancılara yalanlamalarına ve sözlerine karşı sabretmeyi emretmekte, onları güzel bir biçimde terk etmeyi yani onlara karşı ne sertlik ne de ilişkiyi kesmeye başvurmadan bir tavır takınmasını öğütlemekte, ellerinde bulunan makam ve nimetlerle gururlanıp böbürlenenenlerin işini Allah'a bırakmasını salık vermektedirler. Böylece yakın zamanda bu tavırlarının sonucu olarak cezalandırılacakları haber verilmiş olmaktadır. İkinci ayet de yalancılara, makam ve Servet sahibi liderlerden olduğunu göstermektedir. Her iki ayet de Peygamber'i, bu durumda eminlik ve kararlılık noktasında güçlendiriyor. Buradaki "*el-Hicru'l-Cemil/güzelce terk etme*" ifadesi önemli bir savaşıma değinmektedir. Bu savaşım Rasul'ün görevinin yapısıyla uyum ve ahenk içindedir. Peygamber, kibir, gurur ve yalanlamalara rağmen, insanların iplerini ellerinde tutan inkârcıların liderleriyle ilişkilerini tamamen kesmemiştir.⁶⁶² Çünkü bu, davette devamlılığı gerektiren Rasûl (s.a.v)'ün risaletinin tabiatına uygun bir şey değildir. Bize öyle geliyor ki bu emirde, daha başlangıçtan itibaren direndiği şiddetli (olumsuz) tavıra karşı Peygamber (s.a.v)'in ferahlatılması bu gibi durumlara aldırış etmemesinin telkin edilmesi, zengin ve lider takımıyla ipleri tamamen koparmaksızın ve ayrılırken kaba ve sert davranmaksızın davete icabet eden temiz ve iyi gruba veya icabet etmesi mümkün olabilecek kişilere yöneltmesi söz konusu edilmiştir ki, bu durum ilk ayetten de anlaşılmaktadır.⁶⁶³

Razi, ayette geçen "az bir mühlet" ifadesi hakkında iki izah yapmıştır:

Birincisinde, dünya hayatıdır.⁶⁶⁴ İkincisinde, Bedr gününe kadar olan o kısa müddettir. Çünkü Allah Teâlâ, o günde bu kâfirleri helak etmiştir.⁶⁶⁵

Derveze rivayetlerden hareketle Rasulullah'ın, kendisine Daru'l Erkam'ın evini seçtiğini, burada gizlice arkadaşları ile toplandıklarını, namaz kıldıklarını ve Kur'an okuduklarını söyler.⁶⁶⁶ Bu durumun üç yıl kadar sürdüğünü, Hz. Ömer ve Hz. Hamza (ra) gibi tanınan ve güçlü kişilerin İslam'a girmesi ile bu durumun sona erdiğini kaydeder.⁶⁶⁷

⁶⁶²Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 169.

⁶⁶³Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, I, 413.

⁶⁶⁴Râzi, XXII, 222.

⁶⁶⁵Taberi, *Camiul Beyan*, XXIII, 690; Kurtubi, XIX, 46; Râzi, XXII, 222.

⁶⁶⁶Geniş bilgi için bkz. Köksal, I-II, 230- 236.

⁶⁶⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 170.

Şimdi Müddessir suresinin girişini takip eden ayetleri inceleyelim:

"Beni, yarattığım kişiyle başbaşa bırak. Ona bol mal ve gözü önünde duran oğullar verdim. Kendisine alabildiğine imkânlar sağladım. Sonra da o hırsla daha da artırmamı umar. Hayır, umduğu gibi olmayacak. Çünkü o, bizim âyetlerimize karşı inatçıdır. Ben onu dimdik bir yokuşa sardıracağım. Çünkü o, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Kahrolası nasıl da ölçtü biçti! Yine kahrolası, nasıl ölçtü biçti! Sonra (Kur'an hakkında) derin derin düşündü. Sonra yüzünü ekşitti, kaşlarını çatı. Sonra arkasını döndü ve büyüklük taslayıp şöyle dedi: "Bu ancak nakledilegelen bir sihirdir. "Bu, ancak insan sözüdür." ⁶⁶⁸

Ayetlerin (kendisiyle) başlamış olduğu (zernî) *"Beni bırak"* ifadesi, ayetlerin, Peygamber (s.a.v)'i destekleme tarzında nazil olduğunu göstermektedir. "Bu inatçı inkârcıyı Allah'a bırak; O, bu adamı cezalandırmak için yeterlidir" mânâsındadır. Bu ayetin, el-Velîd b. el-Muğîra hakkında indiği rivayet edilmiştir. Rivayete göre bu adam: "Eğer Muhammed anlattıklarında doğru ise Cennet ancak benim ve benim gibiler için yaratıldı" demiştir. Bu yüzden ayetler, korkutucu ve Allah'ın nimetlerinin kendisi üzerinde artması, ahirette de devam etmesi hakkındaki onun emelini yalanlayacak şekilde nazil olmuştur. ⁶⁶⁹

Bu ayetler, surenin; Kur'an'ın ilk inen ayetlerinden olan giriş kısmının devamı olduğu için burada söz konusu edilen görüntünün de ilk dönemlere ait olduğu söylenebilir. Bu görüntü, Rasul'ün Mekkelilerle ilişki kurduğu, onları İslam'a çağırdığı, onlara Kur'an okuduğu ilk davet döneminin etkilerinden biridir. ⁶⁷⁰

Surenin sonlarında ise şu ayetler yer almaktadır:

"Böyle iken onlara ne oluyor da, öğütten yüz çeviriyorlar? Onlar sanki arslandan kaçan yaban eşekleridirler. Hatta onlardan her bir kişi, kendisine açılmış sayfeler verilmesini istiyor." ⁶⁷¹

⁶⁶⁸Müddessir, 74/11-25.

⁶⁶⁹Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, I, 448,449; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, IV, 410; İbn İshak, I, 151; İbn Hişam, I, 270,271; Köksal, I-II, 277- 280; Suruç, I, 285-289.

⁶⁷⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 172.

⁶⁷¹Müddessir, 74/49-52.

Derveze'ye göre, onlar uyarıları ve daveti dinlemekten yüz çeviriyorlar, sanki onları büyük bir tehlike olarak görüyorlardı. Onların bu tavırları, yaban eşeklerinin bir tehlike gördüklerinde korkuya kapılarak, etraflarına hiç bakmadan kaçışmalarına benzetilmiştir. İkinci ayet başka birgörüntüyü tasvir etmektedir. Bu ayette inkârcıları aciz bırakan bir meydan okuyuş vardır. Zira onlar diyorlardı ki: "Biz bu sözlerini, her birimize gökten sayfalar inip söylediklerini doğrulamadıkça tasdik etmeyeceğiz." Ve bu meydan okuyuşun hikâye edilişi çok kere tekrar edilmiştir. Bu da, bu iddianın inkârcılar tarafından zaman zaman gündeme getirildiğini gösterir.⁶⁷²

Erken dönemlerde indiği kabul edilen Mesed suresini inceleyelim:

*"Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu. Ona ne malı fayda verdi, ne de kazandığı. O, bir alevli ateşe girecektir. Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu halde sırtında odun taşıyarak karısı da (o ateşe girecektir)."*⁶⁷³

Rivayet edildiğine göre Ebu Leheb, Rasul'ün arkasından yürür, Rasul kimle konuşursa, Ebu Leheb ona gider ve: 'O'nun dediklerini doğrulama, çünkü O verdiği sözü yerine getirmez, yani delidir' derdi. Ümmü Cemil ise, Rasul'ün yoluna ve amcasına komşu olan evinin önüne pislikler atardı. O'nun hakkında halk üzerinde etkili olacak yaygaralar koparırdı.⁶⁷⁴ Ümmü Cemil'in, vahyin kesildiği haberini öğrenince Rasul'ü eğlenceye aldığı ve alaylı bir şekilde: "Rabbi O'nu terk etti" dediği rivayet edilmektedir.

Derveze bu surenin müfessirlerin çoğunluğunun rivayetine göre Ebu Leheb'in Rasul'e: "Yazıklar olsun sana bunun için mi bizi çağırdın!" demesi üzerine indiğini kaydeder.⁶⁷⁵

Tüm bu ayetler gösteriyor ki: Bu dönemde davet, toplu bir tepkiyle karşılanmamıştır. İlk bakışta anlaşılacağı gibi, bu dönemde ona bir takım insanlar yönelmiş ve iman etmişlerdir. Davetten yüz çeviren kâfirlerin karşısında Rasul'e taraf çıkan bir mü'min grup ta ortaya çıkmıştır. Yine ayetlerin bildirdiğine göre, kâfirler daha güçlüydü ve çoğunluklardı. Zira surelerin ayetleri içinde; inkârcı sınıftan söz edenler büyük bir çoğunluğu oluşturduğu halde, mü'minlerden söz eden ayetler kısa işaretlerden,

⁶⁷²Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 172.

⁶⁷³Tebbet, 111/1-5.

⁶⁷⁴Köksal, I-II, 325-329.

⁶⁷⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 173, Buhari, K.Tefsir, VI, 180/ 4972; Tirmizi, K. Tefsir, V, 451/3363; Taberi, *Camiul Beyan*, XXIV, 676; İbn Ebu Hatim, X, 3472; Suyuti, VIII, 665.

değınimlerden ibarettir.⁶⁷⁶ Derveze kısacası bu döneme “Bireysel girişim dönemi” demektedir. Rasul'e ilk karşı çıkan, O'nu namazdan ve davetten alıkoymaya çalışan kişi belli bir şahıstır. Kalem, Müddessir ve Mesed surelerinin ayetleri de çoğunlukla belli kişilerin buldukları konumları tasvir etmiştir. Bu adlandırmanın birinci nedeni budur. İkincisi ise, bu surelerin ayetleri tarafından karşıt tavırları hikâye edilen şahısların servet ve liderlik sahibi kişilerden olmalarıdır.⁶⁷⁷

Derveze Rasul'ün davetin ilk zamanlarında sadece liderlere ve zenginlere yönelik ilişkisinin olmadığını, bunun yanında köle, fakir ve akrabası olmayan kişilerle de ilişki kurduğunu söylemektedir. Buna örnek olarak Abese suresini örnek verir:

Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü. (Ey Muhammed!) Ne bilirsin, belki de o arınacak yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek. Kendini muhtaç hissetmeyene gelince; Sen, ona yöneliyorsun. (İstemiyorsa) onun arınmamasından sana ne! Allah'a karşı derin bir saygıyla korku içinde koşarak sana geleni ise bırakıp, ona aldırılmıyorsun. .”⁶⁷⁸

Rasül, liderler ve zenginler sınıfını davetine çekmek için büyük gayret sarf ediyor ve buna önem veriyordu. Çünkü O, bunları kazanırsa davetini halka ulaştırmakta hiçbir zorlukla karşılaşmayacağını düşünüyordu. Öyle ki, O'nun bu konudaki şiddetli arzusu kendisine gelip aydınlanmak ve doğru yola girmek isteyen kör bir kişiye karşı yüzünü ekşitmesine neden olmuştu. Derveze'ye göre yine bu ayetler, Rasul'ün konuşmada ve ikna etmede uzun boylu uğraştığı zengin liderlerin, engelleme ve yalanlamada katı tavırlı kimselerden olmadığını da göstermektedir.⁶⁷⁹ Bu (müşrik) lider(ler)in bir rivayete göre Utbe b. Rebia⁶⁸⁰, bir başkasına göre Ebu Cehil, başka bir rivayete göre ise Utbe, Ebu Cehl ve Abbas b. Abdülmuttalip'ten oluşan üç kişi olduğu belirtilmiştir.⁶⁸¹ Zemahşeri bu kişileri Utbe b. Rebia, Ebu Cehil, Abbas b. Abdülmuttalip ve Velid b. Muğire olduğu olarak verir.⁶⁸²

⁶⁷⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 177.

⁶⁷⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 178.

⁶⁷⁸Abese, 80/1-10.

⁶⁷⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 179.

⁶⁸⁰İbn Sad, IV, 157; İbn Hişam, I, 363.

⁶⁸¹Derveze, *et-Tefsiriü'l Hadis*, II, 122.

⁶⁸²**ez-Zemahşeri**, *Keşşaf*, Beyrut 1987, C. IV, s. 700.

3.2.2. Hz. Peygamber ve Mekke Liderleri

Mekke liderlerinin Rasul'e ve davetine karşı tutumları Mekke döneminin başlangıcından beri olumsuzdu. Hatta düşmanca bir tavır görünümündeydi. Öyle ki, onların bu tutumlarının -kabul edilebilir görüşe göre- on üç sene süren Mekke döneminde müslümanların ve İslam'ın sayı ve güç yönünden sınırlı bir çerçevede kalmasında, Rasul'ün ve müslümanların karşılaştıkları zorlukların, eziyetlerin, işkencelerin oluşmasında büyük etkisi olduğu söylenebilir. Medine'de indirilen Enfal Suresi'nin bir ayeti Müslümanların bu dönemin sonuna dek yüz yüze buldukları bu durumu doğrulamaktadır.⁶⁸³

*"O vakti hatırlayın ki siz yeryüzünde güçsüz ve zayıf idiniz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Derken Allah sizi barındırdı, yardımıyla destekledi ve sizi temiz şeylerden rızıklandırdı ki şükredesiniz."*⁶⁸⁴

İbn Kesir, bu ayette müslümanların Mekke'de kaldıkları yıllardaki durumlarının anlatıldığını ifade eder. Onların müşriklerden korktuklarını, hicret ile bu korkularının giderildiğini ve Bedir savaşında da müşriklere karşı Allah'ın yardımının geldiğini söyler.⁶⁸⁵

Derveze Mekke liderlerinin ve zenginlerinin, zenginliklerini ve menfaatleri kaybetme korkusundan inanmadıklarını⁶⁸⁶ söylemektedir. Ayrıca varoluşlarını ve etkinliklerini tümüyle geleneklerinden aldıklarını savunan Derveze, bu konuyla ilgili şu ayetleri örnek verir:⁶⁸⁷

"Kâfirler, kendilerine içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşılar ve şöyle dediler: "Bu yalancı bir sihirbazdır. İlahları bir tek ilah mı yaptı? Gerçekten bu çok tuhaf bir şey!" İçlerinden ileri gelenler, "Gidin, ilahlarınıza tapmaya devam edin. İşte bu istenen şeydir. Biz bunu son dinde (en son dinî inanışlarda) duymadık. Bu ancak bir uydurmadır. O zikir (Kur'an) içimizden ona mı indirildi?" diyerek kalkıp gittiler. Hayır, onlar benim Zikrimden (Kur'an'dan) şüphe içindedirler. Hayır, henüz azabımı

⁶⁸³Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 183.

⁶⁸⁴Enfal, 8/26.

⁶⁸⁵İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, I, 286; Elmalılı, IV, 219.

⁶⁸⁶Köksal, I-II, 271,272.

⁶⁸⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 186.

tatmadılar. ⁶⁸⁸

Taberi bu ayetin nüzul sebebi olarak şu rivayeti nakleder: "Ebu Talib hastalanınca, içlerinde Ebu Cehil'in de bulunduğu Kureyş'ten bir topluluk onu ziyarete geldi. Onlar: "Ey Ebu Talib, kardeşinin oğlu bizim ilahlarımıza sövüyor, onlar için şöyle şöyle diyor ve onlara şöyle şöyle yapıyor. Birini ona gönder de onu böyle yapmaktan vazgeçir." dediler. Bunun üzerine Ebu Talib birini Resulullah'a gönderdi. Rasulallah gelince Ebu Talib ona: "Ey kardeşimin oğlu, kavmin senden şikâyetçi oluyor. Senin, onların putlarına sövdüğünü, onlara şunu şunu söylediğini ve onlara şunu şunu yaptığını sanıyorlar." dedi. Resulullah: "Ey amca, ben onlardan sadece bir sözü söylemelerini istiyorum. Onlar bunu söyledikleri takdirde bütün Araplar onlara boyun eğecek ve Acemler onlara cizye verecektir." dedi. Kureyşliler: "O söz nedir? Babanın şerefine yemin olsun ki biz onu ve onun on katını da söyleriz" dediler. Resulullah: "O söz, Lailahe illallah, Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur." sözüdür." dedi. Bunun üzerine Kureyşli'ler oradan yaka silkerek ve "O ilahları bir tek ilah mı yaptı" diyerek kalkıp gittiler. İşte bunun üzerine bu âyetler nazil oldu.⁶⁸⁹ Yine yukarıdaki ayetin bir benzeri ayet de Zuhruf Suresi'nde yer almaktadır:

*"Hayır! Onlar sadece, "Şüphesiz biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, ve biz onların izlerinden gitmekteyiz" dediler. İşte böyle, biz senden önce hiçbir memlekete bir uyarıcı göndermedik ki, oranın şumarık zenginleri, "Şüphe yok ki biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de elbette onların izlerinden gitmekteyiz" demiş olmasınlar."*⁶⁹⁰

Derveze'ye göre bu zengin liderlerin İslam'ın çağrısına olumsuz tavır takınmalarının nedeni olarak ölümden sonra dirilme, kıyamet ile uyarıda bulunulması ve ahiret hayatı ile ilgili örneklerin çokça verilmesidir.⁶⁹¹ Derveze bu görüşünü şu ayetle destekler:

"Sûr'a üfürüldüğü zaman, (işte) o gün ne aralarında soy-sop yakınlığı kalacak, ne de birbirlerini arayıp soracaklardır. Artık kimin tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. Kimlerin de tartıları hafif gelirse, işte onlar da kendilerini

⁶⁸⁸Sad, 38/4-8.

⁶⁸⁹ Taberi, *Camiul Beyan*, XXI, 151; Elmalılı, VI, 459,460; İbn Hişam, I, 417,418; Köksal, I-II, 285-287.

⁶⁹⁰Zuhruf, 43/22-23.

⁶⁹¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 189.

*ziyana uğratanların ta kendileridir. Onlar cehennemde ebedi kalacaklardır.”*⁶⁹²

Derveze bu zengin liderlerin davete karşı olumsuz bir tavır takınmalarının bir başka nedeni olarak da Rasulullah’ın doğal olarak bir beşer oluşundan kaynaklandığını savunur.⁶⁹³

*“Rab'lerinden kendilerine yeni bir öğüt (bir uyarı) gelmez ki, onlar mutlaka onu alaya alarak, kalpleri de gaflette olarak dinlemesinler. O zulmedenler gizlice şöyle konuşular: "Bu da ancak sizin gibi bir insan. Şimdi siz göz göre göre sihre mi kapılacaksınız?”*⁶⁹⁴

Peygamber Kur'an'dan her inen yeni ayetleri onlara okuduğunda, onu kalpleri eğlencede olduğu halde, hafife alarak, alay ederek dinliyorlardı. Peygamber ve daveti aleyhinde aralarında müşaverede bulunmak için gizli toplantılar yapıyorlardı. Onların ileri gelenleri halka, "O ancak sizin gibi bir insandır,⁶⁹⁵ görünüşü de sihirbaza benzemektedir. Sihirin akıllı ve basiretli kimseler tarafından dinlenilmesi, ona aldanılıp tasdik edilmesi doğru değildir. O söylediğini kendisi uyduruyor, sonra da iftira ederek onu Allah'a nisbet ediyor yahut söyledikleri karmakarışık rüyalardandır veya o bir şairdir" diyorlardı. Bu şekilde dinleyenleri etkilemeye çalışarak, eğer davasında sadık ise, önceki peygamberlerin getirdikleri gibi mucizeler getirmesini istiyorlardı.⁶⁹⁶

3.2.3. Müşrik Liderlerden Katı Davrananlar

Derveze, Hac Sûresi’nde birçok bölümün kâfirlerin şiddetli inatlarını gösteren ve Mekke döneminin şartlarına ışık tutan tablolar içerdiğini söyler. Ravilerin çoğu bu sureyi Medeni sure olarak kabul etse bile, Derveze Mekki olduğunu söyler.

*“İnsanlardan kimi vardır ki, hiçbir bilgisi olmadığı halde Allah hakkında tartışmaya girer ve her azgın şeytanın ardına düşer. Şeytan hakkında, "Her kim onu dost edinirse mutlaka o kimseyi saptırır ve onu cehennem azabına sürükler" diye yazılmıştır.”*⁶⁹⁷

“İnsanlardan öylesi de vardır ki, ne bir ilmi, ne bir yol göstericisi, ne de aydınlatıcı bir

⁶⁹²Mü’minun, 23/101-103.

⁶⁹³Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 192.

⁶⁹⁴Enbiya, 21/3.

⁶⁹⁵İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur’an’il Azim*, III, 163.

⁶⁹⁶Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, V, 254.

⁶⁹⁷Hac, 22/3-4.

kitabı olduğu halde kibirlenerek insanları Allah'ın yolundan saptırmak için, Allah hakkında tartışmaya kalkar. Ona dünyada bir rezillik vardır. Ona kıyamet gününde de yangın azabını tattıracağız..”⁶⁹⁸

“Onlar, Allah'ı bırakıp, hakkında Allah'ın hiçbir delil indirmediği, kendilerinin de hakkında hiçbir bilgilerinin bulunmadığı şeylere kulluk ederler. Zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur. Kendilerine âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman o kafirlerin yüz ifadelerinden inkarlarını anlarsın. Neredeyse, kendilerine âyetlerimizi okuyanlara hışım ile saldıracaklar. De ki: "Şimdi size bu durumdan daha beterini haber vereyim mi: Ateş... Allah onu kafirlere vaad etti. Ne kötü varış yeridir orası!" Ey insanlar! Size bir örnek verildi. Şimdi ona iyi kulak verin. Sizin Allah'tan başka taptıklarınız bir sinek dahi yaratamazlar, hepsi bunun için toplansalar bile. Eğer sinek onlardan bir şey kapsa bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de. Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.”⁶⁹⁹

Derveze'ye göre birinci bölümde, cahil oldukları halde işleri güçleri Allah hakkında tartışmak olan kâfirlerden bir grup nitelendirilmektedir. Derveze bu insanların liderler olduğunu ve diğer kişileri de saptırdıklarını söyler.⁷⁰⁰

Müfessirler, Hac suresi 3. ve 4. ayetlerin, Kureyş kâfirlerinin azılı elebaşlarından biri olan Nadr b. Haris hakkında indiğini belirtmişlerdir.⁷⁰¹ Çünkü o “*Melekler Allah'ın kızlarıdır. Kur'an öncekilerin masallarıdır. Allah çürümüş ve toprak olmuş insanları diriltmeye, kadir değildir*”, diyordu.⁷⁰²

İkinci bölümde ise yine, ilim ve kitap adına hiçbir şeye dayanmadan Allah hakkında mücadele eden, büyüklük taslamakla kendi kendilerine zulmeden ve diğer insanları saptıran kişilerden bahsediliyor.

Üçüncü bölüm de, kâfirlerin hiç bir ilim ve vahye dayanmaksızın Allah'ın dışında başka varlıklara ibadet etmeleri eleştiriliyor. Rasul onlardan bazılarının Kur'an ayetleri okuduğu zaman yüzlerinde öfke ve kötülük alametleri beliriyor hatta onun üzerine

⁶⁹⁸Hac, 22/8-9.

⁶⁹⁹Hac, 22/71-74.

⁷⁰⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 211.

⁷⁰¹Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, VI, 11; Taberi, *Camiul Beyan*, XVIII, 566; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, III, 194; Zuhayli, XVII, 154; Kurtubi, V, 12.

⁷⁰²Zuhayli, XVII, 154.

saldırmayı bile düşünüyorlar. Ayetler Hz. Peygamber'e şunu açıkça ilan etmesini emretmiştir: Allah dışında çağırdıkları şeyler bir tek sinek bile yaratamaz. Birbirlerine yardımcı olsalar bile bunun üstesinden gelemezler.⁷⁰³

*"Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke'den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır. Onlara karşı âyetlerimiz okunduğu zaman, "Duyduk, istesek biz de bunun benzerini elbette söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" dediler. Hani onlar, "Ey Allah'ım, eğer şu (Kur'an) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir" demişlerdi."*⁷⁰⁴

Razi'ye göre, ayetteki 'yaktülûke' "Yahut seni öldürmek için.." ifadesi ile, Ebu Cehil'in hicretten önceki gece uygulanacak olan Peygamberi öldürmek için teklif ettiği öldürme planının, 'Yuhricûke' "Yahud da seni çıkarmak için" kelimesi ile, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Mekke'den çıkarılması kastedilmiştir.⁷⁰⁵

Derveze, Enfal Suresi'nin medeni olduğunu fakat yukarıda zikredilen ayetlerin mekki hayattan izler taşıdığını belirtir. Ona göre birinci ayet gösteriyor ki, kâfirlerin Rasul'e öfkesi son safhaya varmış, artık onu sürgün etme, hapsedme ya da öldürmeyi planlamaya koyulmuşlardır. Diğer iki ayet ise inkâr ve alaya almanın had safhaya vardığını gösteren bir tablodur. Rasul Kur'an okumaya başladığında bazı kâfirler ve pek tabii olarak onların liderleri benzeri tavırları takınıyorlardı: Onun okuduklarını hafife alıyor ve diyorlar ki; *"Eğer istesek, biz de onun dediklerini diyebiliriz. Onun söyledikleri öncekilerin masalları ve söylentileridir."* Sonra bu sözlerinin arkasından üçüncü ayetin tasvir ettiği alay dolu meydan okuyuşlarını devreye sokuyorlar ve bununla Rasul'ün elçiliğini kesin bir şekilde inkâr ettiklerini ilan ediyorlardı. Rasul'e ve Müslümanlara Medine döneminde bunların yapıldığının hatırlatılması, onlar üzerinde çok kuvvetli, düşmanca tavırlar olduğunu düşündürmektedir.⁷⁰⁶

Derveze, Müşrik liderlerden Mekke döneminde Rasul ve mü'minlere karşı katı davrananların yanında, onlara karşı ölçülü davrananlarında olduğunu söyler.

⁷⁰³Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 211,212.

⁷⁰⁴Enfal, 8/30-32.

⁷⁰⁵Râzi, XI, 302; Taberi, *Camiul Beyan*, XIII, 495; Elmalılı, IV, 224,225; İbn Hişam, I, 481,482; Köksal, I-II, 657-661.

⁷⁰⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 212,213.

Yukarıda bir sebeple verdiğimiz Kalem Suresi'nin 8. ve 9. ayetlerinde bahsi geçen inkâr edenler, Rasul, davet ilkelerinde yumuşak bir metot izlerse kendilerinin de O'na aynıyla karşılık vereceklerine dair söz verdikleri anlatılmaktadır.⁷⁰⁷ Diğer bir örnekte Mümtetine Suresi'ndendir:

*“Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah âdil davrananları sever. Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkararak ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”*⁷⁰⁸

Bu ayetlere göre, Mekke'de kâfirlerden bir grubun olduğu, bu gruba bağlı olan bireylerin Rasul'e, müslümanlara ve İslam'ın çağrısına karşı düşmanlıklarında öfkeli ve azılı olmadıkları, kesinlikle bilinmelidir. Bunlar, işkence ve komplolara karışmaz, onlara ortak çıkmaz, yardımcı olmazlardı.⁷⁰⁹

Ayette geçen ve müslümanlara karşı ölçülü davranıp onlarla savaşmayan kişilerin kimler olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bunların Hz. Peygamber'e karşı savaşmayacaklarını bildiren Huza'a kabilesi olduğunu, bazıları Mekke'de iman edip hicret edemeyenler olduğunu, bazıları bunların Haşimoğullarından bir kısım olduğunu söylemişlerdir.⁷¹⁰ Taberi burada zikredilen insanların herhangi bir dine bağlı olabileceklerini belirtir.⁷¹¹

Derveze' Kafirun Suresinde de bu yumuşak hitabın gözlenmekte olduğunu belirtir:

*“De ki: "Ey Kâfirler! Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz. Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk edecek değilim. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.”*⁷¹²

⁷⁰⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 216.

⁷⁰⁸Mümtetine, 60/8-9.

⁷⁰⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 217.

⁷¹⁰Râzi, XXI, 442.

⁷¹¹Taberi, *Camiul Beyan*, XXIII, 322.

⁷¹²Kafirun, 109/1-6.

Müfessirler, bu surenin liderlerin Rasul'e müracaatı ve tanrılara ibadet ve onlara saygı konusunda karşılıklı değiştirme istekleri münasebetiyle indiğini rivayet etmişlerdir. Yine onların belirttiğine göre, Rasul onların tanrılarına ibadet edecek, onlar da Allah'a ibadet edecek, O'na hürmet ve saygı gösterdiklerini ilan edeceklerdi. Derveze'ye göre ayetlerde bu rivayetlerle uyuşmayan bir şey yoktur. Belki de bu ayetlerde, Kalem Suresi'nin "Onlar istediler ki, sen yumuşak davranasın da onlar da sana yumuşak davransınlar," ayeti açıklanmaktadır. Hitabın şeklinden, üslubundan ve rivayetlerden anlaşılabilir; Rasul'e müracaat eden bu kimselerin, anlaşmaya varmak için karşılıklı iyi niyet içerisinde oldukları açıktır.⁷¹³

Taberi Kafirun Suresi'nin nüzul sebebi ile ilgili şu rivayeti aktartır: Velid b. Muğire As b. Vail, Esved b. Muttalib ve Ümeyye b. Halef, Resulullah ile karşılaşmış ona şöyle dediler: "Ey Muhammed, haydi gel, biz senin ibadet ettiğine tapalım sen de bizim taptığımızı tap. Böylece seni bütün işlerimizde ortak edelim. Şayet senin getirdiğin bu din, bizim üzerinde bulunduğumuz dinden daha hayırlı ise biz o dinde sana ortak olmuş oluruz ve ondan payımızı almış oluruz. Eğer bizim üzerinde bulunmuş olduğumuz din, senin üzerinde bulunduğun dinden daha hayırlı ise sen bize ortak olmuş olursun ve ondan nasibini almış olursun." İşte bunun üzerine bu sure nazil oldu.⁷¹⁴ Görüldüğü üzere bu rivayet Derveze'nin yukarıda bahsettiği kâfirlerin "Tanrılara ibadette karşılıklı değişme" taleplerini destekler niteliktedir.

*"Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletmezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola erdirtir. O doğru yola gelecekleri daha iyi bilir."*⁷¹⁵

Müfessirlerin aktardığına göre bu ayet, ölüm döşeginde olan Ebu Talib'in atalarının dinine bağlılıkta ısrarcı davranması sonucunda inmiştir. Resulullah (s.a.v) amcasının hidayete ermesini çok istiyordu. Ancak Ebu Talib, Kureyşli müşriklerin, kendisini, atalarının dininden çıktığına dair suçlamalarından çekiniyordu.⁷¹⁶ Bunun yanısıra Ebu Talib, Resulullah'a karşı şiddete başvurmuyor aksine O'na yumuşak davranıyor ve O'nu koruması altına alıyordu. Derveze bu ayetin ilk dönem inen ayetler arasında yer aldığını, Ebu Talib'in ise Mekke döneminin sonlarına doğru vefat ettiğini belirtir. Fakat

⁷¹³Derveze, Siretu-r Rasul, I, 217,218.

⁷¹⁴Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 662; Kurtubi, XX, 225; Zuhayli, XXX, 439; İbn Hişam, I, 362.

⁷¹⁵Kasas, 28/56.

⁷¹⁶Kurtubi, XIII, 299; İbn İshak, I, 237,238; Buhari, K. Tefsir, VI, 112/4772; Müslim, K. İman, I, 54/24, Köksal, I-II, 467,468.

bu yaklaşımın, ayetin, Ebu Talib hakkında inmiş olmasına engel teşkil etmediğini de belirtir.⁷¹⁷

*“Eğer kendilerine (başka) bir mucize gelirse mutlaka ona inanacaklarına dair en güçlü yeminleriyle Allah'a yemin ettiler. De ki: "Mucizeler ancak Allah katındadır. O mucizeler geldiği vakit de inanmayacaklarını siz ne bileceksiniz?”*⁷¹⁸

Derveze'ye göre, ayette ‘Yuş'iruküm’ “Bilir misiniz?” ifadesinde hitap Rasul'e ve müslümanlara yöneliktir. Bu da, müslümanlardan bazılarının Allah'ın kâfirlerin isteklerine müspet cevap vermesini temenni ettiklerini, kendilerine bir mucize versin de mazeret ve kaçamak yapmalarına kapı bırakmasın, böylece kâfirler de teslim olsun ve davet de zafere ulaşsın diye düşündüklerini göstermektedir.⁷¹⁹

Derveze bu isteğin, ölçülü insanlara yapılmış olmasının olası olduğunu söyler. Bunlarla Müslümanlar arasında sürekli bir ilişki, kurulu bir bağ vardı. Onların bu tutumları Müslümanların gönüllerinde onların vazgeçebileceği ve kendilerine katılabileceği umudunu uyandırmıştır.⁷²⁰

Derveze bu yumuşak davranma olaylarının Mekkî sûrelerin sonlarına doğru gittikçe zayıfladığını söyler. Bunun yanında, şiddet ve zulüm görüntüleri, son inen surelere varıncaya kadar bütün surelerde açık bir biçimde gözlenmektedir. Bu azgın liderlerin taşkınlıklarını sürdürmesi, pek çok müslümanın Mekke'den ayrılıp Habeşistan'a göç etmesine, hatta bazı müslümanların dinlerinden dönmelerine yol açmıştır.⁷²¹

3.3. Baskılar, İşkenceler ve Hicret

3.3.1. Baskı ve İşkenceler

Kureyşli liderler; muhalefet, engelleme ve fikirsel alanda meydan okumakla kalmamış bilakis, içlerinden zulümde daha da aşırı giden bazıları, müslümanlara işkence etmeye onları sıkıntıya düşürmeye ve güçleri oranınca onları İslam'dan geri çevirip küfre sokmaya çalışıyorlardı. Derveze'ye göre Kur'an, bu tutum ve davranışların işlendiği pek

⁷¹⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 219,220.

⁷¹⁸En'am, 6/109.

⁷¹⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 224,225; Taberi, *Camiul Beyan*, XII, 40; Kurtubi, VII, 64, Elmalılı, III, 495.

⁷²⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 225.

⁷²¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 230,231.

çok ayet ve bölüm ihtiva etmektedir. O'na göre mü'min erkek ve kadınların işkenceye uğradığına işaret eden surelerin ilki Buruc suresidir.

“Burçlarla dolu göğe andolsun. Va'dedilmiş güne (kıyamete) andolsun. Şâhitlik edene ve şahitlik edilene andolsun ki, (mü'minleri yakmak için) hendek kazıp (içinde) alevli ateş yakanlar lanetlenmiştir. O vakit, ateşin etrafında oturmuş, mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı. Onlar mü'minlere ancak; göklerin ve yerin hükümranlığı kendisine ait olan mutlak güç sahibi ve övülmeye layık Allah'a iman ettikleri için kızıyorlardı. Allah her şeye şahittir.”⁷²²

Bu ayetler hakkında Derveze şu rivayetleri nakleder:

Müfessirlerin rivayetlerinden birine göre, Yemen'de bir sihirbazın öğrencisi, Hristiyan olan bir rahip sayesinde müslüman olmuştu. Kral, rahip ve öğrenciyeye işkence ederek ikisini de öldürmüştü. Ölümünden sonra her ikisinin de kerametleri ortaya çıkmış, insanlar da müslüman olmuşlar ve eski dinlerini bırakmışlardı. Kral hendeklerin kazılması ve içlerinde ateş yakılmasını emretmiş, tövbe etmeyen ve dininden dönmeyenlerin oraya atılmasını istemişti.⁷²³

Yine rivayetlerden birine göre, Yahudiler'in bazı bilginleri Medine'den Yemen'e göçmüşler, Yemen'in Zu Nuvas diye bilinen kralını ikna edip Yahudi yapmışlardı. Yemen'de Hristiyanlar da vardı. Bilginler, kralı teşvik ederek, onları Hristiyanlıktan vazgeçip Yahudi olmaları için zorlamasını istediler. Fakat Hristiyanlar dinlerinden vazgeçemediler. Kral hendekler kazılmasını ve içlerinde ateş yakılmasını istedi. Onlardan inat edenlerin ateşe atılmasını emretti.⁷²⁴

Elmalılı, bu konu ile ilgili ondan fazla görüşün belirtildiğini fakat hepsinin kapsadığı mânânın genel olarak; kâfirlerden bir takım kişilerin yerde hendekler açtırıp içinde ateş yaktırdığını, mü'minlerden, dininden döneni bırakıp imanında ısrar edeni ateşe attıklarını söyler. Sözü edilen “Ashab-ı Uhdud” müminleri yakanlardır.⁷²⁵

⁷²²Buruc, 85/1-9.

⁷²³Müslim, K. Zühd, IV, 2299/3005; Tirmizi, K. Tefsir, V, 437/3340.

⁷²⁴Kurtubi, XIX, 287-289; Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 266-268.

⁷²⁵Elmalılı, IX, 98.

Derveze'ye göre durum ne olursa olsun, ayetlerin içeriği ve Ashab-ı Uhdud'a işaretle yetinmesi; Kur'an'ı dinleyen Arapların Uhdud olayını bildiklerini, bu olayla, bazı insanların -Allah'a imandan başka günahları olmadığı halde- dinlerinden döndürülmeye mecbur kılındıklarından haberleri olduğunu göstermektedir.

*"Şüphesiz mü'min erkeklerle mü'min kadınlara işkence edip, sonra da tövbe etmeyenlere; cehennem azabı ve yangın azabı vardır. İman edip salih ameller işleyenlere gelince; onlara içinden ırmaklar akan, cennetler vardır. İşte bu büyük başarıdır. Şüphesiz, Rabbinin yakalaması çok çetindir. Şüphesiz O, başlangıçta yaratmayı yapar, sonra onu tekrarlar. O, çok bağışlayandır, çok severdir."*⁷²⁶

Ayetler, müminleri dinlerinden döndürmeye çalışanlara sert bir uyarıda bulunmakta, onları tövbeye ve günahlarından dönüşe teşvik etmektedir. Mü'minleri övgüyle anmakta ve gönüllerine huzur vermektedir. Buruc Suresi, erken inen surelerdendir. Bu da gösteriyor ki, liderler davetin ilk döneminden itibaren Müslümanlara işkence etmeye başlamışlardı. Derveze'ye göre bu işkencelerin büyük bir bölümü korumasız ve zayıf (mustaz'af) Müslümanlar üzerine yoğunlaşmıştı.⁷²⁷

Nahl süresindeki iki ayet bazı müslümanların İslam'dan dönmek (irtidad) zorunda kaldıklarını, bunlardan bazılarının kâfir olarak hayatlarına devam ettiklerini, bazılarının ise fırsatını bulunca tekrar İslam'a dönüp Mekke'den kaçtıklarını göstermektedir.⁷²⁸

*"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır."*⁷²⁹

Müfessirlerin rivayet ettiğine göre, bu ayette istisna edilen kişi, kalbi imanla dolu olduğu halde (dil ile) inkâra zorlanmış olan Ammar b. Yasir'dir. Bu sahahi ağlayarak Rasulullah (s.a.v)'a gelip kendisine ihanet (inkâr) ettiğini söylemiş, Peygamber (s.a.v), onu teskin ederek, *"Tekrar sana gelip aynı şeyi istediklerinde dediklerini yap"*

⁷²⁶Buruc, 85/10-14.

⁷²⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 268.

⁷²⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, V, 187.

⁷²⁹Nahl, 16/106.

demiştir.⁷³⁰

Bazı zengin müslümanlar ve özellikle Hz. Ebu Bekir (r.a) işkence gören köleleri satın alıp işkenceden kurtarıyorlardı.⁷³¹ İşkence Mekke dönemi boyunca ve Mekke'de kalmak zorunda olup Medine'ye hicret edemeyenler açısından ise Hicri II. yılda Mekke'nin fethine dek devam etmişti. Bu işkenceci tavır Peygamber (s.a.v) ve müslümanlara güç anlar yaşatan en mühim hareketlerdendir. Bundan dolayı kadın-erkek, müslüm olanların birçoğu Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmıştı.

Derveze yapılan bu işkencelere şu örnekleri verir: Müslümanlar yakıcı güneş altında elbiseleri çıkarılarak, kızgın kumlara yatırılıyor ve çıplak bedenleri üzerine ağır taşlar konarak o delirtici sıcak altında bekletiliyorlardı. Kendilerine su ve yemek verilmiyordu. Elleri ve ayakları zincirlerle bağlanıyor, sopalarla dövülüp kamçılanıyorlardı. Nihayet bazıları bu işkencelere dayanamayıp, can veriyorlardı.

Bunun yanında vücuda demir gömlek giydirerek kızgın güneş altında bekletmek, ateş üzerinde sürüklemek ve ateşle mü'minlerin başlarını dağlalamak, başlarını suya batırmak işkence yöntemlerinden bazılarıydı.⁷³²

Derveze'ye göre burada özellikle dikkat çeken bir nokta da, mümin erkeklerin yanı sıra kadınların da ayetlerde zikredilmesidir. Bu da gösteriyor ki, çağrının duyulması ile birlikte, kadınlardan bir grup Rasul'e iman etmiş; zayıf olmalarına ve müslümanların o sırada büyük takibat, sıkıntı ve işkencelere maruz kalmalarına rağmen daveti kabule koşmuşlardır. Rivayetlerin bildirdiğine göre onlardan bazıları fiilî baskı ve işkenceye hedef olmuştu. Bu rivayetlere göre mü'min kadınlardan bazıları, erkekler gibi, dinlerine bağlılıklarından dolayı hayatlarından olmuşlardı.⁷³³

⁷³⁰İbn Sad, III, 249.

⁷³¹Taberi, *Camiul Beyan*, XVII, 305; İbn Kayyim, II, 30; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 95.

⁷³²Köksal, I-II, 347.

⁷³³Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 269,270.

3.3.2. Habeşistan'a Hicret

*"Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz. Ahiret mükafatı ise daha büyüktür. Keşke bilselerdi. Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir."*⁷³⁴

Derveze'ye göre her iki ayetten de açıkça anlaşılıyor ki, Allah yolunda hicret, muhacirlere yapılan bir zulümden sonra söz konusu olmuştur. Yine her iki ayet, Allah'ın yardımının onlarla birlikte olduğunu, onları güzel bir yolda yerleştireceğini de müjdelemektedir. Ayet onların sabırlarını, Allah'a güvenmelerini ve dayanmalarını övgüyle anmıştır. Bunların hepsi, müstaz'af Müslümanların uğramış oldukları işkenceleri, zulümleri dile getirmekte; sabırlarını, imanlarını ve psikolojik durumlarının güçlü olduğunu göstermektedir.

Derveze mütevatir rivayetlerden hareketle, Nahl suresinin bu iki ayetinin birinci Habeşistan hicretine ışık tuttuğunu söyler.⁷³⁵ Bu hicret iki kere gerçekleşmiştir. Birincisinde on bir erkek, dört kadın; ikincisinde seksen üç erkek, on sekiz kadın bulunmuştur.⁷³⁶

İbn Kayyım birinci Habeşistan hicretinde on iki erkek, dört kadın; ikinci hicrette ise seksen üç erkek, on dokuz kadın olduğunu söyler.⁷³⁷

Derveze, baskı ve işkenceler arttığında, Rasulullah'ın, müminlere şöyle dediğini nakleder: *"Habeşistan'a gidecek olursanız; orada bir kral var ki, yanında kimse zulme uğramaz. Orası adalet yurdudur; ta ki Allah, içinde bulunduğunuz duruma bir çıkış yolu göstereyin."*⁷³⁸ Böylece müslümanlar ilk Habeşistan hicretine çıkmışlardır.

Habeşistan'a ulaştıktan iki ay sonra Kureyş'in müslüman olduğu haberi, Habeşistan'a hicret eden müslümanlara ulaştı. Hicaz'a döndüklerinde haberin doğru olmadığını gördüler. Akraları, dönenlere, tekrar işkence etmeye başladılar. Onlara ve başkalarına karşı sürdürülen işkence kampanyası gittikçe artıyordu. Bu sefer, bir öncekinin sekiz

⁷³⁴Nahl, 16/41-42.

⁷³⁵İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, II, 540; Taberi, *Camiul Beyan*, XVII, 206.

⁷³⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 270,271.

⁷³⁷İbn Kayyım, II, 30-32.

⁷³⁸İbn Hişam, I, 321; İbn Kesir, *El Bidaye*, II, 4; Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 271.

katına ulaşan bir sayıda, ikinci hicret gerçekleşti, bunların arasında birinci hicrete katılanların çoğu da bulunuyordu.⁷³⁹

Derveze'ye göre Habeşistan'ın hicret yurdu olarak seçilmesinin başlıca nedeni yukarıda verdiğimiz Rasulullah'ın Habeş kralı hakkında söylediği sözüdür. Bunun yanında davetin orada yayılma olasılığı da göz önünde bulundurulmuştur.⁷⁴⁰

Derveze hicretin, Nahl suresinin 41 ve 42. ayetlerinden hareketle, ancak rahatsız edilmekten, sıkıştırılmaktan, ilişkilerin kesilmesinden, zulümlerden, işkencelerden ve dinden döndürülmeye çalışılmaktan müsterih olma, güven, huzur ve özgürlük havasını teneffüs etmeye duyulan istekten dolayı gerçekleşmiştir.⁷⁴¹

3.3.3. İlk İrtidat Olayları

*“Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır. Bu, onların dünya hayatını sevip ahirete tercih etmelerinden ve Allah'ın kâfirler topluluğunu asla doğru yola iletmeyeceğindedir. İşte onlar, Allah'ın; kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. İşte onlar gafillerin ta kendileridir. Hiç şüphesiz onlar, ahirette ziyana uğrayanların da ta kendileridir.”*⁷⁴²

Derveze bu ayetlerde iki yönlü bir fitnedden bahseder. Birincisi, herhangi bir zorlama olmadan, dünya hayatını ahiret hayatına tercih etme, dünyaya meyiletme yani güzellikle dünya menfaatine mağlup olma şeklindedir. İkinci ise zorlama ile içine düşülen fitnedir. O halde bu ayetlerden sonra gelen Nahl 110. ayeti zorla dinlerinden döndürülen, sonra bir fırsatını bulup kurtulan ve tekrar İslam'ı seçen grubu kastetmiştir.⁷⁴³ Biz 106. ayeti ve nüzul sebebini yukarıda açıklamıştık.

⁷³⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 271; Geniş bilgi için bkz. Köksal, I-II, 371-374.

⁷⁴⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 272.

⁷⁴¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 274.

⁷⁴²Nahl, 16/106-109.

⁷⁴³Bkz. Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 276.

*"Sonra şüphesiz ki Rabbin, eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda cihad edip sabreden kimselerin yanındadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*⁷⁴⁴

Derveze'nin tercihinine göre, buradaki "*Cihad edenler*" kavramının, savaş şeklindeki cihadı ifade etmediğidir. Aksine sabır gösterip, Allah ve dini uğrunda güçlülere, zorluklara katlanmayı ifade etmektedir. Çünkü ayet Mekkîdir. Bilindiği gibi bu dönemde kıtal anlamında, cihada (savaş) imkân yoktu. Bu sebeple ayetlerden anlaşılıyor ki, bazı müslümanlar fitneye düşmüş ve irtidat etmişlerdi. Sonra bunlar ya da bunların bazılarına hicret etme fırsatı doğmuş, onlar da hicret etmiş ve tekrar İslam'a dönmüşler, O'nun yolunda cihad edenler, sabır gösterip sebat edenler zümresine katılmışlardı.⁷⁴⁵

Razi, bu ayetle ilgili olarak şunları söyler: Ayetteki "fitneye düşürüldükten sonra" ifadesi ile ya onların işkence edilmeleri yahut işkence edileceklerine dair tehdit edilmeleri manası kastedilmiş olabileceği gibi, "onların irtidat etmiş olmaları" manasında kastedilmiş olabilir. Bununla, takiyye için küfür-inkâr sözünü söyleyen o zayıf ve âciz müslümanların da kastedilmiş olması muhtemeldir.⁷⁴⁶

Kurtubi bu ayetin, Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh hakkında indiğini ifade eden rivayeti nakleder. Bu kişi, irtidat edip müşriklere katılmıştı. Peygamber (sav) de Mekke'nin feth edildiği günü öldürülmesini emretmişti. İbn Serh, Osman (r.a)'ın himayesini istedikten sonra, Peygamber (s.a.v) de onun bu himayesini kabul etmişti.⁷⁴⁷

"Elif Lâm Mîm. İnsanlar, "İnandık" demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler. Andolsun, biz onlardan öncekileri de imtihan etmiştik. Allah doğru söyleyenleri de mutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir. Yoksa kötülük yapanlar, bizden kaçıp kurtulacaklarını mı sandılar. Ne kötü hükmediyorlar! Her kim Allah'a kavuşmayı umarsa, bilsin ki Allah'ın tayin ettiği o vakit elbette gelecektir. O hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Her kim cihad ederse, ancak kendisi için cihad etmiş olur. Şüphesiz Allah âlemlere muhtaç değildir. İman edip salih amel işleyenlerin

⁷⁴⁴Nahl, 16/110.

⁷⁴⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 275.

⁷⁴⁶Râzi, XIV, 359.

⁷⁴⁷Kurtubi, X, 192; Nesai, Sünen, K. Tahrim, Halep 1986, VII, 107/4069.

kötülüklerini elbette örteceğiz. Onları işlediklerinin daha güzeliyle mükâfatlandıracağız."⁷⁴⁸

Derveze, Ankebut Süresi'nin, Kur'an'ın Mekke'de inen son suresi olduğunu ifade ederek şunları söyler: Bu ayetlerden anlaşıldığına göre bazı müslümanların, rahatsızlıklara karşı sabrı tükenmiş ya da tükenmek üzereydi. Sıkıntılar o dereceye varmıştı ki, şikâyet etmeye ve sızlanmaya başlamışlardı. Ayetler cesaret verme ve güzel vaatlerde bulunmayla birlikte bir azarlamayı da ihtiva etmiştir. Yukardaki ayetleri gelecek iki ayet takip etmiştir:

*"Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik. Şâyet onlar seni, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi bana ortak koşman için zorlarsa, bu takdirde onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak bana olacaktır ve ben yapmakta olduklarınızı size haber vereceğim. İman edip de salih amel işleyenler var ya, biz onları mutlaka salihler (iyiler) arasına sokacağız."*⁷⁴⁹

Derveze bu ayetlerinde Mekki olduğunu ve Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a) ile annesi hakkında indiğini kaydeder. Bilindiği gibi Sa'd'ın annesi oğlunun müslüman oluşuna öfkelenmiş ve onun irtidat etmesi için var gücüyle uğraşmıştı.⁷⁵⁰

Sözünü ettiğimiz ayetleri aşağıdaki iki ayet takip etmektedir:

*"İnsanlardan öyleleri vardır ki, "Allah'a inandık" derler. Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca insanlardan gördükleri baskı ve işkenceyi Allah'ın azabı gibi tutar. Andolsun, Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka, "Biz de sizinle beraberdik" derler. Allah, herkesin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir? Allah, elbette kendisine iman edenleri de bilir ve elbette münaфіkları da bilir."*⁷⁵¹

Bu ayetlerde, baskı ve işkenceler karşısında zayıflamış ve yılgınlığa düşmüş bazı Müslümanların, kâfirler hesabına münaфіklık yapmaya, onlarla beraber olmaya başladıkları vurgulanmaktadır.⁷⁵² İkinci ayete gelince; yüce Allah'ın inançlarında

⁷⁴⁸ Ankebut, 29/1-7.

⁷⁴⁹ Ankebut, 29/8-9.

⁷⁵⁰ Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 280; Taberi, *Camiul Beyan*, XX, 12, Tiimizî, K. Tefsir, V, 341/3189, Müslim, IV, 1877/1748.

⁷⁵¹ Ankebut, 29/10-11.

⁷⁵² Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 282.

samimi olan doğru sözlü mü'minleri ve iman iddiasında samimi olmayan münafıkları bildiğini vurgulamaya yönelik olması muhtemeldir. Aynı zamanda, ilk ayette anlatılanların bir sınav aracı olduğunu, onunla 'inandık' diyen gerçek mü'minlerle münafıkları ayırt etmenin amaçlandığını vurgulamaya yönelik olması da ihtimal dâhilindedir.⁷⁵³

Dehhak bu âyetin, Mekke'de, kendilerini mümin gibi gösteren münafıklar hakkında nazil olduğunu söyler. Abdullah b. Abbas ise, Mekke'de iken müslüman olup hicret etmek isteyen, daha sonra da müşrikler tarafından hicretleri engellenen ve dinden çıkmaya zorlanan ve bunun üzerine tekrar inkârcılığa dönen insanlar hakkında nazil olduğunu söylemiştir.⁷⁵⁴

3.3.4. Yoğunlaşan Baskılar ve Yesrib'e Hicret

*"Ey iman eden kullarım! Şüphesiz ki benim arzım (yeryüzü) geniştir. O halde ancak bana kulluk edin. Her can ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz. İman edip salih amel işleyenler var ya, onları içinden ırmaklar akan ve içinde ebedi kalacakları cennet köşklerine yerleştireceğiz. Çalışanların mükafatı ne güzeldir! Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir. Nice canlılar vardır ki, rızıklarını taşımazlar (yiyecek biriktirmezler). Onları da sizi de Allah rızıklandırır. O hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. ."*⁷⁵⁵

Bu ayetler, bir taraftan müslümanlara karşı uygulanan baskının had safhaya vardığını, öte yandan Rasul ile Yesribli liderler arasında ilk biatin gerçekleştiğini ve Yesribli'lerin, zulme uğramış müslümanların dilediklerinde kendilerine hicret etmeleriyle şerefleeneceklerini bildirdikleri bir sırada inmiştir. Onun için sağlamlaştırmayı, cesaretlendirmeyi ve izni birlikte ihtiva etmiştir. Yine ayetten anladığına göre, bazı müslümanlar hicretten endişe edip korktular. Orada helak olmaktan ya da İslam'ı kabul etmeyecek, kendilerini mahrum bırakacak gurbet diyarında, sıkıntılı bir yaşama mecbur edileceklerinden ürktüler. Ayetler onların gönüllerine huzur verdi; korkularını silip süpürdü.⁷⁵⁶

⁷⁵³Derveze, *et-Tefsiriü'l Hadis*, V, 471.

⁷⁵⁴Taberi, *Camiul Beyan*, XX, 13.

⁷⁵⁵Ankebut, 29/56-60.

⁷⁵⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 284.

*"Rableri onlara şu karşılığı verdi: "Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz. Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda eziyet görenler, savaşanlar ve öldürülenlerin de andolsun, günahlarını elbette örteceğim. Allah katından bir mükâfat olmak üzere, onları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli Allah katındadır."*⁷⁵⁷

Derveze'ye göre, bu ayette hicret, çıkarılma ve işkence eylemleri bir arada yer almıştır. Özellikle ilk iki kavramın, (göç edenler ve yurtlarından çıkarılanlar) bir arada zikredilmesiyle ilgili ayetin iki anlama işaret etmeyi amaçlamış olması gerekir. Bu iki anlam Derveze'nin anladığı kadarıyla özgürce yapılan hicret, bir de zorunlu olarak gerçekleştirilen hicrettir. Şöyle de denilebilir: Muhacirler içinden bazı kimseler Rasul'ün teşvikiyle ve izni ile Mekke'deki müslümanların genel olarak kendilerini toparlaması amacıyla, dışarı atılmadığı ve fiilî zulme maruz kalmadığı halde hicret etmişlerdir. Yanı sıra onlardan bazıları da işkence ve tehlikeye maruz kaldıktan sonra hicret etmiştir.

*"Allah yolunda hicret edip de sonra öldürülmüş veya ölmüş olanlara gelince, Allah onlara muhakkak güzel bir rızık verecektir. Şüphe yok ki Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır. Elbette onları hoşnut olacakları bir yere sokacaktır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, halimdir."*⁷⁵⁸

Ayetlerde açıkça belirtildiğine göre müslümanlardan bir grup Mekke'den hicret etmiş, bunun sonucunda ya ölmüş ya da öldürülmüştü. Ayetlerin bu insanlara övgüde bulunduğu ve onlardan söz ettiği de gayet açıktır.⁷⁵⁹ Taberi ve Kurtubi'ye göre bu ayeti kerime, bazı sahabilerin, Allah yolunda öldürülen ile yataklarında kendi eceli ile ölen kişilerden hangisinin hayırlı olduğu konusundaki tartışmaları sonucunda nazil olmuştur.⁷⁶⁰

*"Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke'den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır."*⁷⁶¹

⁷⁵⁷ Al-i İmran, 4/195.

⁷⁵⁸ Hac, 22/58-59.

⁷⁵⁹ Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 286.

⁷⁶⁰ Kurtubi, XII, c.88, Taberi, *Camiul Beyan*, XVIII, 673.

⁷⁶¹ Enfal, 8/30.

Mekke liderlerinin Rasul'e karşı düşmanlık ve kinleri o kadar arttı ki, artık kendi aralarında, onu yok etmenin çarelerini konuşuyorlar ve onu çağrısına devam etmekten alıkoymanın yollarını arıyorlardı. Fakat umdukları gerçekleşmedi. Ayetin kaydettiğine göre onlar üç yöntem üzerinde düşünmüşlerdi: Hapsetmek, sürgün etmek, öldürmek. Rivayetlere göre öldürme fikri üzerinde birleştiler.⁷⁶² Suikast, Kureyş'in değişik boylarına mensup gençler tarafından gerçekleştirilecekti. Böylece intikam alanı genişleyecek ve Rasul'ün ailesi kisas talep edemeyecekti. Yine rivayetlere göre, bu olay, Mekke devrinin sonlarında gündeme geldi. Ve Rasulullah'ın şahsi hicreti, öldürüleceği haberinin kendisine ulaşması nedeniyle gerçekleşmişti.⁷⁶³

Derveze burada şu rivayeti nakleder: Rasul, risaletinin on birinci senesinde Yesribli'lerden bazıları ile ilişki kurdu. Ve bu kişiler Rasulullah'a iman ettiler. Bir sonraki yıl daha büyük bir grup gelerek Rasul'e biat etti. İşte bu görüşmelerden sonradır ki, Yesrib'te İslam yayılmaya başladı. Ardından, büyük bir grup gelerek Rasul'e olan biatini yenileyip Rasulullah'ın ve müslümanların, hicretini memnunlukla karşılayacaklarını, onlara yardım edeceklerini ve onu savunacaklarına dair onunla anlaştılar.⁷⁶⁴ Yesrib'e hicret bundan sonra başladı.⁷⁶⁵

*"Eğer siz ona (Peygamber'e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, "Üzülme, çünkü Allah bizimle berâber" diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz bir takım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."*⁷⁶⁶

Derveze, icma ile sabit olan şu rivayeti nakleder: Rasulullah, arkadaşı Ebu Bekir ile birlikte gizlice Mekke'den ayrılmıştı. Rivayetler, Rasul'ün kurtulmasının, Kureyşlilere çok dokunduğunu bildirmektedir. Zira onlar, Rasul'ün, ellerinden kurtulup Yesrib'e ulaşmasının kendileri için ne kadar büyük bir tehlike oluşturacağını idrak etmişlerdi. Bunun için onu arayıp, yakalayacak ve yoluna devam etmesini engelleyecek kişiler

⁷⁶²İbn Hişam, I, 484; İbn Kesîr, *El Bidaye*, II, 228-230; İbn Kayyım, II, 47; Köksal, I-II, 661.

⁷⁶³Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 299; Geniş bilgi için bkz. Köksal, I-II, 657-661.

⁷⁶⁴I. ve II. Akabe Biatları için bkz. Köksal, I-II, 583-622.

⁷⁶⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 299.

⁷⁶⁶Tevbe, 9/40.

peşine taktılar. Rasulullah onların böyle davranacaklarını biliyordu. Onun için arkadaşı ile birlikte, rivayetlerin Mekke'yi kuşatan dağlardan biri olan Ebu Sevr Dağı olarak kaydettiği dağda, bir mağarada saklandı. Ortalık yatışınca kadar orada kaldı.⁷⁶⁷ Ayet ilk olarak Rabbani desteğin Rasul ile birlikte olduğuna işaret etmekte, ikinci olarak da onun bu zorlu durumda ne denli bir cesaret ve iman sahibi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kendisinin, onların ellerinden kurtulmasının ve Medine'ye geçmesinin; İslam'ın güçlenmesinde, yayılmasında ve düşmanlarının bozguna uğratılmasında ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır.⁷⁶⁸

Şimdi Rasulullah'ın maruz kaldığı bireysel baskı, zulüm ve eziyetleri inceleyelim:

*"İnkâr edenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar. "Bu mu ilahlarınızı diline dolayan?" derler. Hâlbuki kendileri Rahmân'ın kitabını inkâr ediyorlar"*⁷⁶⁹

*"Onlar seni görünce ancak eğlenceye alırlar. "Allah'ın peygamber olarak gönderdiği adam bu mu? Biz, ilahlarımıza sımsıkı sarılmasaydık neredeyse bizi ilahlarımızdan uzaklaştıracaktı" (derler.)"*⁷⁷⁰

Bu ayette müşriklerin peygamberi eğlence ve alay konusu haline getirdikleri ve birbirlerine alayvari bir şekilde: "Allah'ın elçi olarak gönderdiği bu mu?" diye sordukları sonra da inançlarına ve mabudlarına olan bağlılıklarından dolayı övündükleri anlatılmaktadır. Geleneklerine tutundukları ve "sabretmesek ve tutunmasak peygamber gösterdiği çaba ve çalışmalar sonucu bizi neredeyse inançlarımızdan saptıracaktı" dedikleri anlaşılmaktadır. Derveze'ye göre bu âyetin üslubu ve içeriği, kâfirlerin, peygamberi hor görmelerinin onun ahlak ve değerini eksik bulduklarını göstermez. Ancak burada onların, elçinin davetine karşı küçümseyici tutumlarının bir tasviri söz konusudur. Buna ek olarak, söz konusu durum kâfirlerin Peygamber'in davetinin başarıya ulaşmasından korku duyduklarını göstermektedir. Yine bu durum

⁷⁶⁷Buhari, K. Menakıb, IV, 201/3615; Müslim, K. Zühd, IV, 2309/2009; İbn Sad, IV, 270; İbn Kesîr, *El Bidaye*, II, 234,235; İbn Kayyım, II, 47,48.

⁷⁶⁸Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 301.

⁷⁶⁹Enbiya, 21/36.

⁷⁷⁰Furkan, 25/41.

Peygamber'in bitkinliğe düşmeden ve ılımlı bir politika izlemeden gösterdiği yoğun çabayı kanıtlamaktadır.⁷⁷¹

"Kendilerine âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman o kâfirlerin yüz ifadelerinden inkârlarını anlarsın. Neredeyse, kendilerine âyetlerimizi okuyanlara hışımla saldıracaklar. De ki: "Şimdi size bu durumdan daha beterini haber vereyim mi: Ateş... Allah onu kâfirlere vaad etti. Ne kötü varış yeridir orası!"⁷⁷²

Burada ayet, Kur'an'ın kâfirler üzerinde ne kadar etkili olduğunu, kâfirlerin neredeyse Rasul'ün üzerine çullanacaklarını anlatmaktadır. Fakat bu kin düşünce planında kalmıştır.

Derveze, ayetlerden hareketle Peygamberimize yapılan işkenceleri şu şekilde sıralar:

a) Mekke'de, üzerine toprak dökülmesi, Taif te çeşitli küfürlere maruz kalması ve çakıl taşlarıyla taşlanması.⁷⁷³

b) Ebu Cehil, Safa tepesi yanında Rasulullah'ı gördü, Ona hakaret etti ve kendisine sövdü; O'nun dinini nahoş şekilde kusurlu göstermeye çalıştı, eylemini hafife aldı. Bu olay Rasul'ün amcası Hz. Hamza'ya ulaşınca -o sırada henüz Müslüman olmamıştı- öfkesi kabardı. Ebu Cehil'i Kâbe'nin avlusunda karşıladı ve yayı ile ona saldırdı. Ve başını feci şekilde yardı. Sonra ona dedi ki: Sen ona mı sövüyorsun? Ben de onun dinindenim. Gücün varsa bana karşı koy! Bu arada Beni Mahzum'dan bazı adamlar Ebu Cehil'e yardım etmek istediler. Ebu Cehil: 'Bırakın onu, Allah'a yemin olsun ki kardeşinin oğluna çirkin biçimde sövdüm' dedi.⁷⁷⁴

c) Ukbe b. Ebi Muayt Rasul ile birlikte oturdu. Bir süre onu dinledi. Sonra Ubey b. Halef yanına geldi. Ve: Eğer sen bir daha onunla oturur, ikinci bir defa onu dinlersen ve şimdi gidip onun yüzüne tükürmezsen yüzüm senin yüzüne haram olsun dedi. Allah'ın düşmanı da kalktı aynısını yaptı.

⁷⁷¹Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, III, 85.

⁷⁷²Hac, 22/72.

⁷⁷³İbn Kayyim, II, 35-37; Köksal, I-II, 477-483.

⁷⁷⁴İbn Hişam, I, 291,292; İbn Sad, III, 5,6; İmam Zehebi, *Tarihü'l İslam*, Beyrut 1993, I, 171,172; Köksal, I-II, 399-402.

d) Birgün Kureyş'in ileri gelenleri Kâbe'de toplanmış, aralarında konuşuyorlardı: Bizim bu adamın işinde sabrettiğimiz kadar başka işte sabrettiğimiz görülmemiştir. Hâlbuki biz onun yaptıklarına karşı sabrediyoruz. Onlar daha bu sözlerini bitirmeden Rasulullah geldi. Rükne ellerini sürdü. Sonra Tavaf etti. Onların yanından geçerken, kendisine laf atmaya başladılar. Rasulullah hiç oralı olmadı tavafına devam etti. Onlar Rasul'ü tekrar alay konusu ettiler.⁷⁷⁵

e) Ebu Leheb, Hakem b. As ve Ukbe b. Ebi Muayt, Rasulullah'ın evine komşu idiler. Namaz kılariken üzerine bağırsak türü şeyler atıyorlardı. Hatta bazen pişmekte olan yemek tencerelerinin içine bile atıyorlardı.⁷⁷⁶

Derveze, hakkında ayet olmayan tüm bu rivayetleri kabul eder. Delil olarak da şu ayeti nakleder:

*"Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme. Şüphesiz biz, Allah ile beraber başka ilah edinen alaycılara karşı sana yeteriz. İlerde bilecekler."*⁷⁷⁷

Burada Allah, Rasul'üne güvence vermekte ve onu kâfirlerin tuzaklarından, hilelerinden ve eziyetlerinden koruyacağını müjdelemektedir.⁷⁷⁸

3.3.5.Hicret Etmeye Güç Yetiremeyenler

*"Size ne oluyor da, Allah yolunda ve, "Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zâlim olan şu memleketten çıkar, katından bize bir dost ver, bize katından bir yardımcı ver" diye yalvarıp duran zayıf ve zavallı erkekler, kadınlar ve çocukların uğrunda savaşa çıkmıyorsunuz?"*⁷⁷⁹

Derveze'ye göre ayet açıkça bildiriyor ki, Mekke'de, hicret etmekten aciz olan erkekler, kadınlar ve çocuklar vardı. Ve onlar Mekkelilerden ya da kendi akrabalarından büyük bir baskı ve zulüm görüyorlar ve bu sıkıntıdan kurtulmak için Allah'a dua ediyorlardı. Âyet, müslümanları Mekkelilere karşı savaşmaya teşvik etmekle ilgili olarak inmiştir.

⁷⁷⁵İbn Hişam, I, 289,290; İbn Kesir, *El-Bidaye*, III, 46.

⁷⁷⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 303,304.

⁷⁷⁷Hicr, 15/94-96.

⁷⁷⁸Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 305.

⁷⁷⁹Nisa, 4/75.

Bu da onların, Mekke'de müslümanlara karşı başlattıkları düşmanlıkla ilgilidir. Yine ayet, bu teşvikin mustaz'afları kurtarmakla ilgili olduğu hususunda açıktır. Bu da, pek tabii olarak, onların hâlâ eziyet içinde ve dinlerinden dönmeleri için zorlamalarla karşılaştıklarını ifade eder.

Razi, "Kadın, erkek ve çocuklar gibi, müstaz'af olanlar"dan maksadın, Mekke'de kalıp, Medine'ye hicret edemeyen müslümanlar olduğunu söyler. Bunların, Mekke kâfirlerinden şiddetli eziyetler gördüklerini ve bu konuyla ilgili olarak İbn Abbas'ın (r.a), "Ben ve annem, kadın ve çocuk mustaz'aflardan idik"⁷⁸⁰ dediğini nakleder.⁷⁸¹

*"Kendilerine zulmetmekte iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: "Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)" Onlar da, "Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik" derler. Melekler, "Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!" derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir. Ancak gerçekten zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar başkadır. Umulur ki, Allah bu kimseleri affeder. Çünkü Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır. Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de. Kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."*⁷⁸²

Ayet, açıkça Mekke'de halen hicret etmemiş müslümanların bulunduğunu bildirmektedir. Bunlar arasında gerçekten güçsüz ve hicret imkânından yoksun olanlar olduğu gibi, aksine, hiçbir sebep olmadığı ve sadece dine olan samimiyetlerinin azlığı nedeniyle hicret etmeyenler de vardı. Bu kimseler hicret etmektense neredeyse dinlerinden dönmeyi tercih edeceklerdi. İşte yukarıdaki ayetler bu ikinci grubu uyarmakta ve onları hicret etmeye teşvik etmektedir. Hicret için doğacak en ufak bir fırsatı değerlendirmeleri gerektiği, zira hicretin, çekilen baskı ve zulümlerin sonu olacağı vurgulanmıştır.⁷⁸³

⁷⁸⁰Buhari, K. Cenaze, II, 94/1357.

⁷⁸¹Râzi, VIII, 162; Kurtubi, V, 279; İbn Ebi Hatim, III, 1047; Zuhayli, V, 158.

⁷⁸²Nisa, 4/97-100.

⁷⁸³Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 306.

Razi, ‘zulm’ kelimesiyle: “Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.”⁷⁸⁴ ayetteinde yer aldığı üzere bazen ‘küfür’ murad edildiğini; âyetteki “öz nefislerine zulmedenler” ifadesinden de ne murad edildiği hususunda ise iki görüşün ileri sürüldüğünü ifade eder. Birinci görüşe göre, küfür diyarında müslüman olup, orada oturmaya devam ederek, İslâm diyarına hicret etmeyen kimseler kastedilmiştir. İkinci görüşe göre, korktukları için mü'minlere iman ettiklerini söyleyip, kendi kavimlerinin yanına geldiklerinde de kâfir olduklarını ortaya koyan ve Medine'ye hicret etmeyen bir grup münafık kastedilmiştir.⁷⁸⁵

Kurtubi, ayette bahsedilen kişilerin, Peygamber (s.a.v)'a iman ettiklerini izhar etmiş Mekkeli bir topluluk olduğunu söyler. Bunlar hicret edememiş ve kavimleri ile birlikte kalmışlardır. Bu kimseler, müslümanların sayılarını az görünce dinleri hususunda şüpheyeye düşerek irtidat etmişler ve Bedir savaşında müşrikler safında yer almalarından ötürü bu ayetler nazil olmuştur.⁷⁸⁶

Önceki konularda bir sebeple zikredilen Mümtetine 10 ve 11. ayetler hakkında Derveze şunları söyler: Birinci ayet bazı müslüman kadınların ilk etapta muhacirlerle beraber hicret etmekten aciz kaldıklarını, daha sonra bir fırsatını bulup hicret ettiklerini vurgulamaktadır. Ayetin muhtevası, bu olayın Hudeybiye'den sonra meydana geldiğini bildiren rivayetlerle uyum içindedir. Kadınların akrabaları, Medine'ye gelip Hudeybiye antlaşmasının gereği onları geri almak istediklerini söylüyorlardı. Ayet onları geri vermeyi yasakladı ve onların sahiplerine tazminat (fidye) ödemeyi emretti.⁷⁸⁷

Derveze'ye göre kadınların bu kaçışları, Mekke'de eziyetlere ve fitneye maruz kaldıklarını göstermektedir. Aynı zamanda bu kaçış, onların, güçlü imana sahip olduklarını göstermektedir. Bu da siret olayları içinde parlak bir sahneyi ve kadınların tavırlarıyla ilgili önemli bir hareketi ifade etmektedir.⁷⁸⁸

⁷⁸⁴ Lokman, 31/13.

⁷⁸⁵ Râzi, VIII, 269.

⁷⁸⁶ Kurtubi, V, 345.

⁷⁸⁷ Vakidi, II, 629- 631; Köksal, V-VI, 340-344.

⁷⁸⁸ Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 308.

3.4. Davetin Getirdiği Sıkıntılar

Derveze'ye göre Mekkî Kur'da pek çok ayet, Rasulullah (s.a.v)'in hissettiği üzüntü ve acıyı ifade etmekte; genel olarak Arapların büyük çoğunluğunun, özel olarak da Mekkelilerin davete karşı olumsuz bir tavır takınmaları nedeniyle Rasulullah'ın zaman zaman sıkıntılara girdiğini göstermektedir. Bu sıkıntılara bazı ayetler doğrudan işaret ederken bazıları da ipuçları vererek işaret etmişlerdir.⁷⁸⁹

a) Sıkıntıların şiddetini gösteren ayetler:

*"Kötü ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse, ameli iyi olan kimse gibi mi olacaktır? Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir. (Ey Muhammed!) Onlar için duyduğun üzüntüler yüzünden kendini helak etme! Şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını hakkıyla bilendir."*⁷⁹⁰

Görüldüğü gibi ayet, Rasulullah'ın inkârcıların (Mekke'li Müşriklerin) iman etmeyişine üzülen kendisini helak etmesini yasaklayan bir emir ihtiva etmekte, hidayet ve dalaletin Allah'tan olduğunu belirtmekte onu teselli etmektedir.⁷⁹¹ Aşağıda verilen ayette aynı konuyu ihtiva etmektedir.

*"Tâ, Hâ. Biz bu Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik. Ancak (Allah'tan) korkanlara bir öğüt (olarak indirdik)"*⁷⁹²

*"Ta Sin Mim. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridi. Ey Muhammed! Mü'min olmuyorlar diye adetâ kendini helak edeceksin! Biz dilesek, onlara gökten bir mucize indiririz de, ona boyun eğmek zorunda kalırlar. Rahmân'dan kendilerine gelen her yeni öğütten mutlaka yüz çevirirler. Onlar (Allah'ın âyetlerini) yalanladılar, fakat alay edegeldikleri şeylerin haberleri başlarına gelecek."*⁷⁹³

Burada Derveze'nin görüşüne göre Rasul için tatlı bir eleştiri yer almaktadır. Çünkü Rasul'ün şiddetli bir üzüntü duyduğunu, insanların iman etmemelerinden ve yüz

⁷⁸⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 314.

⁷⁹⁰Fatır, 35/8.

⁷⁹¹Kurtubi, XIV, 325; Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 315.

⁷⁹²Taha, 20/1-3.

⁷⁹³Şuara, 26/1-6.

çevirmelerinden dolayı sanki kendisini öldürecek gibi olduğunu ifade etmektedir. Onu teselli etmekte ve sağlamlaştırmaktadır. Şüphesiz bu ayetler de Rasul'ün üzüntü ve kederlerinin şiddetlendiği bir zamanda; yalanlama ve yüz çevirmenin etkisiyle üzüldüğü sırada inmiştir. Bu da ayetlerin açıkça bildirdiği ve ihtiva ettiği bir gerçektir.⁷⁹⁴ Altıncı ayetin açılımında müfessirler bunun, Allah'ın ayetleriyle alay eden ve onları yalanlayan kâfirleri uyarma ve onları cezayla korkutma kabilinden olduğunu söylemişlerdir. Bu ayetin lafızlarına bakıldığında ve diğer ayetler göz önünde bulundurulduğunda söz konusu ayetin Allah tarafından Hz. Peygamber'e yapılmış bir müjde ve güven içerdiği akla gelmektedir. Ayet, alay edilen Muhammedi davanın zafere ereceğini vurguluyor.⁷⁹⁵

*"(Ey Muhammed!) Belki de sen, (müşriklerin) "Ona bir hazine indirilseydi veya beraberinde bir melek gelseydi ya!" demelerinden dolayı sana vahyolunanlardan bir kısmını gözardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak. Fakat sen, ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekildir."*⁷⁹⁶

Ayet, Rasullah'ın aklından geçmesi beklenen sıkıntıya ve bunalıma karşı bir uyarı ihtiva etmektedir. Olur ki Rasulullah, müşriklerin, kendisinden doğruluğunu ispatlayacak bir melek istemeleri, kendisini zengin edecek bir hazine indirmesini talep etmeleri karşısında sıkıntıya düşer veya böyle bir talepte bulunmalarından korktuğundan bazı ayetleri⁷⁹⁷ ve özellikle de kâfirlerin ilahlarına saldıran ayetleri açıklamamayı zihninden geçirdiği için Allah tarafından uyarıldığı görülmektedir.⁷⁹⁸ Bunun için ayet Rasul'e bir güven ve destek vermiştir. O, sadece bir uyarıcıdır. İnsanların iman etmesiyle mükellef değildir, onlara vekil de değildir.

Kurtubi bu ayetin nüzülü ile ilgili şunları söyler: Mekke müşrikleri Peygamber (sav)'e şöyle demişlerdi: Şayet sen bize ilahlarımıza dil uzatılmayan bir kitab getirecek olursan, hiç şüphesiz biz de sana uyarız. Peygamber (sav) de onların ilahlarına dil uzatmaktan vazgeçmek isteyince bu âyet-i kerîme nazil oldu.⁷⁹⁹

b) Kâfirlerin tutumlarından ve davranışlarından rahatsız olduğunu, üzüldüğünü, gönlünün daraldığını işaret eden ayetler:

⁷⁹⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 316; Taberi, *Camiul Beyan*, XIX, 326.

⁷⁹⁵Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, III, 243.

⁷⁹⁶Hûd, 11/12.

⁷⁹⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 316.

⁷⁹⁸Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, III, 511, Elmalılı, IV, 528.

⁷⁹⁹Kurtubi, IX, 12.

*“Onların sözü seni üzmesin. Biz onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da biliriz.”*⁸⁰⁰

Derveze, bu ayetle Peygamberimizin teselli edildiğini ve bu tesellinin kâfirlerin Allah'tan başka ilahlar edinmeleri ve onlardan yardım istemeleri konusunda veya O'na şairlik nitelenmesinde bulunmaları ve Kur'an'ı yalanlamalarıyla ilgili veya bir kısım kâfir önderlerin büyükenmeleri, çürümüş kemik olduktan sonra uhrevi dirilişi yalanlamalarıyla⁸⁰¹ ilgili olabileceği görüşündedir.⁸⁰²

*“Onlardan yana üzülmeye. Kurdukları tuzaklardan ötürü de sıkıntıya düşme.”*⁸⁰³

*“Andolsun, onların söyledikleri şeylerden dolayı göğsünün daraldığını biliyoruz.”*⁸⁰⁴

*“Ey Muhammed! Biz çok iyi biliyoruz ki söyledikleri elbette seni incitiyor. Onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler Allah'ın âyetlerini inadına inkâr ediyorlar.”*⁸⁰⁵

Derveze'ye göre bu ayetler birbirlerine oldukça benzemektedir. Bunların hepsi, Rasulullah'ın kâfirlerin tutumlarından dolayı üzüldüğünü, içinin daraldığını; daha doğrusu onların azgınlıklarına, inkârcılıklarına, yalanlayıcılıklarına, engelleyiciliklerine ve düşmanlıklarına karşı sıkılmasına, kendisine yönelttikleri ithamlara ve meydan okuyuşlardan ötürü içinde meydana gelen kederlenmelere işaret etmektedirler. Anlaşıyor ki, kâfirlerin tutum ve inatları sertleştikçe Rasulullah'ın üzüntü ve sıkıntısı da artıyordu. Ayetler de bu anlarda kendisine iniyordu. Ayetlerin tekrarına gelince, fark edilebileceği gibi, o da sıkıntı ve bunalımın bir defaya mahsus olmadığını, zaman zaman yaşandığını göstermektedir.⁸⁰⁶

c) İnsanlar hidayete gelmediğinden Rasulullah'ın teselli edilmesini içeren ayetler:

“Öyle ise Allah'a tevekkül et. Çünkü sen apaçık bir hak üzere bulunuyorsun. Şüphesiz sen ölümlere duyuramazsın. Arkalarına dönüp kaçarlarken sağırlara da çağırıyor

⁸⁰⁰Yasin, 36/76.

⁸⁰¹Köksal, I-II, 311-314.

⁸⁰²Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, III, 45.

⁸⁰³Neml, 27/70.

⁸⁰⁴Hicr, 15/97.

⁸⁰⁵En'am, 6/33.

⁸⁰⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 318.

duyuramazsın. Körleri sapıklıklarından vazgeçirip doğru yola getiremezsin. Ancak âyetlerimize inanıp da müslüman olmuş olanlara duyurabilirsin.”⁸⁰⁷

Bu ayetler Rasul'ün işinin zaman zaman zorlaştığını, birbirinden zor anlar yaşadığını, birbirinden daha katı tavırlarla yüz yüze geldiğini ifade etmektedir. O, bütün bunları, insanlar hidayete ermediler diye yaşıyordu. Hâlbuki o, var gücüyle insanların doğru yolu bulmalarını arzuluyor, özellikle sevdiği kimselerin, üzerinde iyilik belirtileri ve olgunluk alametleri gördüğü kimselerin hidayete ulaşmasını çok istiyordu. İşte ayetler, yukarda da dediğimiz gibi böylesi bir ortamda iniyor, Rasul'ü teselli ediyor, kendisinin asli görevinin sadece duyurmak olduğu vurgulanıyordu.⁸⁰⁸

d) Sabrı tavsiye eden ayetler:

“Ey Muhammed! Sabret. Allah'ın va'di şüphesiz gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam-sabah Rabbini hamd ederek tesbih et.”⁸⁰⁹

*“Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir halde Rabbine yakarmıştı. Şayet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı, o mutlaka kınanmış bir halde ıssız bir yere atılacaktı. (Fakat böyle olmadı.) Rabbi onu (peygamber olarak) seçti ve salih kimselerden kıldı.”*⁸¹⁰

*“Sen, Rabbinin hükmüne sabret, çünkü gerçekten sen, bizim gözlerimizin önündesin ve her kalkışında da Rabbini hamd ile tesbih et.”*⁸¹¹

*“Sabret, hiç şüphesiz Allah'ın va'di haktır. İnanmayanlar seni gevşekliğe sevk etmesin.”*⁸¹²

Bu ayetler de, öncekiler gibi, Mekke döneminin değişik zamanlarında inmişlerdir. Derveze'ye göre ayetlerin tekrarlanması Rasul'ün kâfirlerin inkârları ve tuzak kurmalarıyla ilgili tutumlarında gösterdikleri cüretkârlıklarından, işi azıtmalarından etkilendiğini göstermektedir. Ayetler arasına inerek onu, tavırlarında sağlamlaştırıyor, gönlüne huzur ve sükûnet veriyordu. Burada özellikle Kalem Suresi'nin ayetleri dikkat çekmektedir. Bu ayetler, Rasulullah'ın “**Balık Sahibi**” gibi olmasını yasaklamaktadır.

⁸⁰⁷Neml, 27/79-81.

⁸⁰⁸Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 319,320.

⁸⁰⁹Mü'min, 40/55.

⁸¹⁰Kalem, 68/48-50.

⁸¹¹Tur, 52/48.

⁸¹²Rum, 30/60.

Zira kavminin inkâr edişi Balık Sahibi'ni ümitsizliğe düşürmüş, o da kavmini terk etmişti.⁸¹³ Bu kıssanın verilşi, çağrının daha ilk günlerinde Rasulullah'ın ne kadar sıkıldığını, çaresizlik hissettiğini gösterir. Aynı şekilde Rum Sûresi ayeti de dikkat çekmektedir. O da Rasul'e sabretmeyi tavsiye etmekte, kavminin davranışlarının kendisini yıldırması gerektiğini ve tavrının değişmemesini, adımlarını geri atmamasını bildirmektedir.⁸¹⁴

Derveze bu konuyla ilgili olarak Rasulullah'ın psikolojik yapısı üzerinde zaman zaman şiddetli sıkıntılara yol açan önemli bir noktayı da belirtir. Bu önemli noktanın, Rasul'ün, yakınlarının, akrabalarının cahiliye dinine yapışmaları ve davete uymamaları, onu kabul etmemeleri olduğunu söyler. Hâlbuki aynı insanların kendisini, güçlü cahiliye asabiyetiyle desteklemekten geri kalmadıklarını ve bunların başında da Ebu Talib'in geldiğini ifade eder.⁸¹⁵ Bu olaya örnek olarak şu ayeti verir:

*“En yakın akrabayı uyar. Ve müminlerden, sana tabi olanlara kanatlarını ger. Eğer sana isyan edecek olurlarsa: ‘Ben sizin yapmakta olduklarınızdan uzağım’ de.”*⁸¹⁶

Burada Rasulullah, özel bir şekilde, akrabalarını uyarmakla emredilmekte; davetini kabul etmediklerinde de onların dinlerinden uzak olduğunu ilan etmesi istenmektedir. Bu da onların davet karşısında takındıkları menfi tavırdan kaynaklanmaktadır.

Derveze bu durumla ilgili şu rivayeti kaydeder:

Müfessirlerin ve ravilerin kaydettiklerine göre Rasulullah bu ayetlerin inişinden sonra önce yakın akrabası olan Abdulmuttalib oğullarını -yaklaşık kırk kişi- ziyafete çağırdı. Fakat Ebu Leheb'in, “Muhammed sizi büyüledi ve büyüleyecek”, demesi üzerine yemekten hemen sonra kalabalık dağıldı. Rasul onları ikinci bir ziyafete çağırdı ve onlara: Ey Abdulmuttalib oğulları ben size hem dünyanın hem de ahiretin en hayırlı şeyini getirdim. Rabbim sizi ona davet etmemi emretti. Hanginiz beni destekleyecek? dedi.⁸¹⁷ Orada: bulunanlardan ses çıkmadı. Ali (r.a) "Ben ya Rasulullah" dedi. Rasul, onun boynundan tuttu ve: Bu benim kardeşim, vasiyet ettiğim şahıs ve içinizde benim

⁸¹³Taberi, *Camiul Beyan*, XXIII, 562; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, IV, 378.

⁸¹⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 321.

⁸¹⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 324.

⁸¹⁶Şuara, 26/214-216.

⁸¹⁷İbn İshak, I, 146.

halifemdir. Onu dinleyin ve itaat edin. Orada bulunanlar ayağa kalkıp gülüşmeye başladılar. Ebu Talib'e dönüp, sana Ali'yi dinleyip ona itaat etmeni, söyledi! dediler.⁸¹⁸

Yine müfessirlerin ve ravilerin kaydettiklerine göre bu ayetler inince Rasulullah Safa üzerine çıktı: Ey Führe oğullan, Ey Adiy oğulları... diye tüm Kureyş boylarını çağırdı. Hepsi orada toplandılar. Kendisi gelemeyecek durumda olanlar da meseleyi anlaması için birer elçi göndermişlerdi. Rasul onlara şöyle seslendi: Ben size vadide bir süvari ordusu olduğunu ve size saldırmak istediklerini söylesem beni tasdik eder misiniz? Biz şimdiye kadar yalan söylediğini görmedik, dediler. Bunun üzerine; Ben size şiddetli bir azabı haber vermek için gönderilmiş bir uyarıcıyım, buyurdu. Bu sırada orada bulunan Ebu Leheb: Bugün çanın çıksın! Bunun için mi bizi çağırdın? dedi.⁸¹⁹

Bununla ilgili olarak başka rivayetler de var. Onların kayıtlarına göre Rasul, Abdulmuttalib oğullarına, amcası Abbas'a, halası Safiyye'ye ve kızı Fatıma'ya hitab ederek onlara: Ben, Allah katında sizi kurtaramam, size bir yarar sağlayamam, demişti.⁸²⁰

Görülüyor ki, Rasulullah (s.a.v)'ın tüm akrabaları veya büyük bir kısmı, ayetlerin indiği sırada, cahiliye dini üzereydiler, Rasulullah onları uyarmakla emrolundu. Rivayetlerden genel olarak anlaşıldığına göre Rasul'ün en yakın akrabaları, bu uyarıdan sonra da olumsuz ve menfi tavırlarında ısrar ettiler. Zira amcası ve koruyucusu Ebu Talib cahiliye dini üzere öldü. Amcası Abbas da hicretten sonra uzun müddet aynı din üzere kaldı, Hatta Bedir savaşında kâfirlerin safında yer aldı ve müslümanlara esir düştü. Yine onların safında yer alan ve esir düşenler arasında Rasul'ün amcaoğulları Akil b. Ebi Talib ve Nevfel b. Haris b. Abdulmuttalib de vardı. Amcası Ebu Leheb onun çağrısına öyle bir cephe aldı ki, bu uğurda asabiyet geleneğini dahi bozdu ve cahiliye dini üzere öldü. Başka akrabaları da -Ebu Leheb kadar aşırı olmasa da- ona cephe aldı. Mekke döneminde ona tabi olan yakın akrabası, parmakla sayılacak kadar azdı. Hatta Mekke'de müslüman olan amcası Hamza bile uzun müddet cahiliye dinine bağlı kalmıştı. Siret rivayetçilerinin kaydettiklerine göre, Müslüman oluşu da asabiyet duygularının vesilesi ile gerçekleşmişti.⁸²¹

⁸¹⁸Köksal, I-II, 239-245.

⁸¹⁹Buhari, K. Tefsir, VI, 111/4770; Taberi, *Camiul Beyan*, XIX, 407; İbn Sad, I, 61.

⁸²⁰Buhari, K. Tefsir, VI, 111/4771, Müslim, K. İman, I, 192/205; Nesai, K. Vasiyet, VI, 249/ 3646, İbn Sad, II, 167.

⁸²¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 324-326.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİRETU'R-RESUL-MEDİNE DÖNEMİ

4.1. Medine Döneminde İslam Davetinin Yayılış Aşamaları

Bu bölümün konuları İslam davetinin Ehl-i Kitap dışında kalan Araplar arasında yayılışı ve aşamalarıyla sınırlı olacaktır.

Rasulullah (s.a.v), İslam Medine'de yayılana kadar oraya hicret etmemiştir. Evs ve Hazrec liderlerinden çoğunun Rasulullah'a biat etmesi⁸²², Rasulullah'ın davetçi ve öğretmen olarak, onlara Kur'an'ı duyurması için birini -bu sahabe Musab b. Umeyr'di⁸²³- göndermesi ve müslümanların çoğunun hicreti sonucu İslam yayılmış ve hemen hemen her ev bundan nasibini almıştır.⁸²⁴

“Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”⁸²⁵

Derveze, Hendek Savaşı'nda Rasulullah'a yardım edilmemesinden hareketle, Medine çevresindeki kabilelerden hicretin 5. senesine kadar İslam'a toplu bir katılımın sağlanamadığını, fakat bireysel planda katılımların olduğunu savunur.

Derveze, Medine'de müslümanların yanısıra bir grup münafığın da bulunduğunu, bu münafıkların küçümsenemeyecek bir kesiminin de Evs ve Hazrec kabilelerinden olduğunu belirtir. Ayrıca onlardan bazılarının nüfuz sahibi liderler olduğunu da ekler.

⁸²²İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 150; İbn Hişam, I, 428,429; İbn Sad, I, 170,171.

⁸²³İbn Hişam, I, 434, İbn Sad, I, 171.

⁸²⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 17.

⁸²⁵Haşr, 59/9.

Bununla birlikte Medine'de büyük kitleler halinde Yahudiler'in ve Hristiyanların varlığı da söz konusudur.⁸²⁶

"Savaştan geri bırakılanlar, siz ganimetleri almaya giderken, "Bırakın biz de sizinle gelelim" diyeceklerdir. Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: "Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz. Allah önceden böyle buyurmuştur." Onlar, "Bizi kıskanıyorsunuz" diyeceklerdir. Hayır, onlar pek az anlarlar. Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarına de ki: "Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğratar." ⁸²⁷

Derveze bu ayetlerin, Rasulullah'ın bedevilerden bazılarını, Hudeybiye Antlaşması ile sonuçlanan Kâbe ziyaretine katılmaya çağırdığına apaçık işaret ettiğini, fakat onların, Rasulullah ile Mekkeliler arasında bir takım sorun ve çatışmaların çıkmasından, müslümanların başına beklenmedik felaketlerin gelmesinden korktukları için, O'nunla beraber olmaktan kaçındıkları ve geri kaldıkları, Rasulullah başarılı olarak döndükten sonra ona gelip özür dilemeye başladıklarını söyler.⁸²⁸

Taberi, Rasulullah ile Hudeybiye Antlaşması'na katılmayıp, daha sonra Hayber ganimetlerinden pay almak isteyen bu insanların münafıklar olduğu kanatindedir.⁸²⁹ Bu münafık kabilelerin Müzeyne, Cüheyne ve Beni Bekr kabileleri olduğu söylenmiştir.⁸³⁰

Derveze Kur'an'da Hudeybiye Antlaşması ile Mekke'nin Fethi arasında gerçekleşen olaylara yönelik herhangi bir bilginin bulunmadığını fakat derin ve kapsamlı anlamları olan bazı ayetlerden bu olayların çıkarılabileceğini savunarak şu ayeti misal verir:

"Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisin geriye dönüp kaçmıştınız. Sonra Allah, Resûlü ile mü'minler üzerine kendi katından güven

⁸²⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 18.

⁸²⁷Fetih, 48/15-16.

⁸²⁸Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 19.

⁸²⁹Taberi, XXII, 218.

⁸³⁰Köksal, V-VI, 324.

*duygusu ve huzur indirdi. Bir de sizin göremediğiniz ordular indirdi ve inkar edenlere azap verdi. İşte bu, inkârcuların cezasıdır.”*⁸³¹

Ayetten de anlaşıldığı gibi Huneyn günü müslümanlar sayıca çoktular. Derveze bu sayının çokluğunun; Hudeybiye Barışı, Mekke'nin Fethi ve Huneyn günü arasında geçen sürede Medine yöresinde bulunan Arapların İslam'a girmeleriyle gerçekleştiğini söyler.⁸³² Bu ayetler ileride Huneyn Savaşı' da ele alınacaktır.

4.2.Davetin Diğer Bölgelerde Yayılışı

*“Allah'ın yardımı ve fetih (Mekke fethi) geldiğinde ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek tesbihte bulun ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü O tövbeleri çok kabul edendir.”*⁸³³

Derveze'ye göre, Rasulullah (sav)'ın hayatının sonlarında inen bu sure insanların geniş ölçüde İslam'ın hâkimiyetine boyun eğdiklerini göstermektedir. Tabiatıyla bunların arasında değişik yörelerin toplulukları bulunuyordu.

Derveze, İslam'ın hızlı bir şekilde yayılmasında, Rasul'ün, hicri altıncı yılda Arap ülkelerine ve Arap yarımadasına komşu ülkelerin lider ve krallarına elçilerle mektuplar göndermesinin⁸³⁴, fetih yılını takip eden dokuzuncu yıl ve sonrasında, yarımadanın çeşitli yörelerinde bulunan Arap kabilelerinin (Eşi Temim, Mürre, Sağlebe, Meharib, Kilab, Ukail, Bukea, Kinane, Sakif, Rabia, Bekr b. Vail, Şeyban, Hulan... vb) topluca müslüman olmaları gibi olayların siret kitaplarında geçtiğini söyler.⁸³⁵

4.3. Medine Dönemi Müslümanlarından Tablolar

Derveze, medeni ayetlerden yola çıkarak Medine'deki müslümanların daha fazla olduklarını ve bu fazlalığın, çeşitli sorunları da beraberinde getirdiğini söyler.⁸³⁶

“İslâm'ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensar ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah onlara içinden

⁸³¹Tevbe, 9/25-26.

⁸³²Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 21.

⁸³³Nasr, 110/1-3.

⁸³⁴Gönderilen bu mektupar hakkında bkz. Köksal, V-VI, 367-413.

⁸³⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 25,26.

⁸³⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 30.

*ormaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır.”*⁸³⁷

Derveze'ye göre ayet, mü'minlerden ilk samimi nesli ikiye ayırmaktadır. Birincisi muhacirlerden ilkler ve öne geçenlerdir. Onlar, Mekke'de iman ettiler, direndiler, işkencelere katlandılar, Allah'ı ve Peygamber'i mallarına, ailelerine, yurtlarına ve rahatlarına tercih ederek Mekke'den hicret ettiler. İkinciler de Ensardan ilkler ve öne geçenlerdir. Onlar da Medine halkından Hz. Peygamber'e iman eden, O'na yardım edeceğine söz veren, O'nun akadaşlarıyla birlikte kendilerine hicret etmesini gönülden arzulayan, hicret edenleri destekleyen, şiddet ve sıkıntı zamanlarında onlara fiili yardımlarda bulunanlardır.⁸³⁸ Ayet bunlara, bir üçüncü sınıfı ilave etmektedir ki bunlar, Taberi'nin belirttiği gibi her iki grubun yoluna en güzel bir şekilde tâbi olanlar, yani öncekiler gibi müslüman olup, hicret etme, yardımda bulunma ve hayırlı işler yapmada onların metodlarına tabi olanlardır.⁸³⁹

Bu üçüncü kısmı "kıyamete kadar onların yolunda yürüyen müminler" şeklinde de tefsir edenler olmuştur.⁸⁴⁰

*“Çevrenizdeki bedevilerden ve Medine halkından ikiyüzlülüğe iyide alışmış insanlar vardır. Sen onları bilmezsin, onları biz biliriz. Onlara iki kere azab edeceğiz, sonra da onlar, büyük azaba itileceklerdir.”*⁸⁴¹

Derveze bu ayetin İslam toplumuna mensup bir sınıfı sözkonusu edindiğini ifade eder. Münafık olduklarını Hz. Peygamber'den ve müslümanlardan gizlemeyi başaran bir grubun tablosunu içermektedir. Ayet, bir taraftan onları uyarıp ikaz ederken, bir taraftan da onları açığa çıkarmakla tehdit ederek onların durumunu gözler önüne sermekte ve onların kat kat azaba uğratılacaklarını, bunu hak ettiklerini belirtmektedir.⁸⁴²

⁸³⁷Tevbe, 9/100.

⁸³⁸Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 522,523.

⁸³⁹Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 434; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, II, 364.

⁸⁴⁰Râzi, XII, 150

⁸⁴¹Tevbe, 9/101.

⁸⁴²Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 526.

Razi, bu münafık kabilelerin Medine'nin çevresine yerleşmiş olan Cüheyne, Eşlem, Eşca' ve Gıfâr kabileleri olduğunu söyler.⁸⁴³

*“(Sefere katılmayanlardan) diğer bir kısmı da, Allah'ın emrine bırakılmışlardır. Bunlara ya azap eder ya da tövbelerini kabul eder. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*⁸⁴⁴

Derveze'ye göre bu ayet, önceki ayetlerin bir devamı olup, müslümanların sınıflarından bir sınıfa yani nifak veya samimiyet konusunda durumları netlik kazanmayan bir kesime işaret etmektedir.⁸⁴⁵

İbn Kesir, bu ayetin tembelliklerinden dolayı Tebuk seferine katılmayıp geri kalan üç kişi (Mürare İbn Rebf, Kâ'b İbn Mâlik, Hilâl İbn Ümeyye) için nazil olduğunu söyler. Ona göre bunlar münafık değildir.⁸⁴⁶

Derveze bu ayetlerden hareketle Medineli müslümanların şu bölümlerden oluştuğu görüşündedir:

- a) İlk muhacir müslümanlar.
- b) İlk Medineli müslümanlar (Ensar).
- c) Rasulullah'ın hicretinden sonra müslüman olanlar
- d) Nitelikleriyle apaçık bilinen münafıklar ve nitelikleri açık olmayan münafıklar
- e) İslam'a içten bağlı oldukları halde iyi ile kötü işleri birbirine karıştıranlar.⁸⁴⁷

*“İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eder. Allah kullarına çok şefkatlidir.”*⁸⁴⁸

“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz (her

⁸⁴³ Râzi, XII, 151.

⁸⁴⁴ Tevbe, 9/106.

⁸⁴⁵ Derveze, *et-Tefsiri'ül Hadis*, IX, 531.

⁸⁴⁶ İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, II, 367; Râzi, XII, 177,178.

⁸⁴⁷ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 31,32.

⁸⁴⁸ Bakara, 2/207.

şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz" derler. İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlarıdır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır."⁸⁴⁹

Derveze, yukarıdaki ayetlerin, birinci kısma girenlerin (Muhacir) genel karakteristiğini ve bu müminlerin imanlarının enginliğini yansıttığını söylemektedir.⁸⁵⁰

*"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun."*⁸⁵¹

Derveze: "Bu ayetteki "doğrular"dan amacın; muhacirler ve ensardan ilk müslümanlarla, onlara güzelce uyanlar olduğunu göstermektedir" der.⁸⁵²

Razi, (Sadıkun) "Doğrular" kelimesini, Hz. Peygamber ve onun ashabı şeklinde açıklarlar.⁸⁵³

Kurtubi ayetteki "doğrular" kelimesi hakkında: "Peygamber (s.a.v) ile birlikte gazaya çıkanlar, peygamberler, verdikleri söz ve ahidleri yerine getirenler, Muhacirler, iç ve dışları birbirinin aynı olan kimseler" şeklinde farklı görüşlerin olduğunu söyler.⁸⁵⁴

Diğer bir grup müslüman da vardı ki, Derveze bu kişilerin bazı davranışlarından dolayı Allah tarafından uyarıldıkları kanaatindedir.

*"Yoksa, daha önce Mûsâ'nın sorguya çekildiği gibi, siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Her kim imanı küfre değişirse, o artık doğru yoldan sapmış olur. Kitap ehlinden birçoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. Şüphesiz Allah, gücü her şeye hakkıyla yetendir."*⁸⁵⁵

Ayetlerden anlaşılıyor ki, müslümanlardan bazıları zaman zaman Rasulullah'ı rahatsız eden ya da gayb konularıyla ilgili kendi kuşkularına dayalı bazı sorular sormuşlardı.

⁸⁴⁹Bakara, 2/155-157.

⁸⁵⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 34.

⁸⁵¹Tevbe, 9/119.

⁸⁵²Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 42.

⁸⁵³Râzi, XII, 220; Karaman, III, 92.

⁸⁵⁴Kurtubi, VIII, 288,289.

⁸⁵⁵Bakara, 2/108,109.

Derveze, bu müslümanların ancak ikinci kısma giren, yetersiz duyarlılığa ve yönelişe sahip kişilerin tavrı olduğunu söyler.⁸⁵⁶

Taberi diyor ki: “Bu âyet-i kerimeler, Rasûlullah'ın sahabilerine ve müminlere hitabetmekte, onların, Yahudileri ve Yahudiler'in benzeri olan müşrikleri dinlemelerini istemekte, onların görüşlerini almalarını ayıplamakta ve onlara, dinleri hakkında, Yahudi ve müşriklerden nasihat gibi görünen sözlerini almalarını yasaklamaktadır. Bu ve bundan önceki âyetler gösteriyorlar ki, Rasûlullah'ın sahabileri ve müminler yahut ta onların bir kısmı, Yahudiler'in davranışlarını örnek alarak, Rasûlullah'a layık olmayan bir şekilde, katı bir eda ile konuşuyorlardı. Allah onları bu şekilde uyardı.”⁸⁵⁷

*“Ey inananlar! İnsanlara gösteriş için malını verip Allah'a ve ahiret gününe inanmayan adam gibi, başa kakmak ve eziyet etmekle sadakalarınızı boşa çıkarmayın.”*⁸⁵⁸

Bu ayetler, bazı Müslümanların yaptıkları iyilikleri, iyilik yaptıkları kişilerin başlarına kaktıklarını ve bunu, onları üzecek bir biçimde yaygınlaştırdıklarını göstermektedir.⁸⁵⁹

Taberi, ayette "Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyenler" diye sıfatlanan bu kişilerin, görünüşte kendilerini müslüman gibi gösteren münafıklar olduğunu söyler. Çünkü kâfirlerin, mallarını gösteriş için harcamaları beklememez.⁸⁶⁰

*“Oysa Allah size Kitapta (Kur'an'da) "Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe, onlarla oturmayın, aksi halde siz de onlar gibi olursunuz" diye hüküm indirmiştir. Şüphesiz Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır.”*⁸⁶¹

Ayetten anlaşılmaktadır ki, bazı Müslümanlar münafıkların toplantılarına devam ediyor, Allah'ın ayetleriyle alay etmelerini ve ayetleri tenkid etmelerini görmezlikten geliyorlardı. Müslümanların münafıklarla ilişkisi kaçınılmazdı. Çünkü bu ilişkiler; akrabalık bağları, ihtiyaç ya da menfaatten kaynaklanıyordu. Âyetin yalnızca alay ve küfür unsurlarının bulunduğu topluluklara katılmayı yasaklaması diğerlerine ses

⁸⁵⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 45.

⁸⁵⁷Taberi, *Camiul Beyan*, II, 498.

⁸⁵⁸Bakara, 2/264.

⁸⁵⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 46.

⁸⁶⁰Taberi, *Camiul Beyan*, V, 522; İbn Ebu Hatim, *Tefsir'ul Kur'an'il Azim*, V, 518.

⁸⁶¹Nisa, 4/140.

çıkarmaması bunu gösteriyor. Derveze, bunların tümünün yukarıda bahsi geçen Müslümanların ilk kesiminden olmadığını altını çiziyor.⁸⁶²

*“Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, babaları, oğulları, kardeşleri yahut kendi soy-sopları olsalar bile, Allah'a ve peygamberine düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin. İşte Allah onların kalplerine iman yazmış ve onları kendi katından bir ruh ile desteklemiştir. Onları, içlerinden ırmaklar akan ve içlerinde ebedi kalacakları cennetlere sokacaktır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, Allah'ın tarafında olanlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”*⁸⁶³

Derveze'ye göre bu ayetlerde yer alan yasağın Müslümanların ikinci kesimine yönelik olduğu açıktır. Çünkü nitelikli samimi Müslümanlar hiçbir durumda kâfirleri dost edinmezler. Bunun aynı zamanda birinci kısmın tutumunu ortaya koyan bir tablo olduğunu söyler.⁸⁶⁴

Derveze, müslümanların samimiyette birbirinden farklı derecelerde olduğunu gösteren bu tabloların yanında, onların samimiyet farklılıklarına ilişkin olmayan bir takım özel ve genel nitelikli tabloların da bulunduğunu söyler. Biz buna bir örnek sunmak istiyoruz:

*“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa öylece sakının ve siz ancak müslümanlar olarak ölün. Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınıksız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de o, kalplerinizi birleştirmişti. İşte onun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de o sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz.”*⁸⁶⁵

Derveze bu ayetle ilgili şu rivayeti nakleder: Bazı Yahudilere, Nebi (s.a.v)'nin etki alanının genişlemesi ve güçlenmesi ağır gelmişti. Bunun için eski cahiliye adetleri unutarak kardeş olan Evs ve Hazreç kabilelerinin arasını bozmak için komplolar tezgâhlamaya başladılar. Çok geçmeden bu tuzağa düşürülen Evs ve Hazrec, aralarında

⁸⁶²Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 51.

⁸⁶³Mücadele, 58/22.

⁸⁶⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 54.

⁸⁶⁵Al-i İmran, 3/102-103.

tartışmaya ve birbirlerine eski üstünlüklerini övünerek anlatmaya başladılar. Fitne büyüdü ve birbirlerini meydana çağırıp silahlarını kuşanmaya yeltendiler. Haber Hz. Peygamber'e ulaştınca, muhacirlerin büyükleriyle birlikte derhal oraya gitti ve onlara İslam kardeşliğini hatırlattı. Bunun üzerine kalplerindeki harp duygusu yatıştı. Bunun şeytani bir aldatmaca, Yahudiler'in bir komplosu olduğunu idrak ettiler. Daha sonra kucaklaştılar ve Allah'ın onlar üzerindeki nimetine hamdettiler.⁸⁶⁶

Dervezeye göre, yukarıdaki ayet, müslüman Arap kitleleri arasında, müslüman olmalarından önceki düşmanlığa ve bu düşmanlığın Allah'ın ve dininin sayesinde köklü, sağlam bir kardeşliğe nasıl dönüştüğüne dair işaretler vermektedir.⁸⁶⁷

4.4. Medine'de Yaşayan Topluluklar

4.4.1. Münafıklar

*"İnsanlardan öyleleri vardır ki, "Allah'a inandık" derler. Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca insanlardan gördükleri baskı ve işkenceyi Allah'ın azabı gibi tutar. Andolsun, Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka, "Biz de sizinle beraberdik" derler. Allah, herkesin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir? Allah, elbette kendisine iman edenleri de bilir ve elbette münafıkları da bilir."*⁸⁶⁸

Derveze'ye göre Rasulullah'ın, müslümanların ve İslam'ın aleyhinde çalışan nifak hareketi, Medine dönemine ve gelişmelerine bağlı bir harekettir.⁸⁶⁹

Bu hareketin Medine'de ortaya çıkış nedeni açıktır. Allah'ın elçisi ve ilk müslümanlar Mekke'de bir kuvvet ve otoriteye sahip değillerdi. Bu yüzden Mekkeli'ler ve özellikle önde gelenleri Rasulullah'a karşı açıkça tavır koyuyor, gücü yetenler müslümanlara acımasız işkenceler yapıyor, çekinmeksizin ya da sakınmaksızın her yönden İslam davetine karşı duruyorlardı. Mekkeli'lerin karşı koyuşlarından dolayı müslümanlar, dinlerini ve canlarını kurtarma uğruna önce Habeşistan'a, sonra da Medine'ye hicret etmişlerdi.

⁸⁶⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VII, 199.

⁸⁶⁷ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 63.

⁸⁶⁸ Ankebut, 29/10-11.

⁸⁶⁹ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 73.

Medine'de ise durum gerçekten çok farklıydı. Rasulullah Medine'ye hicret etmeden Önce Evs ve Hazrec kabilelerinden güçlü destekler kazanmış; İslam orada yaygınlık kazanmadan ve Rasulullah onlardan tam emin olmadan oraya hicret etmemişti. Şüphesiz münafıklar, Rasulullah'ın Medine'ye gelmesinin otorite ve iktidarlarını frenlediğini gördüler. Rasul'e, muhacir ve ensardan olan müslümanlara karşı inkârcı konumlarını akrabalık bağlarının etkisi ile yeterince gösteremediler. Bundan dolayı önlerinde İslam'a girmiş, İslam'ın ilkelerini yerine getiriyormuş gibi görünmekten, kabileleriyle dayanışma içine girmekten, planlarını, tuzaklarını, oyunlarını ve komplolarını ise sinsî, gizli, aldatmacalı ve karmaşık yöntemlerle yürürlüğe koymaktan başka yol yoktu.⁸⁷⁰

Derveze'ye göre, münafıkların tavırları, haberleri, nitelikleri ve onlara yapılan eleştirileri içeren ayetler öyle çoktur ki, medeni surelerin çoğu; özellikle de uzun surelerin ve orta uzunluktaki surelerin hepsi onlardan az çok söz eder. Bu da, nifak hareketinin hemen hemen Medine dönemi boyunca devam ettiği anlamına gelir.

Bu hareketi ilgilendiren ayetleri şu şekilde tasnif edebiliriz:

- a- Münafıkların nitelikleri ve durumlarıyla ilgili ayetler.
- b- Münafıkların düzenbazlıkları ve alaycı tavırları, İslam ve Müslümanlara karşı komplolarıyla ilgili ayetler.
- c- Münafıkların cihada ve cihadla ilgili gelişmelere karşı tutumlarıyla ilgili ayetler.⁸⁷¹

4.4.1.1. Münafıkların Karakterleri

Derveze göre, “Münafıklar” nitelemesinin karşılığında “kalbinde hastalık olanlar” nitelemesine ilişkin olarak vereceğimiz ayetlerden ve bu iki nitelemenin bir arada yer aldığı ayetten, eleştirilerin farklı dozajlarda verilmesinden, ilgili tabloların değişikliğinden anlaşılıyor ki; nifak hareketi iki gruptan ya da iki kısımdan oluşuyordu. Bunlardan biri tümüyle inkârcıydı, düşmandı, var gücüyle tuzak peşindeydi. Diğeri ise, zayıf irade sahibiydi, hasta kalpliydi, çıkarları için her tarafta dönüyordu.

⁸⁷⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 73,74.

⁸⁷¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 76.

Derveze, Rasul (s.a.v)'ün sireti açısından önemli bir noktaya da değinerek, münafıkların bunca komplo ve düşmanlıklarına rağmen Peygamber (s.a.v)'in, münafıkları savaşılmaması gereken düşmanlar saydığını, onların öldürülmesini emrettiğini gösteren bir rivayetin olmadığını söyler. Bunun sebebi olarak da münafıklar ile müslümanlar arasındaki akrabalık bağı görür.⁸⁷²

Müslüman bir kesim, münafık olan akrabalarına karşı merhametli davranmaya, onları savunmaya ve onların bu tür ikiyüzlülüklerden vazgeçecekleri umudunu taşımaya devam etmişler ve asabiyet, akrabalık ve menfaatlerin etkisinde kalmışlardır.

Derveze, bu görüşünü destekleyebilmek için Tebuk savaşı zamanlarında inen şu ayeti örnek verir. Bu ayetle Rasulullah münafıkların namazlarını kılmayı ve arkalarından dua etmeyi bırakmıştır.⁸⁷³

*“Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler.”*⁸⁷⁴

Derveze bu ayetle ilgili Buhari, Müslim ve Tirmizi'nin İbn Ömer'den naklettikleri şu hadisi tefsirine almıştır: "Abdullah b. Übeyy b. Selül öldüğü zaman oğlu Abdullah, Hz. Peygamber'e gelip babasına kefen olarak kullanmak için onun gömleğini istedi. Hz. Peygamber de verdi. Sonra namazını kıldırmasını istedi. Hz. Peygamber namazını kıldırarak üzere kalktı. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in elbisesinden tutup; 'Ya Rasulullah, nasıl onun namazını kıldırırsın, Allah sana bunu yasaklamıştır!' dedi. Hz. Peygamber de 'Allah beni bu konuda serbest bıraktı. Ve ister onlara af dile ister dileme, eğer yetmiş defa onlara af dilesen de Allah onları affetmeyecektir' buyurdu. 'Ben ise yetmiş defadan fazla af dileyeceğim dedi. Hz. Ömer "O münafıktır" dedi. Hz. Peygamber sonunda İbn Selül'ün cenazesini kıldırdı. Bunun üzerine "Onlardan ölen hiçbirinin cenazesini kıldırma ve kabri başında durma" ayeti nazil oldu.⁸⁷⁵ Derveze bu rivayetin ayetle uyuşmadığı görüşündedir. Ayetin Tebuk Savaşı esnasında nazil olduğunu savunur. Hadiste Hz. Ömer'in 'Ya Rasulullah, nasıl onun namazını kıldırırsın, Allah sana bunu

⁸⁷²Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 76,77.

⁸⁷³Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 82.

⁸⁷⁴Tevbe, 9/84.

⁸⁷⁵Buhari, K. Tefsir, VI, 68/4672; Tirmizi, K. Tefsir, V, 279/3097,3098; Müslim, K. Fazail'üs Sahabe, IV, 1865/2400; Kurtubi, VIII, 218.

yasaklamıştır!' demesinin, ayetin inişinin İbn Übeyy'in ölümünden önce olduğuna bir kanıt olabileceğini savunur.⁸⁷⁶

Kurtubi, bu ayetin yukarıda anlatılan olaydan sonra indiğini söyleyerek, Hz. Ömer'in Peygambere, Abdullah b. Übeyy'in cenazesini kıldırma konusunda karşı çıkmasını ise, böyle bir yasaklama ayetinin ineceğini önceden Hz. Ömer'in kalbine doğması ile açıklar.⁸⁷⁷ Razi de bu görüştedir.⁸⁷⁸

Derveze Kur'an'da münafıkların karakter ve tutumlarıyla ilgili birçok ayetin varlığına işaret ederek şu ayetleri örnek verir:

"İnsanlardan, inanmadıkları halde, "Allah'a ve ahiret gününe inandık" diyenler de vardır. Bunlar Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir. Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır. Bunlara, "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiğinde, "Biz ancak ıslah edicileriz!" derler. İyi bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir. Fakat farkında değillerdir. Onlara, "İnsanların inandıkları gibi siz de inanın" denildiğinde ise, "Biz de akılsızlar gibi iman mı edelim?" derler. İyi bilin ki, asıl akılsızlar kendileridir, fakat bilmezler. İman edenlerle karşılaştıkları zaman, "İnandık" derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, "Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz" derler. Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır); azgınlıkları içinde bocalayıp dururlarken onlara mühlet verir. İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır."⁸⁷⁹

Derveze göre ayetler, münafıkları mükemmel bir biçimde tasvir etmektedir. Onlar yalan yere müslüman olduklarını söylüyorlar, gizlice planlar yapıyorlar ve bozgunculuk ediyorlar, sonra da bunu iyilik ve düzeltmek için yaptıklarını söylüyorlardı. Samimi müslümanlar gibi kendilerini İslami görevlere ve Rasul'e bağlılık uğrunda feda etmeyi kabul etmiyorlar, samimi müslümanların bu türden hareketlerini beyinsizlik olarak

⁸⁷⁶Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, IX, 509,510.

⁸⁷⁷Kurtubi, VIII, 219.

⁸⁷⁸Râzi, XII, 120.

⁸⁷⁹Bakara, 2/8-16.

yorumluyorlardı. müslüman olarak görünmelerinin tezgâh ve alaya almaktan başka bir anlamı olmadığını söylüyorlardı.

Derveze, ayette “*münafıklar*” ifadesinin geçmediğini ama burada münafıkların, özellikle 13. ayet ile makam ve mevki itibarıyla kendini beğenen münafık liderlerin kastedildiği görüşündedir.⁸⁸⁰

*“İman edip sonra inkâr eden, sonra inanıp tekrar inkar eden, sonra da inkarlarında ileri gidenler var ya; Allah onları bağışlayacak da değildir, doğru yola iletecek de değildir. Münafıklara, kendileri için elem dolu bir azap olduğunu müjdele.”*⁸⁸¹

*“Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az anarlar. Onlar küfür ile iman arasında bocalayıp dururlar. Ne bunlara (mü'minlere) ne de şunlara (kâfirlere) bağlanırlar. Allah kimi saptırırsa ona asla bir çıkar yol bulamazsın.”*⁸⁸²

Derveze, bu ayetlerde “*münafıklar*” kavramının açıkça geçtiğini, ilk ayetlerde onların ikiyüzlülüğü ve hayret verici bocalamalarına, ikinci ayette ise namaz vakti geldiğinde onların namaza üşene üşene kaldıklarına işaret edildiğini söylemektedir.⁸⁸³

*“Kesinlikle sizden olduklarına dâir Allah'a yemin ederler. Oysa onlar sizden değillerdir. Fakat onlar korkudan ödleri patlayan bir topluluktur. Eğer sığınacak bir yer veya (gizlenecek) mağaralar yahut girilecek bir delik bulsalar, hemen koşarak oraya kaçarlardı.”*⁸⁸⁴

*“Sizi razı etmek için, Allah'a yemin ederler. Eğer gerçekten mü'min iseler (bilsinler ki), Allah ve Resûlü'nü razı etmeleri daha önceliklidir. Allah'a ve Resûlüne karşı gelen kimseye, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşinin olduğunu bilmediler mi? İşte bu, büyük bir rezilliktir.”*⁸⁸⁵

⁸⁸⁰ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 83,84; Kurtubi, I, 205; İbn Kesir, *Tefsir-ul Kur'an'il Azim*, I, 52.

⁸⁸¹ Nisa, 4/137,138.

⁸⁸² Nisa, 4/142,143.

⁸⁸³ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 85; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, I, 52.

⁸⁸⁴ Tevbe, 9/56,57.

⁸⁸⁵ Tevbe, 9/62,63.

*“Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindedir (birbirlerinin benzeridir). Kötülüğü emredip, iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu. Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir. Allah erkek münafıklara, kadın münafıklara ve kâfirlere, içinde ebedî kalmak üzere cehennem ateşini vadetti. O, onlara yeter. Allah onlara lanet etmiştir. Onlar için sürekli bir azap vardır.”*⁸⁸⁶

Derveze'ye göre birinci grup ayetler, münafıkların sayıca azaldığını, zayıfladıklarını, korkuya kapıldıklarını ve şirin gözükmek zorunda kaldıklarını tasvir eden bir tablo sunmaktadır. İkinci grup ayetler, münafıkların, samimi Müslümanların hoşnutluğunu kazanmak için onlara yaranmalarını ve samimi olduklarına dair, yemin edişlerini anlatan durum aktarımıdır. Üçüncü grup ayetler, münafıkların kötü ahlaklarını, iyilik ve hayırdan vazgeçirme, kötü ve çirkin şeyleri yaygınlaştırma noktasında dayanışmalarını konu edinen bir tablo ihtiva ediyor.⁸⁸⁷

*“Bedevîler inkâr ve nifak bakımından daha ileri ve Allah'ın peygamberine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Bedevîlerden öyleleri vardır ki, (Allah yolunda) harcayacakları şeyi bir zarar sayar ve (bundan kurtulmak için) size belalar gelmesini beklerler. Kötü belâlar kendi başlarına olsun. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”*⁸⁸⁸

Bu ayet Derveze'ye göre, Tebük savaşına katılmayan bedevi Arapları eleştirmek için inmiştir. Ayetler bedevilerin içinde de münafıkların olduğunu ve bu münafıkların diğer münafıklar kadar rahatsız edici olmadıklarını dile getirmektedir.⁸⁸⁹

Razi, bu ayette bahsedilen bedevi münafıkların küfür ve nifaklarının daha şiddetli olduğunu, Allah'ın indirdiği hükümlerin hududlarını tanımamaya da daha hazır olduklarını söyler.⁸⁹⁰

⁸⁸⁶ Tevbe, 9/67,68.

⁸⁸⁷ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 88.

⁸⁸⁸ Tevbe, 9/97,98.

⁸⁸⁹ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 90.

⁸⁹⁰ Râzi, XII, 139; Kurtubi, VIII, 231, Elmalılı, IV, 394.

“Yoksa kalplerinde hastalık olanlar Allah'ın, kinlerini ortaya çıkarmayacağını mı sandılar? Biz dileseydik, onları sana gösterirdik de, sen onları yüzlerinden tanırydın. Andolsun, sen onları, konuşma tarzlarından da tanırsın. Allah yaptıklarınızı bilir.”⁸⁹¹

Derveze bu ayetlerin, kalblerinde hastalık bulunanların ayıplarını dışarı vurabileceğini, dilediğinde onların isimlerini birer birer Rasul'e bildirebileceğini, hiç bir işlerinin kendisine gizli kalmadığını hatırlattığını söyler. Ayrıca münafıklara böyle bir uyarının yapılması, onların içinde samimi olarak İslam'a dönüş yapması beklenen kişilerin varlığına işaret eder.⁸⁹²

4.4.1.2. Münafıkların Düzenbazlıkları ve Alaycı Tavırları

“(Ey Muhammed!) Sana indirilen Kur'an'a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tâğût'u tanınamaları kendilerine emrolunduğu halde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor. Münafıklara, "Allah'ın indirdiğine (Kur'an'a) ve Peygambere gelin" dediği zaman onların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.”⁸⁹³

Derveze'ye göre ayetler, münafıkların Allah'ın Rasulü yanında yargılanmaktan yüz çevirmelerini, Rasul'e ve İslam'a kin ve düşmanlığının katılığı ile bilinen Yahudi liderlerinden birinin yanında yargılanmayı yeğlemelerini konu edinen bir tabloyu ihtiva etmektedir. Bu apaçık bir tuzaktır.⁸⁹⁴

Rivayetlere göre Münafıklardan birisi, Yahudilerden birisi ile münakaşa edip çekişti. Bunun üzerine münafık rüşvet düşkünü Ka'b ibn Eşref'i, Yahudi ise Peygamberimizi hakem seçti. Peygamberimiz münafığın aleyhine hüküm verince hükmü kabul etmeyen münafık önce Hz. Ebu Bekir'e gitti. O da aynı hükmü verince Hz. Ömer'e gitti. Hz. Ömer de Peygamber'in ve Hz. Ebu Bekir'in hükmüne razı gelmeyen bu münafığı öldürdü. Bu ayetler bunun üzerine nazil oldu.⁸⁹⁵

⁸⁹¹ Muhammed, 47/29-30

⁸⁹² Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 91,92.

⁸⁹³ Nisa, 4/60,61.

⁸⁹⁴ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 95.

⁸⁹⁵ Alusi, *Ruhu'l Meani*, Beyrut 1995, C. III, 65,66; Râzi, VIII, 120; Zuhayli, V, 131,132; Kurtubi, V, 263,264; Suyuti, II, 581,582.

*“İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var. Kendilerine ondan bir pay verilirse, hoşnut olurlar; eğer kendilerine ondan bir pay verilmezse, hemen kızarlar.”*⁸⁹⁶

Bu ayet, münafıkların, Rasul'ü zekât mallarını dağıtırken adil davranmamakla suçladıklarını; oyunlarla, tuzaklarla zekât mallarından pay almaya çalıştıklarını göstermektedir.⁸⁹⁷

Bu ayet, Huneyn günü ganimet dağıtılırken Zulhuveysira adlı bir münafığın Rasulullah'a gelerek “Adaletli ol, muhakkak ki sen adaletli davranmadın” demesi üzerine nazil olmuştur.⁸⁹⁸

*“Gizlice konuşmaktan menedilip de, menedildikleri şeyi işleyen ve günah, düşmanlık ve peygambere isyanı konuşanları görmedin mi? Sana geldiklerinde Allah'ın seni selamlamadığı selamla selamlıyorlar. İçlerinden de, "Söylediklerimizden dolayı Allah bize azap etse ya!" diyorlar. Cehennem onlara yeter! Oraya girecekler. Ne kötü varış yeridir orası!”*⁸⁹⁹

Derveze, bu ayete göre münafıkların, Rasul'e karşı plan kurmak için bazı toplantı ve gizli oturumlar düzenlediklerini ve Rasulullah'ın onları bu amaçlarından vazgeçirmeye çalıştığını fakat onların günahlarında ısrarcı davrandıklarını anlattığını ifade eder. Ayrıca bu ayetler münafıkların Allah Rasülüne selam verirken farklı şekilde selam verdiklerine ve bu yaptıklarından ötürü de Allah'ın cezasının ne zaman geleceğini alaycı bir tavırla soruşturduklarına da işaret etmektedir.⁹⁰⁰

*“Yine onlardan peygamberi inciten ve "O (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır" diyen kimseler de vardır. De ki: "O sizin için bir hayır kulağıdır ki Allah'a inanır, mü'minlere inanır (güvenir). İçinizden inanan kimseler için bir rahmettir. Allah'ın Resûlünü incitenler için ise elem dolu bir azap vardır.”*⁹⁰¹

Derveze'ye göre bu ayet, münafıkların Rasul'e karşı nasıl alaylı bir tutum içine girdiklerini anlatıyor. Onlara göre Rasul, kendisine aktarılan her söze kulak kabartıyor.

⁸⁹⁶Tevbe, 9/58.

⁸⁹⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 96.

⁸⁹⁸İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, II, 346; Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 303; Buhari, K. Mürteddin, IX, 17/6933; Müslim, K. Küsuf, II, 744/1064.

⁸⁹⁹Mücadele, 58/8.

⁹⁰⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 97.

⁹⁰¹Tevbe, 9/61.

Ayette, bu çeşit sözlerin Rasul'ü rahatsız ettiğine dair bir rivayet de yer alıyor. Derveze'nin de sağlıklı bulduğunu⁹⁰² rivayete göre münafıkların bir kısmı Rasul'ü kötülüyor, bir kısmı da, diğerlerini, haberin Rasul'e ulaşacağı noktasında uyardıklarında şöyle karşılık alıyorlardı.⁹⁰³ "O, kolay ikna edilen bir adamdır, biz yemin ediyoruz, o da hemen inanıyor."⁹⁰⁴

*"Münafıklar, kalplerinde olan şeyleri, yüzlerine karşı açıkça haber verecek bir sûrenin üzerlerine indirilmesinden çekinirler. De ki: "Siz alay ede durun! Allah, çekindiğiniz o şeyi ortaya çıkaracaktır." Şâyet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, "Biz sadece lâfa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk", derler. De ki: "Allah'la, onun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?"*⁹⁰⁵

Deveze bu ayetlerin, Tebük Savaşı dönüşünde, Rasul'e, onu bineğinden düşürmek amacıyla tuzak kuran bir grup münafığın komploları öğrenilip kendileri hesaba çekilince, bu tuzakla ilişkilerini inkâr etmeleri ve özür dilemelerine ilişkin olarak indiği rivayetini nakletmiştir.⁹⁰⁶ Derveze'nin naklettiği başka bir rivayete göre de münafıkların bir kısmı Tebük Savaşı esnasında Rasul'ü eleştirmiş, Allah'ın Bizanslılara karşı kendisine zafer vaadettiği şeklindeki sözleriyle alay etmişler, Rasul onların bu sözlerini haber almış, orduyu durdurmuş ve onları aşağılamış, onlar da olayı inkâr etmiş ve özür dilemişlerdir.⁹⁰⁷ Onlardan bir kısmı ise, bu işten tevbe etmiş ve içtenlikle müslüman olmuşlardır. Yine müessirlerin rivayet ettiğine göre münafıklar, Hz. Peygamber'i ve samimi olanları çekiştirmek için bir araya toplandıklarında "belki de Allah bizim sırrımızı açığa vurmaz" diyorlardı.⁹⁰⁸

Derveze bu rivayetlerden en sonuncusuna aklının yattığını belirtir. O Tevbe 61. ayetin ifade ettiği "her şeyden haberi olma" olayını alaycı bir tavırla bir toplantılarında dillendirdiklerini ve daha sonra arakasından gelen ayetlerin ifade ettiği gibi bu

⁹⁰²Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 100.

⁹⁰³es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, Kahire 1997, C. I, s. 507.

⁹⁰⁴Suyûtî, IV, 227.

⁹⁰⁵Tevbe, 9/64-65.

⁹⁰⁶Bu rivayet için bkz. İbn Kayyim, II, 437,438; Köksal, VII-VIII, 323-327.

⁹⁰⁷Sabuni, I, 508; Kurtubi, VIII, 196.

⁹⁰⁸Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 331.

durumlarını ortaya koyacak bir surenin inmesinden korktuklarını, böyle düşünmenin ayetlerin muhtevasına daha uyumlu olduğunu söylemektedir.⁹⁰⁹

*“Sadakalar hususunda gönüllü bağışta bulunan mü'minlerle, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya; işte Allah asıl onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”*⁹¹⁰

Derveze bu ayetin Tebük Savaşı'na çıkılmadan önce indiği rivayetini kabul eder. Rivayete göre, zenginlerden Abdurrahman b. Avf sadaka için malının yarısını ve yoksullardan Ebu Ukayl da bir ölçek hurma getirmişti. Bunun sonucunda münafıklar her iki müslüman grubu da çekiştirmeye başlamışlardı. Zenginler için; "Onlar bunu gösteriş için veriyor." yoksullar içinse; "Onların verdiği sadakanın hiç bir değeri yoktur" demişlerdi.⁹¹¹

Derveze, bu ayetten sonra münafıkları küfürle niteleyen ve Allah'ın onları bağışlamasının asla söz konusu olmayacağını kesin ve katı bir biçimde ortaya koyan: *“(Sen) onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş defa af dilesen, yine Allah onları affetmez. Böyledir, çünkü onlar Allah'ı ve Rasulü'nü tanımadılar. Allah, yoldan çıkan kavmi (doğru) yola iletmez”*⁹¹² ayetinin geldiğini ifade etmektedir.

Derveze, münafık liderlerden “Abdullah b. Ubey” biri ölüm döşeginde iken akrabalarından birinin -Oğlu Abdullah b. Abdullah-⁹¹³ gelip, Rasulullah'a mağfiret dilemesi ve Rasulullah'ın: “Şüphesiz Allah beni bu konuda serbest bırakmıştır. Ben, onun için Allah'tan mağfiret dileyeceğim” dediği rivayeti sağlıklı bulmaz. Çünkü Rasulullah'ın âyetin özüne muhalefet ederek, ikiyüzlülüğünde, küfründe, gizli dolaplar çevirme ve alaycılık tavırlarında direnen biri için Allah'tan mağfiret dilediğine inanmamaktadır.⁹¹⁴

⁹⁰⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 101.

⁹¹⁰Tevbe, 9/79.

⁹¹¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 102; Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 382; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, II, 356; Zuhayli, X, 326.

⁹¹²Tevbe, 9/80.

⁹¹³Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 395.

⁹¹⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 102.

4.4.1.3. Münafıkların Cihada Karşı Tutumları

*“Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, "Onlar bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi" diyen inkarcılar gibi olmayın. Allah bunu (bu düşünceyi) onların kalplerine bir hasret (yarası) olarak koydu. Allah yaşatır ve öldürür. Allah, yaptıklarınızı görmektedir.”*⁹¹⁵

Derveze bu ayetin Uhut Savaşı'yla ilgili bir sahneyi açıkladığını, münafıkların, cihatta şehit düşen ya da seferlerde ölen Müslüman ailelerin üzüntülerini daha da artırmak amacıyla şehitlerin ve ölümlerin sahiplerine gelip: "Eğer Onlar müslümanlarla birlikte savaşa çıkmamış olsalardı ne ölür, ne de öldürülürlerdi." dediklerini nakletmektedir.⁹¹⁶

Taberi bu kişilerin Abdullah b. Ubey ve arkadaşları olduğunu söyler.⁹¹⁷

*“Ey iman edenler! (Düşmana karşı) tedbirinizi alıp, küçük birlikler halinde, yahut topluca savaşa gidin. Şüphesiz, aranızda öyle kimseler var ki, (onların her biri savaşa gitme konusunda) hakikaten pek ağır davranır. Eğer başınıza bir musibet gelirse, "Allah bana lütfetti de onlarla beraber bulunmadım" der. Eğer Allah'tan size bir lütf (zafer) erişse, bu sefer de; sizinle kendisi arasında hiç tanışıklık yokmuş gibi şöyle der: "Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir başarıya (ganimete) ulaşıyordum.”*⁹¹⁸

Derveze'ye göre bu ayetler, Rasul'ün Medine'de iken, Mekke'de hicret edemeyip işkence gören mustazafları kurtarmak için bir cihad çağrısı yapması sonucu inmiştir.⁹¹⁹ Bu çağrı sonucunda münafıklar, insanları cihad çağrısına uymaktan alıkoymuşlar ve onların başına bir bela ve bir felaket gelmesi için sinsice beklemişlerdir. Bu da, onların yaptıklarının samimiyet ve imandan kaynaklanamayacağını, onların tüm amaçlarının rahat ve güven kazanmak ve kurtulmak olduğunu göstermektedir.⁹²⁰

“Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani (düşman) ordular üzerinize gelmişti de biz onların üzerine bir rüzgar ve göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir. Hani onlar size hem üst

⁹¹⁵ Al-i İmran, 3/156.

⁹¹⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 107; Bu rivayet için bkz. Köksal, c.3-4, 582-584.

⁹¹⁷Taberi, *Camiul Beyan*, VII, 331.

⁹¹⁸Nisa, 4/71-73.

⁹¹⁹Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VIII, 168.

⁹²⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 110.

tarafınızdan hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti. Siz de Allah'a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada mü'minler denendiler ve şiddetli bir şekilde sarsıldılar. Hani münafiklar ve kalplerinde hastalık olanlar, "Allah ve Resülü bize, ancak aldatmak için vaade bulunmuşlar" diyorlardı. Hani onlardan bir grup, "Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durmak imkânınız yok. Haydi geri dönün" demişti. Onlardan bir başka grup da, "Evlerimiz açık (korumasız)" diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri açık (korumasız) değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı. Eğer Medine'nin her tarafından üzerlerine gelinse ve orada karışıklık çıkarmaları istenseydi, onu mutlaka yaparlardı; o konuda fazla gecikmezlerdi. Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir. De ki: "Eğer siz ölümden ya da öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmak size asla fayda vermeyecektir. O takdirde bile (hayatın zevklerinden) pek az yararlandırılırsınız." De ki: "Eğer Allah size bir kötülük dilese, sizi Allah'tan koruyacak kimdir? Yahut size bir rahmet dilese buna engel olacak kimdir?" Onlar kendilerine Allah'tan başka hiçbir dost ve hiçbir yardımcı bulamazlar. Şüphesiz Allah içinizden, savaştan alıkoyanları ve kardeşlerine, "Bize gelin" diyenleri biliyor. Size katkıda cimri davranarak savaşa pek az gelirler. Korku geldiğinde ise, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş kimse gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince de ganimete karşı aşırı düşkünlük göstererek sizi keskin dillerle incitirler. İşte onlar iman etmediler. Allah da onların amellerini boşa çıkardı. Bu Allah'a kolaydır. Düşman birliklerinin gitmediğini sanıyorlar. Düşman birlikleri (bir daha) gelecek olsa, isterler ki, (çölde) bedevilerin arasında bulunsunlar da size dair haberleri (gidip gelenlerden) sorsunlar. İçinizde bulunsalardı da pek az savaşırlardı. Andolsun, Allah'ın Resülünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır. Mü'minler düşman birliklerini görünce, "İşte bu Allah'ın ve Resülü'nün bize vaad ettiği şeydir. Allah ve Resülü doğru söylemişlerdir" dediler. Bu onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır. Mü'minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah'a verdikleri söze sâdik kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir. Bunun böyle olması Allah'ın, doğruları, doğrulukları sebebiyle mükâfatlandırması, dilerse münafiklara azap etmesi yahut onların tövbesini kabul etmesi içindir. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah inkâr edenleri, hiçbir hayra

*ulaşmaksızın kin ve öfkeleriyle geri çevirdi. Allah, savaşta mü'minlere kâfi geldi. Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.”*⁹²¹

Derveze'ye göre ilk üç ayet, Ahzab ordularının gelişine ve bu orduların çokluğu nedeniyle müslümanların duyduğu üzüntünün şiddetine; bu ortamda münafıkların komplolarına ve halkı savaştan alıkoyma hareketlerine ışık tutuyor.⁹²² Dördüncü ayet münafıkların, Allah ve Rasulü'nü alaya alarak, kendilerine vadedilen zaferin bir hayalden ya da insanları kandırmaktan başka bir şey olmadığını söylediklerini anlatmaktadır.⁹²³ Beşinci ayet, münafıkların Medine halkını savaştan alıkoymalarını, onları korkutmalarını ve Medine'ye geri dönmeleri çağrısında bulduklarını dile getiriyor. Yine onların evlerinin korumasız olmasından ötürü Rasulullah'tan izin isteme girişimlerini anlatıyor.⁹²⁴ Ayette geçen Ahzab olayına ileride değinilecektir.

4.4.2. Yahudiler

4.4.2.1. Yahudiler'in İslam Davetine Karşı Tutumları

Derveze, Yahudiler'in, Medine döneminde değişik açılardan önemli bir yeri olduğunu, Yahudiler'in Rasulullah (s.a.v) ile ilk çatışan kesim olmasa da ilk olarak çatışanlar arasında yer aldıklarını söylemektedir.⁹²⁵

Yahudiler, çok uzun zamandan beri Medine'yi ve Şam yolu üzerine düşen bölgeleri kendilerine bir hicret yurdu ve yerleşim bölgesi olarak kabul etmişlerdi. Sayılarının çokluğu, geniş servetleri, ziraat, sanat ve ticaret alanlarındaki maharetleri ve ilahi bir kitaba sahip olmalarından, peygamberlerle, daha önce yaşamış uluslarla ilişkilerinden ve onlardan haberdar olmalarından kaynaklanan dini ve bilimsel konumları, kendilerine çevrede bir saygınlık kazandırmış ve ileri düzeyde bir etkinlik sağlamıştı.

Derveze, Rasulullah'ın Medine'ye hicretinden sonra Yahudilerle “Medine Sözleşmesi” adında bir sözleşme imzaladığını⁹²⁶ fakat Yahudiler'in bu sözleşmeye rağmen Rasulullah'ın Medine'ye gelişinden rahatsız olduklarını kaydeder. Ayrıca Derveze,

⁹²¹ Ahzab, 33/9-15.

⁹²² Taberi, *Camiul Beyan*, XX, 214-217.

⁹²³ Kurtubi, XIV, 147; Taberi, *Camiul Beyan*, XX, 223; Sabuni, II, 472.

⁹²⁴ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 115; Taberi, *Camiul Beyan*, XX, 224.

⁹²⁵ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 121.

⁹²⁶ İbn Kayyim, II, 55.

Yahudiler'in diğer insanlardan daha çok hidayet üzere olduklarını kabul ettiklerinden, Rasulullah'ın, kendilerini davetin alanı dışında tutacağını, aslında Rasulullah'ın kendilerine katılması gerektiğini düşündüklerini söylemektedir.⁹²⁷

Derveze, Medine'de inen ayetlere göre, Yahudiler'in münafıklarla dayanışma içine girdiklerini ve onları, üstlenecekleri görevler konusunda cesaretlendirdiklerini hatta münafıklar diye bir kesimin onlar tarafından oluşturulduğunu iddia etmektedir. Yine Derveze, münafıklarda, katılma ve tuzak kurma ruhunu uyandıran kesimin Yahudiler olduğunu, eğer Yahudiler olmasa münafıkların bu katı tutumlarını sürdüremeyeceklerini savunmaktadır.⁹²⁸

Derveze Medine'de ilk inen Kur'an surelerinde ve Yahudiler hakkındaki ilk ayetler sayılan Bakara Suresi'nin baş kısmında yer alan (Bakara 40-44) ayetlerde bunlardan bahsedilmiş olması bu düşmanlığın erken dönemlerde başladığının bir kanıtı olduğunu düşünmektedir.⁹²⁹

“Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Yalnız benden korkun. Elinizdeki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur'an'a) iman edin. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Âyetlerimi az bir karşılığa değiştirmeyin ve bana karşı gelmekten sakının. Hakkı bâtulla karıştırıp da bile bile hakkı gizlemeyin. Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin. Siz Kitabı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığının çirkinliğini) anlamıyor musunuz?”⁹³⁰

Ayetlerin içeriğinden ve ifade tarzından öyle anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber Medine'yi hicret etmesinin hemen ardından Yahudileri İslam'a davet etmiştir.⁹³¹ Ama onlar bu daveti olumlu karşılamadıkları gibi, yeni davet hakkında insanların kafasında kuşkular uyandırmaya insanları İslam'dan alıkoymaya çalışmışlardır. Yeni mesajın gerçekliğine, doğruluğuna ve ellerindeki Tevrat'a temelden uygunluğuna kesin olarak inandıkları halde davetine karşı burun kıvırmışlardır. Ardından İslam'a karşı, münafıklarla

⁹²⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 122.

⁹²⁸Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 126.

⁹²⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 130.

⁹³⁰Bakara, 2/40-44.

⁹³¹İbn Hişam, I, 513; Köksal, c.3-4, 82,83.

işbirliğine gitmişlerdir. Nifak hareketini alabildiğine istismar etmişlerdir. Bu yüzden ayetlerin kapsadığı bunca ağır eleştiriyi uyarıyı ve sözlü sataşmayı hak etmişlerdir.⁹³²

Taberi bu ayetler hakkında şunları söyler: Bunların içinde münafıklar bulunuyordu. Görünüşte Hz. Muhammed (s.a.v.)in peygamberliğini tasdik ediyorlar, gizli olarak da onu inkâr etmek suretiyle hakkı bâtila karıştırıyorlardı. İleri gelenleri ise, hem Peygamber olarak gönderildiğini itiraf ediyorlar hem de kendilerine değil başkalarına gönderildiğini iddia ederek hakkı bâtila karıştırıyorlardı."Bildikleri halde gizledikleri Hak"tan maksat, Hz. Muhammed'in peygamberliği ve ona gelenlerin Allah tarafından gönderilmiş olmasıdır. Kitap ehli, bunların hak olduğunu bildikleri halde, insanlardan gizlemişlerdir. Âyet-i Kerime, onların bu hallerini dile getirmektedir.⁹³³

4.4.2.2. Yahudiler'in Tartışmacı Tutumları

"Bir de; "Yahudi ve Hristiyanlardan başkası Cennet'e girmeyecek" dediler."⁹³⁴

Ayetlerin temasından ve içeriğinden anlaşıldığına göre, Yahudiler doğru yolun ancak Yahudilikte olduğunu söyleyerek İslam'ın çağrısını reddetmişlerdi. Rasulullah'ın; "Ben İbrahim'in dini üzereyim ve onun dinine çağırıyorum" şeklindeki sözlerini kabul etmemişler ve İbrahim'in kendilerinin ve peygamberlerinin atası olduğunu, torunlarının onun dinine bağlı olduklarını, bu Peygamber'intonunların dini olan Yahudiliğin İbrahim'in de dini olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayetler bu iddiaları reddetmiş ve İbrahim (a.s)'ın dostoğru bir müslüman olduğunu vurgulamıştır.⁹³⁵

"O, ümmîlere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler. (Allah o peygamberi) onlardan henüz kendilerine katılmayan başkalarına da göndermiştir. O mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. İşte bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah büyük lütf sahibidir. Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hali ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez. De ki: "Ey Yahudi akidesini benimseyenler!

⁹³²Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, VI, 163.

⁹³³Taberi, *Camiul Beyan*, I, 569,570.

⁹³⁴Bakara, 2/111.

⁹³⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 140.

Bütün insanlar değil de, yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunu iddia ediyorsanız, (bunda da) samimi iseniz haydi ölümü isteyin!"⁹³⁶

Derveze'ye göre Yahudiler, Allah'ın peygamberliği sadece İsrailoğullarına özgü kıldığını, onlardan başka hiçbir millete peygamberlik vermediğini iddia etmişler ve Rasulullah İsrailoğulları'ndan değildir diye O'nun peygamberliğini kabul etmemişlerdir. Ayetler ümmi Arap Rasul'ün risaletinin gerçek olduğunu açıklamış; Allah'ın Peygamber'ini seçerken özgür olduğuna değinmiş; üçüncü olarak da Yahudileri kibirlerinden dolayı eleştirmiştir.⁹³⁷

"Kendilerine Kitaptan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar. Allah sizin düşmanlarınızı çok daha iyi bilir. Allah dost olarak yeter. Allah yardımcı olarak da yeter. Yahudilerden öyleleri var ki, (kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak "İşittik, karşı geldik", "İşit, işitmez olası!" "Râ'inâ" derler. Hâlbuki onlar, "İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak" deselerdi bu kendileri için daha hayırlı olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler."⁹³⁸

Derveze'ye göre ayetler, Yahudiler'in Rasulullah ile alay ettiklerine dair bir tabloya ışık tutuyor. Onlar "Raina (bizi gözet)!" kelimesiyle ilgili olarak dillerini eğip büküyorlardı. Öyleki, o kelimeyi, sövme anlamındaki "ru'net" (ahmaklık) kelimesine getiriyorlardı. Rasulullah'ın emrettiği ve çağırdığı şey hususunda karşı çıkışlarını açığa çıkarıyorlardı. "İşittik" dedikten sonra "isyan ettik" diyorlardı. Onlar Arapça'da kullanılan "İşittik ve itaat ettik" cümlesi yerine bunu hafife alarak alaylı bir şekilde "İşittik ve isyan ettik" diyorlardı.⁹³⁹

Bundan sonra Derveze şu rivayeti nakleder: "Sa'd b. Ebi Vakkas, Yahudiler'in "Raina!" kelimesiyle ilgili olarak yaptıkları kötü dil bükmelemlerini anladığı zaman onlara şöyle demiştir: "Ey Allah'ın düşmanları! Allah size lanet etsin! Allah'a yemin ederim ki, içinizden bir adamın bunu Rasulullah'a söylediğini duyarsam kesinlikle onun boynunu

⁹³⁶Cuma, 62/2-6.

⁹³⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 143; Taberi, *Camiul Beyan*, XXIII, 372-378; Zuhayli, XXVIII, 183-188.

⁹³⁸Nisa, 4/44-46.

⁹³⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 145; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, I, 487; Sabuni, I, 257; Zuhayli, V, 97,98.

vururum."

Derveze, Yahudiler'in daha önceleri Rasulullah'a daha saygılı davrandıklarını fakat yukarıdaki ayetten anlaşıldığına göre bu saygının kaybolduğunu ve ahlak ölçüleri aşan bayağı tavırlar takındıklarını düşünmektedir.⁹⁴⁰

*"Bir de Yahudiler ve Hristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler. De ki: "Öyleyse (Allah) size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor? Hayır, siz de onun yarattıklarından bir beşersiniz." (Allah) dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunanların da hükümranlığı Allah'ındır. Dönüş de ancak onadır."*⁹⁴¹

Görünen o ki, Yahudi ve Hristiyanlardan sadır olan bu söz, kendilerinin Allah'tan bir hidayet üzere olduklarına ve Peygamber (s.a.v)'in davetine ihtiyaçları olmadığına dair bir övünme ifadesidir. Muhammedi Risaleti doğrulamaları için kendilerine yönelik yapılan çağrı ve açıklamalara bir reddiye, bir cevap olarak bu sözleriyle, övünerek mağrur bir tavır sergilemişlerdir.⁹⁴² Ayetin bunları reddederken kullandığı üslup kuvvetli ve susturucudur. Özellikle Allah'ın onların diğer insanlar gibi insan olmaktan başka bir özelliklerinin olmadığını ve onlarda da hidayet bulma, sapık olma, doğru yapma ve hata işleme özelliklerinin olduğunu ilan etmesi gerçekten onları tamamen susturan sağlam bir cevap olmuştur.⁹⁴³

4.4.2.3.Yahudiler'in Düzenbazlıkları

*"De ki: "Ey kitab ehli! Allah yaptıklarınızı görüp dururken Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz?" De ki: "Ey Kitab ehli! (Gerçeği) görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermeğe yeltenerek inananları Allah'ın yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir." Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden herhangi bir gruba uyarmanız, imanınızdan sonra sizi döndürüp kâfir yaparlar."*⁹⁴⁴

⁹⁴⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 145.

⁹⁴¹Maide, 5/18.

⁹⁴²Elmalılı, III, 205.

⁹⁴³Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, IX, 85.

⁹⁴⁴Al-i İmran, 3/98-100.

Derveze bu ayetler hakkında şöyle der: Rivayete göre bu ayetler, Evs ve Hazrec kabilelerinin birleşmelerine, Rasulullah etrafında kümelenmelerine, tezgâhladıkları oyunlarla onları birbirine düşürmeyi başaramamalarına öfkelenen bazı Yahudiler'in bu iki kabile arasında fitneyi körüklemesi üzerine inmiştir. Bu ayetler Yahudiler'in peygamberliğin ve vahyin gerçek olduğunu kesin olarak bildiklerine ve müminleri Allah'ın yolundan alıkoymak için onların yoluna engeller çıkarmaya çalışarak dini alanda kurulacak olan bir tuzağa işaret etmektedir.⁹⁴⁵

“Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size âyetleri açıkladık. İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz, onlar ise, bütün kitaplara iman ettiğiniz halde sizi sevmezler. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman "inandık" derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De ki: "Öfkenizden ölün!" Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir. Size bir iyilik dokunursa, bu onları üzer. Başınıza bir kötülük gelse, ona sevinirler. Eğer siz sabırlı olur, Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız onların hileleri size hiçbir zarar vermez. Çünkü Allah onların işlediklerini kuşatmıştır.”⁹⁴⁶

Derveze bu ayetleri açıklarken şöyle der: “Cumhur, burada kastedilenlerin Yahudiler olduğunu belirtmiştir. Ayetlerin içerik olarak bu yaklaşımı desteklediği görülüyor. Ayrıca bu ayetlerdeki nitelemeler başka ayetlerde açıkça Yahudiler için kullanılmıştır. Bu ayetler Yahudiler'in düşmanlığını, düzenbazlığını, müslümanlara karşı kötülük, tezgâh ve kinle dolu niyetlerini, müslümanların kavuştuğu güç ve üstünlüğe karşı besledikleri öfkeyi en etkili ve güçlü biçimde ortaya koymaktadır.”⁹⁴⁷

Taberi 118. ayetle ilgili şunları söyler: Bu âyette zikredilenlerden maksat, sadece münafıklar değil, müslümanların çevrelerinde ve Medine'de bulunan, İslama karşı kinleriyle tanınan Yahudilerdir. Zira müminlere karşı açıkça savaşan müşrikler, müminler tarafından dost edinilmiyorlar, sadece müminlerle anlaşma yapıp onlara dost görünmeye çalışan Yahudileri dost ediniyorlardı. Bu nedenle âyet, müminleri, onları

⁹⁴⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 172.

⁹⁴⁶Âl-i İmran, 3/118-120.

⁹⁴⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 175.

yakın dost edinmekten men etti.⁹⁴⁸

İbn Abbas ve Tabiîn'den Mücâhit'e göre:

Medine'de mü'minlerden birkaç kişinin, aralarındaki dostluk, yakınlık, komşuluk ve sütkardeşlik gibi nedenlerle sık sık bazı yahudiler ve münafıklarla görüşüp konuştukları, sohbet ettikleri, sır verip aldıkları oluyordu. Bu yaklaşımlar, ilerde bir takım fitnelere, Peygamber'in, dini yaymadaki stratejisinin ve gizli tuttuğu sırlarının bilinmesine yol açacağı dikkate alınarak yukarıdaki âyetle yasaklandı.⁹⁴⁹

Bütün bunların yanında Derveze birde Yahudi- münafık ve Yahudi-müşrik dayanışmasından bahseder.

*"İman edenlerle karşılaştıkları zaman, "İnandık" derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, "Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz" derler."*⁹⁵⁰

Derveze'ye göre ayet, Yahudileri, münafıklara akıl veren ve onları saptıran "münafıkların şeytanları" olarak nitelerken, bir yandan da onlarla dostluk kurup gizlice plan yapmalarını konu edinmektedir.⁹⁵¹ Tefsir bilginleri "şeytanları" kelimesi ile Yahudiler'in kastedildiğini söylemişlerdir. Bu yorum yerinde ve ayrıca ayetlerin içeriği ile de bağdaşmaktadır. Çünkü ayetlerden münafıkların ayrı, şeytanlarının da ayrı bir grup olduğu anlaşılıyor. Şayet kastedilenler onların lider kadroları bile olsa, ifadeden, vasfedilenlerin Yahudiler olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁵²

Müfessirler "Şeytanları" kelimesi ile ilgili olarak: Efendileri, büyükleri, münâfikların ve müşriklerin reisleriyle elebaşları olan Yahudi hahamları, küfürdeki reisleri, arkadaşları, Yahûdîler, münafıklardan ve müşriklerden arkadaşları şeklinde farklı görüşler dile getirmişlerdir.⁹⁵³

"Ey inananlar! Yahudi ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz

⁹⁴⁸Taberi, *Camiul Beyan*, VII, 138.

⁹⁴⁹Vâhidî, I, 22.

⁹⁵⁰Bakara, 2/14.

⁹⁵¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 179.

⁹⁵²Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VI, 133.

⁹⁵³İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, I, 53.

Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez. İşte kalplerinde bir hastalık (nifak) bulunanların, "Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz" diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün. Ama Allah yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar."⁹⁵⁴

Derveze bu ayet grubu hakkında şu rivayeti nakleder: Müfessirler ve ravilere göre, ikinci ayet, münafıkların lideri Abdullah b. Ubeyy ile müslüman liderlerden Ubade b. Sabit arasında çıkan bir tartışma sebebiyle inmiştir. Müslüman lider, "Ben Yahudilerden uzağım." derken; münafık, "Bana gelince, ben onlardan uzaklaşmam, gelecek felaketlerden korkarım" ⁹⁵⁵ diye endişesini belirtmiştir, ikinci ayet, aralarındaki dayanışmanın göstergelerinden biri olarak münafıklar ve Yahudiler arasındaki aşırı bağlılığı simgelemektedir.⁹⁵⁶ Buna göre ilk ayet, kalplerinde hastalık bulunan kimselerin tutumlarını anlatmaya geçmeden önceki bir ön hazırlık niteliğindedir. Bu demektir ki, ayetler Yahudiler'in Medine'de ağırlığı olan belli bir güç odağı oldukları dönemde inmiştir.⁹⁵⁷

İbn Kesir "Kalplerinde hastalık bulunanlar"dan kastın münafıklar olduğunu söyler.⁹⁵⁸

Derveze, Yahudi-Müşrik dayanışmasını anlatan ayetlerin Yahudi-Münafık dayanışmasını anlatan ayetlere nazaran daha az olduğunu söyler. Çünkü risalete karşı çıkan müşrik liderler Mekke'dedir. Yahudiler ise Medine'dedir.⁹⁵⁹ Şimdi bu ayetlerden bazılarını inceleyelim:

*"Kendilerine Kitap'tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar "cibt"e ve "tâğut"a inanyorlar. İnkâr edenler için de, "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır" diyorlar. Onlar, Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah kime lanet ederse, artık ona asla bir yardımcı bulamazsın."*⁹⁶⁰

Derveze bu ayetlerle ilgili şu rivayeti nakleder: "Yahudiler'in liderlerinden bir grup Uhud Savaşı'ndan sonra Rasulullah'ın ve müslümanların durumlarını değerlendirmek,

⁹⁵⁴Maide, 5/51-52.

⁹⁵⁵Vahidî, I, 198.

⁹⁵⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 181.

⁹⁵⁷Derveze, *et-Tefsiri'ül Hadis*, IX, 154.

⁹⁵⁸İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, II, 67; Taberi, *Camiul Beyan*, X, 404.

⁹⁵⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 183.

⁹⁶⁰Nisa, 4/51-52.

bu olayın sonucunda kendilerine indirilen darbeden sonra onları yok etmeyi hedefleyen bir antlaşma teklifinde bulunmak için Mekke'ye elçi olarak gitmişlerdi. Aralarındaki ittifak ve sözleşme tamamlandıktan sonra elçiler ve liderler Kâbe avlusuna varmışlar ve göğüslerini Kâbe'ye dayamışlar, Kâbe etrafında bulunan putların yanında bu sözleşmeye kesin bağlı kalacaklarına ve onu uygulamak için tüm imkânlarıyla çalışacaklarına yemin etmişlerdi. Yine rivayetlere göre Mekke liderleri Hz. Muhammed'in mi, yoksa kendilerinin mi din ve yol olarak daha doğru ve üstün olduğunu sormuşlar, onlar da müşriklerin daha doğru yolda ve üstün olduklarına şahitlik etmişlerdi.”⁹⁶¹ Buradaki tablonun en çirkin yönü, Yahudiler'in risaleti kabul etmeyip, putların İslam dininden daha üstün olduğunu söyleyerek onlara tanzimde bulunmalarıdır.⁹⁶²

*“Onlardan çoğunun inkâra sapanlarla dostluklar kurduklarını görürsün. Kendileri için nefislerinin takdim ettiği şey ne kötüdür. Allah onlara gazap etmiştir ve onlar azabda ebedi kalacaklardır. Eğer Allah'a, peygambere ve ona indirilene iman etselerdi, onları dostlar edinmezlerdi. Fakat onlardan çoğu fasık olanlardır.”*⁹⁶³

Derveze, birinci ayetteki "onlardan" kelimesindeki zamirin İsrailoğullarına dönük olduğunu çünkü önceki iki ayetin konusunu onlar oluşturduğunu ifade eder. Ona göre ayetlerin oluşturduğu atmosferden anlaşıldığı kadarıyla burada kastedilenlerin Medine'de ikamet eden ve Rasululah (s.a.v)'ın çağdaşı olan yahudilerdir. Buradaki "İnkâra sapanlar" ifadesiyle de kastedilenlerin "müşrikler" olduğu kanaatindedir.⁹⁶⁴

Elmalılı, ayette “onlardan” kelimesi ile bahsedilen bu kişilerin Ehli Kitap olduğu kanısındadır.⁹⁶⁵ Taberi ve Kurtubi bu kişilerin Yahudiler olduğunu söyler.⁹⁶⁶

Tüm bunların yanında Derveze'ye göre Yahudiler'in dürüstlüğünden, doğruluklarından ve tutarlılıklarından bahseden ayetler de vardır. Şimdi bunlardan bir kaçını verelim:

⁹⁶¹ Vahidî, I, 156,157.

⁹⁶² Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 183,184.

⁹⁶³ Maide, 5/80-81.

⁹⁶⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 199.

⁹⁶⁵ Elmalılı, III, 322.

⁹⁶⁶ Kurtubi, VI, 254; Taberi, *Camiul Beyan*, X, 496.

*“De ki: "Ey Kitap Ehli, sadece Allah'a, bize indirilene ve bizden önce indirilene inandığımız için mi bizden hoşlanmıyorsunuz? Oysa sizin çoğunuz yoldan çıkmıştır.”*⁹⁶⁷

*“Onlardan çoğunun günah, düşmanlık ve haram yemede birbirleriyle yarışıklarını görürsün. Yaptıkları şey ne kötüdür!”*⁹⁶⁸

Derveze, bu ayetlerde geçen “çoğu”, “onlardan çoğu” gibi ifadelerden anlaşıldığına göre, ortada bir azınlığın olduğunu ve bu azınlığın hile ve kurnazlıklara bulaşmadıklarını ifade eder.⁹⁶⁹

Maide 59. ayet bir grup Yahudi bilginlerinin Peygamberimize gelerek, peygamberlerden kimlere iman edileceğini sormaları üzerine nazil olmuştur.⁹⁷⁰

Vehbe Zuhayli bu konuda şunu söyler: Burada "çoğunuz" tabirinin kullanılış sebebi kimi Kitap Ehli kimselerin hâlâ tevhid, ibadet, hak ve adalete bağlılık, hayrı sevmek gibi dinin esaslarına sıkı sıkıya bağlı kalmaya devam etmeleriydi.⁹⁷¹

*“Onların (Kitap ehlinin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır. Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler. Kötülükten men ederler, hayır işlerinde birbirleriyle yarışırlar. İşte onlar salihlerdendir. Onlar ne hayır işlererse karşılıksız bırakılmayacaklardır. Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları bilir.”*⁹⁷²

Derveze bu ayetlerden yola çıkarak bazı Yahudiler'in Hz. Muhammed'in elçiliğine inandıklarına, müfessirlerin ve ravilerin görüşlerinin de bu yönde olduğunu ifade eder.⁹⁷³

4.4.2.4.Yahudiler'in Cezalandırılması, Sebep ve Sonuçları

Yahudiler, Rasulullah (s.a.v)'ın; elçiliğini ve Kur'an'ın vahyini yalnız inkâr etmekle, bunlara karşı sadece sözlü olarak büyüklük taslama, münakaşa ve hilelere başvurmakla kalmamışlar; çok geçmeden hainliğe, sözleşmeyi bozmaya erken sayılabilecek bir

⁹⁶⁷Maide, 5/59.

⁹⁶⁸Maide, 5/62.

⁹⁶⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 209.

⁹⁷⁰İbn Hatim, IV, 1164; Taberi, *Camiul Beyan*, X, 434; Suyütî, III, 108; Kurtubi, VI, 233.

⁹⁷¹Zuhayli, VI, 242.

⁹⁷²Al-i İmran, 3/113-115.

⁹⁷³Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 209,210.

dönemden beri açık ve fiili düşmanlığa girişmişlerdir. Onların bu tutumları, Medine döneminin ilk çeyreğinde cezalandırma eylemlerinin başlamasına, ikinci ve üçüncü çeyreğinde ise, Medine'den sürülmelerine, güçlerinin kırılmasına ve Medine çevresinde yaşayan bazı kesimlerinin sürgün edilmesine doğrudan etki eden bir faktör olmuştur. Bu dönem birkaç evreye ayrılmıştır ve her evrenin kendisine özgü nedenleri vardır. Ayrıca her evrenin konusu Yahudilerden yalnız bir gruptur. Bu da cezalandırma eyleminin ancak zaruret ölçüsünce gerçekleştiğini, kesin olan zararı ve tehlikeyi önlemek amacıyla yürürlüğe konduğunu gösterir. Bu nedenle, yalnız tehlikeye neden olan grubu cezalandırmakla yetinilmiştir. Öte yandan bu uygulama bütün Yahudiler'in sözlü eylemden fiili eyleme aynı anda geçmediklerini de göstermektedir. Derveze onların bu cezalandırmalara karşı birlikte hareket edemeyişlerini, kendi aralarında siyasi bir birliğin varolmayışına bağlar.⁹⁷⁴

4.4.2.4.1 . Beni Kaynuka'nın Sürgün Edilmesi

Kur'an'da Beni Kaynuka ve onların sürgün edilişiyle ilgili açık bir delilin olmadığını söyleyen Derveze bu konu ile ilgili şu rivayeti nakleder:

“Araplardan bir kadın bir takım ticaret mallarını Yahudiler'in pazarına götürüp satmış ve onların bir kuyumcusunun yanında oturmuştu. Onlar kadının yüzünü açmasını istiyorlardı. Kadın da açmıyordu. Kadın ayağa kalktığında vücudu açıldı. Yahudiler kadının bu haline güldüler. Kadın da feryat edip yardım istedi. Hemen müslümanlardan biri atılarak kuyumcuyu öldürdü. Yahudiler de müslümana saldırıp onu öldürdüler. Müslümanın akrabaları diğer Müslümanları yardıma çağırdılar. müslümanlar öfkeleniler. Onlarla Beni Kaynuka'nın arası bozuldu. Netice olarak Rasulullah onların çevresini kuşattı. Çaresiz olarak onun hükmüne boyun eğip teslim oldular.”⁹⁷⁵

Derveze, İbn Sa'd ve İbn Hişam'ın birlikte naklettikleri diğer bir rivayeti de nakleder. Buna göre, Rasulullah Beni Kaynuka'nın, Müslümanların Bedir'de elde ettiği zafere öfkelendiklerini fark etmişti. Belki de bu öfkelerini açığa vuruyor ve Müslümanları kötülüyorlardı. Rasulullah onları toplamış ve kendilerini uyarıyordu. Fakat onların cevabı sert olmuştu. Ona şöyle demişlerdi: "Elde ettiğine aldanma! Sen savaş bilmeyen bir milletle savaştın. Onların zaafından yararlandın. Allah'a yemin olsun ki, eğer biz seninle

⁹⁷⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 187.

⁹⁷⁵İbn Hişam, II, 47,48; Vakidi, I, 176,177; İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 6; Köksal, c.3-4, 420-427.

savaşırsak bizim ne biçim adamlar olduğumuzu bileceksin!.."976 Derveze bu rivayetin doğruluğu yanında Beni Kaynuka'nın sürgün edilmesi olayının Bedir'den sonra Uhud'dan önce olduğunu da söyler.⁹⁷⁷

*"İnkâr edenlere de ki: "Siz mutlaka yenilgiye uğrayacak ve toplanıp cehenneme doldurulacaksınız. Orası ne fena yataktır!" Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kâfirdi. (Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu. Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardır."*⁹⁷⁸

Ayetlerin kapsamı ve ruhu, buradaki hitabın Kureyşli kâfirlere yönelik olmayıp mü'minlerle kâfirler arasında gerçekleşen savaşa şahid olan ve bu savaşta olanları bilen başka bir topluluğa yönelik olduğunu göstermektedir. Bu çıkarım, ayetlerin yahudiler hakkında nazil olduğunu ifade eden yukarıdaki rivayetin doğruluğunu da teyid eder.⁹⁷⁹

*"Ne zaman bir ahit yaptılarsa, onlardan bir grup o ahdi bozup atmadı mı? Zaten onların çoğu inanmaz."*⁹⁸⁰

Derveze'ye göre bu ayet, erken inen ayetlerdendir. Böylece ayetin içerdiği işaretin bir Yahudi grubun ilk olarak sözleşmeyi bozmasına ilişkin olduğunu söylemek mümkündür. Bu grup da anlaşmayı bozması nedeniyle ilk olarak cezalandırılan Beni Kaynuka'dır.⁹⁸¹

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili olarak da şu rivayet kaydedilmektedir: Muhammed (s.a.v) peygamber olarak gönderilip de onlardan alınan ahitler ve Muhammed (s.a.v) hakkında kendilerine verilen emirler söz konusu edilince, Yahudi Mâlik b. es-Sayf şöyle der: "Allah'a yemin ederiz, Muhammed hakkında bize herhangi bir emir verilmiş değildir ve bizden bu konuda söz de alınmış değildir." Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirdi.⁹⁸²

⁹⁷⁶İbn Sad, II, 21; İbn Hişam, II, 47; İbn Kesîr, *El Bidaye*, III, 5; Vâhidî, I, 99.

⁹⁷⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 190; İbn Kesîr, *El Bidaye*, III, 5; İbn Kayyım, II, 84.

⁹⁷⁸Al-i İmran, 3/12-13.

⁹⁷⁹Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, VII, 124; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, I, 336.

⁹⁸⁰Bakara, 2/100.

⁹⁸¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 192.

⁹⁸²Alusi, I, 334; Suyütî, I, 232; Zuhayli, I, 238; Taberi, *Camiul Beyan*, II, 401; Kurtubi, II, 40.

4.4.2.4.2. Beni Nadir'in Sürgün Edilmesi

Bu olay da Kur'an'da açıkça geçmeyen bir hadisedir. Fakat bununla ilgili geniş bir açıklama vardır. Müfessirlerin ve ravilerin çoğu bu açıklamaların Beni Nadir ile ilgili olduğu görüşündedirler.⁹⁸³

*"O, kitap ehlinde inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri ibret alın. Eğer Allah, onlar hakkında sürülmeye hükmetmemiş olsaydı, muhakkak kendilerine dünyada azap edecekti. Ahirette ise, onlar için cehennem azabı vardır. Bu, onların Allah'a ve Resülüne karşı gelmeleri sebebiyledir. Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki, Allah'ın azabı şiddetlidir. (Savaş gereği,) hurma ağaçlarından her neyi kestiniz, yahut (kesmeyip) kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa hep Allah'ın izniyledir. Bu da fasıkları rezil etmesi içindir. Onların mallarından Allah'ın, savaşmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar için siz, at ya da deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini, dilediği kimselerin üzerine salıp onlara üstün kılar. Allah'ın her şeye hakkıyla gücü yeter. Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) haline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir."*⁹⁸⁴

Derveze ayetlerden şu çıkarımlarda bulunur:

- 1- Beni Nadir'in sağlam, güçlü kaleleri vardı. Müslümanlar onlara üstün gelmeyi ummadıkları gibi, Yahudiler de kalelerinin kendilerini koruyacağını sanıyorlardı.
- 2- Yahudiler'in kalplerine aşırı bir korku düşmüştü. Öyle umutsuzluğa kapılmışlardı ki, bir taraftan teslim olurken diğer taraftan kendi evlerini elleriyle tahrip etmişlerdi.

⁹⁸³Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 195; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, IV, 305-306; Taberi, *Camiul Beyan*, XXIII, 259; Vâhîdî, I, 416.

⁹⁸⁴Haşr, 59/2-7.

- 3- Rasulullah onları yurtlarından sürgün etmiş, çiftliklerine ve mülklerine el koymuştu.
- 4- Onlarla Müslümanlar arasında savaş sayılabilecek bir çatışma çıkmamıştı. Bu da gösteriyor ki, yalnız kuşatma, elde edilen zafer için yeterli olmuştu.
- 5- Yahudiler bir takım kurnazlıklara, entrikalara ve rahatsız edici tutumlara başvurmuşlardı.
- 6) Rasulullah, onların bir kısım hurma ağaçlarının kesilmesini emretmişti. Ayetler bu eylemi desteklemiş ve bunun zalim düşmanı dize getirmek ve onu rezil etmek için yapıldığını belirtmişti. Bu, ağaçların kesilmesi üzerine bazı söylentilerin çıktığını göstermektedir.⁹⁸⁵

Derveze, Uhut Savaşı'ndan sonra Hendek Savaşı'ndan önce meydana gelen bu olayla ilgili ve ayetlerle uyum içinde olan şu rivayeti nakleder:

“Rasulullah bir kaç arkadaşıyla birlikte Beni Nadir mahallesine gider, bazı ölümler için topladığı diyete kendilerinin de katkıda bulunmalarını ister. Onlar ise, Rasulullah'ın öldürülmesi için aralarında görüşürler. Rasulullah komployu fark eder ve kendisini kurtarır. Ertesi gün onlara kesin uyarı göndererek; mallarını alıp gitmelerini, ekinlerinin ve bahçelerinin başına vekiller bırakmalarını bildirir. Bu arada münafıklar da onlara haber ulaştırıp bu teklifi reddetmeye teşvik ederler. Kendilerine destek olacaklarına söz verirler. Onlar da cesaretlenir ve isyan ederler. Rasulullah onları kuşatır ve kuşatmayı gittikçe daraltır. Onların içine korku salmak ve kendilerini horlamak amacıyla hurma ağaçlarının kesilmesini, emreder. Münafıklar sözlerinde durmazlar. Onlar da korkuya kapılır, ümitsizliğe düşerler. Drettiklerinden dolayı bu sefer daha ağır şartlarda sürgüne razı olurlar. Silahlarını teslim ederler, kendi bahçelerinden ve çiftliğe elverişli kasabalarından feragat ederler. Yalnız menkul mallarını almakla yetinirler. Bazı liderler "Hayber" kalesine, bazıları Şam bölgesine sürgün olarak gider.”⁹⁸⁶

⁹⁸⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 196,197.

⁹⁸⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 197,198; Taberi, *Tarih*, II, 555-559; İbn Hişam, II, 203-206; Köksal, c.3-4, 638- 656; Vakidi, I, 364-374; İbn Kayyım, II, 85.

4.4.2.4.3. Beni Kurayza'nın Sürgün Edilmesi

Derveze'ye göre Beni Kurayza'nın da adı Kur'an'da açıkça geçmemektedir. Yalnız onların tutumlarına ve cezalandırılmalarına bir takım işaretlerde bulunulmuştur. Müfessirlerin ve ravilerin çoğunluğu bu işaretlerle kastedilenlerin Beni Kurayza olduğunda söz biliği etmişlerdir.⁹⁸⁷

*"Allah kitap ehlinde olup müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine büyük bir korku saldı. Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz. Allah sizi onların topraklarına, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız topraklara varis kıldı. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."*⁹⁸⁸

Bu iki ayet Hendek (Ahzab) Savaşı olayına ışık tutan bir dizi ayetten bir bölümdür. Ayetler, Yahudiler'in, Müslümanlara karşı savaşan kâfirlere açıkça destek olduğunu ortaya koymaktadır. Ve onların bu yüzden söz konusu ağır cezayı hak ettiklerini bildirmektedir.⁹⁸⁹

Bazı müsteşrikler haksız olarak Rasulullah'ın verdiği hükmü tenkid etmişlerdir. Fakat onların gözardı ettikleri bir gerçek vardı. Kureyza Yahudileri; tezgâhlarını, hiyanetlerini ve düşman ordularına sinsi desteklerini düşmanlık duyguları ile ortaya koymuşlardı. Dahası, onlar, bu komplolarını tezgâhlarken İslam ve müslümanlar yok olma tehlikesi ile karşıkarşıya kalmışlardı. Elbette ki, bu tutumlarının cezası onların tezgâhlarına münasip olacaktı. Yani verilecek ceza, işlenen suçun boyutuna uygun olmalıydı. Kaldı ki, Beni Kureyza Yahudileri, kendilerinden önce Medine'den sürülen Kaynuka ve Nadir Yahudiler'inden ders almamış, onlara uygulanan bu cezaya itibar etmemişlerdi.

Müfessirlere göre; Allah'ın müslümanlara miras olarak bahsettiği henüz ayak basmadıkları topraklar, Hayber topraklarıdır. Ayetteki ifade, olmuş bitmiş bir zaferin müjdesi mesabesinde. ⁹⁹⁰Bazı müfessirler bu yerlerden maksadın, Hayber toprakları olduğunu bazıları ise Mekke olduğunu diğer bazıları ise Fars ve Bizans arazileri olduğunu söylemişlerdir. Taberi ise, Allah'ın vaadettiği yerlerin, bunların hepsinin

⁹⁸⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 198; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, III, 445-447; Kurtubi, XIV, 161; Taberi, *Camiul Beyan*, XX, 243.

⁹⁸⁸Ahzab, 33/26-27.

⁹⁸⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 199.

⁹⁹⁰Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, VII, 369,370.

olabileceğini söylemiştir.⁹⁹¹ Beni Kurayza olayı şöyle gelişmiştir:

Rasulullah, Hendek Savaşı'nın bittiği ve düşman ordularının çekildiği gecenin sabahında Beni Kureyza'yı kuşattı. Yirmi beş gün süren kuşatma düşmanın gücünü aşacak boyutlara vardı. Allah da onların kalplerine korku saldı. Bu durum uzayınca kendileri hakkında Evs kabilesi reisi Sa'd b. Muaz'ın hüküm vermesi şartıyla kalelerinden indiler.

Hendek muhasarasında Sad'a bir ok isabet etmiş, Peygamber Mescid-i Nebevi'deki bir çadıra nakledilmesini emrederek, yaralıları tedavi etmekte uzman olan bir müslüman kadını da ona bakması için tayin etmişti. Sa'd b. Muaz'ın kavminden bazıları gelerek onu bir merkebe bindirdiler ve "Ey Ebu Amr onlar hakkında iyi hüküm ver, Rasulullah, onlar hakkında hüküm vermek için seni tayin etti" dediler.

Sa'd b. Muaz, Nebi (s)'ye gelince onlar hakkındaki hükmünü açıkladı ve şöyle konuştu: "Şu an Sa'd için, Allah'ın emri hususunda hiçbir kınayıcının kınamasına aldırış etmeme anıdır. Onlar hakkındaki hükmüm; erkeklerini öldürmen, kadın ve çocuklarını esir alman ve mallarım taksim etmendir." Bunun üzerine Nebi (s): "Onlar hakkında yedi kat gökten gelen Allah'ın hükmü ile hükmettin" dedi.⁹⁹² Daha sonra, müslüman olduklarını ilan edenler dışında bu hüküm icra edildi. Nitekim onlardan müslüman olanların kanları ve malları korundu.⁹⁹³

Yine rivayete göre; Rasulullah onlardan yetişkin deve ve koyun sürülerinin yanısıra 1500 kılıç, 300 zırh, 2000 mızrak ve 1500 kalkan ganimet aldı. Öldürülen erkeklerin sayısı 600 ile 700 arasındaydı. Bıyığı çıkmamış gençler öldürülmediler. Necd'e gönderilen kadınlar ve çocuklar esir alınarak satıldılar, onların paralarıyla at ve silah alındı.⁹⁹⁴

⁹⁹¹Taberi, *Camiul Beyan*, XX, 250.

⁹⁹²Buhari, K. Meğazi, V, 112/4121,4122; Müslim, K. Cihad, III, 1388/1768; İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 234; Taberi, *Camiul Beyan*, XX, 246; İbn Hişam, III, 239; Derveze, *Siretu'r Rasul*, II, 200,201.

⁹⁹³İbn Hişam, III, 233-245.

⁹⁹⁴Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, VII, 368; Vakidi, II, 497- 512; Köksal, V-VI, 123-150; Buhari, K. Meğazi, V, 112/4122

4.4.2.4.4. Hayber'in Fethi

Derveze bu olayın da Kur'an'da açık bir biçimde anılmadığını söyler. Yalnız bir takım işaretlerde bulunulmuştur. Bu işaretlerden biri Fetih suresinde göze çarpmaktadır:⁹⁹⁵

*"Savaştan geri bırakılanlar, siz ganimetleri almaya giderken, "Bırakın biz de sizinle gelelim" diyeceklerdir. Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: "Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz. Allah önceden böyle buyurmuştur." Onlar, "Bizi kıskanıyorsunuz" diyeceklerdir. Hayır, onlar pek az anlarlar."*⁹⁹⁶

Derveze, müfessirlerin ve ravilerin çoğunluğunun bildirdiğine göre bu ganimetlerin, Hayber ganimetleri olduğunu kaydetmiştir. Bu fetih, Hudeybiye Barışı'ndan sonra gerçekleşmiştir. Rasulullah Hudeybiye Barışı ile sonuçlanan Kâbe ziyareti girişimine katılmayan hiçbir kimseyi Hayber'in fethine katmamıştır.⁹⁹⁷ Diğer bir işaret de Fetih Suresi'nin başka bir ayetinde geçmektedir:

*"Şüphesiz Allah, ağaç altında sana bîat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimetler vaad etmiştir. Şimdilik bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir. (Allah böyle yaptı) ki, bunlar mü'minler için bir delil olsun, sizi de doğru bir yola iletсин. Henüz elde edemediğiniz, fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka (kazançlar) da vardır. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."*⁹⁹⁸

Derveze'ye göre müfessirlerin çoğunluğu, "yakın bir fetih" ifadesini; Hayber'in fethi⁹⁹⁹, "pek çok ganimetler"i de, Hayber'in ganimetleri¹⁰⁰⁰ olarak açıklamışlardır. Müfessirlerden bazıları "(Size) başka (ganimetler) de vermiştir ki, siz henüz onları ele geçiremediniz, fakat Allah onları kuşatmıştır..." cümlesini Mekke'nin fethi ya da müslümanların daha sonra ele geçirdikleri diğer bölgelerin fethi olarak

⁹⁹⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 202.

⁹⁹⁶Fetih, 48/15.

⁹⁹⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 202; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, IV, 172; Taberi, *Camiul Beyan*, XXII; 215-217, Sabuni, III, 205; Elmalılı, VII, 164.

⁹⁹⁸Fetih, 48/18-21.

⁹⁹⁹Sabuni, III, 207; Elmalılı, VII, 170.

¹⁰⁰⁰Elmalılı, VII, 170.

açıklamışlardır.¹⁰⁰¹ Derveze ayetlerin ifade tarzının, kesin olarak sonuçlanan bir takım olaylara işaret ettiği kanısındadır. Derveze bununla kastedilenin, Hayber'in fethinden sonra rahatlıkla ve kolaylıkla fethedilen Vadi'l-Kura, Teyma ve Fedek gibi Yahudilere ait kasabaların fethi olduğunu düşünmektedir.¹⁰⁰²

Medine'den sürüldükten sonra Yahudi Nadiroğulları kabilesinin liderleri Hayber'e yerleşmiş, oradaki Yahudilere liderlik ediyorlardı. Yahudileri İslam ve müslümanlar aleyhinde örgütleyerek düşmanlıklarına devam ediyorlardı. Araplardan Kureyş'e, Ğatafan ve Esed kabilelerine gidip, onları Medine'ye karşı kışkırtarak İslam'ı kökünden yoketmeye yönelik faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bunlarla kalmayıp düşmanlıklarına devam ettiler ve Arap kabilelerini Medine İslam Devleti'ne karşı kışkırtarak onları savaşa teşvik ettiler. Bütün bunlar şüphesiz Nebi (s.a.v)'yi düşündürmüş ve Yahudilere (söz konusu bölgede) bir ders vermeye sevketmişti. Bir rivayete göre Rasulullah, Hudeybiye'den Medine'ye döndüğünde hazırlıklara başlamış ve Muharrem ayında¹⁰⁰³ Hayber'e sefer düzenlemiş, diğer bir rivayete göre ise Cemaziyelevvel ayında bu seferi gerçekleştirmiştir.

Hayber'in nüfusu kalabalık, kaleleri çok ve savaş kabiliyeti olan bir yerleşim birimi idi. Müslümanlar zafer elde edip kaleleri de ele geçirincede kadar yaklaşık bir ay Yahudilerle çarpıştılar. Yahudi savaşçılarından birçoğu öldü. Müslümanlar büyük miktarda mal, silah, tarla, bostan, kadın ve çocukları ganimet aldılar. Bu büyük ganimeti Nebi (s.a.v), içinde humsu (ganimetin beşte birini), ayırdıktan sonra mücahidler arasında taksim etti. Nebi (s.a.v) kalmalarında bir sakınca görmediği kimseleri ve kendisine teslim olanları -yarıcılıkla- tarlalara, bostanlara bakmaları için orada bıraktı. Kalmasında sakınca olanları ise oradan sürdü. Daha sonra Peygamber Kura Vadisi'ne yöneldi. Orada yahudilere ait kaleler bulunuyordu. Orada da mukavemetle karşılaştı. Daha sonra burada zafer elde edildi ve Yahudiler'in bazıları savaşta ölürlen, bazıları sürgün edildi, malları ve silahları ele geçirildi. Ardından kalmasında bir sakınca olmayan yahudiler orada bırakıldı ve onlarla tarlalara, bostanlara yarıcılık usulü

¹⁰⁰¹ İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, IV, 174.

¹⁰⁰² Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 203.

¹⁰⁰³ Vakidi, II, 634.

bakmaları hususunda anlaşmaya varıldı.¹⁰⁰⁴

4.4.3. Hristiyanlar

Medeni surelerde Hristiyanların inançlarını, aralarındaki ayrılık ve sürtüşmelerini, İsa (as)'nın annesi ve Havariler, hakkındaki görüşlerini ortaya koyan ayetler çoktur. Derveze bu ayetlerden hareketle; Peygamber'in (s.a.v) Medine döneminde Hristiyanlarla karşılaştığını, onları İslam'a davet ettiğini ve bazılarının bu davet karşısında temiz duygularla Peygamber'in çağrısına katıldıklarını, bazılarının ise tereddütlü hareket ederek uzaklaştıklarını ve büyüklük tasladıklarını söylemektedir.¹⁰⁰⁵

4.4.3.1. Hristiyanların Genel Durumu

“İşte peygamberler! Biz onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. İçlerinden, Allah'ın konuştukları vardır. Bir kısmının da derecelerini yükseltmiştir. Meryemoğlu İsa'ya ise açık deliller verdik ve onu Ruhul-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, bunların arkasından gelen (millet)ler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat ayrılığa düştüler. Onlardan inananlar da vardı, inkar edenler de. Yine Allah dileseydi, birbirlerini öldürmezlerdi. Lakin Allah dilediğini yapar.”¹⁰⁰⁶

Derveze'ye göre bu ayet Ehl-i Kitap'ın durumuna özellikle Hz. İsa'nın peygamberliğinden bu yana içinde buldukları ayrılık ve sürtüşmelere, onların yaşadığı realiteye ışık tutmaktadır. Hz. Muhammed'in peygamberliği sırasında ve ondan bir süre önce Hristiyanlar ve Yahudiler Şam bölgesinde, aralarındaki düşmanlık ve ülkelerinin siyasal problemlerinden ötürü savaşıyor ve aralarında sık sık isyanlar çıkıyordu. Bu sırada Bizans ve Pers İmparatorlukları sırasıyla otoriteyi eline geçiriyor, Hristiyanlar, Bizanslılarla güçlenirken Yahudiler, Pers İmparatorluğuyla kuvvet kazanıyordu. Ayrıca Hristiyanlar da Yahudiler de kendi aralarında birçok mezhep ve

¹⁰⁰⁴Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VIII, 601,602; Geniş bilgi için bkz. Vakidi, II, 634-680; Köksal, V-VI, 441-540.

¹⁰⁰⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 212.

¹⁰⁰⁶Bakara, 2/253.

grupçuklara ayrılmışlardı. Özellikle Hristiyanlar arasında peygamberlikten az bir süre önce ve peygamberlik sırasında kanlı ayaklanmalar ihtilaller oluyordu.¹⁰⁰⁷

"Biz Hıristiyanız" diyenlerden de sağlam söz almıştık. Ama onlar da akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple biz de aralarına kıyamet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kini salıverdük. Allah ne yapmakta olduklarını onlara bildirecek!"¹⁰⁰⁸

Derveze'ye göre bu ayet, Hristiyanların Allah'ın sözünden ve öğütlerinden dışarı çıktığını genel olarak belirtmektedir. Bu sapıklık onları ayrılığa ve sürtüşmeye götürmüştür. Ayetin özü ve nüzul sebebi, Kur'an'ın indiği sırada Hristiyanların içinde bulunduğu durumun bu olduğu hususunda herhangi bir kuşkuya yer bırakmamaktadır.

Taberi, Hristiyanların, Allah'a vermiş oldukları sözü bozmaları yüzünden Allah'ın, aralarına düşmanlık ve kin saldırdığını, Nasturilerin Yakubilere karşı, Yakubilerin de Nasturilere karşı düşmanlık beslediğini söyler.¹⁰⁰⁹

"Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun. Nasıl ki Meryem oğlu İsa da havarilere, "Allah'a giden yolda benim yardımcıları kimdir?" demişti. Havariler de, "Biz Allah'ın yardımcılarıyız" demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarından bir kesim inanmış, bir kesim de inkar etmişti. Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler."¹⁰¹⁰

Bu ayeti kerime müslümanları, Hz. Peygamberi destekleme ve ona yardımcı olma hususunda Havariler gibi olmaya çağırılmaktadır. Bu örnek alma olayı Peygamber döneminde Hristiyanlar ile müslümanlar arasındaki dostluğu ve iyi ilişkileri pekiştirmektedir.

"Andolsun, "Allah, Meryemoğlu Mesih'dir", diyenler kesinlikle kâfir oldular. De ki: "Şâyet Allah, Meryemoğlu Mesih'i, onun anasını ve yeryüzünde olanların hepsini yok etmek istese, Allah'a karşı kim ne yapabilir? Göklerin, yerin ve bunların arasında

¹⁰⁰⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 216.

¹⁰⁰⁸Maide, 5/14.

¹⁰⁰⁹Taberi, *Camiul Beyan*, X, 140,141.

¹⁰¹⁰Saff, 61/14.

bulunan her şeyin hükümlerini Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."¹⁰¹¹

Derveze'ye göre bu ayet genel olarak eleştirici bir muhteva içermektedir. Yani Hz. İsa'nın (a.s) ilah olduğunu söyleyenlerin kâfir olduğunu bildirmektedir. Pek tabii olarak bu eleştiri Hz. İsa'nın ilahlığına inanan Peygamber'in çağdaşı Hristiyanları da kapsamına almaktadır. Aynı zamanda bu ayet tüm Hristiyanlara Hz. İsa'nın ilah olduğunu söyleyenlerin Allah'ı inkâr ettiklerini, hemen Rasulullah'ın getirdiği hidayete ve aydınlığa koşmaları gerektiğini bildirmektedir.¹⁰¹²

Aşağıdaki ayette de Hristiyanlar eleştirilmiştir:

*"Andolsun, "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler kesinlikle kâfir oldu. Oysa Mesih şöyle demişti: "Ey İsrailoğulları! Yalnız, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin. Kim Allah'a ortak koşarsa artık Allah ona cenneti muhakkak haram kılmıştır. Onun barınağı da ateştir. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur!"*¹⁰¹³

Bu ayetlerdeki eleştirilerle Rasulullah'ın çağdaşı olan Hristiyanların da kapsandığı çok açıktır. Son ayet; bu açıklamanın Rasul ile Hristiyanlardan bir grup arasında meydana gelen bir tartışmadan sonra indiğini hissettirmektedir.¹⁰¹⁴

4.4.3.2. Hristiyanların İslam Davetine Karşı Tutumları

*"Ey kitap ehli! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada "Bize ne müjdeleyici bir peygamber geldi, ne de bir uyarıcı" demeyesiniz diye, işte size (hakikati) açıklayan elçimiz (Muhammed) geldi. (Evet,) size bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."*¹⁰¹⁵

Derveze bu ayetle ilgili olarak Taberi'den şu rivayeti nakleder: Muaz b. Cebel, Sa'd b. Ubade ve Ukbe b. Vehb, Yahudilere şöyle dediler: "Allah'tan korkunuz. Allah'a yemin ederiz ki siz onun Allah'ın elçisi olduğunu biliyorsunuz. Siz onun gönderilişinden önce ondan bahseder ve onu sıfatlarıyla bize anlatırdınız". Bunun üzerine Rafi b. Harmele ve Vehb. b. Yahuda dediler ki: "Biz bunu size demedik, Allah, Musa'dan sonra hiç bir

¹⁰¹¹Maide, 5/17.

¹⁰¹²Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 220.

¹⁰¹³Maide, 5/72.

¹⁰¹⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 221.

¹⁰¹⁵Maide, 5/19.

kitap, müjdecî ve uyarıcı peygamber de göndermedi". Bunun üzerine Allah, bu ayeti indirdi.¹⁰¹⁶

Derveze, devamla bu ayette Hz. Muhammed'in peygamber olarak insanlığa gönderilişinin hikmetlerinden birine dikkat çekilmekte olduğunu, buna göre Hz. Muhammed'in peygamberliği, diğer insanlar için, uyarıcı ve müjdecî niteliğini taşıdığı gibi uzun zamanlardan sonra kendi kitaplarının içerdiği ilkelerden sapan, ayrılığa ve ihtilafa düşen Ehl-i Kitap'ı da kapsadığını ifade etmektedir.¹⁰¹⁷

Maide Suresi'ndeki bir takım ayetler ana hatlarıyla Hristiyanları temize çıkaran ve onlardan bir grubun İslam'a, Rasulullah'a ve Kur'an'a iman ettiklerini bildiren pratik hayattan bir sahneye yer vermektedir.¹⁰¹⁸

*"(Ey Muhammed!) İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ile Allah'a ortak koşanlar olduğunu görürsün. Yine onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınının da "Biz Hristiyanlarız" diyenler olduğunu mutlaka görürsün. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar. Peygamber'e indirileni (Kur'an'ı) dinledikleri zaman hakkı tanımalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taşıtığını görürsün. "Ey Rabbimiz! İnanmış. Artık bizi şahitlerle (Muhammed'in ümmeti) ile beraber yaz" derler. "Rabbimizin, bizi salihler topluluğuyla beraber (cennete) koymasını umarken, Allah'a ve bize gelen gerçeğe ne diye inanmayalım? Dedikleri bu söze karşılık Allah onlara, devamlı kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi. İşte bu, iyilik yapanların mükâfatıdır. İnkâr edenlere ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince işte onlar cehennemliklerdir."*¹⁰¹⁹

Derveze bu ayetlerin, Hudeybiye barış antlaşmasının sağladığı güven ortamı üzerine Medine'ye dönen muhacirlerle birlikte Habeşistan'dan gelen ya da, Hristiyanlığın egemen olduğu Şam ve çevresinden gelen bir heyetin, Peygambere çıktıkları bir anda indiğini söyler.¹⁰²⁰ Başka bir rivayete göre bu dört âyet, Necâşî ve ashabı (arkadaşları)

¹⁰¹⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 86,87; Taberi, *Camiul Beyan*, X, 155; Kurtubi, VI, 122; İbn Kesir, *El Bidaye*, I, 563,564; İbn Hişam, I, 564; Köksal, III-IV, 212

¹⁰¹⁷ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 223.

¹⁰¹⁸ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 225.

¹⁰¹⁹ Maide, 5/82-86.

¹⁰²⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 203.

hakkında inmiştir. İlk Muhacirlerin Habeşistan'a göç ettikleri zaman Mekke müşrikleri arkalarından bir grup insan göndermiş ve Necâşî'yi aleyhlerinde tahrik ve teşvik ederek onlara baskı yaptırmak ve perişan ettirmek istemişlerdi. Bunun üzerine Necâşî, ileri gelen keşişler ve rahipler ile bir toplantı yapmış ve müslümanlarla müşrikleri de oraya davet etmişti. Bu mecliste toplandıkları zaman Necâşî müslümanlara seslenerek: "Kitabınızda Hz. Meryem'in zikri (anılışı) var mıdır?" diye sormuş, Ca'fer b. Ebî Tâlib de: "Evet, onun adına mensub (nisbet edilen) bir sûre vardır." demiş, "*İşte Meryem oğlu İsa budur.*" (19/34) âyetine kadar bu sûre ile "*Musa'nın haberi sana geldi mi?*" (20/9) âyetine kadar Tâhâ sûresini okumuş ve bundan dolayı Necâşî ağlamıştı. Sonra Necâşî Medine'ye Peygamber'imize yetmiş kişilik bir grup göndermiş, Resulullah (s.a.v.) da onlara Yâsîn sûresini okumuş, aynı şekilde bunlarda ağlamışlar ve iman etmişlerdi.¹⁰²¹

Yine Derveze Hristiyanların Peygamber'e ve Kuran'a iman ettiğini bildiren medeni ayetlerin azlığını, Medine'de Peygamberle karşılaşan Hristiyanların azlığına bağlar. Yukarıdaki ayetlere göre Medine'de Peygamberle karşılaşan Hristiyan heyetin iman ettiği görüşünü savunur.¹⁰²²

Taberi'ye göre ayet-i kerime, Hristiyan olduklarını söyleyen, Allah'a ve Resulü'ne karşı sevgi beslemede insanların en yakını olan kişileri zikretmiş, fakat bunların isimlerini açıklamamıştır. Bunlar Necâşî ve arkadaşları da olabilir, Hz. İsa'nın şeriatı üzere yaşayıp, İslam geldikten sonra müslüman olan bir kısım insanlarda olabilir.¹⁰²³

Derveze, diğer Hristiyan beldelerin İslam'a giriş kıssasını şu rivayetle bize nakletmektedir:

Peygamber'in Pers, Bizans, Habeşistan, Mısır ve Gassan Krallarına mektuplar ve elçiler gönderdiği ittifak halindedir. Mektubunun kendisine ulaştığı sırada, Şam bölgesinde bulunan Bizans İmparatoru'na Dıhyetu'l-Kelbi'yi¹⁰²⁴, Pers'in Kısrası'na Abdullah b. Huzafe es-Sehmi'yi¹⁰²⁵, Habeşistan Kralı Necâşî'ye Amr b. Umeyye ed-Damri'yi¹⁰²⁶, İskenderiye Kralı'na -bu sıfatı İbn Hişam vermektedir- Mukavkıs'a Hatıb b. Ebi

¹⁰²¹ Vahidi, I, 203,204; Elmalılı, III, 328.

¹⁰²² Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 229.

¹⁰²³ Taberi, *Camiul Beyan*, X, 501.

¹⁰²⁴ İbn Hişam, II, 607; İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 343; Köksal, V-VI, 371.

¹⁰²⁵ İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 343; İbn Hişam, II, 607.

¹⁰²⁶ İbn Kayyim, II, 546; İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 343; İbn Hişam, II, 607.

Beltaa'yı,¹⁰²⁷ Ebu Şamir el-Gassani'ye Sucab. Vehb el-Ese-di'yi,¹⁰²⁸, Basra Kralı'na Haris b. Ömer'i elçi olarak göndermişti.

Rivayetlerin belirttiğine göre; Pers İmparatorluğu Kısrası, Peygamber'in mektubunu yırtmış ve Yemen'deki eyalet valisi Bazân'a bir elçi göndererek kendisine mektup gönderen kişiyi (Rasulullah'ı) tutuklatmasını emretmiştir.¹⁰²⁹ İskenderiye (Mısır) kralı da Rasulullah'a yazdığı mektubunda O'nun elçisine iyi davrandığını, Mısırlıların katında çok değerli bulunan iki cariyeyi kendisine hediye ettiğini bildirmiş, kendisinin gönderilecek bir Peygamberden haberi olduğunu ve bu gelecek Peygamber'in Şam'dan çıkacağını sandığını yazmış, buna başka bir şey ilave etmemişti. Rasulullah, Mukavkis'in gönderdiği iki cariyeden biri olan -İbrahim'in annesi- Mariye ile evlenmişti.¹⁰³⁰ Necaşi, Rasulullah'ın mektubunu aldığı anda onu gözlerinin üzerine koymuş, alçak gönüllülüğünden tahtından inip yere oturmuştu. Sonra İslam'ı kabul etmiş ve gerçek anlamda şahadet getirmiş, 'Eğer gücüm yetseydi onun yanında giderdim' diye ilave etmiştir.¹⁰³¹ Gasan Kralı Cebele b. Eyhem de müslüman olmuş, Peygamber'e yazdığı mektupta müslüman olduğunu bildirmiş ve ona bir hediye göndermişti. Ebu Şamir Gassani'nin danışmanlarından biri olan Rum asıllı Mari, Rasulullah'ın elçisinden Hz. Muhammed'in sıfatlarını teker teker öğrenmiş, sonra Müslüman olduğunu ve Rasulullah'ı doğruladığını bildirmiş fakat Şamir Müslüman olmamıştır.¹⁰³² Bizans İmparatorluğu'nun Ürdün civarındaki Belka Bölgesi'nin valisi Ferve b. Ömer Cüzâmi müslüman olmuş, Rasulullah'a müslüman olduğunu mektupla bildirmiş ve ona bir hediye göndermişti. Derveze rivayetlerde müslüman oldukları belirtilen bu şahısların hepsinin Hristiyan kimseler olduğunu söyler.¹⁰³³

4.4.3.3. Hristiyanların Tartışmacı Tutumları

Derveze, Medine'de inen bazı ayetlerin Peygamber ile Hristiyanlar arasında bazı tartışma ve münazaraların yaşandığına delil olduğu görüşündedir. Bu oturumların ve

¹⁰²⁷ İbn Sad, I, 107; İbn Kayyım, II, 547; İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 343, İbn Hişam, II, 607.

¹⁰²⁸ İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 343; İbn Kayyım, II, 552; İbn Hişam, II, 607.

¹⁰²⁹ İbn Kayyım, II, 546, İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 507.

¹⁰³⁰ İbn Sad, I, 107; İbn Kayyım, II, 548; Köksal, V-VI, 400-406.

¹⁰³¹ Köksal, V-VI, 365; İbn Kayyım, II, 546,547.

¹⁰³² Köksal, V-VI, 408-410.

¹⁰³³ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 230,231.

karşılaşmaların en önemlisi Peygamber ile Yemen'in Necran Hristiyanlarını temsil eden elçiler arasında gerçekleşmiştir.¹⁰³⁴

“O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar. (Onlar şöyle yakarırlar): "Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin.”¹⁰³⁵

Derveze bu ayetlerle ilgili olarak şu rivayeti nakleder: “Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre söz konusu elçi heyeti altmış kişiden oluşuyordu. Bunların üçü lider olmak üzere on yedisi ileri gelen şahsiyetlerdi. Bu elçiler Peygamber'in camisinde onunla bir araya gelmiş ve başlarındaki din bilginleri ile birlikte Peygamberle tartışmışlardır. Tartışmanın önemli konuları Hz. İsa'nın doğuşu, Allah ile ilişkisi ve peygamberliği ile ilgiliydi. Bilginler bu tartışmada Kur'an'ın bazı ayetlerini kendi lehlerine kullanarak Hz. İsa'nın Allah'ın kelimesi ve ruhu olduğunu kabul ettirmeye çalışmışlardı. Peygamber, Kur'an tarafından belirlenen ve değişmez bir ilke olan mutlak tevhid ilkesi gereği onların yanlış yorumlarını eleştirmiş ve reddetmiş, onları İslam'a çağırmıştı. Fakat onlar vazgeçmemişler ve hak üzere olduklarını iddia etmeyi sürdürmüşlerdi. Buna bağlı olarak Kur'an'da Yüce Allah, onları lanetleşmeye çağırmıştı. Fakat onlar Peygamber'in lanetleşme isteğini kabul etmemiş kendisi ile vedalaşıp gitmişlerdi.”¹⁰³⁶

Rivayetlerin belirttiğine göre, elçiler demagojik bir yöntemle meselenin içinden çıkmaya çalışmış ve Peygamber'e: "Sen İsa'nın Allah'ın Ruhu ve Kelimesi olduğunu söylemiyor musun?" diye sormuşlar. Peygamber de "Evet" deyince; onlar: "Bu bize yeter" karşılığını vermişlerdi. Birinci gruptaki ayetler bu rivayetlerin sağlıklı olduğunu pekiştirmektedir. Çünkü 7. ayet, Allah'ın insanları rahimlerde dilediği şekilde yarattığını

¹⁰³⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 2236,237.

¹⁰³⁵Al-i İmran, 3/7-8.

¹⁰³⁶İbn Kayyim, II, 497-504; Geniş bilgi için bkz. Köksal, VII-VIII, 587-612.

belirtmektedir. 8. ayet, onların sorularını bir lâfebeliği olarak değerlendirmiş ve onların iddialarını kökten söküp atmıştır.¹⁰³⁷

Razi, 7. Ayetle zikredilen “Kalblerinde eğrilik bulunanlar” ile ilgili bir takım rivayetleri aktarmıştır. Bunlar bazı müfessirlere göre Rasulullah’a gelen ve onunla tartışan Necran heyetidir. Bazılarına göre Yahudilerdir. Çünkü Yahudiler, bu ümmetin ömrünün ne kadar olacağını öğrenmek istemişler ve bunu da, sûrelerin başında bulunan hurûf-ı mukattaadan çıkarmak istemişlerdir. Bazıları bu kişilerin öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden kâfirler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü kıyametin kopma zamanını Allah kimseye haber vermemiştir.¹⁰³⁸

Derveze, Medine’de Yahudiler gibi pratik olarak Peygamber ve müslümanlarla çatışmaya girecek ve onları günlük hayatlarında rahatsız edebilecek, konum itibariyle güçlü Hristiyan bir azınlığın olmadığını söyler. Ayrıca Medeni ayetlerin onlardan yumuşak bir üslupla bahsetmesi onların güzel ahlaklı ve oyunlara başvurmayan kimseler olduklarını göstermektedir.

Kur’an’da, Hz. Peygamber’in Hristiyan beldeler üzerine yaptığı seferlerden bahsedilmemektedir. Fakat Derveze, rivayetlerden hareketle Hristiyan beldelere yapılan bazı seriyyelerden bahsetmektedir:

Beni Cüzzam'dan bir topluluk Hz. Peygamber’in, Bizans İmparatorluğuna gönderdiği elçisi Dıhyetu'l-Kelbi'yi öldürmeleri üzerine altıncı senede Zeyd b. Harise komutasında Hasma'ya bir öncü kuvvet gönderdi. Zeyd de onlara saldırmış, bir kısmını öldürmüş, bir kısmını esir almış ve mallarını da ganimet olarak ele geçirmişti.

Yine Hz. Peygamber Abdurrahman b. Avf komutasında Dummetu'l-Cendel'e bir seriyye göndermiştir. Rivayetler bu olayın nedenini vermemişlerdir. Rasulullah "Allah'ın adıyla, Allah'ın yolunda, Allah'a karşı gelenlerle savaş. Kimseyi aldatma, hainlik yapma, çocukları öldürme." demişti. Abdurrahman yola çıkmış, Beni Kelb kabilesini İslam'a davet etmiş, kabilenin lideri Asbağk b. Amr ve beraberindeki pek çok insan müslüman olmuş ve Abdurrahman onun kızıyla evlenmişti. Onlardan müslüman olmayanlarla cizye vereceklerine dair bir antlaşma yapmıştı.

¹⁰³⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 243.

¹⁰³⁸Râzi, VI, 154,155.

Bir başka olay da Rasulullah'ın, Kab b. Umeyr komutasında Şam bölgesindeki Atlah yöresine davet için gönderdiği seriyyedir. Orada bulduklarını İslam'a davet etmiş, onlar da kendilerini ok yağmuruna tutmuş ve çoğunu öldürmüşlerdi.

Yine Belka bölgesinde bulunan Mute'ye Zeyd b. Harise komutasında seriyye gönderilmiştir. Zira buranın valisi, Şurahbil el-Gas-sani, Peygamber'in Basra kralına gönderdiği elçisi olan Haris b. Ömer'i öldürmüştü. Bu seriyye 3000 kişilik bir ordudan oluşuyordu. Bu ordu Şurahbil'in Behra, Vail, Bekr, Lahm ve Cüzzam kabilelerinden topladığı orduyla çatışmış, büyük bir savaş meydana gelmiş, ordu komutanı öldürülmüş, onun yerine geçen Cafer b.Ebi Talib şehid edilmiş, onun yerine geçen Abdurrahman b. Revaha da şehid edilmişti. Daha sonra komutanlığı eline alan Halid b. Velid geri kalan müslümanları çekip kurtarmaya muvaffak olmuştu.

Yine Kuzaa'dan bir grubun Medine'ye yaklaşmak amacıyla Za-tu's-Selasil'de toplanan düşmanın üzerine Amr b. As komutasında seriyye gönderilmişti. Bu seriyye onların topraklarına girmiş, altını üstüne getirmiş, halk orayı terk edip kaçmıştı.

Böylece anlaşılıyor ki, Medine döneminin ikinci yarısının başlardan itibaren bir taraftan Peygamberle müslümanlar, bir taraftan da çoğunluğu Hristiyanlardan oluşan Şam bölgesi halkı ile müslümanlar arasında silahlı çatışma başlamış ve öylece devam etmiştir.

Fakat Kur'an'da bu olaylara ilişkin açık bir işaret yoktur. Ancak Tevbe suresinde yer alan bir takım ayetler Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Rasulü'nün haram saydığını haram saymayan ve hak dine boyun eğmeyen Ehl-i Kitap ile savaşılmasını emretmektedir.¹⁰³⁹ Bu ayetler:

*“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”*¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 254,255.

¹⁰⁴⁰Tevbe, 9/29.

Derveze'nin kabulü ve rivayetlerin bildirdiğine göre bu ayetin Tebuk savaşına yapılan çağrı ile paralel düştüğü ifade edilmiştir.¹⁰⁴¹

Müfessirler, bu âyetin, Rumlar'la savaşılmasını emretmek üzere indiğini ve bu âyetin inmesinden sonra Resulullah'ın, Rumlar'a karşı Tebuk savaşını yaptığını söylemişlerdir.¹⁰⁴²

4.5.Cihad Çağrısı ve Cihad İle İlgili Meseleler

Derveze'ye göre müslümanlar, hicretten önce sayı ve güç olarak savaşma imkânına sahip olmadıkları için Kur'an'da yer alan cihad ayetleri, yasama, çağrı ve olay olarak bütünü ile Medenidir.

Derveze, cihad ile ilgili konularda üç boyutun takip edildiğini söyler. Birincisi, Hac ayetleriyle birlikte ifade edilen, Allah'ın müminleri savunacağına dair söz verdiği boyuttur. Bu ayetlerde müslümanların mazlum konumda bulunduğu ve Allah'ın onları muzaffer kılmaya gücünün yeteceği açıklanıyordu.¹⁰⁴³

“Kendilerine savaş açılan müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi. Şüphesiz ki Allah'ın onlara yardım etmeğe gücü yeter. Onlar, haksız yere, sırf, "Rabbimiz Allah'tır" demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir. Onlar öyle kimselerdir ki, şâyet kendilerine yeryüzünde imkân ve iktidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar. Bütün işlerin âkıbeti Allah'a aittir.”¹⁰⁴⁴

Derveze bu ayetle ilgili olarak müfessirlerin büyük çoğunluğunun kanaatinin şu şekilde olduğunu nakleder: İslam çağrısının başladığı ilk dönemlerde müslümanlar Mekkeli kâfirlerin baskısına maruz kaldıkları zamanlarda gidip Rasulullah (s.a.v)'tan onlara karşılık verme ve savaşma iznini isterlerdi. Rasulullah (s.a.v) ise onlara sabretmeyi

¹⁰⁴¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 257.

¹⁰⁴²Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 200.

¹⁰⁴³Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 269,270.

¹⁰⁴⁴Hacc, 22/39-41.

tavsiye eder ve şöyle derdi: "Allah bana savaşma iznini vermedi". Daha sonra Medine'ye hicret edilince savaşla ilgili inen ilk ayetler¹⁰⁴⁵ olarak bunlar nazil oldu.

Derveze, ayetlerin içeriğinin, Medine inişli olduklarına ilişkin görüşü pekiştirdiği düşüncesindedir. Şu kadarı var ki, ayetlerde savaşa izin verildiğine ilişkin net bir ifade yoktur. Sadece istekleri dışında ve haksız yere yurtlarından sürülen kâfirlerin eziyetlerine maruz kalan, zulme uğratılan, saldırıların hedefi haline gelen müslümanların varlığından söz edilmektedir. Derveze, ayetlerin içeriğinden ve ifade tarzından daha önce izin verilmezken, bu ayetlerde savunma amaçlı cihada izin verildiğine ilişkin bir sonucun çıkarılabileceği görüşündedir.¹⁰⁴⁶

Bu ayet İbni Abbas, Hz. Aişe, Mücahid, Dahhak Urve b. Zübeyr, Zeyd b. Eşlem, Mükatil, Katade ve Zührî gibi seleften pekçok âlimin görüşü olarak savaşı nehyeden 70 küsur ayetten sonra savaşa izin hakkında inen ilk ayettir. Bu gayet açıktır. Cumhura ait birinci görüşe göre "izin verildi" ayetinden maksat savaşın mubah ve meşru oluşudur. Burada izin verilen gerçekten savaşın kendisidir, cümlenin siyakı buna delâlet ettiği için hafzedilmiştir. Burada zikri geçen kimselerden murad, yurtlarından haksız yere çıkarılmaları vasfının delaletiyle "Muhacirler" dir.¹⁰⁴⁷

İkinci boyutta, saldırı ve zulmü başlatan müşriklerle bu düşmanlıklarından vazgeçinceye, davet özgürlüğüne kavuşuncaya ve dinin tamamı Allah'ın oluncaya kadar savaşılması emrediliyordu.¹⁰⁴⁸

*"Hiçbir zulüm ve baskı kalmayuncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Onlar savaşmaya son verecek olurlarsa, artık düşmanlık yalnız zalimlere karşıdır."*¹⁰⁴⁹

Derveze'nin de kabul ettiği bir rivayete göre, bu ayetlerin, hicretten sonra, kâfirlerin saldırılarına karşı kendilerini savunma izni isteyen müslümanların bu isteklerini Peygamberimize iletmeleri üzerine indiği belirtiliyor. Bilindiği gibi Peygamberimiz Mekke'de müslümanlara sabretmelerini, savaştan kaçınmalarını emrediyordu. Ona göre

¹⁰⁴⁵Vahidi, I, 309; Tirmizî, K. Tefsir, V, 325/3171,3172; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, III, 212; Kurtubi, XII, 68; Elmalılı, V, 492.

¹⁰⁴⁶Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VI, 56.

¹⁰⁴⁷Zuhayli, XVII, 227, 228.

¹⁰⁴⁸Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 271.

¹⁰⁴⁹Bakara, 2/193.

bu ayetler savaşla ilgili hükümler, direktifler içeren ilk ayetlerdir. Ayetlerin atmosferi ve akışı, müslümanlara Allah yolunda savaşmaları emrini içeren ilk ayetler olduğunu çağrıştırmaktadır.¹⁰⁵⁰

Üçüncü boyutta ise, barış isteyenlerle, antlaşmalı olanlarla ve tarafsız kalanlarla savaşılmaması emrediliyordu. Sözleşmelerine bağlı kaldıkları müddetçe sözleşmelere uyulması isteniyordu.¹⁰⁵¹

*“Ancak Allah'a ortak koşanlardan, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz, sonra da antlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu hükmün dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın. Şüphesiz Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları sever.”*¹⁰⁵²

Derveze'nin belirttiğine göre bu ayette istisna bir durum vardır ki, o da müslümanlara seslenerek onların, kendileriyle anlaşma yapıp bu anlaşmalarına vefa gösteren, anlaşmayı çiğnemeyen, herhangi bir şartını eksiltmeden yerine getiren, müslümanlara karşı başkasıyla güç birliği yapıp onlara arka çıkmayanların anlaşmalarını, üzerinde anlaşmış oldukları sürenin sonuna kadar tamamlamalarını emretmesidir.¹⁰⁵³

Derveze, cihad konusundaki ayetlerin iki grupta toplandığına işaret eder. Bunlardan birincisi genel olarak canla malla cihada çağırır, cihada teşvik eden cihadı onlara sevdirebilir. Cihadda direnmelerini aşılır. Cihada katılanları takdir eder, savaştan geri duranları, evde oturanları eleştirir. Bu tür ayetlerde cihad müslümanlara bir farz olarak yüklenmektedir. Burada orucun farz kılındığı gibi bir ifade kullanılarak "size savaş farz kılındı" denilmektedir. Bu tür ayetlerde cihad kavramı, mal ve canla yapılan cihad anlamında kullanılmıştır. Hatta ikisinin beraber geçtiği her yerde "mal" önce zikredilerek, cihadda, mali desteğin önemi vurgulanmıştır.¹⁰⁵⁴

“Kendilerini bindirip (cepheye) sevk edesin diye sana geldikleri zaman, senin, "Sizi bindirebileceğim bir şey bulamıyorum" dediğin; bu uğurda harcayacakları bir şey

¹⁰⁵⁰Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VI, 327.

¹⁰⁵¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 271.

¹⁰⁵²Tevbe, 9/4.

¹⁰⁵³Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 350; Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 132; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, II, 320.

¹⁰⁵⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 273.

bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş döke döke geri dönen kimselere de bir sorumluluk yoktur."¹⁰⁵⁵

Bu ayet, samimi insanların samimiyetlerini ve Allah yolunda cihad etme arzularını güzel bir şekilde ortaya koymaktadır. Savaşın zorluğu, yerinin uzaklığı, ganimet elde etme umudunun neredeyse olmadığı, tehlikenin açıkça göze alındığı ve sığınmanın şiddeti gibi sebepler üzerinde düşünüldüğü zaman onların sergiledikleri bu tablonun ne kadar önemli olduğu görülür.¹⁰⁵⁶

Taberi'nin naklettiğine göre burada bahsi geçen müslümanlar farklı kabilenden olan yedi kişidir. Bunlar Rasulullah'a gelmişler "Biz, savaşa çıkmayı adadık, bize binek ver de seninle birlikte savaşa katılalım" demişler. Rasulullah da onlara "Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum" cevabını vermiş. Onlar da ağlayarak dönüp gitmişlerdi.¹⁰⁵⁷

Taberi, Enes b. Mâlik'ten bu kişiler hakkında Resulullah'ın, Tebuk seferinden dönerken Medine'ye yaklaştığında şöyle buyurduğunu nakleder: "Medine'de öyle topluluklar var ki sizin yürüdüğünüz her mesafede ve aştığınız her vadide onlar sizinle beraberdirler." Orada bulunan sahabiler "Ey Allanın Resülü, onlar şimdi Medine'de mi?" diye sorunca, Rasullah "Evet onlar Medine'de, onları özürleri orada hapsedi" buyurmuştur.¹⁰⁵⁸

İkinci grup ayetler, Peygamber'in belli başlı cihad eylemlerine, orada söz konusu olan gelişmelere değinmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken bir nokta da, ikinci grup ayetlerin, olaylardan sonra indiğidir. Bu olaylar Peygamber'in emri ile gerçekleşmiştir. Peygamber'in yaptığı bu davranışları destekleyici olarak gelmiştir. Bu ayetler, olayların bir hikâyesi, gelişmesi ve sonuçlarını dile getiren bir açıklama değildir. Olmuş olayların bir değerlendirmesi niteliğindedir.¹⁰⁵⁹

Derveze, tüm bunların yanında, cihadın gelişmesine yönelik olayların hepsinin Kur'an'ın ilkeleri kapsamında olduğunu söyler. Bunun içindir ki: Peygamber döneminde meydana gelen her seriyye, her savaş, her keşif kuvveti ancak düşmanın saldırısını önlemek, ondan intikam almak, zulümlerini önlemek, sözleşmesini bozan veya hainlik eden

¹⁰⁵⁵Tevbe, 9/92.

¹⁰⁵⁶Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 517.

¹⁰⁵⁷Kurtubi, VIII, 228; Vahidî, I, 257; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, II, 362; Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 421.

¹⁰⁵⁸Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 423.

¹⁰⁵⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 274.

düşmanı cezalandırmak, kötü niyetli eşkıyayı uslandırmak, haksız yere akıtılmış bir müslümanın kanını yerde bırakmamak, dava için, davayı kabul edenler için bir güven ortamı hazırlamak, haksızlık ve zulümle İslam'ı ve Müslümanları engelleyen ve tehdit eden güçleri saf dışı bırakmak içindir.¹⁰⁶⁰

*“Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selâm veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, "Sen mü'min değilsin" demeyin. Allah katında pek çok ganimetler vardır. Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (müslüman oldunuz). Onun için iyice araştırın. Çünkü Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”*¹⁰⁶¹

Bu ayete göre bir keresinde bir seriyye komutanıyla müslüman olduklarını veya teslim olduklarını bildiren bazı Araplar arasında yanlış anlaşılma neticesinde bir çatışma çıkmıştı. Komutan düşmanın bu tavrının bir hile olduğunu sanmış, onların teslim oluşlarını kabul etmemiş, bazılarını öldürmüş ve hayvanlarını ganimet almıştı.¹⁰⁶²

Bu ayetin inmesi ile birlikte İslam Cihadı'nın ganimet için yapıldığını savunanların görüşleri çürütülmekte, insanların dış görünüşleri zorluk çıkarılmadan kabul edilsin istenmektedir. Teslim olan ve müslüman olan herkesin iddiası kabul edilecek ve ondan el çekilecektir.¹⁰⁶³

Derveze'ye göre bu ayet haddi zatında bir şer'i hükümler topluluğudur. İşte bu ayet mükemmel bir hüküm, bir ders ve bir yön verme, yöneltme içermektedir. Ayete göre:

1- Ganimetler cihadın esas cevheri, ana hedefi olmamalıdır.

2- İnsanların, fiili olarak kendilerini yalanlayacak bir durumları olmadıkça zahirleri ile kabul edilmeleri, özellikle de bu duruma selam, barış ve uzlaşma veya kişinin müslüman olduğunu ilan ettiği hallerde dikkat edilmelidir.¹⁰⁶⁴

¹⁰⁶⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 279.

¹⁰⁶¹Nisa, 4/94.

¹⁰⁶²Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 279; Taberi, *Camiul Beyan*, IX, 72,73; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, I, 517; Vahidi, I, 171; Buhari, *K. Tefsir*, VI, 47/4591, İbn Sad, II, 101.

¹⁰⁶³Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 292.

¹⁰⁶⁴Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, VIII, 211.

4.5.1. Cihad Karşısında Müslümanların Tutumları

“Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz. Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz" derler. İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlarıdır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır.”¹⁰⁶⁵

Derveze, müfessirlerin aksine bu ayetlerin, Hicret'ten hemen sonra ve Bedir savaşından önce, mü'minlerle Kureyşliler arasında meydana gelen bir çatışmada bazı müslümanların şehid düşmeleri üzerine indiğini söyler.¹⁰⁶⁶ Bu ayetler müslümanları karşılaşılabilecekleri zorluklara ve acılara karşı eğitmektedir. Onları sabretmeye, dayanmaya teşvik etmekte ve sonlarının iyi olacağıyla müjdelemektedir. Allah yolunda öldürülenlerin Allah katında ikrama mazhar olmuş diriler olduğunu dile getirmektedir.¹⁰⁶⁷

Bakara 154. ayet Bedir'de şehit düşenler hakkında nazil olmuştur. Bunların sayısı on küsur olup sekizi ensardan, altısı muhacirlerdendir. İnsanların, Allah yolunda öldürülen kimse hakkında “Filan kişi öldü ve dünya nimet ve lezzetlerinden artık mahrum kaldı” demesi üzerine, Yüce Allah bu ayet-i kerimeyi indirmiştir.¹⁰⁶⁸

“Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez. Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı adam öldürmekten daha ağırdır. Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşarlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir. Eğer onlar (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse, (şunu iyi bilin ki) Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹⁰⁶⁹

¹⁰⁶⁵Bakara, 2/154-157.

¹⁰⁶⁶Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VI, 266.

¹⁰⁶⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 282.

¹⁰⁶⁸Vahidî, I, 44; Zuhayli, II, 38.

¹⁰⁶⁹Bakara, 2/190-192.

Bu ayetler, müslümanların kendileriyle savaşanlara karşı savaşmalarını istemektedir. müslümanlar önceden kendilerini ezenlere, yurtlarından çıkarmaya, dinlerinden çevirmeye çalışanlara karşı savaşabilirler. Ayetlerin devamında da Mescid-i Haram'ın yanında ya da kutsal aylarda savaşmaları yasaklanmaktadır. Fakat düşman bu durumlarda kendilerine saldıracak olursa savaşabilirler.¹⁰⁷⁰

Bazı müfessirler bu ayetlerin Hudeybiye Antlaşması'ndan bir yıl sonra indiğini savunurlar.¹⁰⁷¹

*“Savaş, hoşunuza gitmediği halde, size farz kılındı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz. Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: "O ayda savaş büyük bir günahtır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkar etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak Allah katında daha büyük günahtır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kafir olarak ölürse öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır. İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler; şüphesiz bunlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*¹⁰⁷²

Bu ayetlere göre, savaş insana hoş gelen bir şey değildir. Yalnız savunmak için kaçınılmaz bir zarurettir. Yani Allah bunun müslümanlara zor geleceğini bile bile İslam'ın şartlarından biri olarak onu farz kılmıştır.¹⁰⁷³

Derveze'nin naklettiği ve kendisinin de “sağlam” dediği bir rivayete göre, Rasulullah Abdullah b. Cahş komutasında devriye amacıyla ve Kureyşe ait bir kervana da el koyması isteği ile bir müfreze gönderdi. Müfrezedekiler ile kervandakiler arasında çıkan çatışmada bazı adamlar öldürülmüş, bazıları da esir alınmış ve kervana da el konulmuştu. Mekke kâfirleri bu olayı dillerine dolamışlardı. İddialarına göre, olay Recep ayının başında geçiyordu ve haram aylardan olan Recep'te savaşmak Araplar

¹⁰⁷⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 2283.

¹⁰⁷¹Râzi, IV, 426; Zuhayli, II, 176; Vahidî, I, 55.

¹⁰⁷²Bakara, 2/216-218.

¹⁰⁷³Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 285.

nezdinde ağır bir suçtu. Kâfirler bunu istismar ettiler. "Muhammed ve arkadaşları haram ayı tanımıyorlar" diye dedikodular çıkardılar. Nitekim Peygamberimiz de müfrezedekileri azarladı ve "Ben size haram ayda savaşın emrini vermedim" dedi. Abdullah ve arkadaşları zor durumda kaldılar ve günah işlemiş olmaktan korktular. Bunun üzerine yüce Allah bir hüküm ve çıkış yolu içeren bu ayeti indirdi.¹⁰⁷⁴

Anlaşıldığı kadarıyla müşriklerin bu menfi propagandası, bazı Müslümanları etkilemiş ve onları ayetlerin değindiği bir takım soruları sormaya itmiştir. Ayetler, müşriklerin propagandasını kesin bir biçimde reddetmiş, eylemin yerinde olduğunu bildirmiş ve Müslüman savaşçıları övmüş, takdir etmiştir.¹⁰⁷⁵

*"İnsanlardan özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah hepsine de güzellik vaat etmiştir ama mücahitleri, oturanlardan çok daha büyük ecirle üstün kılmıştır."*¹⁰⁷⁶

Derveze'ye göre bu ayet de, cihada teşvik yoluyla savaşa gelmeyenlerin mücahitlerden ayrı olduğunu göstermektedir. Buna göre o sırada cihad bir fazilet veya Müslümanların hepsini kapsamayan bir farzı kifaye idi. Bu konuda mazeret gösterenlerin mazeretini kabul etmede gevşek davranılıyordu. Derveze evde oturanlarla mücahitleri ayrı tutması konusunda ayetin sert tavır takınmasına bakarak, ayetin, cihada ilişkin olarak indirilen ayetlerin ilki olduğunu söyler.¹⁰⁷⁷

İbn Abbâs'tan gelen rivayet ise âyetin nüzulünü Bedr gazvesi ile ilişkilendirmektedir. O şöyle demiştir: Elbette mü'minlerden Bedr gazvesine çıkanlarla, çıkmayıp Medine'de oturanlar eşit değildirler. Bedr gazvesine çıkma emri nazil olduğunda Abdullah ibn Ümmi Mektûm¹⁰⁷⁸ ve Ebu Ahmed (Abdullah) ibn Cahş ibn Kays el-Esedî geldiler ve:

¹⁰⁷⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VI, 383; Taberi, *Camiul Beyan*, IV, 315; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, I, 243,244; İbn Kesîr, *El Bidaye*, II, 370,371; Köksal, c.3-4, 203-208.

¹⁰⁷⁵ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 320.

¹⁰⁷⁶ Nisa, 4/95.

¹⁰⁷⁷ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 292,293.

¹⁰⁷⁸ Suyûtî, II, 640; İbn Ebu Hatim, III, 1043; Buhari, K. Tefsir, VI, 48/4593,4594, Müslim, K. İmare, III, 1508/1898, Ebu Davud, K. Cihad, III, 11/2507, İbn Sad, IV, 159,160.

"Ey Allah'ın elçisi, biz ikimiz a'mâyız; bize bir ruhsat yok mu?" dediler de, bu âyet-i kerime nazil oldu.¹⁰⁷⁹

“Şüphesiz Allah katında, yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü, inkar edenlerdir. Artık onlar iman etmezler. Onlar, kendileriyle antlaşma yaptığın, sonra da her defasında antlaşmalarını hiç çekinmeden bozan kimselerdir. Eğer onları savaşta yakalarsan, bunlar(a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri de dağıt ki ibret alsınlar. (Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez. İnkâr edenler, asla yakayı kurtardıklarını zannetmesinler. Çünkü onlar (sizi) aciz bırakamazlar. Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez. Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”¹⁰⁸⁰

Yukarıda antlaşmasını bozan ya da bozmasından korkulan düşmana karşı yapılması gereken uygulama açıklanmaktadır. Antlaşmasını bozanlarla savaşılması gerekir. Hainliğinden ve aldatmasından korkulan düşmana karşı her zaman hazır bulunmalı ve ona aynısıyla karşılık verilmelidir.¹⁰⁸¹ Derveze bu ayetlerin, Rasulullah (s.a.v) ile ilk anlaşmalarını bozan Kaynuka Yahudileri hakkında indiği görüşündedir. Onlar Bedir Savaşı ile Uhûd Savaşı arasındaki dönemde Nebi (s.a.v) ile savaşmışlardır.¹⁰⁸²

Biz Rasulullah'ın Beni Kaynuka ile ilişkisini ve onların cezalandırılmasını “Yahudiler” bölümünde anlatmıştık.

Derveze, tüm bu ilkeler ve hedeflerin, İslam cihadının saldırgan olmadığı, aldatanları cezalandırmaya, antlaşmayı bozanlara ve hainlik edenlere karşı mücadele verme esasına yönelik olduğunu vurgular.¹⁰⁸³

¹⁰⁷⁹ Tirmizî, K. Tefsîr, V, 241/3032, Taberi, *Camiul Beyan*, IX, 92.

¹⁰⁸⁰ Enfal, 8/55-61.

¹⁰⁸¹ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 295.

¹⁰⁸² Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, VII, 76; Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 22, Suyuti, IV, 81, İbn Ebu Hatim, V, 1719.

¹⁰⁸³ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 296.

“Ey iman edenler. Savaş düzeninde iken kâfirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin (savaştan kaçmayın). Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme, ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası.”¹⁰⁸⁴

“Ey iman edenler! (Savaş için) bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz. Allah'a ve Resûl'üne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”¹⁰⁸⁵

Derveze'ye göre, birinci ayette görüldüğü gibi, müslümanların düşmanlarla karşılaştığı zaman, harp taktiği dışında düşmana sırt çevirmeleri ve savaş alanından firar etmeleri kesin bir biçimde yasaklanmıştır. İkinci ayette, müslümanların düşmana karşı galibiyetleri için Allah'ın zikriyle içlerini doldurmaları istenmektedir. Buna bağlı olarak ihtilafa düşmemeleri, hezimete ve dağılmaya götürecek bu tür eylemlere kalkışmamaları gerektiği hatırlatılmaktadır.¹⁰⁸⁶

“Ey Peygamber! Sana ve sana tabi olan mü'minlere Allah yeter. Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkar edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir. Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.”¹⁰⁸⁷

Derveze bu ayetler hakkında şunları söyler: “Birinci ve ikinci ayetler, Peygamber'in müslümanları savaşa teşvik etmesini istemektedir. Kendisiyle beraber bulunan samimi müslümanların az da olsa kendisine yeterli olduğunu, kalbine huzur vermesi için bildirmektedir. İmanlarından, sonucun her halde kendi lehlerine olacağına güvenlerinden, güçlü sabırlı ve atılgan olacaklarından kendilerinden bir kişinin on kâfire bedel olduğu müjdelenmektedir. Üçüncü ayetin ise, ikinci ayetten bir süre sonra indiği

¹⁰⁸⁴Enfal, 8/15-16.

¹⁰⁸⁵Enfal, 8/45,46.

¹⁰⁸⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 296,297.

¹⁰⁸⁷Enfal, 8/64-66.

anlaşılmaktadır. Rivayete göre, müslümanların on kâfire karşı koymalarının güçlüğünden çekindikleri için bu ayet inmiştir.”¹⁰⁸⁸

Taberi'ye göre Âyet-i kerime'de, her ne kadar ifâde emir şeklinde değilse de mana itibariyle emirdir. Yani, bir müslümanın en az iki düşman karşısında savaşması farzdır.¹⁰⁸⁹

*“Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler ve ölürler. Allah bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kesin olarak va'detmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O halde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır.”*¹⁰⁹⁰

Derveze'ye göre bu ayet İslami cihadın iman açısından genel ve üstün bir ilkesini belirlemektedir. Buna göre müslüman imân ettiğinde, kendisini ve malını Allah'a satmış gibidir. Ve Allah bunları cennet karşılığında ondan satın almış demektir. Başka bir ifadeyle mümin İslam'ın ve müslümanların şartlarının gerektirdiği durumlarda canını ve malını gönül huzuruyla cihad uğrunda feda etmediği müddetçe gerçek anlamda iman etmiş olamaz. Bu ayet müslümanların tüm imkânlarıyla cihad çağrısına yönelmeleri için büyük bir güven aşılacaktır. Derveze bu ayetin Tebuk Savaşı'nın şartlarında ve müslümanların Medine'ye dönüş yapmakta olduğu bir zamanda indiğini söyler.¹⁰⁹¹

Bu ayet büyük Akabe Bey'ati diye de bilinen İkinci Akabe Bey'ati hakkında inmiştir. Ensar'dan bu bey'ate katılan erkeklerin sayısının 70 dolaylarında olduğu bey'at budur. Abdullah b. Revaha'nın, Peygamber (s.a.v)'e: Rabbin için de kendin için de dilediğin şartı koş, demesi üzerine Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştu: " Rabbin için, O'na ibadet etmenizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı şart koşuyorum. Kendim için de beni, kendinizi ve mallarınızı neye karşı ve nasıl koruyor iseniz öylece korumanızı şart koşuyorum." Bunun üzerine bey'ate katılanlar: Bunu yerine getirecek olursak bize ne var? diye sordular, Hz. Peygamber: "Cennet" diye buyurunca, böyle bir alış veriş kârlıdır. Biz ne bu alış verişten döneriz, ne de dönme teklifini kabul ederiz, demeleri

¹⁰⁸⁸Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 297; Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 51,52.

¹⁰⁸⁹Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 56,57.

¹⁰⁹⁰Tevbe, 9/111.

¹⁰⁹¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 305.

üzerine: "*Şüphesiz Allah mü'minlerden canlarını ve mallarını -onlara cenneti vermek karşılığında- satın almıştır*" âyeti nazil oldu.¹⁰⁹²

*"(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar."*¹⁰⁹³

Derveze'ye göre ayet İslami cihadın genel ilkelerinden biri olan Peygamber dönemindeki bir uygulamayı açıklamaktadır. Bu, müslümanların bu eyleme katılmalarının zorunlu olmadığı ilkesidir. Zaruretin gerektirdiği ölçüde her gruptan her bölgeden, her kesimden, belli bir gücün katılması yeterlidir.¹⁰⁹⁴

*"Eğer inananlardan iki grup vuruşurlarsa onların arasını düzeltin; şayet ötekine saldırırsa Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla vuruşun. Dönerse artık adaletle onların arasını düzeltin ve adil olun. Allah adaletli olanları sever. Muhakkak müminler kardeşirler. Kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki, size rahmet edilsin."*¹⁰⁹⁵

Derveze bu ayetlerin, Rasulullah'a karşı edepsiz ve terbiyesiz bir tutum takınan Abdullah bin Ubey'in neden olduğu bir problemin sonucunda indiği rivayetini kabul eder. Münafıkların ileri gelenlerinden olan Abdullah bin Ubey, Evs ve Hazrec kabilelerinden bazı kimseler arasında münakaşalara sebep olmuş ve bu münakaşalar da yerini vuruşmalara ve sopalı saldırılara bırakmıştı.¹⁰⁹⁶

Derveze'ye göre bu ayetler düşmana karşı yapılan İslami cihadla ilgili değildir. Ancak Müslümanlar arasında meydana gelebilecek herhangi bir savaşta nasıl hareket edileceğini bildirmektedir. Buda ayetin indiği sıralarda müslümanlar arasında böyle bir olayın gerçekleştiğini göstermektedir. Bu demektir ki; her iki tarafa katılmayan üçüncü

¹⁰⁹²Zemahşeri, II, 313; Kurtubi, VIII, 267; İbn Ebi Hatim, VI, 1886; Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 499.

¹⁰⁹³Tevbe, 9/122.

¹⁰⁹⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 306; Zuhayli, XI, 77,78.

¹⁰⁹⁵Hucurat, 49/9,10.

¹⁰⁹⁶Derveze, *et-Tefsiri'l Hadis*, VIII, 505; Müslim, K. Cihad, III, 1424/1799; Buhari, K. Sulh, III, 183/2691.

grup olaya sessiz ve seyirci kalmayacak, onları engelleyecek, müslümanlar arasında hak sahibine hakkını verecektir.¹⁰⁹⁷

4.5.2. Cihad Olayları

*“Kendilerine savaş açılan müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi. Şüphesiz ki Allah'ın onlara yardım etmeğe gücü yeter.”*¹⁰⁹⁸

Ayetin bildirdiğine göre, müslümanlara savaş açılıyordu. Bunun üzerine Allah, onlara kendilerini savunmak için izin vermiş ve yardım edeceğine dair söz vermiştir. Derveze'ye göre ravilerin çoğu, bu ayetlerin, bir önceki ayetle ve sonraki iki ayetle birlikte Medine döneminde cihadla ilgili olarak inen ilk ayetler olduğu görüşündedirler.¹⁰⁹⁹

Derveze, Bedir Savaşı'ndan önce tarihçilerin rivayetlerinden hareketle bir takım seriyyelerden bahseder. Bu seriyyeler bizzat Rasulullah tarafından organize edilmiştir. Bu seriyyelerden birincisi, Rasul'ün amcası Hamza'nın; ikincisi, Ubeyde b. Haris b. Abdülmuttalib'in; üçüncüsü, Sa'd b. Ebi Vakkas'ın ve dördüncüsü, Abdullah b. Cahş'ın komutasında gerçekleştirilmiştir.¹¹⁰⁰ Bu seriyyelere bizzat Rasul'ün komutasında, gerçekleşen birinci ve ikinci Ebva Seriyeleri'ni de eklemeliyiz. Rivayetlerin belirttiğine göre, bu gazve ve seriyyeler Kureyş kervanlarının yolunu kesmek için yapılmıştı. Bunlar arasında kervanlar kurtulmuş ve Abdullah b. Cahş seriyesi hariç müslümanlarla müşrikler arasında bir savaş çıkmamıştı. Abdullah b. Cahş seriyesi ile müşrikler arasında Batn-ı Nahle denilen yerde bir çatışma olmuştu. Bu olay hicretin on yedinci ayında meydana gelmişti. Müslümanlar müşriklerden birini öldürmüş, ikisini esir almış ve kervanı da ganimet olarak almışlardı. Bu gazve ve seriyyelerde görev alan bütün mücahidler muhacir müslümanlardandı. Gelen rivayetlerden bu gazve ve seriyyelerin, Kureyş'e karşı muhacirlerin yaptığı saldırı hareketleri olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu hususta, Hacc Suresi'nin 39. ayetindeki *"Kendileriyle savaşılan (mümin)lere, (savaşma) izin(i) verildi. Çünkü onlara zulmedilmiştir."* cümlesini; Bakara Suresi'nin 190. ayetindeki *"Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın..."*, 217. ayetindeki *"... Onlar yapabilseler sizi*

¹⁰⁹⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 311.

¹⁰⁹⁸Hac, 22/39.

¹⁰⁹⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 319.

¹¹⁰⁰Bu seriyyeler hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hişam, II, 608,609; Köksal, c.3-4, 190-208.

dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmağa devam ederler..." ve 154. ayetindeki "Allah yolunda öldürülelere 'ölüler' demeyin, hayır onlar diridirler..." ayetlerinin tümü, müşriklerin müslümanlara karşı savaş açtıklarını ve kimi müslümanların bu savaşlarda şehid olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁰¹

4.5.2.1. Bedir Savaşı

"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye) den dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yiyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere söyle: Eğer Allah kalplerinizde (iman, ihlas, iyi niyet gibi) bir hayır (olduğunu) bilirse sizden alınan fidyeden daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Eğer sana hainlik etmek isterlerse (bil ki) onlar daha önce Allah'a da hainlik etmişlerdi de Allah onlara karşı (sana) imkân vermişti. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir"¹¹⁰²

Derveze, Bedir Savaşı'ndan sonra indiğini düşündüğü bu ayetlerin üslup ve içeriklerinden şu çıkarımlarda bulunur:

Şüphesiz Allah'ın elçisi savaşa çıkmayı düşünmüş ye müslümanları bununla görevlendirmiştir. Hz. Rasul'ün bu çağrısına muhacirler ve ensar hep birlikte koşmuşlardır. Kervanla karşılaşma arzusu gerçekleşmemiş, müslümanlar bir anda kendilerini araç ve gereç yönünden daha techizatlı bir ordu ile karşı karşıya bulmuşlardır. Bazı müslümanlar karşılarında sayı ve donanım bakımından kendilerinden

¹¹⁰¹Derveze, Siretu-r Rasul, II, 320,321.

¹¹⁰²Enfal, 8/67-72.

daha üstün bir orduyu görünce savaşmak istememişlerdir. Savaş sonunda ganimetlerin taksimi konusunda da müslümanlar arasında bir tartışma yaşanmıştır. Allah'ın Rasulü, imkânı olduğu halde, düşmanı tam bir yenilgiye uğratmadan esir alma noktasında uyarılmıştır.

Derveze, Bedir Savaşı ile ilgili şu rivayeti nakleder: “Rasulullah Kureyş'e ait, yeterli hazırlığı bulunmayan bir kervanın Şam tarafından gelmekte olduğunu duymuştu. Belki Allah bu kervanı onlara bağışlar diye müslümanları kervanın önünü kesmekle görevlendirdi.¹¹⁰³ Muhacirler ve ensar birlikte savaşa çıktılar. Yolda kervanın kurtulduğunu ve Mekke'den büyük bir ordunun geldiğini öğrendiler. Bunun üzerine onların bir kısmı geri dönmeyi ve çarpışmamayı istediler. Zira kendilerinin sadece kervan için çıktıklarını söylediler. Ne var ki, müslümanlardan bir diğer grup kendilerini savaşa hazırladıklarını bildirdiler. Müslümanlar arasındaki danışmadan sonra bu konu karara bağlandı. Rivayetlerin belirttiğine göre, Rasulullah savaşa girmeye niyet etmemişti. Fakat ensarın liderlerinin kabullerini ve hazırlıklarını bildirmelerinden sonra savaşa girmeyi uygun buldu. Rasulullah bu noktada bazı işaretlerde bulunmuş, ensar ise bundan kendilerinin amaçlandığını anlamışlardı. Bunun üzerine ensarın önde gelenleri: "Allah'ın sana emrettiğini yap, ya Rasulullah! Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederiz ki, şayet bize şu denizi hedef olarak gösterirsen, ona kendimizi atarız" dediler. Rasulullah'ı koruyup kollayacakları şeklinde bir de söz vermişlerdi.¹¹⁰⁴

Bazı müşrikler kervanın kurtulmasına sevinmişler ve Mekke'ye geri dönmeyi önermişlerdi. Buna müşriklerin bazı ileri gelenleri karşı çıktı.¹¹⁰⁵ Bedir kuyusu başında kaldılar. Bir yandan sevindiklerini, diğer taraftan güçlü olduklarını göstermek için içiyor ve çalıp oynuyorlardı... Müslümanlar müşriklerle karşılaştığında müşriklerin sayısı müslümanların üç katı idi.¹¹⁰⁶ Allah müslümanlara güven, verdi, yardımı ve esenliği onları sarıverdi ve kapladı. Ve bu durumdan söz etmeye başladılar. Zafer kendilerinin oluncaya değin sabrettiler, dayandılar. Savaşta, müşriklerden Mekke'de müslümanlarakarı koyan, bu zorlu orduya komutanlık eden ileri gelenlerden azımsanmayacak sayıda bir kısmı -yetmiş kadarı- öldürüldü ve bir o kadarı da esir alındı. Esirler arasında Rasulullah'ın amcası Abbas ve bazı yakınları da bulunuyordu.

¹¹⁰³İbn Hişam, I, 606,607; İbn Kesir, *El Bidaye*, II, 381.

¹¹⁰⁴Vakidi, I, 48,49; İbn Sad, II, 10; İbn Kesir, *El Bidaye*, II, 392,393.

¹¹⁰⁵Köksal, c.3-4, 273,274.

¹¹⁰⁶Vakidi, I, 39.

Savaşın seyrini gözetlemek için Rasulullah'a bir karargâh yapılmıştı. Rasulullah heyecanlı ve şiddetli bir şekilde müslümanlara zaferi vermesi için Allah'a yalvarıyordu. Rabbine şu sözlerle durumu arz ediyordu. "Ey Rabbim! Şayet bu topluluk yenilirse, yeryüzünde artık sana ibadet edecek kimse kalmayacaktır."¹¹⁰⁷ Savaştan sonra müslümanlar ganimetin paylaşılması konusunda görüş ayrılığına düştüler. Bir kısmı, ganimetin savaşanlara verilmesini isterken; diğer bir kısmı savaşmış olsun ya da olmasın, savaşta hazır bulunan herkese verilmesinden yanaydı. Tıpkı öldürülenlerin durumu ile savaşa yaya ve atlı katılanlar arasında ganimetin oranı hakkında ayrılığa düşmeleri gibi. Allah'ın Rasülü esirler hakkında arkadaşlarıyla istişare ettiğinde onların, bir kısmı, Mekkelileri yıldırım için esirlerin öldürülmesi şeklinde görüş belirttiler. Hz. Ömer bunlardan biriydi. Ashabın diğer bir kısmı ise esirlere yumuşaklıkla davranılmasını ve fidye karşılığında serbest bırakılmasını istedi. Ebu Bekir de bunlardan biriydi. Rasulullah ikinci görüşü benimsedi.¹¹⁰⁸ Daha sonra uyarı niteliğinde Allah'ın vahyi indi. Öyleki Rasulullah ve arkadaşları korktular. Kendilerine bilinmeyen Allah'ın bilgisi aksine hareket ettiklerinden dolayı ızdırap duydular."¹¹⁰⁹

4.5.2.2. Uhud Savaşı

Nüzul sırasında Enfal'den sonra gelen Al-i İmran Suresi'nde müslümanlar ile müşrikler arasında meydana gelen ve özellikle müslümanların aleyhine gelişmelere neden olan bir olayın detaylarına ışık tutulmaktadır. Bu olayın adı Kur'an'da geçmemiştir. Yalnız rivayetler bu olayın Uhud Savaşı olduğunu sözbirliği ile kaydetmişlerdir.¹¹¹⁰

Taberi de bu görüştedir. O, Hz. Peygamber'in bazı tarihçilere göre Uhut Savaşı'na Cuma günü öğleden sonra çıkmasının ayette "erkenden ailenden ayrılmıştın" ifadesi ile çakışmadığını ifade eder. Zira Hz. Peygamber sahabileriyle, nasıl savaşacaklarını, savunarak mı yoksa Uhud'a gidip düşmanla sahada çarpışarak mı savaş yapılması gerektiğini sabahleyin erkenden yaptığı bir istişare ile belirlemiştir. İşte bu ayet bu

¹¹⁰⁷Tirmizi, K. Tefsir, V, 269/3081; İbn Kesir, *El Bidaye*, II, 417.

¹¹⁰⁸İbn Kesir, *Tefsir'ül Kur'an'il Azim*, II, 310,311, İbn Kesir, *El Bidaye*, II, 458,459; Köksal, c.3-4, 371-375.

¹¹⁰⁹Tirmizi, K. Tefsir, V, 271/3084, Derzeve, *Siretu-r Rasul*, II, 327-329.

¹¹¹⁰Derzeve, *Siretu-r Rasul*, II, 331.

istişareye işaret etmektedir.¹¹¹¹ Bazı tarihçiler de Uhud Savaşı'nın Şevval ayında, cumartesi günü yapıldığını söylemişlerdir.¹¹¹²

“Hani sen mü'minleri (Uhud'da) savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken aیلenden (evinden) ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Hani sizden iki takım (paniğe kapılarak) çözülmeye yüz tutmuştu. Halbuki Allah onların yardımcısı idi. Mü'minler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler. Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O halde Allah'a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız. Hani sen mü'minlere, "Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?" diyordun. Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder. Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yardım ve zafer ancak mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındadır. Bir de Allah bunu, inkar edenlerden bir kısmını helak etsin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye yaptı. Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah, ya tövbelerini kabul edip onları affeder, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap eder.”¹¹¹³

Derveze Uhud Savaşı ile ilgili olarak şu rivayeti nakleder:

Mekkelilerin Medine'ye saldırma niyetleri Rasulullah'a ulaştığında, Allah'ın Rasul'ü bu durum hakkında gerek müslümanlarla, gerekse münafıklarla istişare etti. Çoğunluğun görüşü, Medine'de kalmak ve düşman saldırırsa evlerinde düşmanla savaşmaya hazırlıklı olmak şeklinde idi. Düşman Medine'ye giremez ve böylece geri dönerdi. Böyle yaparak geri dönmeleri halinde zafer kendilerinin olurdu. İlk etapta Rasulullah bu görüşe eğilim göstermişti. Ancak müslümanlardan bir grup cesaretle, ölüme hazırlıklı olduklarını, müslümanların bu savunma düşüncelerini yadırgadıklarını, bunun sırf korkudan ve gevşeklikten kaynaklandığını söylemeye başladılar ve düşmanla şehrin dışında karşı karşıya gelmeleri yolunda ısrar ettiler.¹¹¹⁴ Rasulullah'ı da bu görüşe katılmaya razı ettiler. Bunun üzerine Rasulullah hemen evine girdi, savaş hazırlıklarını yaptı ve yüzünde bir hoşnutsuzluk ifadesiyle savaşa çıkmaya çağırdı. Görüşlerinde ısrar

¹¹¹¹Taberi, *Camiul Beyan*, VII, 161.

¹¹¹²İbn Sad, II, 28; Vakidi, I, 199.

¹¹¹³Al-i İmran, 3/121-128.

¹¹¹⁴Vakidi, I, 210; İbn Kesir, *El Bidaye*, IV, 12; Köksal, c.3-4, 492-495.

edenler pişman olmuş, bundan dönmesi için Rasul'e müracaat etmişlerdi. Bunun üzerine Rasulullah: "Bir rasule, zırhını giydikten sonra savaşmadan onu çıkarmak yakışmaz" demiştir.¹¹¹⁵ Ve savaşa çıkmak için çağrısını yinelemiştir. Böylece savaşa çıkıldı. Sayıları 1000 kadardı.¹¹¹⁶ Düşmanın asker sayısı ise 3000 civarındaydı. Abdullah b. Ubey ordudan ayrılacağını açıklamış ve onunla birlikte ordunun üçte biri kadar asker ayrılmıştı.¹¹¹⁷ Bu olay Hazrec kabilesi kollarından iki kol arasında etkili olmuş, hatta ayrılmayı düşünmüş sonra bundan vazgeçerek sebat etmişlerdi.¹¹¹⁸

Razi, ayette bahsedilen iki taifedenin, Ensârın, Hazreç kolundan Benû Seleme¹¹¹⁹ ve Evs' kolundan da Benû Harise olduklarını nakleder. Abdullah İbn Ubey münafığı ordudan ayrılınca, bu iki grup da İbn Ubey'e tabi olmayı gönüllerinden geçirmişler ama Cenâb-ı Hak onları koruduğu için onlar Resulullah'ın yanında kalmışlardır.¹¹²⁰

Rasulullah, okçu grubuna, alanın gerisinde yüksek bir yeri almalarını, düşmana ok atarak arkadan kardeşlerini kollamalarını emretmişti. Ayrıca durum ne olursa olsun yerlerini terk etmemelerini de sıkı sıkıya öğütlemişti.¹¹²¹ Savaş müşriklerin aleyhine dönmüş, onların kalplerine korku düşmüştü. Bozgunun belirtileri kendilerini kuşatmıştı, Okçular bu durumu görmüş, şeytan, ganimeti toplamaları için aşağıya inmelerini ve onların ganimetten mahrum bırakılacakları endişesini fısıldamıştı. Onlar da hemen ganimet toplamak amacıyla yerlerini terk etmişlerdi.¹¹²² Okçuların yerlerini terk ettiğini gören müşriklerin süvari birlikleri komutanı bu durumu değerlendirmiş, atlılarıyla birden müslümanları arkadan vurmaya başlamış, onları sıkıştırmış, müslümanlar paniğe kapılmış, korkmuş sonra da geriye dönüp bakmadan kaçmışlardı.¹¹²³ Rasul bir yerinden yaralanmış ve bir çukura düşmüştü. İnsanlar onun öldüğünü sanmış ve bu olay onların korku ve paniğe kapılmalarını bir kat daha arttırmıştı. Azımsanmayacak sayıda müslüman şehit olmuştu. Rasulullah yanında samimi müslümanların bir kısmı¹¹²⁴ olduğu halde savaş meydanında direnmiş, korkulan yatışsın ve geri dönsünler diye

¹¹¹⁵İbn Sad, II, 29; Vakidi, I, 214; İbn Hişam, II, 63; İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 26.

¹¹¹⁶İbn Hişam, II, 63; İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 26; İbn Sad, II, 28.

¹¹¹⁷İbn Sad, II, 30; Vakidi, I, 219; İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 27; İbn Hişam, II, 64.

¹¹¹⁸Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 337,338; Geniş bilgi için bkz. Köksal, c.3-4, 481-503.

¹¹¹⁹İbn Hişam, II, 64; Köksal, c.3-4, 502.

¹¹²⁰Râzi, VII, 40.

¹¹²¹Buhari, K. Meğazi, V, 94/4043; İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 48.

¹¹²²İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 48; Vakidi, I, 229,230.

¹¹²³İbn Sad, II, 32,33.

¹¹²⁴Bu Sahabelerin isimleri için bkz. Köksal, c.3-4, 528,529.

dağılan müminlere seslenmişti. Bunun üzerine sebat eden ve geri dönenler Rasulullah'ı savunmaya başlamışlardı. Allah, müslümanların kalplerine güven, düşmanların kalplerine de korku bıraktı. Düşman şöyle sesleniyordu: "Şüphesiz bugün Bedir gününe karşılıktır. Başka bir yerde yine hesaplaşırız." diyorlardı.¹¹²⁵ Bu zafer kendilerine yetmişti. Daha ileri gitmeyi düşünmemişlerdi. Rivayet edildiğine göre, Mekkeliler, müslümanları bu şekilde bırakmalarından pişman olmuş, onları topyekün imha etmeye niyetlenmişlerdi. Bundan dolayı ikinci bir saldırıya geçmeyi planlamışlardı. Rasulullah müşriklerin bu niyetlerini anlamış ve insanları ikinci defa düşmana karşı koymaya çağırmıştı. Samimi müslümanlar, uğradıkları acılara, aldıkları yaralara ve düşmanı izleyen takipçilerin, düşmanın yeniden toparlandığı şeklinde raporlarına rağmen Rasulullah'ın bu çağrısına koşmuşlardı. Müslümanlar "Hamrau'l-Esed" denilen yere kadar varmışlar ve düşmanı bulamamışlardı. Çünkü Mekkeliler aldıkları kararı gerçekleştirememiş ve Mekke'ye doğru yol almışlardı.¹¹²⁶ Savaş sonunda da münafıklar iğrenç bir tavır takınarak "Eğer kardeşlerimiz bize uysalardı, vurulmazlardı" şeklinde söylemeye başlamışlardır.¹¹²⁷

4.5.2.3. Hendek Savaşı

Derveze, nüzul sıralamasında Ahzab Suresi'nin, Al-i İmran Suresi'nden sonra geldiğini, Ahzab Suresi'nde Hendek Savaşı'na ve sonuçlarına dair işaretler bulunduğunu ancak ittifak edildiğine göre, Haşr Suresi'nde kendisine işaret edilen Beni Nadir olayının Hendek Savaşı'ndan önce; Beni Kurayza olayının ise Hendek Savaşı'ndan sonra meydana geldiğini söyler.¹¹²⁸ Biz bu iki olayı Yahudiler bölümünde izah etmiştik.

"Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani (düşman) ordular üzerinize gelmişti de biz onların üzerine bir rüzgâr ve göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir. Hani onlar size hem üst tarafınızdan hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti. Siz de Allah'a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada mü'minler denendiler ve şiddetli bir şekilde sarsıldılar. Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar, "Allah ve Resülü bize, ancak aldatmak için vaadde bulunmuşlar" diyorlardı.

¹¹²⁵İbn Sad, II, 36; Vakidi, I, 296,297; İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 48,49; Buhari, K. Meğazi, V, 94/4043.

¹¹²⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 337-339; Köksal, c.3-4, 575-579.

¹¹²⁷Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 336.

¹¹²⁸Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 340.

Hani onlardan bir grup, "Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durmak imkanınız yok. Haydi geri dönün" demişti. Onlardan bir başka grup da, "Evlerimiz açık (korumasız)" diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri açık (korumasız) değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı. Eğer Medine'nin her tarafından üzerlerine gelirse ve orada karışıklık çıkarmaları istenseydi, onu mutlaka yaparlardı; o konuda fazla gecikmezlerdi. Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir. De ki: "Eğer siz ölümden ya da öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmak size asla fayda vermeyecektir. O takdirde bile (hayatın zevklerinden) pek az yararlandırılırsınız." De ki: "Eğer Allah size bir kötülük dilese, sizi Allah'tan koruyacak kimdir? Yahut size bir rahmet dilese buna engel olacak kimdir?" Onlar kendilerine Allah'tan başka hiçbir dost ve hiçbir yardımcı bulamazlar. Şüphesiz Allah içinizden, savaştan alıkoyanları ve kardeşlerine, "Bize gelin" diyenleri biliyor. Size katkıda cimri davranarak savaşa pek az gelirler. Korku geldiğinde ise, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş kimse gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince de ganimete karşı aşırı düşkünlük göstererek sizi keskin dillerle incitirler. İşte onlar iman etmediler. Allah da onların amellerini boşa çıkardı. Bu Allah'a kolaydır. Düşman birliklerinin gitmediğini sanıyorlar. Düşman birlikleri (bir daha) gelecek olsa, isterler ki, (çölde) bedevilerin arasında bulunsunlar da size dair haberleri (gidip gelenlerden) sorsunlar. İçinizde bulunsalardı da pek az savaşırlardı. Andolsun, Allah'ın Resülünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır. Mü'minler düşman birliklerini görünce, "İşte bu Allah'ın ve Resülünün bize vaad ettiği şeydir. Allah ve Resülü doğru söylemişlerdir" dediler. Bu onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır. Mü'minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah'a verdikleri söze sâdik kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir. Bunun böyle olması Allah'ın, doğruları, doğrulukları sebebiyle mükâfatlandırması, dilerse münaфіklara azap etmesi yahut onların tövbesini kabul etmesi içindir. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah inkâr edenleri, hiçbir hayra ulaşmaksızın kin ve öfkeleriyle geri çevirdi. Allah, savaşta mü'minlere kâfi geldi. Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir. ¹¹²⁹

¹¹²⁹Ahzab, 33/9-25.

Derveze, ayetlerde, Rasulullah ve müslümanların Medine çevresinde kazmış oldukları ve aynı zamanda olaya adını veren hendeğin isminin geçtiğini, Kur'an'ın bu olay için "Ahzab" kavramını kullanmasının da olayın "Ahzab olayı" diye bilinmesine neden olduğunu belirtir.¹¹³⁰

Derveze bu ayetlerle ilgili şu çıkarımlarda bulunur:

Müşrikler birbirleriyle antlaşmalı, çeşitli kabilelerden meydana gelen büyük bir topluluk oluşturarak Medine üzerine yürümüşlerdi. Müslümanların çoğunu büyük korku ve sıkıntı kaplamış, bir kısmı da Allah'tan gelecek yardımda şüpheye kapılmaya başlamıştı. Medine'deki Yahudiler, müslümanlara karşı düşman ordusuna yardım etmişlerdir. Samimi mü'minler Allah'ın kendilerine emrettiği şeyde sebat etmiş ve bu onların imanlarını ve güvenlerini artırmış: "Bu Allah'ın ve Rasul'ü'nün bize vaad ettiği şeydir" diyerek direnç göstermişlerdi. Münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunan kimseler edepsizlik ederek: "Şüphesiz Allah ye Rasulü ancak boş bir şeyi vaat etmiştir" diyorlardı. Allah, şiddetli bir fırtına göndermiş, saldırgan orduyu müthiş bir şekilde umutsuzluğa itmiş, kalplerine korku salmış ve pişman bir şekilde geri dönmelerini sağlamıştır.¹¹³¹

Derveze Hendek Savaşı ile ilgili şu rivayeti nakleder:

Ahzab orduları, Yahudi heyetinin, Mekke, Gatafan, Kays ve Gaylan kabile reislerini kışkırtmaları¹¹³² ve bu konuda onlarla sözleşmeleri sonucunda 10.000 kadar bir ordu ile Medine üzerine yürümüşlerdi.¹¹³³ Bu olay hicretin beşinci yılı Şevval ayında gerçekleşmiştir.¹¹³⁴ Rasulullah Ahzab'ın savaş için hazırlık yaptığı haberini alır almaz müslümanlara danıştı.¹¹³⁵ Medine çevresinden ayrılmama ve Uhud Savaşı'nda olduğu gibi uzaklaşmama konusunda görüş birliğine varıldı. Selman-ı Farisi, Medine'nin açık bulunan tarafları çevresinde bir hendeğin kazılması fikrini öne sürdü.¹¹³⁶ Düşman Medine'ye gelmeden önce hendeğin kazı işlemi tamamlandı ve ardından müslümanlar burada mevzilendi. İslam ordusunun sayısı 3000'di. Hendek, çarpışmaların meydana

¹¹³⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 342.

¹¹³¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 343.

¹¹³²İbn Hişam, II, 215; Vakidi, II, 442,443.

¹¹³³Vakidi, II, 444.

¹¹³⁴İbn Hişam, II, 214.

¹¹³⁵Vakidi, II, 444,445.

¹¹³⁶Vakidi, II, 445; İbn Kayyım, II, 215; Köksal, V-VI, 37.

gelmesine engel oldu. Düşman ordusu Medine'yi yirmi gün kuşatma altında tuttu. Bazı bireysel öldürme ve saldırılardan öte büyük bir olay meydana gelmedi. Karşılıklı ok atışları ve her iki taraftan az sayıda yaralanmalar oldu. Daha sonra Gatafan kabilesinden adı Nuaym olan bir şahıs Rasul'e gelerek müslüman olduğunu, müslümanlığını gizlediğini bildirdi ve bu savaşta yapabileceği bir görev varsa bunu üstlenebileceğini söyledi. Rasulullah, Nuaym'dan düşman arasında ayrılık çıkarmasını ve onları bu hareketlerinden alıkoymaya çalışmasını istedi. Nuaym Yahudilerle Kureyş arasında mekik dokudu. Herkesin birbirinden şüphelenmesini ve soğukluk duymasını sağladı.¹¹³⁷ Böylece düşmanların savaşı sürdürme ve direnci yok etme gayretleri boşa çıktı. Tam bu sırada şiddetli bir kasırga esti ve düşman ordusunu müthiş bir şekilde sarstı. Kendilerindeki bıkkınlık ve gevşeme şiddetlendi. Çok geçmeden Kureyş'in komutanı Ebu Süfyan Mekke'ye hareket etme emrini ilan etti. Ordular da ona uydular ve dönüp gittiler.¹¹³⁸

Derveze, bu olaydan sonra münafıkların gücünün zayıfladığını, Mekkelilerin düşmanlıklarını devam ettirmeyi ve ordular hazırlamayı düşünmediklerini söyler. Ayrıca Rasulullah, bu olayın ertesi yılında Kâbe'yi ziyaret için karar verme hususunda ortamı uygun ve kendi nefsinde bir güç bulmuştur. Mekkeliler de Rasulullah'daki bu gücü görmüş ve bunun üzerine Rasulullah ile barış yapma eğilimi göstermiş ve bu olaydan sonra şimdi sözünü edeceğimiz Hudeybiye Antlaşması'nı yapmışlardır.¹¹³⁹

4.5.2.4. Hudeybiye Antlaşması

“Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik. Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola ilet sin ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin. O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Bütün bunlar Allah'ın; inanan erkek ve kadınları, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koyması, onların kötülüklerini örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir başarıdır. Bir de,

¹¹³⁷İbn Kayyım, II, 216,217; İbn Hişam, II, 229-231; Vakidi, II, 480-482;İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 214-217; İbn Sad, II, 53.

¹¹³⁸Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 344; Taberi, *Camiul Beyan*, XX, 214-217; İbn Kesir, *Tefsir'ül Kur'an'il Azim*, II, 438-444; Elmalılı, VII, 299-303; Kurtubi, XIV, 128-144; Vakidi, II, 488-490; İbn Hişam, II, 232,233; İbn Kayyım, II, 214-219; Köksal, V-VI, 31-120.

¹¹³⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 344,345.

Allah'ın, hakkında kötü zanda bulunan münaфіk erkeklere ve münaфіk kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Kötülük girdabı onların başına olsun! Allah onlara gazap etmiş, onları lanetlemiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü bir varış yeridir!”¹¹⁴⁰

Razi, “Biz sana apaçık bir fetih verdik” ayeti hakkında farklı izahların olduğunu söyleyerek onları şu şekilde nakleder: Bununla Mekke'nin fethi, Hudeybiye Antlaşması, İslâm Dini'nin, aklî, nakli deliller, kılıç ve süngü ile yaptığı fetihler, Bizans ve diğer ülkelerin fethi ve İslâm'ın hükümleri kastedilmiştir. Razi bunlardan en evla olanının sırasıyla ilk üç görüş olduğunu belirtir.¹¹⁴¹

“Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir. Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanları sana, "Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu; Allah'tan bizim için af dile" diyecekler. Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: "Allah sizin bir zarara uğramanızı dilerse, yahut bir yarar elde etmenizi dilerse, ona karşı kimin bir şeye gücü yeter? Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdardır." (Ey münaфіklar!) Siz aslında, Peygamberin ve inananların bir daha ailelerine geri dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin gönüllerinize güzel gösterildi de kötü zanda bulundunuz ve helaki hak eden bir kavim oldunuz. Kim Allah'a ve Peygambere inanmazsa bilsin ki, şüphesiz biz, inkârcılar için alevli bir ateş hazırladık.”¹¹⁴²

Derveze, Fetih Suresi'ne ait bu ayetlerden şu sonuçları çıkarır:

Fetih Suresi ayetlerinin çoğu Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra inmiştir.¹¹⁴³ Rasulullah rüyasında müslümanlarla birlikte Mescid-i Haram'a girdiğini, Kâbe'yi tavaf ettiğini görmüştür.¹¹⁴⁴ Bu rüya üzerine Kâbe'yi ziyaret için Medine halkından olan Müslümanları ve bedevi Arapları çağırmıştır. Büyük çoğunluk bu çağrıya uymuş, bedevi Araplardan bir grup ise (Cüheyne ve Müzeyne bedevileri)¹¹⁴⁵, bir daha ailelerine

¹¹⁴⁰Fetih, 48/1-6.

¹¹⁴¹Râzi, XX, 131.

¹¹⁴²Fetih, 48/10-13.

¹¹⁴³İbn Kesir, *Tefsir'ül Kur'an'il Azim*, IV, 166; Vahidî, I, 382; Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 348.

¹¹⁴⁴Vakidi, II, 572.

¹¹⁴⁵Köksal, V-VI, 252.

kavuşmayacakları zannıyla geri kalmışlardı. Rasulullah Mekke yakınına (Mekke vadisine) ulaşınca, Mekkeliler Rasulullah'a karşı koyarak ziyaretini engellediler. Rasulullah, Mekkelilerin bu tavrını gördüğünde o da daha ciddi bir tavır takınarak, müslümanları dayanışma ve sebat üzere biat etmeye çağırdı.¹¹⁴⁶

Derveze bu antlaşma ile ilgili olarak şu rivayeti nakleder:

“Rasulullah'ın müslümanlarla birlikte bu ziyaret için çıkması hicretin altıncı yılı sonlarında ve hac aylarında - bunu bazı âlimler zilkade ayı olarak verir-¹¹⁴⁷ idi. Kâbe'yi ziyaret etmek için yola çıkanların sayısı bin dört yüz kadardı.¹¹⁴⁸ Rasulullah, "zü'l-huleyfe" adlı yere varınca ihrama girdi ve ihrama girmeleri için müslümanlara emir verdi.¹¹⁴⁹ Kurbanına nişan taktı.¹¹⁵⁰ Rasulullah'ın geliş haberi Mekke'ye ulaşınca, Mekke'nin ileri gelenleri heyecanlandılar, ne şekilde olursa olsun Rasulullah'a engel olacaklarına dair söz verdiler. Mekkelilerin bu haberi Rasulullah'a geldiği zaman ashabına danıştı. Onlar da, Allah'ın kendisine bildirdiği şekilde hareket edeceklerini belirttiler. Şayet Kureyş onlara engel olacak olursa Kureyşle savaşılacaktı.¹¹⁵¹ Böylece topluluk ilerledi. Hudeybiye'ye ulaşıldığı zaman Rasulullah'ın devesi yere çöktü. - Hudeybiye, Mekke'nin yakınında bir köy veya kuyudur-. Rasulullah, devesinin çökmesiyle durması gerektiğini düşünerek durdu ve şöyle dedi: "Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Kureyş bu gün Allah'ın üstün saydığı ve akrabayı gözetici nitelikte her neye beni çağırırsa, bu çağrılarını kabul eder ve isteklerini yerine getiririm.”¹¹⁵² Bu sırada Beni Huzaa kabilesinin başkanı Büdeyl b. Verka¹¹⁵³ Rasulullah'a geldi. Başkan, kabilesi ile birlikte Rasulullah'a yardım eden, onlarla iyi geçinen bir insandı. Kureyş'in ve müttefiklerinin ne pahasına olursa olsun kendisini engelleyeceklerini haber verdi. Rasulullah, kendisinin savaş için değil, sadece Kâbe'yi ziyaret için geldiğini söyleyerek ziyaret için kendisine müsamaha ve kolaylığın gösterilmesini sağlamaya yardımca olmasını teklif etti. Kendisi ile Arapların arasına girmemesini, eğer kendisi kaybederse, ondan kurtulmuş olacaklarını, yek Allah

¹¹⁴⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 348.

¹¹⁴⁷İbn Sa'd, II, 72; İbn Hişam, II, 308.

¹¹⁴⁸İbn Sa'd, II, 73; İbn Hişam, II, 309; Vakidi, II, 574.

¹¹⁴⁹Vakidi, II, 574.

¹¹⁵⁰Vakidi, II, 573.

¹¹⁵¹Vakidi, II, 579,580.

¹¹⁵²Köksal, V-VI, 266.

¹¹⁵³Vakidi, II, 593; İbn Sa'd, II, 73; Suruç, II, 316.

kendisini muzaffer kılsa o zaman da seçenekleri bulunduğunu hatırlattı ve eğer inatlarında direnecek ve mutlaka savaşacak olurlarsa, Allah'ın emrini uygulamak için tek başında kalsa savaşacağını açıkladı.¹¹⁵⁴ Beni Huzaa kabilesinin başkanı gitti ve mesajını Mekkelilere ilette. Beni Sakif'in başkanı da orada idi. Rasulullah'ın yanında kurbanlıklar olduğu halde sadece bir ziyaretçi olarak geldiğini öğrendiler. Rasulullah'ın özellikle haram aylarda ve Mescid-i Haram bölgesinde ziyaretten alıkonulmasının ve onunla savaşılmasının bir zulüm olacağını söylediler.¹¹⁵⁵ Bu arada Allah'ın Rasulü insanlara savaş istemediğini, yalnızca Kâbe'yi ziyaret için geldiğini haber vermek için Osman b. Affan'ı Mekke'ye göndermişti. Hz. Osman'ın geri dönmesi gecikti. Kureyş'in onu tutukladığı veya öldürdüğü haberi yayıldı. Bunun üzerine Rasulullah Kureyş'in bu zorba tutumunda ısrar etmesi halinde müslümanları sebat etmeye ve bu yolda ölünceye kadar kendisine biat etmeye çağırdı. Biat olayı bir ağaç altında gerçekleşti ve buna "Rıdvan Biati" adı verildi. Çok geçmeden Osman b. Affan geri döndü. Kureyş, Rasulullah ile antlaşma yapmak için görüşmelerde bulunmak ve ağır şartları ileri sürmek üzere Süheyl b. Amr'ı göndermeyi uygun gördü.¹¹⁵⁶ Ziyaretin gelecek yıla ertelenmesi, ailesinin rızası olmadan Mekke'den kaçıp Rasulullah'a sığınanların geri verilmesi durumunda bunların iade edilmemesi bu şartlar arasındaydı. Görüşmelerden, münakaşa ve tartışmalardan sonra Rasulullah antlaşmanın şartlarını kabul etti. Antlaşma süresinin on yıl olması üzerinde birleştiler. Böylece antlaşma yazıldı. Rasulullah kendi mühürü ile mühürledi. Süheyl de Kureyş adına imzaladı, Rasulullah, o anda kurbanların kesilmesi, saçların tıraş edilmesi ya da kısaltılması ve ihramdan çıkılması için emir verdi. Daha sonra Medine'ye geri dönme çağrısını yaptı. Rivayet edildiğine göre, antlaşma görüşmelerine başlamadan önce Kureyş'in bazı süvarileri müslümanları gafil avlamak için çabalamışlardı. Bunu sezen Allah'ın Rasulü, onların yoluna pusu kurmak için asker göndermişti. Müslümanlar onların bir kısmını esir almış, onlara iyilik etmiş ve serbest bırakmışlardı. Yine belirtildiğine göre Süheyl b. Amr'ın oğlu Ebu Cendel Rasulullah ve müslümanların Hudeybiye'de bulunduğunu öğrenince zincirlere bağlı bulunduğu halde kaçarak oraya geldi. Ebu Cendel müslüman olmuştu. Babası onu Medine'ye hicret etmekten alıkoymak için işkence ediyor ve dininden dönmeye zorluyordu. Görüşmeler söz konusu şartlar üzerine tamamlanmıştı. Rasulullah verdiği

¹¹⁵⁴Buhari, K. Şurut, III, 193/2731, Vakidi, II, 593; İbn Sa'd, II, 74; İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 331.

¹¹⁵⁵Vakidi, II, 594.

¹¹⁵⁶Vakidi, II, 600-605.

sözünde durdu. Babasının direktmesi üzerine Rasulullah Ebu Cendel'i geri verdi. Antlaşmanın şartları müslümanlardan bir grubuna çok ağır geldi. Ömer b. Hattab bunlardan biridir. Özellikle tavaf yapmadan geri dönmeleri onlara çok zor geldi. Neredeyse bir kısmı haktan sapıyordu. Ortada Rasulullah'ın kararı vardı. Müslümanlar Rasulullah ile ileri geri konuştular. Onlardan bazıları Rasulullah'ın kurban kesme ve ihramdan çıkma emrini yerine getirmediler. Daha sonra Rasulullah kararı kesin bir biçimde uyguladı. Onlar da, ona uydular.¹¹⁵⁷ Çok geçmeden Rasulullah'ın yaptığını doğrulayan ve müslümanlara huzur veren Fetih Suresi nazil oldu.¹¹⁵⁸

Derveze bu konuyla ilgili olarak Buhari'den şu rivayeti aktarır: “Resulullah, bir yolculuğu sırasında yürürken, geceleyin Hz. Ömer de O'nun bir tarafında yürüyordu. Bu sırada Ömer b. Hattab Rasulullah'a bir soru sordu. Rasulullah ona cevap vermedi. Ömer sonra yine sordu. Rasulullah bu defa da cevap vermedi. Bunun üzerine Ömer kendi kendisine: "Ey Ömer! Yazıklar olsun! Sen üç kez Rasulullah'a sorunda ısrar ettin, hiç birinde sana cevap vermedi” dedi. Ömer bundan sonra hakkında uyarıcı olarak ayet inmesinden korkarak insanların önüne geçti. Fakat çok geçmeden bir çağırıcının kendisine seslendiğini duydu. Kendi kendine: "Korktuğum başıma geldi işte!" dedi. Rasulullah'ın yanına geldiği zaman, Rasulullah Ömer'e: "Ya Ömer! Bu gece bana bir sure indirildi ki o, bana üstüne güneş doğan her şeyden daha çok sevimlidir!" buyurdu ve Fetih Suresi'ni okudu.¹¹⁵⁹

Derveze bu antlaşmadan iki yıl sonra Mekke Araplarına katılmayı tercih eden Beni Bekr kabilesinden bir kişinin, müslümanların himayesine giren Beni Huzaa kabilesinden birine zulmetmesi ve onu öldürmesiyle Hudeybiye Antlaşması'nın müşrikler tarafından bozulduğunu ifade eder. Kureyş yürürlükte bulunan antlaşmayı doğrulamak için Ebu Süfyan'ı Medine'ye elçi olarak göndermişse de Rasulullah bunu kabul etmemiş ve bu olaydan iki yıl sonra Mekke'nin fethi gerçekleşmiştir.¹¹⁶⁰

“Ey iman edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kafirlere geri göndermeyin. Çünkü müslüman hanımlar

¹¹⁵⁷ Buhari, K. Şurut, III, 193/2731, Vakidi, II, 607-609.

¹¹⁵⁸ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 349-351; Köksal, V-VI, 300-328; İbn Kayyim, II, 225-232.

¹¹⁵⁹ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 351; Buhari, K. Tefsir, VI, 135/4833, Tirmizi, K. Tefsir, V, 385/3262; Vakidi, II, 617.

¹¹⁶⁰ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 353; Köksal, V-VI, 709-733.

kâfirlere helal değildir. Kâfirler de müslüman hanımlara helal olmazlar. Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmeniz size bir günah yoktur. Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.) Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kafir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür. O, aranızda hüküm veriyor. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹¹⁶¹

Derveze yukarıdaki ayetler hakkında şunları söyler: “Ayetten ve ayetle ilke olarak uyum sağlayan rivayetlerden anlaşıldığına göre, Hudeybiye Antlaşması'ndan önce Medine'ye hicret edemeyen bazı mümin kadınlar, bir fırsatını bulup gizlice hicret etmişlerdir. Bazı müfessirler de rivayetlere göre farklılık arzeden isimler zikretmişlerdir. Mesela Mahzumoğulları'ndan birinin hanımı olan Sebia bintü'l-Haris el- Eslamiyye¹¹⁶² veya Rahil Sayfi'nin eşi ya da Ukbe b. Ebi Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm gibileri zikredilmiştir.¹¹⁶³ Onların sahipleri de Medine'ye gelerek antlaşma şartları uyarınca bu kadınların geri verilmesini istemişlerdir. Bunun üzerine ayet inmiş, onların geri verilmesini engellemiş ve onların kocalarına mehirlerinin verilmesini emretmiştir.¹¹⁶⁴ Antlaşmanın metni hususunda birçok görüş ileri sürülmüştür. Onların bir kısmına göre, antlaşmanın metni mutlak ve müzekker (erkek) siygasıyla yazılmıştı. Mekkeliler bu metnin hem erkekleri hem de kadınları kapsadığı görüşünde idiler. Bunun için kadınların iadesini istiyorlardı. Rasulullah'ın görüşü ise bunun kadınları içermediği şeklindeydi. Olaya açıklık getirmek üzere ayet indi. En mantıklı görüş de budur. Çünkü orada eğer açık bir ifade olsaydı, bunun ayrı bir hükmü veya başka bir konumu olurdu. Kadınların geri verilmesinde antlaşmayı ihlal varsa, bunun Rasulullah'tan kaynaklanmış olması mümkün değildir ve Kur'an'ın ilkeleri ile bağdaşmamaktadır. Aksine daha önce bazı sebeplerle aktardığımız Tevbe Suresi, 1-16. ayetlerinde, müslümanları yaptıkları antlaşmalara bağlı kalmaları ısrarla vurgulanmıştır.”¹¹⁶⁵

¹¹⁶¹Mümtehin, 60/10.

¹¹⁶²Ebu's **Suud**, *İrşadu'l Akli's Selim*, Beyrut ts., C. VIII, s. 239.

¹¹⁶³Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 280.

¹¹⁶⁴Vakidi, II, 629-632; Köksal, V-VI, 340-344.

¹¹⁶⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 354.

Derveze, tarihi zinciri tamamlamak için, Kur'an'da sözü edilen önemli cihad olaylarından birinin de Hayber ve diğer Yahudi kasabalarının fethi olduğunu söyler. Çünkü Fetih Suresi'ndeki bazı ayetlerin bu olaya işaret ettiğini bu olayın Hudeybiye Antlaşmasından kısa bir süre sonra meydana geldiği görüşünü savunur.¹¹⁶⁶ Biz, "Yahudiler" bölümünde bu olayı incelemiştik.

4.5.2.5. Kâbe'yi Ziyaret (Umretü'l Kaza)

Derveze, tarih nakilcilerinin, Rasulullah'ın müslümanlarla yedinci senede Kâbe'yi ziyaret edişini cihad olayları zincirinde ele aldıklarını söyler. Çünkü bu ziyaret Hudeybiye Antlaşmasının bir sonucu ve onun bir başarısıdır. Tarihçilerin ifadelerine göre, Rasulullah o sene, önceki sene kendisiyle gelen ashabı ve daha sonra bunlara katılanlarla birlikte yola çıkmıştı. Beraberinde altmış kurbanlık deve götürmüştü. Kureyş, bunun için Mekke'yi boşaltmış, dağlara çekilmişti. Müslümanlar kılıçları ile donanmış halde Mekke'ye girmişlerdi. Bazı müşrikler onları görmek için Daru'n-Nedve'de toplanmışlardı. Rasulullah, abasını omuzlarına atmış ve sağ pazusunu dışarı çıkararak: "Bugün onlara karşı kendisini güçlü gösterenleri Allah korusun" demişti. Sonra Hacerü'l Esved'e ellerini sürmüş, koşar adımlarla Kâbe'yi tavaf etmiş, ashabı da onun arkasında koşar adımlarla tavaflarını yapmışlardı. Sonra Safa ile Merve arasında tavaf etmişler ve kurbanlarını kesmişlerdi.¹¹⁶⁷ Rasulullah Kâbe'nin içine girmiş ve bir süre orada kalmıştı. Dışarı çıktığında öğle namazının duyurulmasını söylemişti. Orada arkadaşlarına namaz kıldırmıştı. Rivayete göre, Abdullah b. Revaha Rasulullah'ın devesinin yularını tutuyordu. Mekke'ye girilirken şu şiiri okumaya başladı:

"Ey kâfirlerin çocukları, Allah'ın yolundan çekilin

Çekilin, bütün iyilikler O'nun Peygamber'i ile beraberdir.

Biz O'nun yorumu ile size darbe indirdik.

O'nun tenzili ile sizinle savaştık.

Yiğitleri yerinden oynatan bir darbe indirdik.

¹¹⁶⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 357..

¹¹⁶⁷İbn Hişam, II, 370,371, İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 429,430.

Yakın dostu yakın dostundan ürkünün bir tokat attık...

*Ya Rabbi! Biz onun dediklerine iman ettik.*¹¹⁶⁸

Ömer b. Hattab: "Nedir bunlar ey İbn Revaha?" diye seslendi. Rasulullah: "Ben dinliyorum, ey Ömer!" dedi. Sonra İbn Revaha'ya şöyle demesini buyurdu: "Allah'tan başka ilah yoktur. Tektir O. Kuluna destek oldu. Ordusunu zafere ulaştırdı. Ahzab'ı yenilgiye uğrattı." İbn Revaha bunları söylerken müslümanlar da onunla birlikte tekrar ettiler.¹¹⁶⁹ Rasulullah ve müslümanlar Mekke'de üç gün kaldı. Sonra Süheyl b. Amr ve Huveytib b. Abduluzza geldiler ve: "Artık süreniz doldu, çıkmanız gerekiyor" dediler. Rasulullah: "Hiç bir müslüman Mekke'de akşamlamasın" diye ilan etti. Sonra yola çıktı. Seref'te konakladı. Geceyi orada geçirdi. Sabahın erken saatlerinde kalkıp Medine'ye doğru yol almaya başladı.¹¹⁷⁰

4.5.2.6. Mekke'nin Fethi

Derveze Hudeybiye Antlaşması'ndan iki yıl sonra Mekke'nin fethinin tamamlandığını, bu olayın Kur'an'da seri işaretler ve rivayetler tarafından bir ölçüde açıklığa kavuşturulan kapalı değerlerle tasvir edildiğini söyler.¹¹⁷¹ İşte bu olaya ilişkin Tevbe Suresi'ndeki ayetler şunlardır:

“Onların bir ahdi nasıl olabilir ki! Eğer onlar size üstün gelselerdi, ne akrabalık (bağlarını), ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirlerdi. Ağzlarıyla sizi hoşnut etmeye çalışıyorlar, oysa kalpleri buna karşı çıkıyor. Onların pek çoğu fasık kimselerdir. Allah'ın âyetlerini az bir karşılığa değiştirdiler de insanları onun yolundan alıkoydular. Bunların yapmakta oldukları şeyler gerçekten ne kötüdür! Bir mü'min hakkında ne akrabalık (bağlarını), ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirler. İşte onlar taşkınlık yapanların ta kendileridir. Fakat tövbe edip, namazı kılar ve zekâti verirlerse, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir. Bilen bir kavme âyetleri işte böyle ayrı ayrı açıklarız. Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün elebaşlarıyla savaşın. Çünkü onlar yeminlerine riâyet etmeyen kimselerdir.

¹¹⁶⁸İbn Hişam, II, 371; Vakidi, II, 736; İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 431.

¹¹⁶⁹Tirmizi, K. Edeb, V, 139/2847; Nesai, K. Hac, V, 202,211/2873,2893; İbn Sad, II, 93.

¹¹⁷⁰Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 357,358; Vakidi, II, 731-740; İbn Kayyim, II, 280-282; Köksal, V-VI, 586-600.

¹¹⁷¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 362.

Umulur ki, vazgeçerler. Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkışan ve üstelik size tecavüzü ilk defa kendileri başlatan bir kavimle savaşmaz mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa Allah, -eğer siz gerçek mü'minler iseniz- kendisinden korkmanıza daha lâyıktır. Onlarla savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin, onları rezil etsin, onlara karşı size yardım etsin, mü'min topluluğun gönüllerini ferahlatsın ve onların kalplerindeki öfkeyi gidersin. Allah dilediğinin tövbesini kabul eder. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Yoksa Allah içinizden, Allah'tan, Resûlünden ve mü'minlerden başkasını kendilerine sırdaş edinmeksizin cihad edenleri ayırt etmeden bırakılacağınızı mı sandınız? Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. ”¹¹⁷²

Derveze, ayetlerin içeriğinden, onların Mekke'nin Fethi'nden önce müminleri savaşa teşvik etmek için indiklerini bildirmektedir. 8 ile 12 arası ayetlerde anlatılanların, kendileriyle antlaşma yapılan ve bu antlaşmalaya sadık kalmayanların müşrikler olduğu¹¹⁷³ ve bu durumun ayetlerin ruhuna ve özüne tamamen uygun olduğunu ifade eder. Bu antlaşmayı bozan kişilerin Kureyş'le birlikte Hudeybiye anlaşmasında bulunan Beni Bekr kabilesi olduğunu söyler.¹¹⁷⁴ Mekke'nin fethine delil başka bir ayette şunlardır:

“Ey İman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz. Hâlbuki onlar size gelen hakkı inkâr ettiler. Rabbiniz olan Allah'a inandınız diye Resûlü ve sizi yurdundan çıkarıyorlar. Eğer rızamı kazanmak üzere benim yolumda cihad etmek için çıktıysanız (böyle yapmayın). Onlara gizlice sevgi besliyorsunuz. Oysa ben sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim. Sizden kim bunu yaparsa mutlaka doğru yoldan sapmıştır. Şâyet onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman olurlar, size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar ve inkâr etmenizi arzu ederler. Yakınlarınız ve çocuklarınız size asla fayda vermeyecektir. Kıyamet günü Allah aranızı ayıracaktır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir. ”¹¹⁷⁵

¹¹⁷²Tevbe, 9/8-16.

¹¹⁷³Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 151.

¹¹⁷⁴Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 367; İbn Kesir, *Tefsir'ül Kur'an'il Azim*, II, 323; Elmalılı, IV, 278-280.

¹¹⁷⁵Mümtehine, 60/1-3.

Derveze bu ayetler hakkında şunları söyler: “Müfessirlerin ve tarihçilerin belirttiğine göre bu ayetler, Mekke'nin Fethi'nden önce ve müslümanlardan birinin (Hatib b. Ebi Belta), Mekke'de bulunan aile ve yakınlarını koruması amacıyla Rasulullah'ın Mekke'ye savaş açmaya karar verdiğini bildirmek için Kureyş'e mektup göndermesi nedeniyle inmiştir. Ayetler, Allah'a, Rasulü'ne ve müminlere düşman olanların dost edinilmemesini emretmekte, onları uyarmakta ve bu tür bir dostluğu yasaklamaktadır.”¹¹⁷⁶

Derveze ayrıca Buhari, Müslim, Tirmizi ve Ebu Davud'dan gelen şu rivayeti aktarır: Ali b. Ebi Talib şöyle demiştir; "Rasulullah beni, Zübeyr'i ve Mikdad'ı görevlendirerek "Ravda'ya gidin, orada bir kadın göreceksiniz, onda bir mektup var, o mektubu ondan alın" dedi. Ayrıldık ve atlarımıza atlayıp Ravda'ya geldik. Kadını yolda yakaladık. "Mektubu çıkar!" dedik. Kadın "yanımda mektup diye bir şey yok" dedi. Biz de "ya meklubu çıkarırsın ya da elbiselerini çıkarıp üzerini öyle ararız" dedik. Bunun üzerine kadın mektubu saç örgüsünün içerisinden çıkarıp verdi. Mektubu alıp Rasulullah'ın yanına geldik, bir de ne görelim; mektup, Hatip b. Ebi Belta tarafından Mekke'deki müşriklerden bazılarına yazılmış ve onları Peygamber'in bazı icraatlarından haberdar ediyor. Hz. Peygamber "Bu neyin nesi ey Hatib" dedi. O da "Ya Rasulullah, hakkımda hüküm vermede hemen acele etme. Ben Kureyşli'lerin yanında yaşıyordum. Onlardan herhangi bir kabileye mensup değilim. Muhacirlerin, Mekke'de mallarını ve ailelerini koruyan yakınları var. Ben de neseb olarak onlara mensup olmadığım için onlara bir iyilik yapmayı istedim. Ola ki onlar da benim akrabalarımı himaye ederler. Ben bunu dinimden döndüğüm ya da kâfir olduğumdan dolayı yapmış değilim." Rasulullah "O size doğru söylüyor" dedi. Hz. Ömer, "Ey Allah'ın Rasulü izin ver de onun boynunu vurayım" dedi. Rasulullah: O, Bedir Savaşı'na katılmıştır. Allah'ın "Bedir Savaşı'na katılanlara dilediğinizi yapın ben sizi affettim" dediğini biliyor musun?" dedi. Bunun üzerine bu ayetler nazil oldu.¹¹⁷⁷

Hudeybiye Antlaşması'nın bozulmasının ardından Rasul, müslümanları hazırlığa çağırmişti. Bu çağrı üzerine ensar, muhacir ve bedevilerden on bin kişi kadar bir ordu

¹¹⁷⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 364; Râzi, XXI, 430; Elmalılı, VII, 539; İbn Kesir, *Tefsir'ül Kur'an'il Azim*, IV, 318; Taberi, *Camiul Beyan*, XXIII, 311; Kurtubi, XVIII, 50; Suyuti, VIII, 125.

¹¹⁷⁷Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 269, 270; Buhari, K.Tefsir, VI, 149/4890, Tirmizî, K.Tefsir, V, 509/3305; Ebu Davud, K. Cihad, III, 47/2650; İbn Hişam, II, 399; Vakidi, II, 797,798; Köksal, V-VI, 737-745.

toplanmıştı.¹¹⁷⁸ Bu ordu ile Mekke üzerine yürüyünce Mekkeliler de müttefiklerini savaşa hazır olmaya çağırmışlardı. Yalnız müttefiklerinin çoğu özellikle Havazin ve Sakif kabileleri bu görevlerinde gecikmiş ve gereken ilgiyi göstermemişlerdi. Bedevilerden yalnız Beni Bekir ve Mekke Ehabişi, Kureyş'in yanında yer almıştı. Ehabiş, Mekke'nin kenar mahallelerinde oturan çeşitli ırk ve kabilelerden oluşan yabancı kimselerdi. Kureyşliler bu halleriyle İslam ordusuna karşı koymaya güçlerinin yetmeyeceğini anladılar. Rasul ve onun hükmüne teslim oldular. Mekke'nin kenar bir semtindeki ufak bir çatışmadan başka bir direniş göstermediler. Bu çatışmada bazı müşrikler öldürüldü. Rasul çatışma haberini duyduğunda hemen savaşın durdurulmasını istedi. Rasulullah Mekke'ye girdikten sonra bir konuşma yaptı ve Mekkelileri bağışladığını açıkladı. Kâbe'nin içini ve etrafını putlardan temizledi, insanlar onunla biatleşmeye yöneldiler. Böylece Mekke'de Allah'ın dini ve sözü egemen hale geldi. Sonra Mekke'nin başına, aristokrat olmayan bir kabileden birini vali tayin ederek geri döndü.¹¹⁷⁹

Derveze Ebu Süfyan'ın müslüman oluşu ve Peygamber'in Mekke'den ayrılışı ile ilgili şu iki rivayeti nakleder:

Rivayete göre, Rasulullah ordusu ile birlikte Mekke üzerine yürüdüğü sırada Mekke'ye bir günlük mesafe kaldığında, Ebu Süfyan yakalanmış ve Rasulullah'a getirilmişti. O da Rasulullah'ın huzurunda müslüman olmuştu.¹¹⁸⁰ Rasulullah da onu onurlandırmış ve: "Kim Ebu Süfyan'ın evine girerse güven içindedir. Kim Mescid-i Haram'a girerse güven içindedir, kim de evinde kalırsa güven içindedir." diye ilan etmişti.¹¹⁸¹

Yine rivayetlerin bildirdiğine göre, ensardan bazı kişiler birbirlerine: "Allah, Rasulü'nü Kureyş'e karşı muzaffer kıldı ve ona Mekke'nin Fethi'ni kolaylaştırdı. Bundan sonra Rasulullah tekrar Medine'ye mi döner yoksa Mekke'de mi kalır, acaba?" şeklinde soru yöneltiyorlardı. Rasulullah onların bu sözlerini haber aldığı anda liderlerini topladı ve

¹¹⁷⁸Vakidi, II, 801.

¹¹⁷⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 364,365; Geniş bilgi için bkz. Köksal, V-VI, 745-890; İbn Kayyim, II, 319-369.

¹¹⁸⁰Vakidi, II, 811; İbn Hişam, II, 402,403.

¹¹⁸¹Köksal, V-VI, 790.

onlara şöyle dedi: "Allah'a sığınırım! Hayatta kaldığım sürece sizinle beraber olacağım."¹¹⁸²

Derveze'nin belirttiğine göre bu fetihle birlikte Arapları İslam'dan alıkoyan engel ortadan kalkmış oldu. Bundan sonra Arapların elçileri her taraftan Rasulullah'a gelmeye başladılar. Öyleki Rasulullah vefat ettiğinde Arap yarmadasının tamamı İslam'a boyun eğmişti. İslam'ın diğer tüm dinlere üstün geleceği şeklindeki Kur'an-i müjde gerçekleşmiş oldu. "O, elçisini hidayet ve Hak din ile gönderdi ki, bütün dinlere üstün kılsın. Şahid olarak Allah yeter."¹¹⁸³ Ayetinin nazil olmasından iki yıl sonra bu fetih gerçekleşmişti.¹¹⁸⁴

4.5.2.7. Huneyn Savaşı

*"Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisin geriye dönüp kaçmıştınız. Sonra Allah, Resûlü ile mü'minler üzerine kendi katından güven duygusu ve huzur indirdi. Bir de sizin göremediğiniz ordular indirdi ve inkar edenlere azap verdi. İşte bu, inkârcıların cezasıdır. onra Allah, bunun ardından yine dilediği kimsenin tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*¹¹⁸⁵

Derveze'ye göre bu ayetler Huneyn gününe işaret etmektedir. Huneyn, Rasulullah'ın savaşlarından birinin adıdır. İlgili Kur'an ayetleri tarafından adı verilen tek olay budur. Bu olay Mekke'nin Fethi'nden sonra vuku bulmuştur.

Derveze bu savaşla ilgili şu rivayeti nakleder: "Rasulullah Mekke'de iken Havazin Kabileleri'nin Huneyn Vadisi'nde toplandıkları haberini aldı. Onların üzerine yürümeye karar verdi. Rivayetlerin belirttiğine göre, aşağı yukarı 10.000-16.000¹¹⁸⁶ kişilik bir ordu ile Huneyn üzerine yürüdü. Müslümanların arasında daha yeni müslüman olan birçok kişi vardı. Huneyn'de toplanan Havazınliler'in sayısı dört bin kişiydi. Her iki topluluk çarpışmağa başladığında müslümanlar, çok olmaları dolayısıyla düşmanı küçümsediler.

¹¹⁸²Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 365; İbn Hişam, II, 416; İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 581.

¹¹⁸³Fetih, 48/28.

¹¹⁸⁴Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 366.

¹¹⁸⁵Tevbe, 9/25-27.

¹¹⁸⁶Bazı tarihçiler bu sayıyı 12000 olarak belirtir. Bkz. İbn Sad, II, 114; Vakidi, III, 889.

Ne var ki Havazin Kabilesi'nin usta okçuları müslümanların üzerine ok yağdırdılar. Müslümanlar kısa sürede sarsıldılar, düzenleri bozuldu.¹¹⁸⁷ Rasulullah ve bir kaç yüz samimi müslümanın dışında çoğu gerisin geriye kaçtı. Bunun üzerine Rasulullah'ın yanındakiler diğer müslümanlardan Rasulullah'ın etrafında toplanmalarını istedi.¹¹⁸⁸ Müslümanlar, durmadan tekrar yerlerine döndüler. Bunun üzerine Havazin kabilesinin savaşçıları; kadınlarını, çocuklarını ve hayvanlarını müslümanlara bırakarak bozguna uğradılar.¹¹⁸⁹

Havazin Kabilesi; daha sonra, teslim olduklarını, eşlerinin, çocuklarının ve hayvanlarının geri vermesini bildirmek üzere Rasulullah'a bir elçi gönderdi. Bunun üzerine Allah'ın Rasulü bir taraftan müslümanlarla istişare etti, diğer taraftan da Havazin Kabilesi'nin elçilerini, çocuklarını veya hayvanlarını alma hususunda serbest bıraktı. Olay, çocukların geri verilmesi, ganimet alınan malların bölüştürülmesi ve Havazin Kabilesi'nin İslam'a boyun eğmesi şeklinde son buldu. Rasulullah, daha dönmeden, ganimet alınan malın çoğunu, kalplerini kazanmak için Mekke'de yeni müslüman olmuş kabilelerin ileri gelenlerine dağıttı.¹¹⁹⁰

Rivayetler, söz konusu ganimetin dağıtımını esnasında Rasulullah ile ensar arasında geçen şöyle bir olaya değinirler. Rasulullah'ın, ganimetleri özellikle yeni müslüman olan insanlara dağıttığını gören ensardan bazı kimseler darıldılar. Çünkü Rasulullah, ensara bir pay vermemişti. Rasulullah olayı haber aldığında onları topladı ve şöyle bir konuşma yaptı: "Ey ensar topluluğu! Sizin söyledikleriniz kulağıma geldi. Sizin darıldığınızı duydum! Ben size geldiğimde siz sapıklıkta idiniz. Allah sizi hidayete kavuşturmadı mı? Fakirdiniz, Allah sizi zenginleştirmede mi? Siz birbirinize düşman idiniz, Allah sizin kalplerinizi ısındırmadı mı?" Onlar: Evet, Allah ve Rasulü'nün sebep olduğu nimetler daha çok ve daha fazladır." dediler. Rasulullah sözlerini şöyle sürdürdü: "Allah'a yemin olsun ki, siz şöyle diyebilir ve böyle dediğinizde doğru söylemiş olursunuz: Sen bize geldiğinde herkes seni yalanlıyordu; biz seni tasdik ettik. Herkes seni yalnız bırakmıştı, biz seni destekledik. Herkes seni taşıyordu, biz seni bağrımıza

¹¹⁸⁷ Buhari, K. Meğazi, V, 153/4317; Müslim, K. Cihad, III, 1401/1776.

¹¹⁸⁸ İbn Sad, II, 115, İbn Kesir, *El Bidaye*, III, 625; İbn Hişam, II, 445; İbn Kayyım, II, 378; Köksal, VII-VIII, 44,45- 51-53.

¹¹⁸⁹ Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 366-368; Taberi, *Camiul Beyan*, XIV, 175-187; Kurtubi, VIII, 96-102; Elmalılı, IV, 302-305; Zuhayli, X, 157-163; İbn Kesir, *Tefsir-ül Kur'an'il Azim*, II, 327-329; Vakidi, III, 902-907; Köksal, VII-VIII, 27-57.

¹¹⁹⁰ Buhari, K. Meğazi, V, 153/4318.

bastık. Sen fakir idin, sana mali destek olduk. “Ey ensar topluluğu! Hâlbuki ben sizin gerçek müslümanlığınıza güvenerek böyle yapmıştım! İnsanlar koyunları ve develeri alıp götürürken sizler, Allah'ın elçisi ile birlikte konağınıza dönmek istemez misiniz? Nefsim kudret elinde bulunan Rabbime yemin ederim ki, eğer hicret olmasaydı ensardan bir adam olmayı isterdim! Eğer tüm insanlar bir yoldan ensar da başka bir yoldan yürüyecek olsa ben ensarla beraber yürürdüm! Allah'ım! Ensara yardım et. Ensarın çocuklarına yardım et. Ensarın torunlarına yardım et!” Bu konuşma ile duygulanıp heyecanlanan ensar ağlamaya başladı. Hep bir ağızdan şöyle haykırdılar: "Kazanç olarak Allah'ın elçisi bize yeter"¹¹⁹¹

4.5.2.8. Taif'in Fethi

Derveze yukarıdaki olayın devamı olarak şu rivayeti nakleder:

Rasulullah, Huneyn günü Havazin Savaşı'ndan sonra Taif in üzerine yürüdü ve onu kuşattı. Çünkü bunlar Kureyş'in müttefikiydi ve Rasulullah, Mekke üzerine yürüdüğünde onlara yardıma koşmuşlardı. Yalnız yetişememiş, geri dönmüşler ye şehirlerinin surları arkasına gizlenmişlerdi. Taifliler'den bir kısmı Huneyn günü Havazin ile beraber savaşmış ve bazıları orada öldürülmüşlerdi. Rasulullah, onları yaklaşık yirmi gün kuşatma altında tuttu. İki taraflı ok atışları yapılmış ve Müslümanlardan bir grup şehit olmuştu. Sonra Rasulullah kuşatmayı kaldırmayı ve Medine'ye dönmeyi istemişti.¹¹⁹²

Tebük Seferi, bundan az bir süre sonra gerçekleştiğinden denebilir ki, Rasulullah buranın fethini başka uygun bir zamana bırakmış ve Tebük Seferi'nin daha acil olduğuna inandığı için ona yönelmişti. Çünkü Taif artık köşeye sıkıştırılmış bir bölge sayılırdı. Havazin ve Mekke'yi kuşatan diğer kabilelerin İslam'a girişiyle Taif yalnız kalmıştı. Öte yandan İslam'a girmeyen çevreler ve bölgeler ise, Rasulullah'la barış ve karşılıklı güven antlaşması yapmışlardı. Taif bunların arasında yalnız kalmıştı. Nitekim Tevbe Suresi'nin ilk ayetleri de bunu göstermektedir:

¹¹⁹¹Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 368; İbn Kayyim, II, 381,382; Köksal, VII-VIII, 108-116; İbn Kesîr, *El Bidaye*, III, 625-640.

¹¹⁹²Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 369; İbn Kayyim, II, 398,399; İbn Hişam, II, 478-486; İbn Sad, II, 120-125; Vakidi, III, 924-937; Köksal, VII-VIII, 73-91; Buhari, K. Meğazi, V, 156/4325.

*“Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*¹¹⁹³

Derveze'ye göre ayet, müşriklerin Mescid-i Haram'la ilişkilerini İslam'a göre düzenlemektedir. İçeriğinden de anlaşıldığına göre ayet, Mekke'nin fethinden sonra inmiştir. Yanı sıra ayet, İslam'ın egemenliğinin ve yaygınlığının Mekke'yi kuşattığını göstermektedir. Öte yandan fetihten sonra hala şirk üzerinde direnenlerle ilişkinin kesilmesini ve kapıların yüzlerine kapatılmasını da istemektedir. Herhalde bundan ilk etapta kastedilenler Taiflilerdir. Çünkü Hicaz'da şirk üzerinde kalanların en önemlileri onlardı. Rivayetlerin bildirdiğine göre onlar, Rasulullah'ın kuşatmayı kaldırmasından bir kaç ay sonra Rasulullah'la antlaşmanın yollarını aramışlar, bizzat bu işleri düzenlemek için bazı temsilciler göndermişlerdir. Sonuçta onlar, Medine'ye gönderilen bir grup elçinin vasıtasıyla İslam'a boyun eğmişler ve İslam'a bağlı kalacaklarına dair Rasulullah'a biat etmişlerdir.¹¹⁹⁴ İşte bu da ayette geçen ilişkilerin kesilmesinden birinci derecede kastedilenin Taifliler olduğu şeklindeki yaklaşımı desteklemektedir.¹¹⁹⁵

Derveze cihad olaylarının son halkası olan “Tebük Seferi”ni ayrıca anlatmamış Medine Dönemi'nin Hristiyanlarını incelerken orada bu sefere değinmiştir. Biz de bu seferi bu bölümde inceledik.

4.6. Rasulullah'ın Vefatı

Derveze Kur'an'da Peygamber'in vefatı ile ilgili bir ayetin olmadığı görüşündedir. Fakat Nasr Suresi'nde ve bazı rivayetlerde bu vefat zamanı belirtilmiştir. Her ne kadar bazı rivayetlerde Maide Suresi'nin 3. Ayeti en son inen ayet olarak belirtilse de, Derveze, en son inen sure olarak Nasr Suresi'ni kabul eder.¹¹⁹⁶ Derveze bu surenin, Hz. Peygamber'in vefatından üç ay gibi kısa bir zaman önce indiğini belirten rivayetleri mütevatir kabul eder. Bu da, ayetlerin yalnızca Mekke'nin Fethi'ni değil, h. 9. yıla rastlayan Taif'in Fethi'ni, Tebük Savaşı'nı, Mekke'nin Fethi ile zirveye ulaşan ve Hz.

¹¹⁹³Tevbe, 9/28.

¹¹⁹⁴Vakidi, III, 967-972; İbn Kayyım, II, 400-403; Köksal, VII-VIII, 378, 394.

¹¹⁹⁵Derveze, *Siretu-r Rasul*, II, 370.

¹¹⁹⁶Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 101.

Peygamber'in vefatının öncesine kadar Allah'ın ona kolaylaştırdığı tüm fetihlerin ve yardımların kastedildiğini savunur.¹¹⁹⁷

*“Allah'ın yardımı ve fetih (Mekke fethi) geldiğinde ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek tespihte bulun ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü O tövbeleri çok kabul edendir.”*¹¹⁹⁸

Surede yer alan ayetlerin özü ve içeriği bir yandan Arap elçilerinin gelişi ve Hz. Peygambere bey'at etmesi, insanların Allah'ın dinine gruplar halinde girişi gibi hicri dokuzuncu ve onuncu senede meydana gelen olaylarla zamansal bir işaret vermekte, öte yandan yakîn ifade edebilecek dereceye ulaşan tevatürle sabit olmuş bu olaylar Peygamber'in 10. hicri yılın ilk mevsiminde vefat ettiğini teyid etmektedir. Ayrıca surenin ikinci ayeti, Peygamberle tüm Arapların arasına giren ve inkârın özünü oluşturma konumunda bulunan Mekke'nin oluşturduğu engelin yıkılmasından sonra, yarımadanın her tarafından patlak verircesine İslam üzere Peygamber'e, Medine'de bey'at etmeye gelen elçilerle temsil olunan büyük fethi işaret edilmektedir. Bu sahneler dokuzuncu senede başladı ve onuncu seneye kadar sürdü.¹¹⁹⁹

Bu sure ile ilgili İbn Kesir, İbn Abbas'tan gelen şu rivayeti nakleder: Bir gün Hz. Ömer, Bedir harbine katılmış yaşlıları davet etti ve İbn Abbâs'ı da onlarla beraber toplantıya girdirdi. O zaman İbn Ömer'in İbn Abbâs'a onlara göstermek için çağırdığını farkında değildim. Hz. Ömer dedi ki: “Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde” kavli hakkında ne dersiniz? Bazıları dediler ki: Bize fetih ve yardım verdiğinde Allah'a hamdedip mağfiret dilememiz emrediliyor. Diğer bir kısmı ise, herhangi bir şey demeyip sustular. Hz. Ömer bana dedi ki: Ey Abbâs'ın oğlu, sen de böyle mi diyorsun? Ben dedim ki: Hayır. O zaman sen ne diyorsun? deyince, dedim ki: Bu, Allah'ın Rasûlü'nün ecelini Peygamber'ine bildirmesidir. Çünkü “Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde” kavli; senin eceline işarettir, anlamındadır. “Hemen Rabbini hamd ile tesbîh et ve O'ndan mağfiret dile. Şüphesiz ki, Tevvâb olandır.” diye devam etmiştir. Ömer İbn Hattâb; ben, bu âyetle ilgili senin dediğinden başkasını bilmiyorum, dedi.¹²⁰⁰

¹¹⁹⁷Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 576.

¹¹⁹⁸Nasr, 110/1-3.

¹¹⁹⁹Derveze, *Siretu-r Rasul*, I, 102.

¹²⁰⁰İbn Kesir, *Tefsir'ül Kur'an'il Azim*, IV, 530.

Derveze, Hz. Peygamber'in vefatı ile ilgili olarak birçok rivayeti nakleder. Biz bunlardan bir kaçını vermekle yetineceğiz.

Abdullah b. Mesud'dan gelen bir rivayet şöyledir: Peygamberimiz ve sevgilimiz, ölümünden bir ay öncesinden bize ölümünün yaklaştığını söyledi. Ayrılık yaklaşınca annemiz Aişe'nin evinde toplandık. Bize bakıp bizi iyice süzdükten sonra gözleri yaşardı ve "hoş geldiniz, Allah size rahmet etsin, sizi korusun, sizi yüceltsin, sizi faydalandırsın, sizi muvaffak kılsın, sizi muzaffer etsin, size selamet versin ve sizi kabul etsin. Size Allah'tan sakınmanızı tavsiye ederim, sizi Allah'a emanet ederim ve sizi O'na havale ederim. Ben sizin için bir müjdecî ve bir uyarıcıyım. O'nun kulları arasında ve yeryüzünde Allah'a karşı yücelik taslamayın. O size ve bana şöyle dedi: İşle bu Ahiret yurdudur. Orası yeryüzünde fesad çıkarmayan ve büyüklük taslamayanlar içindir. Sonuç mütlakiler içindir. Cehennem büyüklük taslayanlar için bir yurt değil midir?" diye sordu. Biz de "Vefatın ne zaman" dedik. O da "Ayrılık yaklaştı, dönüş Allah'adır" dedi. "Seni kim yıkayacak ya Rasulullah" diye sorunca "ailem bu konuda bana daha yakındır" dedi. "Seni ne ile kefenleyelim" dedik. O da "dilerseniz üzerimde bulunan bu elbiselerimle veya Mısır'ın beyazı ya da Yemen'in kumaşıyla" dedi. "Üzerine kim namaz kılsın" dediğimizde "Yavaş olun, Allah size mağfiret kılsın. Peygamber'inize hayırlı mükâfatlar versin" dedi. Biz ağladık, o da ağladı. Sonra şöyle dedi: "Beni yıkayıp kefenlediğinizde, beni yatağımın üstüne koyun, sonra beni bir saat yalnız bırakın, çünkü üzerimde ilk namaz kılacak olan dostum, yandaşım Cebrail, sonra Mikail, sonra İsrail, sonra da meleklerden büyük bir ordu ile ölüm meleğidir. Ardından yanıma grupgrup girin, üzerimde namaz kılın, dua edin, herhangi bir sesle, ağlamayla, bağırma çığırmayla bana eziyet etmeyin. Üzerimde namaz kılmaya önce ehli beytimin erkekleri başlasın, sonra kadınları, ardından da siz. Selam verin, dua edin, ben size şahidlik yaparım ki dinim üzere bana biat edene bugünden kıyamet gününe kadar esenlik diledim." "Ey Allah'ın Peygamberi, seni kim kabrine koysun" dedik. O da "Sizin kendilerini görmediğiniz ama onların sizi gördüğü birçok meleklerle birlikte ailem" dedi.¹²⁰¹

Derveze'nin İbn Hişam'dan naklettiği diğer rivayette şöyledir: Vefat edeceği Pazartesi günü insanların yanına çıktı. Onlar Ebu Bekir'in imamlığında sabah namazını

¹²⁰¹Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 590,591.

kılıyorlardı. Müslümanlar, onu gördüklerinde sevinçlerinden neredeyse namazlarını bozuyorlardı. Rasulullah onların namazdaki şekillerine olan sevincinden tebessüm etti. Ona yol verdiler, o da yerlerinden kımıldamalarına işaret etti. Ebu Bekir hareketi hissetti, gelenin Hz. Peygamber olduğunu anladı, geriye çekilip imamlığı ona bırakmak isledi. Hz. Peygamber yerinde kalmasını işaret etti.¹²⁰² Sonra onun yanında oturarak namaz kıldı. Bu hadisin ravisi Enes, Hz. Peygamber'i o durumda bundan daha güzel bir şekilde görmediğini söylüyor. Sonra insanlara döndü ve onlara yüksek sesle şöyle konuştu: "Ey insanlar, ateş kızıştı, fitneler karanlık gece gibi geldi. Ben size Kur'an'ın helal kıldığını helal kıldım ve Kur'an'ın haram kıldığının dışında birşey de haram kılmadım." Hz. Ebu Bekir onun iyi olduğundan emin oldu ve evine gitmek için ondan izin isteyerek "Ben senin Allah'ın fazilet ve yardımıyla hayırda olduğunu görüyorum" dedi. Ona izin verdi. Ancak kısa bir süre geçmedi ki hastalığı şiddetlendi ve vefat etti.¹²⁰³

¹²⁰²Buhari, K. Meğazi, VI, 12/4448; İbn Sad, II, 168.

¹²⁰³Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, IX, 587.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in hayatını anlamada hiç şüphesiz en temel kaynaktır. Çünkü Kur'an, Hz. Peygamber'in tevhid mücadelesinde bir yol haritası çizmekte ve bu süreç içerisindeki tikanlıkları aşması için O'nu desteklemektedir. Bu yüzden ayetlerin anlaşılması hususunda Hz. Peygamber'in hayatının ve asrının iyi bilinmesi gerekmektedir.

Kur'an-ı Kerim ayrıntılı bir şekilde incelenmeden ve anlaşılmeden Hz. Peygamber'in hayatı hakkında sağlıklı değerlendirme yapabilmemiz mümkün değildir. Başka bir ifadeyle Kur'an'a başvurulmadan O'nun siyerinin yazılamayacağı ortadadır. Aynı şekilde O'nun hayatı da bütün yönleriyle bilinmeden Kur'an'ı Kerim'in tam olarak anlayamayacağımızı da söyleyebiliriz. Çünkü yaşanmış olan siyer, O'nun örnekliliği anlamında Kur'an'ın hayata aktarılmasından ibarettir.

Kur'an'ı Kerim'i anlamada siyeri ön plana çıkaran ve bu alanda kendisini uzman olarak gören, aynı zamanda topluma mesaj verme gayretiyle Kur'an'ı nüzûl sırasına göre tefsir eden Derveze, Kur'an'ı yorumlama yöntemi geliştirmeye çalışmış "*Asru'n-Nebî*" ve "*es-Sîretü'r Rasûl*" adlı eserlerinde geliştirmiş olduğu bu yöntemi "*et-Tefsiru'l Hadis*" adlı tefsirine uygulamıştır.

Derveze, bu yorumlama yöntemini Kur'an'a uygularken, ayetleri, tefsir amacıyla, kaynaklarımızda yer alan rivayetleri görmezlikten gelmek yerine, yer yer Kur'an'ın temel maksatları ile çelişki arzermeyen rivayetleri eserlerine almış ve bunlarla ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur.

Derveze, Hz. Peygamber'i bütün yönleriyle ele almıştır. Ona göre "Kur'an, Hz. Peygamber'in hayatını ve hayatındaki gelişmeleri baştan sona kadar birbiriyle bağlantılı ve birbirini açıklayan bir dizi anlatım niteliğindedir." Bunun içindir ki Derveze, O'nun peygamberliğini, beşer kimliği çerçevesini ihmal etmeden inceleyerek, Hz. Peygamber'in getirdiği öğretileri ön plana çıkarmış ve peygamberlik yönünü,

olağanüstülüğe taşıyan rivayet ve yorumları tenkit etmiştir. Hz. Muhammed'in şahsında ve bütün peygamberlerin örnekliğinde, insani yönün ön plana çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır.

Derveze, Hz. Peygamber'in hayatının tam manası ile bilinip, bu bilgilerin ayetleri tefsir etmede kullanılabilmesi için, siyer araştırmalarına Peygamber asrından başlanmasının gerekli olduğunu vurgular. Çünkü Peygamberlikten önceki dönemle ilgili rivayet ve haberlerin azlığının ve zayıflığının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu rivayetlerin bir çoğu Kur'an'ın öngördüğü verilere ve nasslara aykırı düşen, yaldızlı sözlerle süslenmiş ve çeşitli hilelerle özü bozulmuş rivayetlerden müteşekkildir. Eski siret kitaplarının, Kur'an'dan habersizce bu rivayetlerle doldurulduğunu, yeni siret kitaplarının ise hem eskiyi hem yeniye bütünleştirmek için fazlaca şişirildiğini söyler. Ayrıca Kur'an, ayetlerde geçen isim ve nitelemeleri gören, onlara vakıf olan, hatta onları bizzat yaşayan bir kavme indirilmiştir. Bu nitelemelerin, isimlerin, sıfatların ve vasıflandırmaların bilinebilmesi Peygamber asrının bilinmesiyle mümkündür.

Derveze, tüm bu nedenlerden ötürü, Kur'an'a bağlı kalarak ve risalet öncesi dönemi de içine alacak bir siret yazmanın gerekli olduğunu ve bu düşünce ile tezimize konu olan "*Asru'n-Nebî*" ve "*es-Sîretü'r Rasûl*" adlı üç ciltlik eseri oluşturduğunu söyler.

Derveze, Hz. Peygamber'in risaletinden önceki dönemi incelediği "*Asru'n-Nebî*" adlı eserinde, risaletten önce Arap Yarımadası'nın sosyo-ekonomik yapısını, iklimini, insanların yaşam tarzını, kültürünü, adetlerini, kabile hayatının getirisi olan bir takım ilişkileri, sosyal ve idari düzeni, inançları ve Hicaz Bölgesi'nde yaşayan ve azınlık durumunda olan Ehli Kitab'ı incelemiştir.

Derveze, araştırmasının ikinci cildi olan "*Siretu'r Rasul*" adlı eserinde – iki cilt- Hz. Peygamber'in Mekke hayatını ele almıştır. Burada Hz. Peygamber'in künyesini, vahiy öncesi yaşamını, ahlaki özelliklerini ve aile hayatını ele almıştır. Fakat incelemede konu bütünlüğü olması açısından Medine'de yaşanan bazı olayları (Hz. Zeynep ile evliliğini, ifk hadisesini, tahrir olayını vb.) bu cilt içerisinde vermiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in vahye muhatap oluşu, İslam'ın Mekke'deki yayılış aşamaları, müşriklerin davete karşı tutumları, artan baskı ve işkenceler sonrasında gelen hicret de bu cildin konu başlıkları arasındadır.

Üçüncü ciltte ise Hz. Peygamber'in Medine hayatı ele alınmıştır. Burada İslam'ın yayılışını, Medine'de büyük bir topluluk halinde bulunan Yahudiler'in İslam'a karşı tutumlarını, kitlesel olarak küçük olmalarına rağmen her seferinde İslam'ın karşısında durabilmek için Yahudiler'le anlaşma yapan Hıristiyanlar'ı ve münafıkları bu ciltte ele almıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in Medine'deki hayatının büyük bir bölümünü teşkil eden cihad olaylarını yine üçüncü ciltte incelemiştir.

Araştırmamızda yararlandığımız ve bir anlamda karşılaştırmasını yaptığımız, Derveze'nin "*Siretu'r Rasul*" ve "*et Tefsir'ül Hadis*" adlı eserlerine yönelik ulaştığımız sonuçlara kısaca değinecek olursak:

- Kitaplarda yer alan bölümler, birbirinden müstakil olarak ortaya konulmuştur.
- Ayetler konularına göre etütlere tabi tutulmuş ve tahliller yapılmıştır. Daha sonra o ayetle ilgili rivayetlere değinilmiş ve örnek teşkil edebilecek, o konuyla ilgili birçok ayet zikredilmiştir.
- Ayetlerin numaraları verilerek okuyucu yorulmamış, bizzat ayetlerin anlamları eserde verilmiştir.
- Rasül'ün hayatı ile ilgili siret, hadis ve tefsir kaynaklarında yer alan ve Kur'an'la çelişmeyen rivayetlerden yararlanılmıştır.
- Bu üç ciltlik eserde, konular içerisine serpiştirilmiş ve ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılan birçok ayet, Derveze'nin "*et- Tefsir'ül Hadis*" adlı tefsirinde yüzeysel olarak incelenmiş ve detaya girilmemiştir.
- Bir cümleyi gerektiği kadar ve ilk anda zihinde uyanan anlamıyla basit, yalın ve anlaşılır bir üslubu esas alarak açıklamıştır. Asıl maksadın dışına taşırılmadan araç ve destek nitelikli ifadeler ve bunların kapsadıkları üsluptan kaynaklanan amaçlara dikkat çekmiştir.
- Derveze, konuyla ilgili ayetlerin nüzul sebeplerini zikrettikten sonra, aklına yatmayanları eleştirmiş ve bu rivayetler arasından akla en mantıklı gelebilecek rivayeti kabul etmiştir.
- Hz. Peygamber'in çok evliliği, Arap oluşu, Hz. Zeynep ile evliliği, vahye muhatap oluşu gibi birçok konuda, oryantalistlere karşı en güzel şekilde savunmacı bir duruş sergilemiş ve onların görüşlerini eleştirmiştir.
- Derveze, gerek tefsirinde gerekse tezimizin ana temasını oluşturan bu eserde birçok alıntı yapmıştır. Her ne kadar yararlandığı bu eserlerin, kimi zaman tam adını, kimi

zaman yazarlarını, kimi zaman basım yeri ve tarihini göstermese de; eserlerini, geniş çaplı bir araştırmanın sonucunda oluşturduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

- Alanında ilk kabul edilen ve konulu tefsirin bir örneğini teşkil eden Derveze'nin bu eseri, kronolojik bir siret kitabı olmaktan öte, ayetlerin siyak-sibak bağlamında ve tarihsel derinliği de göz önünde bulundurularak oluşturulmuş bir eserdir.

Derveze'nin kendine özgü bir yöntemle yazdığı ve Kur'an'ı siyerle anlamaya çalıştığı bu eser, birçok araştırmaya konu ve dayanak oluşturabilecek kapsamdadır.

BİBLİYOGRAFYA

- ALGÜL**, Hüseyin, “*Haram Aylar*”, DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, C.XVI, İstanbul 1997.
- ALTUNTAŞ**, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Ribat Yayınları., Konya 1990.
- ALTUNTAŞ**, Halil, Muzaffer Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010
- ATEŞ**, Ali Osman, *İslâm’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996.
- ALUSİ**, Ebu's Sena Şihabuddin Mahmud, *Ruhu'l Meani* (I-XVI), Beyrut 1995.
- AYDIN**, M. Akif, “*Evlât Edinme*”, DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, C.XI İstanbul 1995.
- AZAMİ**, Muhammed Mustafa, *Kur’an Tarihi*, (Çev. Ömer Türker, Fatih Serenli), İz Yayınları, İstanbul 2006.
- BEYZAVİ**, Abdullah b. Ömer b. Muhammed bin Ali, *Envariü-t Tenzil ve Esrariü-t Te’vil* (I-V), Beyrut 1998.
- BUHARİ**, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah, *Sahih-i Buhari* (I-IX), Beyrut 2002.
- BURSEVİ**, İsmail Hakkı, *Ruhul Beyan* (I-X), Beyrut ts.
- ÇAĞATAY**, Neşet, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, A.Ü.İ.F Yayınları, Ankara 1982.
- _____ *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- DEMİR**, Ekrem, “*Muhammed İzzet Derveze’nin Kur’an’ı Anlama ve Yorumlama Yöntemi*” Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2006. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- DERVEZE**, İzzet, *Asru’n Nebi: Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı* (Çev. Mehmet Yolcu), Yöneliş Yayınları, İstanbul 1989.

_____ *Asru'n Nebi*, Beyrut 1964

_____ *Siretu-r Rasul* (I-II), Kahire 1965.

_____ *Siretu-r Rasul: Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı* (I-II), (Çev. Mehmet Yolcu), Yöneliş Yayınları, İstanbul 1989.

_____ *et-tefsirü'l hadis* (I-IX), Kahire 1963.

_____ *et-tefsirü'l hadis* (I-VII), (Çev. Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Ekrem Demir, Mehmet Çelen, Ali Arslan, Muharrem Önder, Vahdettin İnce, Mustafa Altınkaya, Mehmet Baydaş, Ramazan Yıldırım) Ekin Yayınları, İstanbul 1998.

_____ *Kur'an Cevap Veriyor*, (Çev. Abdullah Baykal), Yöneliş Yayınları, İstanbul 1988.

_____ *Kur'an'ul Mecid*, Beyrut 2000.

EBU DAVUD, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es Sicistani, *Sünen-i Ebu Davud* (I-IV), Beyrut ts.

EBU'S SUUD, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el Amedi, *İrşadu'l Akli's Selim* (I-IX), Beyrut ts.

GÜNALTAY, Şemsettin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997.

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Târihine Giriş* (Çev. Ruhi Özcan), Beyan Yayınları, İstanbul 1999.

_____ *İslam Peygamberi*, (Çev. Salih Tuğ), İrfan Yayınları, İstanbul 2001.

HASAN, İbrahim Hasan, *İslam Tarihi* (Çev. İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüş), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991.

İBN EBİ HATİM, Abdurrahman b. Muhammed, *Tefsir'ul Kur'an-il Azim* (I-X), S. Arabistan 1999.

İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik, *Siret-i İbnHişam* (I-II), Mısır 1955.

İBN İSHAK, Muhammed b. İshak b. Yesar, *Siret'ü ibn İshak*, Beyrut 1978.

İBN KAYYIM, Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyüb b. Sa'd ez-Zür'i el Cevziye ed Dimeşki, *Zadi'l Mead* (I-III), (Çev. Abdi Keskinsoy, İbrahim Türklü), Gerçek Hayat Yayınları, İstanbul 2009.

İBN KESİR, Ebu'lFadl İsmail, *Tefsiru'lKur'ani'l Azim* (I-IV), Beyrut 1971.

_____ *El Bidaye Ve'n-Nihaye* (I-IV), Lüblan 1976.

İBN SA'D, Ebu Abdullah Muhammed, *Tabakat'ül Kübra* (I-VIII), Beyrut 1990.

İBNÜ'L-KELBÎ, Ebü'lMünzirHişam b. Muhammed b. Saib b. Bişr, *Kitâbu'l-Esnâm*, (Çev. Beyza Düşüngen), A.Ü.İ.F.Yayınları, Ankara 1969.

İSFAHÂNÎ, Hüseyin bin Muhammed bin Mufaddal er-Râgıb, *Müfredat*, Beyrut 1992.

JAPARAKUNOV, Belek, “*Muhammed İzzet Derveze'nin Asru'n-Nebi ve Siretu'r-Resul Adlı Eserlerinin Tefsir Yönü*” Ankara Üniversitesi SBE, Ankara-2009 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

KARAMAN, Hayreddin, Mustafa Çağrııcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu* (I-V), DİB Yayınları, Ankara 2007.

KESKİOĞLU, Osman, *Hz. Muhammed ve Hayatı*, DİB Yayınları, Ankara 2006.

KÖKSAL, M. Asım, *Hz. Muhammed ve İslamiyet* (I-VIII), Işık Yayınları, İzmir 2009.

KURŞUN, Zekeriya, “Derveze” DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, C.IX, İstanbul 1994.

KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an* (I-XX), Kahire 1964.

KUTUP, Seyyid, *Fizilâli'l Kur'ân* (I-X), (Çev. M. Emin Saraç, İ. Hakkı Sengüler, Bekir Karlıağa), Hikmet Yayınları, İstanbul ts.

- KUZGUN**, Şaban, “*Hanif*”, DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, C.XVI, İstanbul 1997.
- MEVDÛDÎ**, Ebul A’la, *Hz. Peygamber'in Hayatı* (Çev. Ahmed Asrar), Pınar Yayınları, İstanbul 1992.
- MÜSLİM**, Ebü'l- Hüseyin el Kuşeyri en-Nisaburi b. El-Haccac, *Sahih'i Müslim* (I-V), Beyrut ts.
- NESAI**, Ebu Abdirrahman Ahmed bin Şuayb bin Ali bin Sinan, *Sünen'i Nesai* (I-VIII), Halep 1986.
- NUMANİ**, Mevlana Şibli, *Son Peygamber Hz. Muhammed* (Çev. Yusuf Karaca), İz Yayınları, İstanbul 2005
- ÖZAYDIN**, Abdülkerim, “*İslam Öncesi Araplarda Sosyal ve İktisadi Hayat*”, DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, c.III, İstanbul 1991.
- RAZİ**, Muhammed bin Ömer Fahreddin, *Mefatihü'l Ğayb* (I-XXIII), (Çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- SABUNİ**, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir* (I-III), Kahire 1997.
- SARIÇAM**, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara 2007.
- SURUÇ**, Salih, *Peygamberimizin Hayatı* (I-II), Nesil Yayınları, İstanbul ts.
- SUYUTİ**, Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Bekr b. Osman b. Muhammed, *ed Durrul Mensur* (I-VIII), Beyrut ts.
- ŞAHİN**, M. Süreyya, “*Cin*”, DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, C.VIII, İstanbul 1993.
- ŞEBBENDERZADE**, Filipeli Ahmet Hilmi, *İslam Tarihi*, (Çev. Ziya Nur), Ötüken Yayınları, İstanbul 1982.
- TABERİ**, Ebu Cafer M. b. Cerir, *Cami'ul Beyan fi Te'vil-il Kur'an* (I-XXIV), Beyrut 2000.

- ÜÇOK**, Bahriye, *İslam'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*, AÜİF Yayınları, Ankara 1967.
- ÜNAL**, Sadettin, “*Kâbe*”, DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, c.XXIV, İstanbul 2001.
- VÂHİDÎ**, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhîdî en-Neysâbüri, *Esbâbu'n-Nuzûl*, Dammam (Suudi Arabistan) 1992.
- VAKİDÎ**, Ebu Abdullah M. b. Ömer, *Kitabü'lMeğazi (I-III)* , Beyrut 1989.
- VATANDAŞ**, Celalettin, *Esenlik Yurdunun Çağrısı*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004.
- YAZIR**, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili (I-X)*, Azim Dağıtım, İstanbul ts.
- YILDIRIM**, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri (I-XIV)*, Anadolu Yayınları, İstanbul 1991.
- YILDIZ**, Hakkı Dursun, *Büyük İslam Tarihi (I-XV)*, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- YOLCU**, Mehmet, *Kur'ân'ın Zihniyeti Değiştirmesi*, Denge Yayınları, İstanbul 2005.
- ZEHEBÎ**, Şemsuddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz b. Abdullah, *Tarihü'l İslam (I-V)*, Beyrut 1993.
- ZEMAŞERÎ**, Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer, *Keşşaf (I- IV)*, Beyrut 1987.
- ZUHAYLÎ**, Vehbe, *et-Tefsirü'l-Münir (I-XXX)*, Beyrut1998.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Yusuf ESEN

Doğum Tarihi: 02.02.1980

Doğum Yeri : BURDUR

Telefon : 0505 897 49 26

Email : yusufesen15@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece		Mezuniyet Tarihi
Yükseklisans	Erciyes Üniversitesi SBE	2013
Lisans	Erciyes Üniversitesi DKAB	2006
Lise	Burdur İmamhatip Lisesi	2001
İlköğretim	Kayaaltı Köyü İ.Ö.O.	1991

YABANCI DİL

Arapça,

İngilizce